

**T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI
SİSTEMATİK FELSEFE VE MANTIK BİLİM DALI**

**CHOMSKY’NİN BİLİŞSELÇİ DİL YAKLAŞIMININ
YABANCI DİL EĞİTİMİNDE UYGULANABİLİRLİĞİNE
İLİŞKİN BİR SORUŞTURMA**

(DOKTORA TEZİ)

Ufuk ÖZEN BAYKENT

**Danışman:
Doç. Dr. Muhsin YILMAZ**

BURSA - 2015

T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

..... Anabilim/Anasanat Dalı,
..... Bilim Dalı'nda ..... numaralı
.....'nın hazırladığı
".....
" konulu ..... (Yüksek Lisans/Doktora/Sanatta Yeterlik
Tezi/Çalışması) ile ilgili tez savunma sınavı, .../...../ 20.... günü ..... - .....saatleri arasında
yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin/çalışmasının
..... (başarılı/başarısız) olduğuna ..... (oybirliği/oy çokluğu)
ile karar verilmiştir.

Üye (Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu
Başkanı)
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

...../...../ 20.....

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı : Ufuk ÖZEN BAYKENT
Üniversite : Uludağ Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı : Felsefe
Bilim Dalı : Felsefe
Tezin Niteliği : Doktora Tezi
Sayfa Sayısı :
Mezuniyet Tarihi : .... / .... / 20.....
Tez Danışman(lar)ı : Doç. Dr. Muhsin YILMAZ

TÜRKÇE TEZ BAŞLIĞI

CHOMSKY’NİN BİLİŞSEL Cİ DİL YAKLAŞIMININ YABANCI DİL EĞİTİMİNDE UYGULANABİLİRLİĞİNE İLİŞKİN BİR SORUŞTURMA

Bu çalışma, Chomsky’nin dil ve zihin ilişkisi üzerine yürütmüş olduğu soruşturmaların yabancı dil edinimi açısından tartışılmasını ve felsefi olarak temellendirilmesini hedeflemektedir. Tezin ilk bölümünde, geleneksel dil felsefesi bağlamında Antikçağda, Ortaçağda ve modern felsefede yer alan tartışmalar incelenmektedir. İkinci bölüm, çağdaş dil felsefesindeki dile yönelik çalışmalarla birlikte dil felsefesinin konu/sorun alanını netleştirmek amacını taşımaktadır. Bu çerçevede, 20. yüzyılın başında felsefede yaşanan dilci dönemeç, dil felsefesi ile analitik felsefenin yollarının nasıl kesiştiği, çağdaş dil felsefesinin konu alanı, temel kavramsal çerçevesi ile birlikte sunulduktan sonra, dili sorun edinen diğer çalışma alanları da betimlenmektedir. Çalışmanın üçüncü bölümünde, görüşleriyle farklı bilişsel disiplinlerdeki araştırmalara ışık tutmuş olan bir dilbilimci ve felsefeci Noam Chomsky’nin dile ve zihne ve aralarındaki ilişkiye dair sorgulamaları, eserlerine göndermeler yapılarak ayrıntılı bir biçimde ele alınmaktadır. Çalışmanın dördüncü bölümünde ise Chomsky’nin ortaya koymuş olduğu dil-zihin ilişkisi yabancı dil edinimi ve öğretimi açısından değerlendirilerek yabancı dil edinimi açısından felsefi olarak temellendirilmeye çalışılmakta, bu anlamda yabancı dil eğitiminin daha verimli ve yetkin kılınması için öneriler sunulmaktadır.

Anahtar Sözcükler:

Chomsky, Dil Felsefesi, Zihin Felsefesi, Dil Edinimi, Yabancı Dil Eğitimi

ABSTRACT

Name and Surname : Ufuk ÖZEN BAYKENT
University : Uludağ University
Institution : Social Science Institution
Field : Philosophy
Branch :
Degree Awarded : PhD
Page Number :
Degree Date : .... / .... / 20.....
Supervisor (s) : Associate Professor Muhsin YILMAZ

ENGLISH TITLE

THE INVESTIGATION OF THE APPLICABILITY OF CHOMSKY'S COGNITIVE APPROACH OF LANGUAGE TO FOREIGN LANGUAGE EDUCATION

The present study aims to investigate the theories of Chomsky in terms of language-mind relationship and to found foreign language teaching on these theories. In the first chapter of the study the discussions in ancient Greeks, Medieval age and modern philosophy in terms of traditional language philosophy will be presented. The second chapter aims to make clear the subject matter of language philosophy in 20th century. Linguistic turn, how the fields of language philosophy and analytic philosophy intersected and the subject matter of contemporary language philosophy will be presented to frame basic conceptualisation. Then other disciplines concerning language will be introduced. How these disciplines coincide will be reviewed. In the third chapter of the study, a significant and worthy linguist and philosopher Noam Chomsky's language-mind theories that shed a light on different disciplines will be discussed. In the fourth chapter the relationship between language and mind put forward by Chomsky will be reviewed in terms of foreign language acquisition and teaching. Accordingly different routes to the development of foreign language teaching will be suggested.

Keywords:

**Chomsky, Philosophy of Language, Philosophy of Mind, Language Acquisition,
Second/Foreign Language Education**

ÖNSÖZ

Bu araştırmanın başlangıç noktası lisans ve yüksek lisans eğitimimi tamamladığım yabancı dil eğitimi alanında yürüttüğüm gerek teorik gerekse uygulama boyutundaki çalışmalarıdır. Yabancı dil eğitiminin ülkemizdeki sıkıntılara meslekteki deneyimlerimle bizzat tanık olmuş bir öğretmen olarak dil eğitimine ve felsefesine yönelmek benim için doğal gelişen bir süreç olmuştur. Sınıf ortamında yaşadığım sorunlar ve mezun olan öğrencilerimden gelen geri bildirimle, beni içinde bulunduğumuz koşulları sorgulama ve daha iyiye götürme çabası içine sürüklemiştir. Günümüzün önemli dilbilimci ve felsefecilerinden biri olan Noam Chomsky'nin dil edinimine yönelik soruşturmalarının yabancı dil eğitimi için yararlı olup olmayacağını felsefi olarak temellendirerek, yabancı dil eğitimine katkı sağlamak çalışmanın temel hedefi olmuştur.

Bu çalışmada alanında uzman akademisyenlerden gelen yardımlar, bilgi paylaşımları ve destekler benim için çok değerlidir. Çalışma sürecinde tüm soru ve sorunlarımla yakından ilgilenen tez izleme komitemizdeki sayın hocalarım Prof. Dr. Zekiye Kutlusoy, Prof. Dr. Zeki Özcan ve tez danışmanım Doç. Dr. Muhsin Yılmaz bana çok destek vermiştir. Başlangıçta uzak olduğum bu alanda bana sağlam temeller atmamda yardımcı olan Uludağ Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümünde görev yapan Prof. Dr. A.Kadir Çüçen, Doç.Dr. Işık Eren ve emeği geçen öğretim görevlilerine çok şey borçluyum.

Görev yaptığım Uludağ Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, İngiliz Dili Eğitimi A.B.Dalındaki can hocam Yrd. Doç. Dr. Erol Barut'un ve yakın arkadaşlarım Dr. Ayşegül Zıngır Gülten, Dr. Ebru Şenyiğit ve Şule Korkmaz'ın desteklerini yadsımam mümkün değildir.

Son olarak beni izlediğini düşündüğüm babamın çalışmalarımı gururlandığını bilmemin yarattığı şevk, canım annemin verdiği destek ve bana duyduğu güven ve sevgili eşimin anlayış ve yardımları için çok teşekkür ederim. Yolumu açan bu kadar çok kişi, bu çalışma sürecinde de yaşamda da benim için en büyük şanstır.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
TEZ ONAY SAYFASI.....	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

HERAKLEİTOS'TAN GÜNÜMÜZE DİL FELSEFESİ

1. FREGE ÖNCESİ DİL FELSEFESİ.....	4
1.1. Antikçağda Dil Sorunsalı.....	5
1.1.1. Herakleitos, <i>logos</i> ve dil.....	5
1.1.2. Platon'un <i>Kratylos</i> 'unda adlandırma sorunu.....	9
1.1.3. Aristoteles'te varlık, düşünce ve dil ilişkileri.....	16
1.2. Ortaçağda Dil Kavrayışının Tümel Tartışmasıyla Şekillenmesi.....	19
1.2.1. Porphyrios, Boethius ve Abelardus.....	20
1.2.2. Ockham'lı William ve terimler.....	21
1.3. Modern Felsefede Dil	25
1.3.1. Descartes'ta düşünce ve dil.....	25
1.3.2. Leibniz'in evrensel dil ülküsü.....	26
1.3.3. Locke'ta idelerin imleri olarak sözcükler.....	28
1.3.4. Humboldt'ta dil-tin özdeşliği.....	34
2. FREGE VE SONRASI DİL FELSEFESİ	36
2.1. Felsefede Yaşanan Dilci Dönemeç	36
2.1.1. Çağdaş dil felsefesinin sorun alanı	37
2.1.2. Çağdaş dil felsefesinde temel kavramsal çerçeve ve anlam sorunu.....	39
2.1.3. Frege'de anlam ve gönderge ayrımı.....	41

2.1.4. Russell ve belirli betimlemeler teorisi.....	45
2.1.5. Ferdinand de Saussure: dil ve düşünce üzerine.....	48
2.1.6. Dildeki anlam problemine davranışçı yaklaşımlar.....	50
2.1.7. Dildeki anlam problemine pragmatik yaklaşımlar	53
2.2. Dili Konu Edinen Diğer Çalışma Alanları	59
2.2.1. Yakın ilişkideki felsefe disiplinleri.....	59
2.2.2. Dil-odaklı diğer felsefe alanları.....	59
2.2.3. Empirik dil bilimleri.....	60

İKİNCİ BÖLÜM

ANTİKİTEDEN BİLİŞSEL CİLİĞE ZİHİN FELSEFESİ

1. ZİHİN FELSEFESİNİN TARİHSEL SÜRECİ.....	62
1.1. Geleneksel Zihin Felsefesi	63
1.1.1. Klasik ruh yaklaşımları	63
1.1.1.1. Kökenleriyle birlikte Antikçağdaki ruh görüşleri.....	64
1.1.1.2. Ortaçağın ruh anlayışı.....	69
1.1.2. Modern dönemin zihin yaklaşımları.....	72
1.1.2.1. Descartes'ın ikiciliği (düalizmi).....	73
1.1.2.2. Modern zihin soruşturmalarının başlangıcı olarak zihin-beden sorunu .	76
1.1.2.3. İkici (düalist) zihin tartışmaları.....	77
1.1.2.4. Özdekçi (materyalist) zihin kuramları.....	78
1.2. Çağdaş Zihin Felsefesi.....	81
1.2.1. Bilinci soruşturan çokdisiplinli bir etkinlik alanı olarak bilişsel bilim.....	81
1.2.2. Bilişselci zihin felsefesi.....	83
2. ZİHNE/BİLİNCE İLİŞKİN TEMEL SORU(N)LAR.....	84
2.1. Felsefenin Ruhtan Zihne, Zihinden Bilince Yönelimi.....	86
2.2. İkicilik-Özdekçilik Karşıtlığında Ont(oloj)ik İrdelemeler.....	87
2.3. Birinci Tekil Kişi ve Üçüncü Tekil Kişi Bakış Açılarında Epistem(oloj)ik Sorgulamalar.....	88

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

CHOMSKY'DE DİL VE ZİHİN ARAŞTIRMALARI

1. CHOMSKY'DE DİL	91
1.1. Chomsky'de Temel Dilbilimsel Kavramlar.....	94
1.2. Chomsky'de Dil İncelemelerinin Başlangıcı Olarak Sentaktik Yapılar.....	102
1.3. Evrensel Dilbilgisinin Üretici Yönü.....	104
2. CHOMSKY'DE ZİHİN.....	110
2.1. Chomsky'de Dil ve Düşünce İlişkisi.....	110
2.2. İ-dil ve D-dil	112
2.3. Geçmişten Günümüze Dilbilimin Zihin Araştırmalarına Katkıları.....	114
2.4. Dilin İçselliği	116
2.5. Dil Ediniminde Davranışçılığın Karşısında Chomsky'nin Doğuşancı Teorisi.....	118

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

CHOMSKY'NİN BİLİŞSEL DİL KURAMININ YABANCI DİL EĞİTİMİNDE UYGULANABİLİRLİĞİ

1. GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE DİL EDİNİMİ TARTIŞMALARI.....	125
1.1. Dil Edinimi Çalışmalarında Ana Hedefler.....	126
1.2. Dil Ediniminde Temel Yaklaşımlar	127
2. GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE YABANCI DİL EĞİTİMİ	128
2.1. Yabancı Dil Eğitiminin Temel Metodolojik Kavramları.....	129
2.2. Yabancı Dil Eğitimine Tarihsel Bakış.....	131
3. CHOMSKY'NİN BİLİŞSEL YAKLAŞIMI BAĞLAMINDA YABANCI DİL EĞİTİMİ.....	135
3.1. Yabancı Dil Eğitimi Bağlamında Dönüşümsel Dilbilgisi Kavramı.....	136
3.2. Doğal Ortamda Dil Edinimi ve Yabancı Dil Eğitimi Bağlantısı.....	138
3.3. Doğal Olmayan Ortamda Yabancı Dil Eğitimi.....	141
3.4. Yabancı Dil Eğitimi Ortamının Doğal Ortama Yaklaştırılması.....	148
SONUÇ.....	151
KAYNAKLAR.....	158
ÖZGEÇMİŞ.....	167

GİRİŞ

Bu çalışmanın temel hedeflerinden birisi Chomsky'nin dil ve zihin felsefesine yönelik teorilerini, gerek felsefe, gerekse bilişsel dilbilim açısından derinlemesine incelemek ve sorgulamaktır. Çalışmanın diğer bir ana amacı ise, Chomsky'nin felsefesi çerçevesinde dil ve zihin arasındaki ilişkinin, dilbilim, dil edinimi ile yabancı dil edinimi ve öğretimi üzerindeki yansımalarını felsefi bir temele oturtmaktır.

Çalışmanın ikincil amaçları ise felsefe tarihinde dile yönelik çalışmaları betimlemek, Chomsky'nin yaklaşımının dil felsefesi içindeki yerini belirlemek, Chomsky'nin ortaya koyduğu dile ve insan zihnine yönelik teorilerin literatürdeki yankılarını netleştirmek ve yabancı dil eğitimindeki belli başlı kuram ve yaklaşımları tartışmaktır.

Bu çalışma farklı disiplinleri bir araya getirmesi açısından disiplinlerarası bir çalışma olmayı hedeflemektedir. Dil felsefesi, zihin felsefesi, dilbilim, dil edinimi ve yabancı dil edinimi ve öğretimi alanlarını kapsayan soruşturmalar içermesi bakımından, söz konusu disiplinler arasındaki etkileşime katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Tüm bu disiplinler arasında bir kesişme noktası olarak göze çarpan bir felsefeci ve dilbilimci olan Noam Chomsky'nin dil ve zihin incelemeleri bu tezin odak noktasını oluşturmaktadır. Dillerin temelindeki tek bir dilbilgisinin varlığından söz eden Chomsky, doğuştan ideler teorisini yeniden gündeme getirmiş ve davranışçılık okuluna karşı bir duruş sergilemiştir.

Chomsky'nin insan dilinin incelenmesi üzerine görüşleri, ilk olarak tek bir dilbilgisinin varlığını vurgulaması açısından büyük bir yankı uyandırmıştır. Dünya üzerinde konuşulan tüm dillerin temeli olan tek bir dilbilgisinin var olduğunu belirterek ve dilbilimde devrim yaratmıştır. Chomsky aynı zamanda rasyonalizmin doğuştan ideler teorisini de tekrar tartışma alanına çekmiştir. Dile yönelik bilgimizin önemli bir bölümünün genetik olarak belirlenmiş olduğunu ifade eden Chomsky, yüzyıllar öncesine

dayanan itibarını kaybetmiş bazı rasyonalist düşünceleri geri getirmiştir. “Bilinç dışı bilgi”nin konuşma ve anlamamızın altında yatan şey olduğunun kanıtlarını sunmuştur. Psikoloji alanında ortaya konan davranışçılık okulunu altüst etmiş, Skinner’ın öncülük ettiği bu okulu, dili, onu kullananların davranışlarıyla sınırlaması açısından eleştirmiştir. Chomsky dili konuşmamızın ve öğrenmemizin sadece başkalarını taklit yoluyla gerçekleşmediğini ifade etmiş, insan doğası incelemelerinde, zihni, üstünlük konumuna geri getirmiştir. Kısacası Chomsky, kendimiz hakkında düşünme biçimimizi değiştirmiştir.

Chomsky’nin öne sürdüğü teoriler, dil ve zihin çalışmalarına katkıda bulunmuştur. Düşünceleri, dilbilim, psikoloji ve felsefe alanlarında da yenilikçi ve tartışmaya açık olarak değerlendirilmiştir. İnsan doğasına yönelik soruşturmaların bir bölümü olarak dil incelemelerini bir bağlama oturtmaya çalışmıştır. Dili, zihnin aynası olarak gören Chomsky, dilin incelenmesinin zihnin yapısının araştırılmasına imkan vereceğini iddia etmiştir.

Chomsky’nin görüşleri, gerek dil felsefesi gerekse zihin felsefesinde tartışmalar yaratmış ve literatürde önemli bir yer edinmiştir. Chomsky’nin dil ve zihin teorisi, bilişsel psikoloji, felsefe ve matematiğin bazı branşları gibi farklı alanlarda çalışanlar üzerinde etki bırakmıştır. Dili incelemek, insan doğasının insan zihninde ortaya konan bir bölümünü incelemektir. Bu bağlamda dilbilim çalışmaları ve dilin zihnin temsili olma düşüncesi ile dil felsefesinde yeni bir pencere açmış bir dilbilimci ve felsefeci olan Chomsky’nin teorilerinin incelenmesi disiplinlerarası bir çalışma olması bakımından da önem taşımaktadır.

Çalışmanın ilk bölümünde Frege öncesi dil felsefeleri ele alınmaktadır ve Antikçağdan Herakleitos, Platon ve Aristoteles, Ortaçağdan Porphyrios, Boethius, Abelardus ve Ockham’lı William, modern felsefeden Leibniz, Locke ve Humboldt gibi filozofların doğrudan veya dolaylı olarak dile yönelen tartışmaları incelenmektedir. Daha sonra 20. yüzyılda Frege ile birlikte dile ilişkin olarak ortaya konan çalışmalar irdelenmektedir. Çağdaş dil felsefesinde önemli bir yere sahip olan Frege ve Russell gibi filozofların görüşlerinin yanı sıra, analitik felsefenin ve dil felsefesinin temel sorunları da ele alınmaktadır. Daha sonra çağdaş dil felsefesinin etkileşim içinde olduğu, dil ile yakından ilişkili olan veya çalışmalarını dile odaklayan bazı disiplinler, dili ele alış biçimleri ve araştırma yöntemleri gibi açılardan betimlenmektedir.

Çalışmanın ikinci bölümünde Antikiteden bilişselciliğe zihin felsefesi irdelenmektedir. Zihin felsefesinin tarihsel süreci geleneksel, modern ve çağdaş dönemler halinde betimlenmekte ve daha sonra zihne/bilince ilişkin temel soru(n)lar ele alınmaktadır. Bu ikinci bölümün sonunda Chomsky'nin bilişselci yaklaşımı ve zihin anlayışı incelenerek tezin ana konusu olan Chomsky'nin zihne yönelişi tespit edilmektedir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde, ikinci bölümün sonunda betimlenen disiplinlerin bir kesişme noktası durumunda olan Chomsky'nin dile ve zihne yönelik soruşturmaları irdelenmektedir. Bu bölümün ilk yarısında Chomsky'nin bir bilim olarak dilin ele alınışına yönelik görüşlerine yer verilmektedir. Dilin sentaktik boyutu çerçevesinde, Chomsky'nin ileri sürdüğü, üretici dilbilgisi, Evrensel Dilbilgisi, dil edinimi aracı ve dilbilimsel tümeller, dil edinci, dil edimi gibi kavramlar irdelenmektedir. Üçüncü bölümün ikinci yarısında Chomsky'nin eserleri ve düşüncelerindeki kronolojik sıralama izlenerek, dilden zihne geçişi sorgulanmaktadır. Chomsky'nin zihin incelemelerinde ortaya attığı İ-dil ve D-dil kavramları, dilin içselliği, dilbilim çalışmalarının zihin incelemelerine yapabileceği katkılar ve dilin doğuştanlık boyutu tartışılmaktadır.

Çalışmanın dördüncü bölümünde ise ilk olarak dil edinimi anadil çerçevesinde temel sorunları, kavramları ve tarihsel gelişimi ile incelenmektedir. Daha sonra yabancı dil eğitimi alanında ileri sürülen belli başlı kuram ve yaklaşımların betimlenmesinin ardından, Chomsky'nin dil ve zihin ilişkisi bağlamındaki soruşturmalarının yabancı dil edinimine ve yabancı bir dilin öğretilmesine sağlayabileceği katkı felsefi olarak temellendirilmeye çalışılmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

HERAKLEITOS'TAN GÜNÜMÜZE DİL FELSEFESİ

1. FREGE ÖNCESİ DİL FELSEFESİ

Dil, Antikçağdan günümüze hemen hemen tüm felsefe tarihi boyunca önemli bir problem olmuştur. Bu nedenle 19. yüzyılın sonunda Frege'nin çalışmalarıyla öncüsü olduğu kabul edilen çağdaş dil felsefesinden önce de filozoflar, dili çeşitli açılardan ele almışlardır. İşte bu bölümün ilk yarısında Frege öncesi dil felsefelerinde dil düşüncesinin, Sokrates öncesi düşünürlerden biri olan Herakleitos'tan Fransız Devrimi'nin etkisindeki düşünürlerden biri olan Humboldt'a kadar, nasıl sorun edinildiği araştırılıp serimlenmektedir.

Antikçağda Grekler kelimelerin ve dillerin nasıl oluştuğu ile ilgilenmişlerdir. Dilin zaman içinde değişime uğradığını fark etmiş ve kelimelerin zamanla görünürlüğüne yitirmiş olan doğru anlamlarını araştırmaya çalışmışlardır. Antikçağda dil ile ilgili tartışılan üç soru vardır: İlki, dilin doğal mı yoksa uzlaşım sal mı olduğu sorusudur; ikincisi, dilin temel bir düzenlilik ilkesine bağlı olup olmadığı sorusudur; üçüncüsü ise *logosun* nasıl bir yapıya sahip olduğu sorusudur. Bu üç soru arasından en uzun süre tartışılan birincisidir ki bu soru, aslında diğer ikisi ile de bağlantılı olup, insanların dil üzerinde ne kadar denetim sahibi olduklarına ilişkin bir sorudur.

Skolastik felsefe, tümeller sorunu bağlamında realistler ve nominalistler için tam bir savaş alanıdır. Bu dönemde (Ortaçağda) dil tartışmaları kelimelerin durumuna ilişkindir. Nominalistlere göre tümeller, sadece belli tekil fiziksel şeylerin gerçekliği vardır, tümel terimler ise yalnızca soyutlamalardan ibarettirler. Buna karşı olarak realistlere göre tümeller soyutlamalar değildir; onlar fiziksel gerçekliği olan tekillerden önce gelen bir gerçekliğe sahiptir.

Rönesans'ın etkisi ile ortaya çıkan gelişmeleri temel alan ve Yeniçağ düşüncesine de temel teşkil edecek olan 17. yüzyıl modern biliminde ve bilgi felsefesinde kendini gösteren gelişmeler oldukça önemlidir. Bilimsel çalışmalar sayesinde insanın ulaştığı bilginin neliğine ve kaynağına dair sorgulamalar rasyonalistler ve empiristler tarafından iki farklı cephede yürütülmüştür. Rasyonalizmin kaynağında matematik, geometri ve fiziğe duyulan ilgi yatmaktayken, empirizm, duyu deneyimine ve bilginin gözlem alanında haklılandırılmasına yüklediği önem ile belirginleşir. Bu yüzyılda bilgi teorisi, ontoloji ve metafiziğin önüne geçmiştir. 17. yüzyıla egemen olan dil anlayışı şudur: Diller kelime, telaffuz veya deyim düzeyinde farklı olsalar da, insan düşüncesinin evrensel özelliklerini yansıtan ortak, temel bir yapıya sahiptir. Bu dönemde dilbilimsel düşünceye en büyük katkıyı Locke yapar.

19. yüzyılda ise dil sorununun Humboldt'ta, dil ve tin özdeşliği olarak ele alındığı görülür. Dili, düşünceyi biçimlendiren bir araç olarak gören Humboldt, onu sadece düşünceyi iletme aracı olarak almaz. Onun yaklaşımında tinin ürünü olan dil aynı zamanda da tinsel varoluşu şekillendiren bir etki alanı olarak düşünülmüştür.

1.1 ANTİKÇAĞDA DİL SORUNSALI

Dile ilişkin dolaylı veya dolaysız ilk soruşturmalar Antikçağa dayanmaktadır. Altuğ, Greklerde, bugünkü anlamıyla kullandığımız “dil” sözcüğünün bulunmadığını belirtmiştir (Altuğ, 2001: 15). Greklerde dille ilgili bütün düşümler *logos* gibi çok anlamlı bir kavramda ifade edilmektedir. “Yunanca'daki ilk anlamı söz, sonradan düşünce, kavram, us, anlam, evren yasası anlamlarını da almış, Herakleitos'tan beri felsefenin temel kavramlarından biri olmuştur.” (Akarsu, 1998: 124). *Logos* kavramında varlık, düşünce ve dil bir bütün halindedir. Antikçağda adlandırma ve adların doğruluğu problemi, ilk olarak Platon'un *Kratylos* diyalogunda, adların etimolojisi doğrultusunda doğrulukları ile birlikte ele alınmaktadır. Daha sonra Aristoteles'in mantık söylemleri çerçevesinde varlık, düşünce ve dil üçgeni açısından dil sorunu tartışılmaktadır.

1.1.1 Herakleitos, *Logos* ve Dil

Herakleitos, Antikçağda, Frege öncesi dil felsefelerinin ilk filozoflarından biridir. Günümüze kadar gelen fragmanlarından anlaşılıyor ki onun görüşleri, kendinden önce gelen filozoflara kıyasla, daha sistematiktir, fakat bu durum onun anlaşılmasını

kolaylaştırmamıştır. Fragmanları, özlü sözler, ustalıkla oluşturulmuş vecizeler biçimindedir. Bu fragmanlar, pek çok kişi tarafından kapalı ve muğlak bulunmuştur ve Antik dönemde bile Herakleitos'a "Karanlık Herakleitos" veya "Muamma" şeklinde takma adlarla hitap edilmiştir (Kenny, 2004: 13). Herakleitos, sürekli bir değişimin ve oluşun varlığından bahseder. Bu devinim, karşıtlıkları barındıran bir devinimdir. Fakat nesnelere işaret ettiğimiz şeylerle onları tanıma zorunluluğumuz göz önünde bulundurulduğunda, dilin olanaklılığının sağlanması için mutlak anlamda her şeyin sürekli değişim içinde bulunduğunu iddia etmek mümkün değildir. Bu sebeple Herakleitos'un fragmanlarının dikkatlice incelenmesi gerekir.

Herakleitos, her şeyin hareket halinde olduğunu ve hiçbir şeyin asla durmadığını, dünyanın akış halindeki bir nehir gibi olduğunu şu fragmanlarında ifade etmiştir: "Aynı ırmaklara girenlerin üzerinden farklı sular akar; ruhlar nemli olandan buharlaşırlar." (Herakleitos, *Fragman 12*). "Aynı ırmaklara gireriz ve girmeyiz. Biziz ve biz değiliz." (Herakleitos, *Fragman 49a*).

Tıpkı nehri oluşturan su, çakıl, taş, toprak kum gibi dünyadaki her şey sürekli bir değişim halindeki bileşenlerden oluşmaktadır. Bu değişimleri çoğu zaman algılamasak da bu gizli harmoni evrenin temelinde yatan akış içerisinde vardır. Bu fragmanlarda Herakleitos değişim ve devinimi vurgulayarak, ölümlü bir şeyin devinip değişmesinin kaçınılmaz olduğunu belirtir. "Bütünün kendisi olan bu *kozmosu* ne bir Tanrı ne de bir insan meydana getirmiştir. O, daima belli ölçülere göre yanan, belli ölçülere göre sönen ezeli ve ebedi ateştir." (Herakleitos, *Fragman 30*).

Değişimle ateşin bir başka şeye dönüşmesinde (Herakleitos buna "yukarıdan aşağı değişim" der) veya o şeyin, ateşe dönüşmesinde (Herakleitos buna "aşağıdan yukarı değişim" der), ateşin miktarı hep aynıdır. "Değişende değişmeyen, değişmenin kendisine göre gerçekleştiği yasa, değişmenin mantığıdır." (Arslan, 2009: 195). Değişende değişmeyen, değişmenin kendisinin ona bağlı olduğu şey *logos*dur. "Bu her zaman mevcut olan *logosu* insanlar yalnızca işitmeden önce değil, işittikten sonra da alamıyorlar. Her şey bu *logosa* göre olup bittiği ve ben her şeyi doğasına göre ayırt ettiğim ve nasıl olduğunu bildirip açıkladığım halde, söylediklerimle ve yaptıklarımınla karşılaştıklarında acemi gibi davranıyorlar. Uykudayken ne yaptığını unutan diğer insanlar gibi bunlar da uyanırken ne yaptıklarının farkında değiller." (Herakleitos, *Fragman 1*).

Bu fragmanda, bir öncekine ek olarak, değişimin değişmeyen bir yasaya, yani *logosa* göre gerçekleştiği belirtilmiştir. *Logos*, bu değişim içerisinde var olan düzeni temsil eder; bu düzeni koyarsa insanlar değildir. “Karşıt olan şeyler bir araya gelir ve uzlaşmaz olanlardan en güzel uyum doğar. Her şey çatışma sonucunda meydana gelir.” (Herakleitos, *Fragman 8*). Bu fragmana bakıldığında değişimin içinde zıtlıkları barındırdığı ve *logosun* bu zıtlıkların varlığı ile harekete geçtiği görülür. Bu zıtlıklar arasındaki etkileşimin sonucu olarak uyum ortaya çıkar.

Özetle, Herakleitos’a göre değişim ve devinim, *logos* dışında her şey için kaçınılmazdır. Bu sürekli oluş halinin ardındaki yasa *logostur*. Zıtlıkların etkileşiminden uyum doğmasını sağlayan *logostur*. Güçler arasındaki bu etkileşimde dengeyi sağlayan, onların temelinde yatan ilke *logostur*.

Düşünme ve dil ilişkisi, dile yönelik felsefi ilginin merkezinde yer alan konulardan birisidir. Herakleitos’un ortaya attığı *logos* kavramının felsefi soruşturmaya ilişkilendirilmesi boyutuna bakıldığında, uyum ve birlik fikri ile karşılaşılır. *Logos*, varlık, düşünme ve dil uyumuna vurgu yapan bir kavramdır. Bu, mantık biliminin temelinde de yer alan varsayımdır. Bununla, düşünmenin yasaları ile konuşmanın yasaları arasında bir aynılık durumu varsayılmaktadır. Antikçağda insanın (mikro), evrenin (makro) bir yansıması, onun küçük çapta bir tasviri olduğu düşünülür. İnsan ve evren arasındaki bu benzerlik anlayışı çerçevesinde varlık, düşünme ve dil özdeşliğini anlamlandırmak zor olmasa gerek. *Logos*, varlığın, düşünmenin ve dilin etkileşiminden doğan uyumun sağlanmasının temelindeki yasadır (Altınörs, 2003: 81). “Akla uygun konuşmak isteyenler, yasına bağlı bir kentten daha güçlü bir şekilde her şeyde ortak olana sıkıca sarılmalıdır. Çünkü bütün insan yasaları tanrısal olandan beslenir. Bu tanrısal yasa her şeyi dilediğince yönetir ve her şeye fazlasıyla yeter.” (Herakleitos, *Fragman 114*).

Akla uygun konuşmak belli bir ölçü ve oranın kaynağı olan *logosa* bağlı kalmalıdır. Herakleitos’un dilde doğalcı yaklaşıma yakın olduğu söylenebilir. Fragmanlarında da belirtildiği üzere, karşıtlıkların düzenini ne Tanrı ne de insanlar sağlamaktadır. Bunu sağlayan *logostur* ve doğada olan bir yasadır bu. Sözcükler de doğadaki diğer şeyler gibi akışa tabidir. Sözcükler ve onların imledikleri nesnelere arasında *logos* sayesinde oluşmuş doğal bir bağ, nesnelere doğaları gereği sahip oldukları doğal adları vardır.

Cassirer'e göre, "(...) dünya her tek başına varlığı ve her tek başına olayı bağlayan ve ona kendi sürekli ölçüsünü veren bir kesin genel kurala boyun eğmektedir." (2005: 58). Cassirer'in belirttiği bu "kesin genel kural" *logos*tur ve Herakleitos'un metafiziğinde dünyanın doğaüstü güçlerin keyfine göre idare edilmediğini göstermek üzere kullanılır.

Herakleitos'a göre, tek tek nesnelere görülür ve ayrı birer şey olarak anlamaya çalışırsak, onları uyumlu bir halde bir arada tutan egemen gücü yani *logos*u görmezden gelmiş oluruz. Varlığın genel kavranışı dil içinde birleşir. Bunu sağlayan *logos*tur. Kelime işaret etmek istediği nesneyle sınırlandırılmamalıdır. Ama nesnenin gerçek bilgisine ulaşmak için dilin bütününe bakıp, her anlamı zıttı ile düşünülerek değerlendirilmelidir. Bir anlamın içeriği, zıttının içeriği ile bağlantılıdır. 67. fragmanda Herakleitos şöyle der: "Tanrı gece ve gündüz, yaz ve kış, savaş ve barış, tokluk ve açlıktır. Ancak o ateşin yaktığı bir tütsüden yayılan ve herkesin kendince ad verdiği koku gibi başkalaşır." Dildeki kelimelerde de zıtlıkların sentezi vardır ve bunlar *logos* sayesinde uyumlu bir birliktelik içerisinde bulunur.

Herakleitos, tek nesneyi nasıl, oluşun sürekli akışına yerleştirdiyse ve bu nesneyi nasıl akışta yok etmiş ve aynı zamanda korumuşsa, aynı şekilde tek kelime de, "konuşma"nın bütününde aynı şekilde davranmalıdır. Kelimeye sinmiş olan içteki çok anlamlılığın kendisi bundan dolayı dilin eksikliği değildir; tam tersine, dilin içine yerleştirilen ifade gücünün önemli ve olumlu bir unsurudur. Çünkü, dildeki ifadenin sınırlarının bizzat varolanın sınırları gibi donmuş değil, akışkan olduğu görülür. (Cassirer, 2005: 80)

Herakleitos varlık, zihin ve dil arasındaki uygunlağa *logos* kavramıyla bir vurgu yapmıştır (Altınörs, 2003: 41). Varlık ve kelime bir bütünlük içerisinde. Böylece Herakleitos ile birlikte dil problemi felsefe içerisinde yerini alır. Bu başlangıç, beraberinde, dil ve varlık arasında özleri bakımından bir ilişkinin olup olmadığı sorununu getirir. Kelimeler işaret ettikleri varlık alanındaki şeyin özünü içeriyorsa, bu, o kelimelerin doğaları gereği o şekilde olduklarına işaret eder. Adlandırılan varlığın özü o kelimeye yansıtılmıyorsa, bu durum, kelimelerin keyfi olarak onu ilk kullanan kişi tarafından oluşturulduğunu gösterecektir. Felsefede dil problemine yönelik sorgulamalar, Antikçağdaki doğalcı yaklaşım ve uzlaşımçı yaklaşım arasındaki tartışmalar ile başlar.

1.1.2 Platon'un *Kratylos*'unda Adlandırma Sorunu

Antikçağda dil felsefesi alanında ilk sistematik metin Platon'un *Kratylos* diyalogudur (Altnörs, 2003: 83). Bu diyalogda ad verme ve adların doğruluğu sorunu ele alınır. Platon Sokrates'in ağzından konuşurken diyalogun diğer iki katılımcısı Hermogenes ve Kratylos'tur. Bu katılımcılar doğal ve uylaşımçı tezleri irdelemektedirler. Tartışılan problem, her bir adın, adlandırdığı varlığın doğasından mı yoksa insanlar arasındaki bir uylaşımından mı kaynaklandığı problemidir. Doğalcı yaklaşım özcüdür ve nesnelere zorunlu ve özleri gereği ideal olan adlara sahip olduklarını vurgularken, uylaşımçı yaklaşım adcıdır ve insanların uzlaşarak nesnelere keyfi adlar verdiklerini ileri sürer.

Herhangi bir nesneye verilecek doğru adın seçimi hangi kritere göre belirlenir? Diyalogun iki katılımcısı Hermogenes ve Kratylos bu soruya verilen iki karşıt cevabı simgelerler. Diyalog özel adlar üzerinde yoğunlaşır. Hermogenes uylaşımçı yaklaşımı, Kratylos ise doğalcı yaklaşımı savunur. Diyalogun başlangıcında Hermogenes şöyle der:

Bir nesneye verilen ad, doğru addır bence; eski ad bırakılarak, yerine bir başka ad konsa, yenisi eskisinden daha az doğru değildir; kölelerimizin adlarını da böyle değiştirdiğimizde yeni verilen ad eskisi kadar doğru oluyor. Doğa hiçbir zaman bir nesneye özgü bir ad vermiyor: Ad koymayı kendilerine iş edinenler, töreye, kullanılışa göre yapıyorlar bu uğraşı. (*Kratylos*, 384d-e)

Sokrates ana konuşmacı olarak felsefeye önemli kelimelerin etimolojisini incelerken uylaşımçılığa eleştiri getirir. Ona göre adlar nesnelere keyfince iliştilmemiştir. Bunun yanı sıra Sokrates, adın ve adlandırmanın ne olduğunu tanımlar: “Her bir nesnenin çağrılışı o nesnenin adıdır (...)” (385a); “Adlandırmak da konuşmak eyleminin bir parçası değil midir? (...) Bir eylemdir öyleyse adlandırmak; (...) Eylemler de gördük ki, bize bağlı değiller, kendilerine özgü doğaları, oluşları var.” (387c). O zaman, Sokrates'e göre, bir eylem olarak adlandırmak da kendi özünde bir doğaya bağlıdır.

Sokrates, adın, öğretmeye ve gerçekliği tanıtmaya yarayan bir araç olduğunu bildirir (388c). Ad, adlandırmaya yarayan bir araçtır. Harris ve Talbot adların iki işlevinin olduğunu belirtir. Gerçekliği bizim için bölerler ve bir şeyi diğerinden ayırırlar. Örneğin “Hermogenes” adı bir bireyi diğerlerinden ayırır. Ancak, bu iki işlevi yerine getirebilmesi için adlandırmanın doğru yapılmış olması gerekir (1997: 6).

Sokrates, dokumak için kullanılan mekik analogisi aracılığıyla dil üzerine fikirlerini belirtir. Bu benzetme ile tıpkı bir mekik gibi dilin de amaçlı olduğunu ve amacının da tasarımının içinde bulunduğunu ve icat edilen bir şey olduğunu bildirir. Tıpkı bir mekiğin parçaları gibi dilin parçaları da işlevlerine uygundur ve olduklarından farklı oldukları takdirde aynı işlevi görmeyeceklerdir. Her ikisini de doğru olarak kullanmak için tasarımlarını iyi anlamak gerekir. Tüm bu benzerlik noktalarında öne çıkan işlevsellik ve rasyonelliktir (Harris-Talbot, 1997: 6-8).

Dil incelenmek isteniyorsa onun işlevsel bir araç olduğunu kabul etmek gerekir. Aksi takdirde incelenecek bir şey olmadığı durumu ile karşılaşılır. Bu nedenle Hermogenes'in teorisi gibi bir teoriyle başlamak anlamsız olacaktır. Adların keyfe göre değiştirilebileceğini iddia etmek, daha başlangıçta onun işlevselliğini reddetmek olacaktır ve bu durum da geriye incelenecek bir şey kalmayacaktır. İşlevsellik, biçimin rastlantısal olmadığını, aksine bir amaca hizmet ettiğini gösterir.

Platon'un adlandırmayı diğer başka etkinliklerle karşılaştırmasının, bu konudaki soruşturmayı yanlış bir yöne sürükleyip sürüklemeyeceği sorusu da Ackrill tarafından tartışılmıştır. En belirgin itiraz, x'i adlandırma ediminin, x'i kesme veya yakma ediminden çok farklı türde bir edim olduğu yönündedir. Doğanın bir şeyin nasıl ve ne ile adlandırılması gerektiğini zorla kabul ettirdiği görüşünü vurgulamak üzere Sokrates'in kullandığı analogiyi engelleyen bu farklılıktır. Benim x'i adlandırmam, x ve benim aramda nedensel bir ilişkinin var olduğunu göstermez. Ben x'i adlandırarak bir şey yapmaktayım ama bu, x'in değişimini sağlayacak bir şey değildir. Dolayısıyla benim adlandırırken kullandığım adın etkili olması x'in niteliğine bağlı değildir, oysaki x'i kesme veya yakma becerim kullandığım bu veya şu aletin niteliğine bağlıdır (1997: 40).

Adlandırmanın kimin tarafından yapılacağı da tartışılan bir başka konudur. Sokrates şöyle der: "(...) ad uydurmak, ad kurmak öyle herkesin işi değil, ama ad yapıcısının işidir; ad yapıcısı da yasa koyucudur (...)" (388e). Sokrates'e göre adlar uzman kişiler tarafından koyulmalıdır; bu kişiler ilk olarak yasa koyucular olarak belirlenmiştir. Sokrates diyalogun ilerleyen bölümünde bu ifadeye şu eklemeye bulunur: "Yasa koyucu da gereğince adlar uydurmak, kurmak istiyorsa eytişimcinin yönetiminde ad uydurmalı, kurmalı (...)" (390d). Her önüne gelen ad koyma işine girişemeyeceğine göre kelimelerin kullanıcıları yasa koyucuları yönlendirmelidir. Kelime kullanımında uzman kişi diyalektikçidir. Adlar

diyalektikçiler tarafından uygun bir biçimde verilirse, Hermogenes'in uylayımıcı yaklaşımının gösterdiği gibi rastgele benimsenmiş de olmazlar. Buna karşılık diyalektikçiler tarafından belirli amaçlar çerçevesinde adlandırdıkları şeylerin doğalarına uygun bir biçimde verilmiş olurlar (Sedley, 2008).

Sokrates ad koyucunun uygun forma yönelmesi gerektiğini de belirtir. Ad verme söz konusu olduğunda uygun materyal seslerdir. Farklı dillerin kullandığı çeşitli ses sistemlerinde aynı ad formu başarıyla somutlaştırılabilir. Aynı şey farklı dillerde farklı adlarla adlandırılır. Bu adların doğal olarak nesnelere ait olduğu doğalcı yaklaşımla çelişmez, çünkü bu adların her biri o dildeki ses sisteminde olan ad formunun en uygun ve doğal temsil edilme şeklidir. Ackrill'e göre Sokrates, *Kratylos* diyalogunda 389d-390a satırları arasında anlaşılması oldukça güç bir ayırım yapar. "Adın kendisi" veya "adın formu", onun farklı dillerde somutlaşmış biçimlerinden ayrılır. Örneğin bir tür adı olarak "köpek" adının kendisi İngilizce "dog" kelimesinden veya Fransızca "chien" kelimesinden farklıdır. "Dog" ve "chien" kelimeleri bir ve aynı adın iki farklı şekildeki ifadeleridir. Bu belki de Hermogenes'in adların seçiminin uylayımıcı olduğu iddiasını karşılamak için adın gerçekte ne olduğunun yeniden tanımlanması girişimidir. "Dog" ve "chien" aynı şeyi ifade ederler ve bu açıdan da sesler ve harflerdeki farklılığa rağmen bir ve aynı ad olarak kabul edilebilirler. Bu *Kratylos* diyalogunda Sokrates tarafından verilen doktor örneği ile ifade edilir (1997: 43):

Ama bu adların biçimi harflerle değiştirilebilir; bilisiz biri de ad değışti sanabilir, oysa ad aynı kalmıştır. Hekimlerin ilaçları da, kokuları, renkleriyle dıştan değışince aynı ilaçken değışik ilaçlar gibi gelir bize; ama hekim ayrıntılardaki değışikliğe aldırmadan yararlığına inandığı ilaçlarda aynı etkiyi görür. Ad biliminden anlayan kişi için de bu böyledir. Adın değerini inceler, bir harf eklenmiş mi, çıkarılmış mi, yeri mi değıştirilmiş, ya da adın değeri bütün bütün değışik harflerle mi belirtilmiş, aldırmaz ona. (*Kratylos*, 394a-c)

Yukarıda örneklenen durum, bir doktora göre renkleri veya şekilleri farklı olsa da aynı güce sahip iki farklı tabletin aynı ilaç olması durumudur. Bu durum, harfleri ve sesleri farklı iki kelimenin aynı etkiyi farklı dillerde yaratması ile benzeştirilmektedir. Ackrill, bu ayırımda, zihindeki ideyi ifade eden ada "ideal ad" denebileceğini, bunun karşılığında "gündelik ad" olarak da farklı dillerdeki ifadelerin bulunduğunu belirtir. "Gündelik ad"

belirli ses ve harflerden oluşurken, “ideal ad” seslerden veya harflerden oluşmayan “semantik olarak tanımlanmış” bir birimdir (1997: 44).

Sokrates adların doğruluğunu sorgularken etimolojik bir soruşturmaya başvurur. İlk olarak, tanrıların adlarının, tanrıların doğasını yansıtır yansıtmadığını sorgular (399d-406e). Tanrılara verilen adlarla ilgili çeşitli örneklerle adların doğal doğruluğunu ve adların imledikleri şeylerin özünü yansıttığını kanıtlamaya çalışır.

Öyle sanıyorum ki, Poseidon adının ilk yazarı tanrının yürüyüşünde deniz doğasının onu durdurması bir köstek gibi ayağına dolaşır daha ötelere gitmesine engel olmasından ötürü vermiştir. Bu gücü yöneten tanrı ayakları köstekleyen anlamına gelen (posidesmon) Poseidon adını almıştır: «E»nin adı güzelleştirmek için eklendiği su götürmez. Belki de işin aslı öyle değildir, başlangıçta «s» yerine iki «ll» söyleniyordu; böylece bu tanrının çok şey bildiği (polloidos) belirtiliyordu. Belki de «p» ile «d» katılarak sarsmaktan (seiein) sarsıcı (to seion) diye adlandırılmıştır. Pluton’a gelince, o adını zenginliğe borçludur, zenginlik de (ploutos) toprağın derinliklerinden çıkan gün ışığına. (*Kratylos*, 401e-403a)

Sokrates daha sonra yıldızlar, güneş ve doğal olayların adlarını incelemeye koyulur (409a). Sokrates “düşünü, kavrayış, tanıma, bilimle sözünü ettiğin bütün öbür güzel adları incelemeliyiz” der (411a-b). Bu noktada, nesnelerin adlarının, nesnelerin tabii olduğu devinim, akıntı ve oluşumlara bağlı olarak verilmiş olabileceğini belirtir (411c). “Düşünü” sözcüğünü devinmenin, akışın algılanması olarak açıklar. “Doğruluk”, “yiğitlik”, “yüreklilik”, “kötü” sözcükleri de Sokrates’in etimolojik bağlamda incelediği sözcüklerdendir (412d- 416b). Sokrates çıkmazda kaldıkları durumda, o kelimenin yabancı bir dilden geldiği sonucuna ulaşır. Bu noktada Sokrates, kendi yöntemlerini eleştirerek, kökeninde doğruluğuna ulaşılamayan bir kelimenin yabancı dilden olduğunu düşünmenin işin kolayına kaçmak olduğunu belirtir. Doğruluğunu haklılandıramadıkları adlar için Sokrates şöyle der: “Belki de gerçekten yabancı bir köktendir bu türdeki sözcükler; ilkel adların eskiliğidir belki de bizi bulgulamaktan yoksun eden. Adların anlamları altüst oldukları için, eski dili bugünküyle karıştırdığımızdan yabancı bir dilden hiç mi hiçbir ayırım göstermemesine şaşmamalı pek.” (421d). Sözcüklerin anlamları yüzyıllar boyunca o kadar değişiklik göstermiştir ki adeta yabancı bir dilden gelmişler gibi bugünkü kullanımlarıyla onlar arasında bir bağlantı kurulamaz.

Adların doğal olarak doğruluğunu diğer adlara bakarak açıklayamayız, çünkü bu, dögüsel bir açıklama olur. Bu şekilde adlar ile adlandırdıkları nesnelere fiziksel gerçekliği arasındaki ilişkiye ulaşamayız. Bu sebeple yeni bir ilke gerekmektedir. Son şekliyle, Sokrates, iki aşamalı bir teori ortaya koyar. Buna göre, ilkel adlar, seslerin adlandırılan şeyin özsel doğasını örnek olarak birleştirilmesini içeren bir öykünme sürecidir. Bu öykünme süreci tekil seslerin fizyolojik artikülasyonlarına dayanır. İlkel adlar oluşturulduktan sonra, bu kez onlardan ilkel anlamlarına göre anlamlı birleşik adlar olarak türev adlar oluşturulup kelime dağarcığı geliştirilir (425b-427d).

Diyalogun üçüncü katılımcısı olan Kratylos ile birlikte adların doğru olduğu kadar yanlış da olabileceği tartışılır. Kratylos, tüm adların, nesnelere mükemmel ve sadık tasvirleri olmalarının yanı sıra onlarla ilgili bilginin kaynağı da olduklarını iddia eder. Sokrates ise adların farklı derecelerde doğruluğa sahip olduğunu ve adlandırma sürecinde hataların söz konusu olabileceğini belirtir. Hatta Sokrates bunu bir portre benzetmesi ile haklılandırmaya çalışır (430c). Eğer bir nesneye ad vermek bir insanın portresini çizmek gibiyse, bir portrenin o kişiye benzemeyen noktaları olabildiği gibi bir adın da o nesneye benzememesi, o nesnenin yanlış bir adla adlandırılmış olması mümkündür. Sokrates şöyle der: “Adlar, adları oldukları nesnelere tıpatıp benzeselerdi ne gülünç olurdu! O zaman her şey çift olurdu, bu çiftlerden hangisi nesnenin kendisi, hangisi adı olduğu anlaşılmazdı.” (432d).

Resimler, resmettikleri nesnelere aynısı olamazlar; tıpkı resimler gibi adlar da adlandırdıkları nesnelere aynısı olmayacaktır. Sokrates adlarla ilgili şöyle bir ayırmada bulunur: “(...) birtakım adlar iyi kurulmuş, birtakım adlar kötü kurulmuş olsun; sonra adların, adları oldukları nesnelere bütün benzerlikleri için ille bütün harflerinin bulunmaları gerekir diye dayatma.” (432e). Bu noktada şu problemle karşılaşırız: Adlarda veya resimlerde benzerliklerin farklı derecelerde olabildiği kabul edilirse, o zaman da belli durumlara uygulanacak benzerlik kriterinin ne olacağı net değildir. Adlar, betimsel doğrulukları açısından derecelendirilebilir; fakat bu derecelendirmede ölçütler neler olacaktır? Belki daha da kötüsü, bu durumda betimleyici ile betimlenen arasındaki farklılıkların varlığını da kabullenmek gerekecektir. Sokrates pek çok durumda seslerde nasıl bir benzerliğin söz konusu olacağını görmenin zor olduğunu belirtir. “Bu ana çizgiler olunca, çizgilerin hepsi bulunmasa da, nesne bildirilmiş olur; bütün çizgiler bulunursa bu bildirme iyi, pek azı bulunursa kötü olur!” (433a). Sokrates, adlandırmada, sadece

doğalcılığın ilkelerini zayıflatmakla kalmaz aynı zamanda uylaşımıcılığın öğelerini de devreye sokar (434a-435d).

Sokrates'in adların doğruluğunda uylaşımın da bir rolü olduğunu kabul etmesi bizi yanıltmamalıdır. Evet, o, Kratylos doğalcılığını da benimsemez; ama onun temelde bir doğalcı olduğunu söyleyebiliriz: Sokrates adlar ve onların adlandırdıkları şeyler arasında, belli sınırlar içerisinde uylaşıma izin verse bile, doğal bir bağ olması gerektiğini, dolayısıyla bir şeye verilen her adın doğru olamayacağını savunmakla kalmaz, yine belli sınırlar içerisinde, Kratylos'un "tek bir doğru ad" savını da benimsemiş görünür. (Aysever, 2002: 160)

Diyalogda tartışılan son konu, tüm bu belirsizlikler göz önünde bulundurulduğunda adların, adlandırdıkları nesnelere ilişkin olarak ne kadar doğru bir rehber olabildikleridir. İkel adları veren ad koyucunun dünyayı belli şekilde algılamasında haklı olup olmadığından emin olamayacağımızı belirten Sokrates'e göre, adların araştırılması gerçekliğin doğasını keşfetmek için tek yaklaşım değildir. Örneğin ilk ad veren kişi, onu yönlendirecek herhangi başka adlar olmadığına göre, başka bir yöntem kullanmış olmalıdır. Bu alternatif yöntem ise şeylerin kendilerinin incelenmesi ile gerçekleşebilir. Sokrates bunu şöyle dile getirir: "Adlardan kalkmayıp, başlamayıp nesnelere hem öğrenmek, hem de araştırmak için adlardan değil, nesnelere kendilerinden kalkmak, başlamak gerektiğini söylemekle yetinelim." (439b).

Aysever, *Kratylos*'ta tartışılan dört temel sav olduğunu belirtir. Bunlardan ilki adların işlevleri ile ilgilidir. Adlar insanlara bilgi vermek içindir. İkinci sav, adlar ve onların adlandırdıkları arasında nasıl bir ilişki olduğuyula ilgilidir. Burada doğal bir bağdan söz edilip edilemeyeceği üzerinde tartışılır. Doğalcı görüş, ad ve adlandırılan arasında doğal, özsel bir bağ olduğunu savunurken, uylaşımıcı görüş böyle bir bağın varlığını sorgulamaz. Üçüncü sav, adlandırılan şeylerin kaç tane doğru ada sahip olabilecekleri ile ilgilidir. Bir şeye verilen her ad doğru olabilir mi yoksa bir şeyin sadece tek bir doğru adı mı olur? Doğalcı görüş, bir şeyin adının onun özünü yansıttığını vurguladığı için, o adın tek bir tane olabileceğini belirtir. Uylaşımıcı görüş ise, bir nesneye ayrı dillerde farklı adlar verildiğinden yola çıkarak, bir nesnenin tek bir doğru adı olmadığını vurgular. Dördüncü sav ise bir dilin doğuşunda adların ilk verilişleri ile ilgilidir. Doğalcı görüş, adları ilk verenin insanların üstünde bir güç olması gerektiğini savunur. Bu, tüm adların doğru

olmasını gerekçelendirir. Uylaşımçı görüş ise adın ilk defa kim tarafından verildiğini sorgulamaz, sadece insanlar tarafından verildiğini belirtir (Aysever, 2002: 155).

Platon'a göre kelimeler, şeylerin özünü ifade eden bilgi araçlarıdır. Bir önceki bölümde netleştirilen Herakleitos'taki dil ve düşünce özdeşliği, Platon'da, "(...) tek başına kelimenin kendi düşünsel içeriğiyle ilişkisine taşınır." (Cassirer, 2005: 84). Platon'un *Kratylos* diyalogu ile kelime ve bilgi arasında derin ve dolaylı bir ilişkinin varlığı ortaya konmuştur. Cassirer'e göre, Platon yedinci mektubunda, hem de felsefe tarihinde ilk kez olarak "dil hakkındaki bilginin değeri"ni yöntemsel olarak değerlendirir (2005: 86). Burada dil sadece bilginin başlangıç noktası olarak değil, temsil etme özelliği ile de incelenmekte, dilin temsil etme özelliğiyle bir "anlamın duyusal bir işaret aracılığıyla anlatılması" olarak belirlenmektedir (2005: 87).

Platon'da idea ve görünüş ilişkisi *temsil* kavramı ile açıklanmaya çalışılır. Platon'un idealizmine göre deneyimin nesnelere sembollerdir ve bu semboller dil ile bilgi formu arasındaki zihinsel araçlardır. Platon kelime ve saf kavram arasındaki ilişkiyi açıklamak için *pay alma* düşüncesine başvurur. Cassirer'e göre Herakleitos'ta tam olarak aydınlatılmamış olan kelime ve anlam zıtlığının uyumu düşüncesi, Platon'un *pay alma* düşüncesi ile açıklanmış olur. Bu düşünce, kelime ve anlamın özdeşliği kadar özdeş olmama durumuna da olanak tanır. *Pay* olarak temsil etme fikri, aynı olma fikrini ortadan kaldırmaktadır.

Bu anlamda da, kelimenin fiziksel-duyusal içeriği, dilin sınırlarında takılı kalmayıp, bu sınırların ötesinde mevcudiyetini sürdüren fikri bir anlamın taşıyıcısı haline gelir. Dil ve kelime, saf varlığın ifadesi olmaya çabalar. Fakat onların içinde bu saf varlığın adına daima başka bir şeyin, nesnenin tesadüfi bir "özelliği"nin adı karıştığı için, onlar saf varlığın ifadesi olmaya hiçbir zaman erişemez. Bundan dolayı, dilin gerçek gücünü oluşturan şey, daima dilin gerçek zayıflıklarına da işaret eder ki, bu zayıflıklar, dili en yüksek, gerçek felsefi bilgi içeriğini anlatabilme yeteneğinden uzaklaştırır. (Cassirer, 2005: 88-89)

Ackrill, *Kratylos* diyalogunun, iki ontoloji teorisi olan Herakleitos'çu akış doktrini ile Platoncu formlar doktrinini karşı karşıya getirerek sonlandığına vurgu yapar. İki dilbilimsel ve iki ontolojik tezin arasında bir bağlantının olup olmadığına çok net değildir. *Kratylos*, doğal bir doğruluğa sahip olan adların var olan şeyleri nasıl adlandırdığı, Herakleitos'çu yaklaşım ise nelerin var olduğu ile ilgilidir. Hermogenes'in uylaşımçı

görüŖü de kendisine rakip bir ontolojik görüŖ olan formlar teorisini içerir gibi görünmemektedir (1997: 33-34).

1.1.3 Aristoteles'te Varlık, Düşünce ve Dil İlişkileri

Antikçağda Aristoteles'e kadar gelen dönem içinde dile yönelik olarak ad verme ve adların anlamı sorunu irdelenir. Aristoteles ile birlikte dil, dilbilgisel ve mantıksal açıdan değerlendirilmeye başlanır. Aristoteles, mantığı, insanın her alanda sahip olduğu bilginin bir aracı olarak görür ve insanın akıl yürütme süreçlerini sistematikleştirir. Cassirer, bu çerçevede Aristoteles'e göre kategorilerin varolanın en son yüklemeleri olduğunu belirtir. Ona göre şeylerden hareketle veya genel bir yüklemden hareketle bu yüklemelerin incelenmesi mümkündür. Bu şekilde tümcenin kelime birliklerine ve türlerine ayrılması da olanaklılık kazanır.

Töz kategorisinde “tözel”liğin gramatik anlamı ifade edilir; nicelik ve nitelikte, “nerede” ve “ne zaman”da sıfatın ve yer ve zaman zarflarının anlamı açık biçimde görülür ve özellikle en son dört kategori, (...) yapma, sorumlu olma, sahip olma, bağıllık, öncelikle Grek dilinin, fiilin ve hareketin kendisinin işaretinde taşıdığı sağlam temel farklılıklarla ilişkilendirildiğinde tamamen saydam hale gelmiş görünür. (Cassirer, 2005: 89-90)

Önermelerin en basit öğelerinin kategoriler olduğunu belirten Aristoteles'e göre, dilsel açıdan değerlendirildiklerinde kategoriler, bağlantısız bir biçimde, kendi başlarına ele alınan kelimeler veya terimlerdir, “Sokrates”, “insan” ve “siyah” gibi. Mantıksal açıdan bakıldıklarında kategoriler, mantığın konusu olan kavramlardır ve kelimeler/terimler bu kavramları imler. Ontolojik açıdan ele alındıklarındaysa kategoriler, varlık türleri veya varlık tarzlarıdır (Arslan, 2007: 65-69).

Aristoteles dil konusundaki düşüncelerini şiir dili ve sanatı üzerine yazdığı *Poetika*, önermeler üzerine yazdığı *Yorum Üzerine* eserlerinde ortaya koyar. *Poetika*'da Aristoteles'in dilin dilbilgisi boyutuyla ilgilendiği görülür. *Poetika*'nın 20. Bölümünde Aristoteles harf, hece, bağlaç, tanım edatı, isim, fiil, hal ve cümleyi dilsel anlatımın bütünlüğünün içindeki bölümler olarak ayırır ve tanımlar: “Harf, daha başka seslere ayırlamayan bir sestir.” (20. Bölüm, 1). “Hece, bileşik ve anlamsız bir sestir.” (20. Bölüm, 2). “Bağlaç, bileşik, anlamsız olan bir ses bütünüdür.” (20. Bölüm, 3). “Tanım edatı,

bileşik, anlamsız olan bir ses bütünüdür.” (20. Bölüm, 4). Aristoteles, tanım edatlarının cümlelerde, başlangıç ve sonu gösterebildiği gibi bazı cümlelerde tek tek bölümleri de gösterdiğini belirtir. Bunlardan başka “*İsim*, bileşik, anlamlı ve zaman yönünden belirlenmemiş olan bir ses bütünüdür.” (20. Bölüm, 5) ama “*Fiil*, bileşik, anlamlı ve zaman belirlemesine sahip olan bir ses bütünüdür.” (20. Bölüm, 6). Aristoteles isim ve fiil arasında bir karşılaştırmada bulunur. Her ikisinin de parçalarının kendi başına anlamlı olmadığını vurgular. İsimler zaman bildiremez fakat fiiller şimdi, geçmiş veya gelecek gibi zamanları bildirirler. Gerek isim gerekse fiil çekimlenebilir. Aristoteles isimlerin “kimin” veya “kime” gibi ismin farklı hallerine girebileceğini, tekil veya çoğul olarak çekimlenebileceğini belirtir. Fiil çekimleri ise kip, zaman veya -emir, soru gibi- cümle biçimlerini gösterebilir. “*Cümle*, bileşik ve anlamlı bir ses bütünü olup, bunun bazı parçaları kendi başlarına da anlamlı olabilirler.” (20. Bölüm, 8). Aristoteles her cümlenin bir fiilinin olmayabileceğini belirtirken verdiği “İnsan akıllı bir hayvan(dır).” örneğiyle, aslında, isim tanımları olan cümlelerden bahsetmektedir (20. Bölüm, 8).

Poetika'da dilsel anlatımın parçalarını bu şekilde tek tek tanımlamasının yanı sıra örneklendiren de Aristoteles, *Yorum Üzerine* eserinde, ad ve fiil gibi sözcük türleriyle tümce türlerinin doğruluk problemi çerçevesinde bir incelemesini yapar. “Aristoteles’e göre söylenen sözcükler ruhtaki duygulanımların imleridir; yazılı sözcükler ise sesli sözcüklerin.” (Altınörs, 2003: 84).

Aristoteles, *Yorum Üzerine* eserine adları ve eylemleri inceleyerek başlar. Adların da eylemlerin de tek başına doğruluk veya yanlışlık değeri taşımadığını belirtir. “Ad, parçaları ayrı ayrı anlamlı olmayan, zaman dışı, uyuşumsuz olarak anlamlı bir sestir.” (16a). Adların doğruluğu doğal değildir; adlar uyuşumsuz olarak belirlenmiş simgelerdir. “Eylemse, zamanı da imleyen, parçası ayrı olarak hiçbir şey imlemeyendir.” (16b).

Tümce, parçaları evetleme/değilleme olmayıp ama anlamlı olan bir ifadedir. Örneğin “insan” bir şeyi belirtir ama evetlemediği ya da değillemediği için tümce değildir; ancak ona başka kelimeler de eklenirse bir evetleme/değilleme, yani bir tümce olur (16b). Bir evetleme ya da olumlama bir şeyin bir şeye bağlanarak, birleştirilerek bildirilmesiyken, bir değilleme ya da olumsuzlama ise bir şeyin bir şeyden ayrılarak bildirilmesidir (17a). Bu eserde Aristoteles tümce ve sözce arasında net bir ayırım yapmaz; ilgilendiği konu tümce veya sözce ve onunla ne söylenebileceği arasındaki ayırmadır. Bu sebeple *logosu*, bölümleri

de anlamlı olan fakat kendi başlarına evetlemeyen veya değillemeyen anlamlı konuşma olarak tanımlar. Ona göre, “Her tümce doğal araç olarak değil, dediğimiz gibi, uylaşımsal bir söz olarak anlamlıdır.” (17a). Önermesel tümceleri diğer tümce tarzlarından ayıran Aristoteles “önerme”nin günümüzde de benimsenmiş olan tanımını verir: “Ancak hepsi değil, yalnızca doğruluk ya da yanlışlık taşıyanlar bildirisel olur. Hepsinde doğruluk ya da yanlışlık bulunmaz, örneğin dilek de bir tümcedir ama, ne doğru ne yanlış.” (17a). Yalın-bileşik önerme ayrımı yapan Aristoteles’e göre her yalın önerme bir eylem içerir; tek bir olgu belirtir ve parçalarının bağlantısı bir bütünlük sunar. Bileşik bir önerme ise birkaç önermenin bir araya gelmesinden oluşur (17a).

Dil *logosun* ifadesi ise ve insanın dili kullanması onun rasyonel bir varlık olduğunu gösteriyorsa, adlandırmadaki uylaşım ve onların kalıcılığı gereklidir. Platon’dan farklı olarak Aristoteles, kelimeler söz konusu olduğunda, uylaşımcılıktan yanadır. O, insan düşüncesinin veya konuşmasının altında yatan Platoncu doktrinin iddia ettiği sonsuz formlar veya idelere inanmamaktadır. Aristotelesçi uylaşımcılık, dilin coğrafik veya tarihsel olarak çalışılmasının bir anlamı olmadığını vurgular. Dünyanın farklı bölgelerinde farklı dilbilimsel uylaşım uygulanabilir. Fakat tüm uylaşım aynı amaca hizmet eder. Buna göre onlar, rasyonel düşüncenin anlaşılır bir biçimde ifade edilmesi ve aynı sözlü uylaşımı paylaşan kişilerin anlaşılır bir biçimde düşüncelerini paylaşması için bir araçtır.

Harris ve Talbot, Aristoteles’teki uylaşımcılığı, *Kratylos* diyalogundaki Hermogenes’in uylaşımcılığı ile karşılaştırır ve iki farklı uylaşımcılığın varlığından bahseder. Platon’dan farklı olarak, bir şeye veya kişiye verilen bir adın etimolojisi de, o adın o kişi veya nesne için doğru olup olmaması da Aristoteles tarafından konu edilmemiştir. Aristoteles’in ilgilendiği, bir adın doğruluğunun doğa tarafından mı yoksa insanların uzlaşımından mı kaynaklandığı meselesi de değildir. Aristoteles için önemli olan, bir şeye veya kişiye verilen ad ile gerçek yaşamda bahsedilen şey veya kişinin bağlantısıdır. Aristoteles’e göre önemli olan, adı oluşturan sesler veya harfler değil, ad ve onun temsil ettiği şey arasındaki bağlantıdır. Buradaki mesele bir adın kalıcılığıdır ve bu, uylaşım sayesinde olacaktır. Fakat bu uylaşım, bir kişinin keyfine göre ve rastgele bir ada karar vermesi biçiminde bir uylaşım değildir. Devam eden toplumsal süreç içinde uylaşımın sağlanmasıdır önemli olan. Ancak bu şekilde doğru iletiler karşımızdakilere ulaşacak ve iletişim sağlanacaktır. *Yorum Üzerine*’nin başlangıcında altı çizilen teori, Platon’un yaklaşımından iki açıdan farklılık gösterir: İlk olarak, Aristoteles, bilginin ve

anlamın son kaynakları olan Platoncu sonsuz formları bir kenara bırakır ve hakkında konuştuğumuz şeylerin örneklerini bizlere sağlayan duyularımızla algıladığımız şimdiki “gerçek dünya” olduğunu vurgular. Kelimeler ve gerçek dünya arasındaki ilişkinin dolaylı olduğunu ve buna insan zihninin aracılık ettiğini belirtir. İkinci nokta olarak, Aristoteles, zihnimizin şeyler arasındaki benzerlikleri depoladığı konusunda Platon ile aynı fikirde olmasına rağmen, bu benzerlikler ve onları ifade eden kelimeler arasında öykünmecî bir bağ olduğuna katılmamaktadır. O, bu ilişkinin uyuşimsal olduğu kanısındadır. Dolayısıyla, dünyanın, tüm sakinleri için aynı olduğunu, dünyanın zihinsel betimlemelerinin de dünyanın tüm sakinleri için aynı olduğunu fakat dilin herkes için aynı olmayıp uyuşimsal olduğunu ve farklı toplulukların farklı uyuşimleri olduğunu belirtir. Ona göre insanlar konuşmalarını aynı uyuşimlere dayandıracak olsalar, birbirlerinin konuşmalarını da anlayacaklardır (Harris-Talbot, 1997: 22-24).

Kelimeler düşünceleri bir insanın zihninden diğerinin zihnine iletirler, çünkü bu kelimeler her iki zihinde de aynı düşünceyle bağlantılıdır. Uyuşımın rolü insanın zihninde kelimeler ve düşünceler arasındaki bağlantıları oluşturmaktır. *Yorum Üzerine*'de Aristoteles konuşmanın zihin izlenimlerinin sembollerini ürettiğini belirtir. Bu izlenimler dış dünyadaki şeylerin sembolleri değil, onların benzerlikleridir. Kelimeleri dünyaya bağlayan zincir Aristoteles tarafından iki bölüme ayrılır. İlki doğal ve evrensel süreçlerin bölümü, diğeri ise zihin betimlemelerini dile bağlayan uyuşimsal, evrensel olmayan süreçleri içeren bölümdür (*Yorum Üzerine*, 16a).

1.2 ORTAÇAĞDA DİL KAVRAYIŞININ TÜMELLER TARTIŞMASIYLA ŞEKİLLENMESİ

Ortaçağda dil sorunu tümeller tartışmaları üzerinden yürümektedir. Tümeller problemi, mantıkçının kullandığı terim ve kavramlar ile gerçeklik arasındaki ilişki probleminin sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Tümellerin dilin mi yoksa gerçek dünyanın mı bölmeleri olduğu, cinslerin veya türlerin gerçek dünyada ayrı bir varlık kümesi oluşturup oluşturmadıkları, sözcüklerin gerçekliğin nasıl temsil edebildikleri gibi soruşturmalar tümeller sorununun dil felsefesiyle ilişkilendirilmesi sonucunu doğurmuştur (Cevizci, 2011: 215-216). Aristoteles mantığının beş tümelini ele alarak tümeller sorunu ile ilk olarak ilgilenen Porphyrios'un yolundan ilerleyen Boethius ve Abelardus da tümellerin

nasıl bir statüye sahip olduklarını sorgulamıştır. Bu üç filozofun ardından Ortaçağda Ockham'lı William da dil sorununu, tümeler, tekiler ve terimler açısından ele almıştır.

1.2.1 Porphyrios, Boethius ve Abelardus

Porphyrios, *Isagoge* eserini, Aristoteles'in ileri sürmüş olduğu, cins, tür, ayırım, türsel ayırım ve ilinek şeklindeki beş tümelinden etkilenerek kaleme almıştır. *Isagoge*'nin başlangıcında, türlerle ve cinslerle ilgili olarak üç soru ortaya atar; fakat bu soruların giriş niteliğindeki eserinde yürütülemeyecek kadar fazla soruşturma gerektirdiğini ifade eder. İlk soru şudur: Cinsler ve türler var mıdır yoksa onlar saf kavramlara mı dayanırlar? İkinci soru ise türlerin ve cinslerin var oldukları kabul edilirse bunların cisimsel mi yoksa cisimsiz mi olduklarına dairdir. Üçüncü soru ise cisimsiz oldukları kabul edilirse türlerin ve cinslerin, duyulur şeylerden ayrı mı durdukları yoksa duyulur şeylerin içinde mi oldukları ile ilgilidir (Marenbon, 2007: 21-22). Porphyrios bu sorulara net cevaplar vermese de kendisinden sonraki düşünürlere bir kapı aralamıştır. Tümelerin nesnel bir varlığa mı sahip oldukları, yoksa sadece insan zihninde var olan şeyler mi olduklarını sorgulaması bakımından Porphyrios, Ortaçağdaki tümeler sorunu çerçevesinde kavram realistleri ve nominalistler (adçılar) arasındaki tartışmanın temelini atmıştır (Cevizci, 2011: 216).

Boethius, Porphyrios'un *Isagoge* eserini Latinceye çevirmiş ve bu sayede de tümeler problemi ile ilgilenmiştir. "(...) Boethius, tümelde birçok şey tarafından (...) dışsal ya da arazi bir biçimde değil de ondan pay alan şeylerin metafiziksel oluşumuna katkıda bulunacak şekilde paylaşılan ya da pay alınan bir şeyi, genel bir yapıyı anlatmak istemiştir." (Cevizci, 2011: 218) Boethius, tümelerin tözler olarak var olmadıklarını, zihnin dışında bir varlığa sahip olmadıklarını savunmuştur. Fakat yine de tümelerin dış gerçekliğe dayanmaları gerektiğini, aksi takdirde boş olmaları gerekeceğini iddia etmiştir (Cevizci, 2011: 218). Boethius'a göre türler ve cinsler soyutlama yoluyla oluşturulmuştur; örneğin, insan tümeli, tekil insanlardan soyutlama yoluyla çıkarılmıştır (Copleston, 1950: 138).

Abelardus'un da tümeler problemi ile ilgilenişi, kendisinden önce eserlerini ortaya koyan Porphyrios ve Boethius'a dayanmaktadır. Abelardus'un tümeler problemine en önemli katkısı, bu problemi ontolojik olmaktan çıkarıp mantıksal ve epistemolojik bir çerçeveye taşıması olmuştur. Soruşturmanın başlangıç noktasının, kavramları ifade eden

sözcüklerin incelenmesi olması gerektiğini vurgulamıştır. Genel isim, cins isim ve özel isim ayrımı yapmıştır. Tıpkı nominalistler gibi genel bir ismin karşılık geldiği tek bir şey olmamasına katılırken, onlardan farklı olarak genel sözcüklerin anlamdan yoksun olamayacağını ifade etmiştir. Abelardus tümeller tartışmasında ne kavram gerçekçiliğinin ne de nominalistlerin içine düştükleri çıkmazlara düşmüştür. Abelardus'un kabul ettiği tekillerin var olduğudur. Tekiller dışındakiler ise, insan zihninin ürünü olarak vardır (Çotuksöken-Babür, 1993: 196).

1.2.2 Ockham'lı William ve Terimler

Ortaçağda tümeller problemi ile birlikte mantık, bilgi felsefesi, varlık felsefesi ve dil felsefesi iç içe geçmektedir. Tümellerle ne kastedildiği, tümellerin varlık biçimlerinin ne olduğu öncelikle tartışılan konular arasındadır. Yalnızca tek tek varlıkların gerçek varlıklar olduğu, bunların dışında kalan tümellerin boş ve anlamsız olduğu yönünde değerlendirmeler yapan düşünürler de vardır. İşte adıcılar, bu doğrultuda, asıl varlığın somut, tek tek şeyler olduğu düşüncesindedirler. Adcılığın gerçek çıkış kaynağının, asıl tözün tümel olmadığını vurgulayan Aristoteles olduğu söylenebilir (Çotuksöken-Babür, 1993: 27).

Ortaçağ sonlarında dil konusunun felsefeye irdelenmesi adına, Ockham'lı William'ın -terimleri, önermeleri ve usavurmaları konu edinen- mantık konusundaki çalışmaları önemlidir. Mantık akıl yürütmelere dayanır. Akıl yürütmeler ise önermelerden, önermeler de terimlerden oluşur. Mantıktaki akıl yürütmelerde, önermeler ve terimler birbirlerine zincirleme olarak bağlantılı olduğu için, Ockham'lı William en temelde dilsel ve mantıksal bir yapıya sahip olan terimleri incelemiştir. Terimin nasıl bir yapısı olduğu, nasıl oluştuğu ve ne tip bir işleyişe sahip olduğu Ockham'lı William'ın tartışmalarında gizlenmiş sorulardır. Ockham'lı William "terim"i tanımlarken Aristoteles'in *Birinci Analitikler*'de (24b 16-18) yaptığı tanıma atıfta bulunarak, terimin, önermenin kendisine ayrıştığı, yüklem veya kendisine yüklenen olduğunu belirtir (Çotuksöken-Babür, 1993: 319).

Ockham'lı William *Terimler Üzerine* çalışmasının başlangıcında Boethius'a atıfta bulunur ve Boethius'un söylemi üç türe ayırdığını belirtir. Varlık ve düşünme "söylem"de kendini gösterdiğine göre, söylemin türlerine paralel olarak Ockham'lı William terimlerin de ilk olarak üçe ayrılabilceğini belirtir: "Yazılı terim, maddesel herhangi bir şey

hakkında kaydedilen bir önermenin bir bölümüdür ve insan gözüyle görülebilme özelliği vardır. Sesletilen terim, yüksek sesle ifade edilen bir önermenin bir bölümüdür ve insan kulağıyla işitilebilme özelliği vardır. Kavramsal terim ise, doğal olarak herhangi bir şeyi gösteren ya da belirtilen ruh izlenimidir (...)” (Çotuksöken-Babür, 1993: 324).

Terimler Üzerine'de Ockham'lı William yazılı ve sözlü terimler, ikincil imler olduğunu belirtmiştir. Bunların oluşumunda uylayım söz konusudur, uylayımsal bir imleme söz konusu olduğu için de anlamların değiştirilebilir olması kaçınılmazdır. Yazılı ve sözlü terimler şeylerin kendilerine değil ruhsal kavramlara bağlıdırlar. Kavramsal terimler ise birincil veya doğrudan imleme sağlar. Bunlar doğal olarak herhangi bir şeyi gösteren ruh izlenimleridir; zihinsel boyuttadırlar ve doğrudan doğruya şeye bağlıdırlar. Uylayım masaya “masa” demekten vazgeçilebilir fakat zihinde oluşmuş “masa”ya ilişkin ruh izleniminden vazgeçilemez (Çotuksöken-Babür, 1993: 326). Ockham'lı William'ın bu ayrımı ile birlikte doğal imleme ve uylayımsal imleme ayrımı veya birincil ve ikincil imleme ayrımları yapılmıştır. Ockham'lı William'a göre kavramsal dilin terimleri kavramlardır ve önermeleri de kavramsal yargılardır. Yazılı veya sözlü dilde terimlerin imlemeleri uylayımsaldır ve değiştirilebilir. Örneğin aynı nesneye (köpeğe) karşılık İngilizler uylayımsal olarak “dog” terimini kullanırken, Türkler “köpek” kelimesini kullanmaktadır. Öte yandan kavramsal dildeki terimlerin imlemeleri doğal imlemedir ve bu düşünce, kavramların nesnelere ile bir şekilde doğal bir benzerlik ilişkisi içinde olduklarına dair inancı göstermektedir (Spade, 2008).

Libera, Ockham'lı William'ın tezinin aslında semantik olduğunu ve bilişsel psikoloji, imbilim ve gönderge teorisini birleştirdiğini öne sürer; bir tümelin, tekil bir şeyden farklı olan bir kavram olduğunu belirtir. Kavram, kavramsal ve göndergesel bir eylemdir ve tekil nesnelere gönderme yapar. Bu bilişsel eylem, bir özneye özgü olan bir niteliktir. Kavram ve temsil ettiği nesne arasında bir benzerlik ilişkisi vardır (Libera, 2005: 388).

Ockham'lı William'a göre insanın sahip olduğu bilgi, bireysel varlıklar, duyulur tekil şeyler hakkındadır, öte yandan, insan tümeller yoluyla bireysel varlıklar hakkında düşünür. Bilimsel bilginin nesnesi tümeller değildir. İnsanların tekil şeyler hakkında düşünmesine yarayan araçlar olarak tümeller, sadece mantıkta düşünmenin konusudur (Cevizci, 2011: 370). Kavramsal dilin terimleri tümeldir. Sözlü veya yazılı dilin terimleri ise türetilmiş olarak tümeldirler, çünkü bunların ortaklığı doğal değil, zorunlu bir alt-üst ilişkisinden

ibarettir (Libera, 2005: 395). Ockham'lı William *Terimler Üzerine*'de tümelleri ikiye ayırır:

Fakat iki tür tümel olduğuna dikkat edilmelidir. Kimi şeyler doğası gereği tümeldir, nasıl duman doğası gereği ateşin imiyse; ağlama acının, gülme bir iç sevincin imiyse, doğası gereği, onlar birçok şeye yüklenebilen imlerdir. Ruhun yönelimi elbette doğası gereği bir tümeldir. (...) Diğer şeyler uzlaşımsal olarak tümeldir. Bundan dolayı, sayıca bir nitelik olarak söylenen bir sözcük, bir tümeldir; o birçok şeyi imlemek üzere uylaşımsal olarak kabul edilmiş bir göstergedir, imdir. Bu nedenle, sözcük ortak olduğuna göre ona tümel denebilir. Fakat bu doğası gereği, böyle değildir; sadece bu etiketin uyguladığı, gösterdiği uzlaşım ile böyledir. (Çotuksöken-Babür, 1993: 332)

Yukarıdaki alıntıda da görüldüğü üzere Ockham'lı William'a göre tümellik iki biçimde düşünölmelidir. İlki, doğal bir tümellik olan zihin veya ruhun kavramlarına özgü bir tümelliktir. Diğerisi ise, uylaşımsal olan ve sözcüklere özgü bir tümelliktir. Buna göre masa kavramı doğal bir zihinsel tümellik iken "masa" terimi uylaşımsal bir tümelliktir.

Ockham'lı William *Terimler Üzerine*'de tümelin sayıca bir, tekil bir töz olmadığını belirtir. Tümel zihindeki kavramların imidir; tümel sözcük ise konuşulanın imidir. Töz ise ne bir im olabilir, ne de kendi kendine zihinde, konuşmada veya yazıda bulunabilir. Önermeler de tekil tözlerden değil, tümellerden oluşur. Cinsler ve türlere gelince, onlar da zihnin dışında bulunmazlar, sadece zihindedirler ve zihin tarafından şekillendirilirler. Şeylerin özlerini açıklayan ve bu özleri imleyenler, cinsler ile türlerdir. Tümeli imleyen sözcükler dili kuran kişinin keyfince ürettiği şeylerdir (Çotuksöken - Babür, 199: 335-336).

Ockham'lı William *Terimler Üzerine*'de "terim" sözcüğünün üç anlama sahip olduğundan söz eder. Terim bir önermede özne veya yüklem olabilir. Bu anlamda "İnsan bir hayvandır." önermesinde "insan" özne terimiyken "hayvan" yüklem terimidir. İkinci anlamında terimin kendisi bir önerme olabilir. "'İnsan bir hayvandır.' doğru bir önermedir." örneğinde, bir önerme özne yerine geçmiş bir terim konumundadır. Üçüncü anlamıyla bakıldığında ise, bağlaçlara, belirteçlere, ünlemlere ve edatlara terim denmediği, çünkü bunların önermenin öznesi veya yüklemi olamadıkları görülür (Çotuksöken-Babür, 1993: 327).

Tümeller tartışması bağlamında Ortaçağda dilsel ürünlerin de araştırma konusu edildiği söylenebilir. Bu bağlamda, dilde betimlenen dünyanın, önerme yapılarının

incelenerek sergilendiği görülür. Bundan başka, yalın önermelerdeki sözcüklerin anlamları ile işlevleri arasında bir bağlantı kuruluyor olması da ele alınır. Bu noktada Ockham'lı William *Terimler Üzerine*'de terimlerle ilgili ikinci ayrımı olan “kategorematik” ve “sinkategorematik” ayrımı göze çarpar. Kategorematik terimler tek başlarına anlam taşıyan ve bir önermede özne veya yüklem olan terimlerdir. “Kategorematik terimlerin kesin ve belirleyici bir anlamı vardır.” (Çotuksöken-Babür, 1993: 328). Bu tür terimlere örnek olarak “insan” veya “kedi” verilebilir. Sinkategorematik olan terimler ise kendi başlarına bir anlam taşımazken, cümle içerisinde diğer terimlerin anlam kazanmasına yardım ederler. Ockham'lı William, sinkategorematik terimlere örnek olarak “değil”, “her”, “bazı”, “tüm” gibi terimleri verir (Çotuksöken-Babür, 1993: 32).

Dil çözümlemeleri Ortaçağ sonlarında Ockham'lı William'la birlikte bir kırılma noktası yaşar. Ockham'lı William'ın açıkça belirttiği, bilginin önermelerle dile getirildiğidir. Önermeler zihinsel içeriklerdir ve kavramlardan oluşur. Önermelerde kavramlar tekillerin ve tözlerin yerine geçer. “Bir tümel yalnızca bir terim, tasarruf sağlayan bir uzlaşım aracı, bilimsel olarak akıl yürütmede kullanılan bir alettir, başka hiçbir şey değil.” (Cevizci, 2011: 372). “Bilgi tek tek şeylerin, tözlerin yerine duran terimlerle ilgilidir. Ama hiç kuşkusuz bu terimlerin de (...) varolana, nesneye başvurduğunu da hesaba katmak gerekmektedir.” (Çotuksöken-Babür, 1993: 33).

Ockham'lı William'a göre bir terimin bir nesnenin yerine durması üç şekilde olur. İlk şekliyle bir terimin bir nesnenin yerine geçmesi üç durumda gerçekleşir. “İlkin terimin herhangi bir şeyi göstermek gibi bir işlevi yoktur. İkinci olarak, dolaylı da olsa, zihinsel bir terime ya da kavrama işaret etmesi ya da göstermesi gerekmez. Sonuç olarak da, sadece maddesel bir sesi ya da yazılı bir sözcüğü göstermek zorundadır.” (Çotuksöken - Babür, 1993: 34). İlk durumda bir terim cümle içinde sadece bir sözcük durumundadır. “‘Kalem’ beş harflidir.” cümlesinde “kalem” salt bir sözcük olarak kullanılmıştır. İkinci durumda terim anlam düzleminde gösterici şeyin yerine durmaktadır. Bu durumda terim gerçek bireyleri gösterir. Terim bu durumda belirli bir tekili imlemektedir. “Kalemin yazmıyor.” cümlesinde “kalem” terimi kişinin o an işaret ettiği tekil kalemi imlemektedir. Üçüncü durumda terim ortak bir şeyi gösterir. Terim cümle içerisinde bir kavram veya bir tümel olarak kullanılmaktadır. “Yazı kalemle yazılır.” cümlesinde “kalem” terimi bir tümel yerine kullanılmaktadır (Altınörs, 2003: 89-90).

1.3 MODERN FELSEFEDE DİL

Bilginin bilen öznenen hareketle kavranmaya çalışıldığı 17. yüzyılda, bilgiyi oluşturan önermelerin kesinliğinin varlıkta temellendirilmesinin mümkün olmadığı fikri ortaya konmuştur. Bu anlamda dili de öznenen hareketle anlamaya çalışan, 17. yüzyılın farklı epistemolojik görüşlere sahip filozofları rasyonalist Descartes, Leibniz ve empirist Locke'un dil problemine farklı bakış açıları dil sorununun felsefi gelişimi açısından önemlidir.

1.3.1 Descartes'ta Düşünce ve Dil

Rene Descartes *Metot Üzerine Konuşma* çalışmasında insanın konuşma yetisi ile ilgili soruşturmalar yürütmüştür. Descartes insanın konuşma yetisi ile ilgili olarak makine ve insan analogisine yer verir. İnsana benzetilerek üretilmiş ve insan davranışlarını taklit eden bir makinenin gerçekte insan olmadığını anlama konusunda ileri sürdüğü ölçütlerde aslında sadece insana özgü olduğuna inandığı şeyleri de sıralar. İlk olarak bu makinelerin hiçbir zaman bir insan gibi düşüncelerini ortaya koymak için dili kullanamayacaklarını ve yaptıkları pek çok şeyi bilgiyle değil, ancak hazır bulunuşluk sayesinde yapacaklarını ifade eder (Altınörs, 2010: 392). Descartes, makine-insan analogisini, insan ve hayvan arasındaki ayrıma da genişletir ve hayvanların makinelerle benzerlik gösterdiğini ifade eder (Copleston, 1994: 137).

Yine bu yolla, insanlarla hayvanlar arasındaki farklılık da bilinebilir. Zira kaçıklar, şaşkalozlar ve aptallar da dahil olmak üzere, kendi düşüncelerini anlatmak için değişik sözleri bir arada düzenleme ve onlardan bir söylev meydana getirme becerisinden mahrum bir insan olmaması; bunun tersine, doğuştan ne kadar mükemmel ve talihli olursa olsun buna benzer bir şey yapabilecek başka bir hayvanın da bulunmaması çok dikkat çekicidir. Bu durum hayvanlardaki bir organ eksikliğinden kaynaklanmaz, zira saksağanların ve papağanların da bizim gibi sözler sarf edebildiği, bununla birlikte bizim gibi, yani söylediklerini düşündüğüne şahit olarak konuşamadığı görülür; (...) Zira konuşmayı bilmek için pek az akıl gerektiği görülür; ve insanlar arasında bulunduğu gibi aynı türden hayvanlar arasında da bulunan eşitsizlik dikkate değer olsa da ve bazıları, diğerlerinden daha kolay eğitilse de, türünün en mükemmel örneği olan bir maymunun veya papağanın, ruhu bizimkinden tamamen farklı bir tabiat/fitratta olmasa, aptallıkta önde giden yahut beyni bulanık bir çocukçağıza eşit olmadığına inanılmazdı. Sözleri de, teessürleri yansıtan ve hayvanlar kadar makineler tarafından da taklit edilebilen doğal hareketlerle karıştırmamalı; yine bazı eskiler/ kadimler gibi, biz dillerini anlamıyorsak da hayvanların konuştuğu sanılmamalıdır: zira bu doğru olsaydı, madem ki bizimkileri andıran birçok organları var, demek istediklerini

hemcinsleri kadar bize de pekala anlatabilirlerdi. Çok dikkate değer bir şey de, faaliyetlerinden bazılarında bizden daha fazla maharet sergileyen birçok hayvan varsa da, buna rağmen aynı hayvanların diğer birçok faaliyette hiç de maharet sergilemediği görülür: bu surette bizden daha iyi yaptıkları şeyler, onların bir akıllı ruh taşıdığını kanıtlamaz (...). (Descartes, *Metot Üzerine Konuşma*, V.Bölüm, 55-56)

Yukarıda da belirtildiği üzere Descartes'a göre, hayvanların dili insanlar gibi konuşamamaları onların biyolojik bir eksikliğinden kaynaklanmaz. Papağanlar da insanların kullandığı sözcükleri dile getirebilirken insanlar gibi konuşamaz, düşündüklerini söyleyemezler. Dil kullanmak ve düşüncelerini dili kullanarak ifade etmek hayvan ile insan arasındaki en büyük farklılıktır. Descartes'a göre insanların dili kullanımı ve hayvanların bazı sesleri taklit etmelerini ayırmada iki ölçütten söz edilebilir. İlk olarak kullanılan işaretlerin belli bir duruma uygun olması ve ikinci olarak da sesletilen sözler veya işaretlerin etkilenimlerden kaynaklanmaması gereklidir (Altınörs, 2012: 394). Yani, doğuştancılık doğuştan verili idelere vurgu yapar. Bu ideler, zihnin doğasında içkin olarak vardır. Descartes'ın doğuştancılığına bakıldığında, bu idelerin dışı vurumunun dil ile gerçekleştiği görülür.

1.3.2 Leibniz'in Evrensel Dil Ülküsü

Gottfried Leibniz'e göre gündelik dil ile bilim veya felsefe dili arasında bir farklılığın olması gerekir. Bu nedenle bilimde ve felsefede kullanılacak fikirlerin alfabesi olacak ideal bir dile ihtiyaç vardır. Leibniz, *Metafizik Üzerine Konuşma* eserinde, bu ideal dilin halk dilinden farklı olarak "göstermeler ve buluşlar için şaşmaz bir araç" anlamına geleceğini belirtir (1999: 37). Leibniz'in ideal dili evrensellik ve apaçıklık fikirlerini taşımaktadır. Bilimsel düşünce evrensel olarak apaçıklığı gerektirmektedir.

Altınörs, Leibniz'in bu projesinin dört ana eksenden oluştuğunu belirtir. İlk eksen bir düşünce alfabesinin oluşturulması yönündedir. İkincisi, evrensel bir dilbilgisi geliştirilmesi; üçüncüsü, sembollerini bir araya getirebilmek için kullanılacak sözdizimi kurallarının belirlenmesi; dördüncüsü ise, sembollerin tanımlarını içeren bir sözlük hazırlanması doğrultusundadır (Altınörs, 2003: 93).

Leibniz'in dile olan ilgisini birbirinden ayrı iki ana noktada görmek gerekir: biri, ideal, yapay bir dil üzerine oluşturduğu projelerle ilgili anlatımlarında, diğeri ise, insan

dillerinin ortak köklerini ortaya çıkarmaya yönelik, doğal dillerin tarihsel ve filolojik araştırmalarındadır (Rutherford, 1995). Aslında bu iki nokta birbirini tamamlayıcı niteliktedir; çünkü ancak doğal diller çokluğunun barındırdığı ortaklıklar temelinde ideal bir dil oluşturmak mümkün olacaktır.

Leibniz'e göre dilin formu ve içeriği ile zihnin işlemleri arasında bir bağlantı vardır. Diller insan zihninin aynasıdır; bundan ötürü, sözcüklerin analiz edilmesi anlığın işlemleri hakkında bilgi verecektir. Leibniz'in bu görüşü, onu bir "evrensel dil" planlamasına yönlendirmiştir. Bu dil, yapay bir dildir ve kavramları/ideleri temsil eden semboller ile bu sembollerin kullanılması için gerekli mantıksal kurallardan oluşur. Bu tip bir yapay dil, insanın akıl yürütmelerinin de aynası olacaktır. Şimdi, tıpkı cebir analizinde her sayının asal sayılarına bölünebileceği gibi bileşik ideler de yalın idelere bölünür. İşte bu iki bölme işleminin de aynı ilke ve yöntemle gerçekleşebileceği, Leibniz'in felsefesinin temel düşüncesidir (Cassirer, 2005: 94). Bu şekilde, sayısal hesaplamalardaki kolaylık, kesinlik ve güvenilirlik, uygun simgelerin belirli kurallara göre bir araya getirilip birleştirilmesinden sonra akıl yürütmelerimizde de sağlanmış olacaktır.

Şimdi, Leibniz'e göre doğal diller, düşüncenin iyi birer aynası olmadıkları için akıl yürütmeyi anlaşılması güç bir hale getirirler. Doğal diller bileşik/türetilmiş kavramlardan oluşur. Bu bileşik kavramlar da daha yalın kavramlara indirgenebilirler. Bu durumda ilk olarak yapılması gereken, bileşik terimlerin yalın terimlere dek çözümlenmesidir. Bu çözümlenme süreci, bir terimin biçimsel bileşenlerine ayrıştırılmasından, sonra bu bileşenlerin de kendi bileşenlerine bölünmesinden ve bu işlemin tanımlanamaz, ilkel terimlere ulaşmaya kadar devam etmesinden oluşur. Çözümlenme sonucunda ulaşılan bu yalın terimlerse, Leibniz'e göre, insan düşüncesinin alfabesi olacaktır (Copleston, 1994: 268-269). Bu yalın kavramlara birer sembol verilmek suretiyle, ideal dilin kavramlarının sembollerle ifade edilmesi sağlanır. Sembollerin belli kurallar çerçevesinde bir araya getirilip kullanılması, bu evrensel dilin bütünlüğünü oluşturacaktır. Evrensel dilin önermeleri, bu yalın ve tanımlanamaz terimlerin sembollerinden oluşur. O halde, kavramların çözümlenmesi ve sembollerin kararlaştırılmasının yanı sıra, bu sembollerden önermelerin, giderek de dilin bütünlüğünün kurulabilmesi için, evrensel yapıdaki mantıksal kuralların da formüle edilmesi gerekmektedir.

Leibniz'in ideal dili, formel mantıkla hem benzerlik hem de farklılık gösterir. Her ikisi de sembolleri kullanarak geçerli akıl yürütmeyi gösterebilen dillerdir. Formel mantıktan farklı olarak ideal dil, insanın akıl yürütmelerindeki içeriği de açıklamalıdır. Leibniz'in ideal dil planlamaları, bize onun insanın akıl yürütmelerinin doğası ile ilgili belirli bir fikri olduğunu gösterir. Buna göre biliş semboliktir ve dile benzer yapıdaki bir simgeler sisteminde gerçekleşir. Daha açıkçası, akıl yürütmelerimiz belli işaretler kullanır ve belli özelliklere sahiptir; bu işaretler olmazsa ne bir şey düşünebiliriz ne de akıl yürütebiliriz (Kulstad-Carlin, 2008).

Leibniz'in "ideal dil" ülküsü, kendinden önce gelen Jan Amos Comenius ve Ramon Lull gibi filozoflardan etkilenecek ulaştığı "evrensel bilgi" düşüncesi ile paralel olarak şekillenir (Rutherford, 1995). Hangi alanda olursa olsun her tür bilgi, ilkel kavramlar veya idelerin bir kombinasyonu olarak kabul edilir. Dolayısıyla, eğer bu ilkel kavramların tam bir listesi oluşturulabilirse, insan zihni tarafından bilinebilecek olan tüm olası doğrulara sistematik bir biçimde ulaşılmış da olacaktır. Kısacası, bu yolla evrensel bilgiye sahip olunabilir. Gerçi modern dönem okuru için evrensel bilgi fikri, ütopyik bir düşünce gibi gelebilir ama Leibniz'in, tüm sınırlılıklarının farkında olmasına rağmen, bu ülkünün gerçekleşmesi yönündeki inancı, Descartesinki ve Lockeunkinden daha fazladır. Leibniz, evrensel bilgiye ilişkin planını üç aşamalı bir proje ile açıklamıştır. Bu aşamalardan ilki, en temel kavram ve ilkelerin tamamının katalogunu kapsayacak ve edinilmiş tüm bilgilerin deposu olacak bir *ansiklopedinin* oluşturulmasıdır. İkincisi, belli bir mantıksal anlayış çerçevesinde bu ansiklopedinin içeriklerini düzenlemek ve bağlantılandırmak için kullanılacak yöntemi verecek olan *genel bir bilimin* kurulmasıdır. Üçüncüsü ise bu genel bilimle sıkı sıkıya bağlı olan, ona uygun sembolleri sağlayacak *evrensel bir karakteristiğin* belirlenmesidir. Bu evrensel karakteristik sayesinde ansiklopediyle bağlantılı olan tüm akıl yürütmeler, hatalar sıfıra indirilmek suretiyle salt formel dedüksiyonlara dönüştürülecektir (Rutherford, 1995). Leibniz'i bu projeye yönlendirense, açıktır ki, kendi dönemindeki bilim arenasının içinde bulunduğu çekişme ve düzensizlik ortamıdır.

1.3.3 Locke'ta İdelerin İmleri Olarak Sözcükler

Dil felsefesinin en temel problemlerinden biri de anlam sorunudur. Anlamın ne olduğuna cevap arayan dil filozoflarının bazıları dildeki en küçük anlamlı birimin sözcük olduğunu

vurgulamışlardır. Bu filozoflar “sözcük atomcusu” olarak anılırlar. John Locke, sözcük atomcuları arasında yer alır ve anlam sorununu ideci bir yaklaşım (bu yaklaşım “zihinci yaklaşım” olarak da adlandırılır) çerçevesinde ele alarak, bir sözcüğün anlamını, onun iletişim anında yansıttığı ide şeklinde açıklar. Bir sözcük atomcusu olarak kabul edilen Locke, sözcüklerin idelerin yerini tutan anlamlı birimler olduğunu iddia eder (Altınörs, 2003: 59).

Locke’un *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme* kitabı, modern epistemolojinin başlangıç eseri olarak, bilginin doğası, bilgiyi nasıl edindiğimiz ve bilgi edinmemiz sırasında karşılaşılan engellerin neler olduğu gibi konularda yoğunlaşır. “(...) *Deneme*, ideler aracılığıyla bilmenin *yeni yolunu* keşfetme çabasıdır.” (Altuğ, 2008: 26). “Bilgi iki ide arasındaki uyuşmanın ya da uyuşmamanın algılanmasıdır.” (4. Kitap, 1. Bölüm, 2. Madde). Bilgimizin idelerden oluştuğunu, idelerin insan düşüncesinin nesnelere olduğunu ve bir empirist olarak tüm idelerin kaynağının duyum ve düşünüm olduğunu belirten Locke’a göre, insan zihni doğuştan boş kağıt (*tabula rasa*) olup (2. Kitap, 1. Bölüm, 2. Madde), gerek dili oluşturan sözcükler gerekse onların temsil ettiği ideler insan zihninin deneyimle kazandığı şeylerdir. Böylelikle Locke, bütün soyut ve tümel sözcüklerin kaynağını da deneyim olarak açıklamış olmaktadır.

Locke, dili, bilginin iletişimi için tek araç olarak görmektedir; ancak, aynı zamanda da dilin, bilginin edinimi ve artması için bir engel olabileceğini de düşünmektedir. Bu nedenle ayrıntılı bir soruşturma için, eserinin üçüncü kitabını dile ayırır. Dilin incelenmesinin gerekliliğini ikinci kitabın sonunda Locke şu şekilde ifade eder: “(...) ideler ve sözcükler arasında öyle sıkı bir bağlantı görüyorum ve soyut idelerimiz ile genel sözcükler arasında öyle değişmez bir bağ var ki, önce dilin doğasını, kullanımını ve imlemini incelemeyen, tümüyle önermelerden oluşan bilimizden açık ve seçik olarak söz etmek olanaksızdır; bu yüzden de bundan sonraki kitabın konusu dil olmalıdır.” (2. Kitap, 33. Bölüm, 19. Madde).

İdeci yaklaşımı çerçevesinde Locke *Deneme*’de, bilebilen özne olarak insanın anlama yetisinin nasıl bir yapıya sahip olduğunu araştırmakta, bilgi problemini incelerken ideler ile sözcükler arasındaki ilişkiyi de tartışmaktadır. Bu tartışma da onu, dolaylı olarak anlam sorununa yöneltmektedir. Dili düşüncenin taşıyıcısı olarak görmüş filozoflardan biri olan Locke’a göre, insanlarda dışarıdan diğer kişilerce görülmeyen düşünceler

bulunmaktadır. Öte yandan toplumsallığın gerçekleşebilmesi için de bu düşüncelerin mutlaka iletişimi gereklidir (Altınörs, 2003: 59). Böylece insanda gizli olan bu idelerin, dışsal duyulur imler haline getirilmesi yoluyla başkaları tarafından da bilinmesi sağlanmış olur. Böylelikle insanların, sözcükleri, idelerinin imleri olarak neden kullandıkları da anlaşılır. Locke bu sözcüklerin yapısı hakkında şunu ekler: “(...) bu düzenli sesler ile belli ideler arasında doğal bir bağlantı oluşundan gelmez; öyle olsa bütün insanların tek dili olurdu; belli bir sözcüğü belli bir idenin kendince imi yapan istençli bir düzenlemeden gelir.” (3. Kitap, 2. Bölüm, 1. Madde). Uzlaşımsal yapıya dayalı olan sözcükler, konuşan ve dinleyen arasında ide alışverişini sağlamaktadır. Bir başka deyişle bir sözcüğün anlamı, onun temsil ettiği idedir. Locke’ta “(...) sözcükler, *immaterial* zihin içeriğini *material* hale dönüştürüp, özneler arası kılan *araçlardır* yalnızca. Düşüncenin birimi olan ide, dilin birimi olan sözcük tarafında basitçe dışlaştırılır.” (Altuğ, 2008: 31).

Locke dilin iki işlevinden bahsetmektedir. Birincisi, bir bireyin zihnindeki ideleri diğer bir bireyin zihnine taşıma işlevidir. İkinci işlevi ise idelerimizi, gelecekte tekrar onlara başvurabilmek için, kayıt altına almamızı sağlamaktır. İdelerimizi birbirimiz için ulaşılabilir hale getirmek amacıyla sözcükleri kullanmamız gerekir. Locke’a göre dil, değişmez, özerk bir sistem değildir. Dil bir edimdir; bir kişinin idelerini sözcüklerle ifade etmesi edimidir. Bir sözcüğü dile getirmek demekse, bir kişinin görünmeyen idelerinin işareti olarak anlaşılır sesler üretmesi demektir (Harris-Talbot, 1997: 130).

Locke *Deneme*’nin “bilgi” ve “kanı”yı ele aldığı son kitabında bilimlerin sınıflandırılmasından bahseder. Locke’un ayrımında üç tür bilim vardır: doğaları, bağıntıları ve etkileme biçimlerini inceleyen doğa bilimleri, iyi ve yararlı eylemlere ve güç kullanımlarına yönelmeyi inceleyen etik ve de en önemli bölümünü sözcüklerin incelenmesinin oluşturduğu imbilim. İmbilim (göstergebilim) açısından ele alındığında sözcükler de ideler de birer göstergedir. Sözcükler idelerin göstergeleri, ideler ise şeylerin göstergeleridir. Locke bu konuyla ilgili olarak şu belirlemede bulunur: “Zihnin kendi içinde gözlemlediği şeylerden, kendisinden başka hiçbirisi anlıkta var olmadığından, incelediği şeyin imi ya da tasarımı olan bir şeyin anlığa sunulması gerekir; bunlar idelerdir.” (4. Kitap, 21. Bölüm, 4. Madde).

Bir sözcük, idenin sesle ilgili bir imidir. Bu sebeple gerçek dünyadaki nesnelere hakkında konuştuğu söylenen bir kişi, aslında, bu nesnelere ancak dolaylı bir bağlantı

kurmaktadır. Locke’a göre kelimelerin şeylerin anlamına geldiğini düşünmek hatalıdır. “Birincil ya da dolaysız imlemeleriyle sözcükler, ancak kendilerini kullananların zihinlerindeki idelerin yerini tutarlar (...)” (3. Kitap, 2. Bölüm, 2. Madde). Sözcükler dolaysız olarak ideleri imler, şeylerin kendilerini değil. Nesnelerin kendilerinin sözcükler tarafından imlenmesi ise ancak dolaylı olabilir. “(...) ideler ve sözcükler, gerçekten varolan şeylerin ve olması gereken eylemlerin birincil ve ikincil göstergeleridir. (...) Bu durumda ideler hem zihne aittirler, hem de nedensel şekilde bağıntılı oldukları gerçek varlık alanına gönderimde bulunurlar.” (Altuğ, 2008: 26-27).

Locke’a göre sözcükler, ilk olarak, onu kullanan kişinin zihnindeki idelere işaret eder. İnsan kendi zihninde bulunmayan bir ideye işaret edemez ve dolayısıyla da bu ideye işaret eden sözcükleri kullanamaz. Locke, *Deneme*’de bu konuyla ilgili olarak şu noktayı özellikle vurgulamıştır: “Sözcükler istençli imler olduğundan insanın tanımadığı şeylere verdiği istençli imler olamazlar.” (3. Kitap, 2. Bölüm, 2. Madde). Aynı şekilde bir kişi, kullandığı sözcüklerle başkasının zihnindeki ideleri de imleyemez.

Locke insanların iki açıdan yanılgıya düştüklerini belirtir. Birinci yanılgıları, kendi sarf ettikleri sözcüklerin dinleyen kişilerin idelerinin de imleri olduğunu sanmalarındır: “(...) sözcüklerinin, konuştukları başka kimselerin zihnindeki idelerin imleri olduklarını da varsayarlar (...)” (3. Kitap, 2. Bölüm, 4. Madde). İkinci yanılgıları ise insanların, kendi zihinlerinde olmayan gerçeklik hakkında da konuştuklarını düşünmeleridir: “(...) konuşanlar genellikle sözcüklerin gerçekteki şeylerin yerini tuttuğunu varsayarlar.” (3. Kitap, 2. Bölüm, 5. Madde) Locke’un “sözcük” ile ilgili olarak verdiği, zihindeki idelerin işaretleri olduğu yönündeki tanımı düşünüldüğünde, bu iki durum da aslında sözcüğün anlamını çarpıtmaktan başka bir şey olmayacaktır (Altınörs, 2003: 60).

Locke, yukarıda açıklanan temel ilkeler çerçevesinde, kendi bakış açısından dilin ve iletişimin idealize edilmiş biçimlerini savlamıştır. Fakat dilin bu ilkelerle uyum içinde olmadığını da belirterek, aslında dilin, kusurlu bir yapı olduğunu ve umulanın aksine bilginin edinilmesi ve yayılması için potansiyel bir tehlike de olabileceğini belirtir. Ona göre dilin kusurları, dilin özü ve sözcüklerle ideler arasındaki bağlantıdan kaynaklanmaktadır. İlk olarak, sözcüğün, ifade ettiği idenin rastgele seçilmiş bir işareti olduğu belirtilebilir. Dilin sözcükleri uzlaşsaldır ve ne yazık ki bu işaretlerin daha uygun nasıl olabileceğini gösteren genel bir ilke yoktur, bu anlamda sözcükler keyfi olarak

oluşturulmuştur. İkinci olarak, sözcükler idelerin istençli işaretleridir. Bir sözcüğü belli bir idenin imi olarak kullanmak, bireysel olarak kullanıcının özgür iradesine bağlıdır. Buna bağlı olarak gösterilebilecek üçüncü bir özellik ise sözcük ve ide bağlantısının birey tarafından etkilendiğidir. Zihnindeki bir ideye işaret etmek için kullandığı bir sözcüğü kullanan kendisi seçer; bu, herhangi bir ortak dili konuşan topluluğun kararı değildir. Kelimeler ve ideler arasındaki bağlantının dördüncü özelliği ise gizlilik durumudur. İdeler kişilerin zihinlerinde gizli olarak durdukları için, onların imleri olarak kullandıkları sözcükler ve aradaki bağlantıyı bilen kişi de ancak onu kullanan olacaktır. Benim tarafımdan kullanılan sözcük, benim zihnimdeki ideyi yansıtmaktadır; fakat dışarıdan bir başka kişi, kullandığım o sözcükle aslında zihnimde imlediğim ideyi göremez, bir başka kişi o ideyi gözlemleyemez (Harris-Talbot, 1997: 128-129).

Dildeki anlam problemine yaklaşımlar incelendiğinde ilk olarak karşımıza Locke ile birlikte anılan ideci yaklaşım çıkmaktadır. Dilin en küçük anlamlı birimini sözcük olarak gören sözcük atomcusu Locke'un ileri sürdüğü ideci yaklaşım, zihinci yaklaşım olarak da bilinir. Locke *Deneme*'de aslında insanın anlama yetisinin nasıl bir yapıya sahip olduğu konusunu incelemeyi hedeflemiştir. Bu yapı çerçevesinde insanın bilgiyi nasıl ürettiği de ele alınmıştır. Dildeki anlam sorununa dair bazı teoriler dilbilimsel öğelerin ne anlama geldiği ile ilgilenirken, Locke'un ideci yaklaşımı dilin parçaları ile ne demek istediklerine odaklanır. Anlamın ide teorisi İngiliz Empirist epistemolojisi ile bağlantılı olarak en geniş anlamdaki açıklamalarını bulacaktır. Klasik empiristlere göre duyu izlenimlerimizin kopyalarıdır. Bu zihinsel belirlemeler düşüncelerin öğeleri görevindedir ve kelimelere anlamlarını sağlayandır (Martin, 2006: 436).

Bilgiye yönelen Locke, bu çerçevede ideler ve sözcükler arasındaki ilişkiyi de sorgulamıştır ve dolaylı da olsa dildeki anlam sorununa bir yaklaşım geliştirmiştir. Locke anlam sorununu ideci bir yaklaşım göstererek, bir sözcüğün anlamını onun iletişim anında yansıttığı ide şeklinde açıklamıştır. Locke bir sözcüğün anlamını, iletişim sırasında kullanılan sözcüğün hangi idenin taşıyıcısı olduğu ile ilişkilendirilerek açıklanabilir. Bir sözcük atomcusu olarak kabul edilen Locke, sözcüklerin idelerin yerini tutan anlamlı birimler olduğunu iddia eder (Altınörs, 2003: 48). Locke'a göre kelimelerin şeylerin anlamına geldiğini düşünmek hatalıdır.

Sözcükler onları kullananların İdelerinin duyulur İmleridir. Birincil ya da dolaysız imlemeleriyle sözcükler, ancak kendilerini kullananların zihinlerindeki idelerin yerini tutarlar. Bu ideler temsil ettikleri varsayılan şeylerden ne denli kusurlu ya da özensiz biçimde derlenmiş olsalar da bu böyledir. Bir insan bir başkasıyla konuştuğunda, bu, kendisini ötekini anlaması içindir ve konuşmanın amacı da bu seslerin, imler olarak, kendi idelerini dinleyene bildirmektir. (Locke, 2004, 3.Kitap, 2. Bölüm, 2. Madde)

Sözcükler ilk olarak onu kullanan kişinin zihnindeki ideyi imler. Bu açıdan, insan ancak kendi zihninde bulunan bir ideye işaret edebilir. Locke dilin ideal biçimlerinden bahsetmiş, fakat aynı zamanda dilin, bu ilkelerle uyum içinde olmadığını da belirtmiştir. Bu durumda aslında dilin kusurlu bir yapı olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır ve dil zaman zaman bilginin edinilmesi ve yayılması için bir tehlike de olabilir. Örneğin dilin sözcüklerinin uzlaşım olduğu düşünülürse, bu sözcüklerin keyfice oluşturuldukları, belli ilkelere dayanmadıkları görülecektir. Bir başka tehlike yaratabilecek unsur ise, bir sözcüğün belli bir idenin imi olarak kullanılmasının onu kullananın, özgür iradesine bağlı olmasıdır. Bu durumla bağlantılı olarak, ortak bir dili konuşan kişiler arasında bile iletişim sıkıntıları yaşanabilir (Harris-Talbot, 1997: 128-129).

İletişim esnasında, kendilerini ifade eden kişiler, o sözcüklerle imledikleri idelerin, onları dinleyenlerde de aynı olduklarını varsayarlar; aksi halde iletişim gerçekleşemez. Fakat Altuğ'a göre Locke, "zihnimde belli bir sözcükle temsil ettiğim idenin, konuştuğum kişinin zihninde aynı sözcüğün temsil ettiği ide ile özdeş olduğunu" gösteren herhangi bir ölçüt sunmamaktadır (2008: 37).

Sözcükler, iletişim için gerekli duyulur İmlerdir. İnsanda kendisi gibi başkalarının da yararlanıp zevk alabileceği çok değişik düşünceler bulunmakla birlikte, bu düşünceler başkalarınca görülemez ve onlardan gizli olarak ve kendiliklerinden açığa çıkmayacak biçimde insanın içinde bulunurlar. Düşüncelerin iletişimi olmadan toplumsallığın kolaylık ve üstünlükleri de olmayacağından, insanların, düşüncelerini oluşturan o görünmeyen ideleri başkalarının da bilmesini sağlayacak kimi dışsal duyulur imler bulmaları gerekliydi. Bu amaç için hiçbir şey, gerek zenginlik, gerek çabukluk bakımından insanların böylesine bir kolaylık ve çeşitlilikle yapma yeteneğini kendinde bulduğu bu düzenli sesler kadar uygun olamazdı. Böylece doğanın bu amaca çok iyi uydurduğu sözcüklerin, insanların idelerinin imleri olarak nasıl kullanılmaya başladıklarını anlayabiliyoruz; bu düzenli sesler ile belli ideler arasında doğal bir bağlantı oluşundan gelmez; öyle olsa bütün insanların tek dili olurdu; bu belli bir sözcüğü belli bir idenin imi yapan istençli bir düzenlemeden gelir. Öyleyse sözcüklerin kullanımı onları idelerin duyulur imleri yapar ve sözcüklerin yerini tuttıkları ideler de onların uygun ve dolaysız imlemleridir. (Locke, Kitap 3, Bölüm 2, Madde 1)

Martin, ideci teorinin açıkça görülen birtakım sorunları barındırdığını belirtir. İlk olarak, her bağlantının anlam ile ilgili olmadığı ifade edilebilir. Örneğin “çikolata” sözcüğü benim zihnimde Belçika’da enfes çikolatalar aldığım küçük dükkanı resmettirebilir. Ama bu çikolatanın benim için ne anlama geldiğidir ve kelimenin anlamının gerçek bir yönü gibi görünmemektedir. Bir başkası çikolata sözcüğünü Belçika’nın zihinsel resimleri ile bağlantılandırmayabilir. Bir başka nokta ise hiçbir zihinsel imge ile bağlantısı olmayan anlamlı terimlerin varlığıdır. Buna örnek olarak “uzlaşma” sözcüğünü verebiliriz (Martin, 2006: 434).

1.3.4 Humboldt’ta Dil-Tin Özdeşliği

Wilhelm von Humboldt dilin doğasını, dil ve tin özdeşliğinde temellendirerek açıklamıştır. Dilin toplumsallığı boyutunu ön plana çıkaran Humboldt, gerek dilin gelişimi ile toplumsal kurumların evrimi arasındaki yakın ilişkiyi gerekse bir dili konuşan topluluk ile kültürleri arasında bir bağ olduğu düşüncesini vurgulamıştır. Humboldt’a göre bu, diyalektik bir bağdır. Bu belli bir dil ve o dili konuşan topluluğun sahip olduğu kültür arasındaki diyalektik bir bağdır. Bu noktada bir dil ve o dile özgü bir dünya görüşünden söz edilebilir. Bu noktada dil ve dünya görüşü arasında karşılıklı bir etkileşim söz konusudur. Bir topluluğun dünya görüşündeki değişim, o topluluğun kullandığı dilde de değişime sebep olacaktır. Dil bu anlamda sürekli yeniden gerçekleştirilen ve kuşaklarca aktarılan bir etkinliktir. (Altınörs, 2003: 19-25). Dil bir etkinlik olarak tinin ürünüdür; ama dil de tinsel varoluşu şekillendiren bir yaratımdır. Her dili şekillendiren o ulusun tiniyen, o ulusun tinini etkileyen de dilidir. Bu anlamda dil ve tin iç içedir ve sürekli bir etkileşim halindedir (Altuğ, 2008: 59).

Bir halkın tinsel bireyselliği ile dilinin şekli öylesine birbiriyle kaynaşmıştır ki, bunlardan biri verilse, diğeri ondan bütünüyle çıkarsanabilir. Çünkü intellektualite ve dil ancak karşılıklı olarak birbirine uygun düşen biçimlere izin verirler ve bunların gelişmesine yardımcı olurlar. Dil sanki halkın tininin dış görünüşüdür, dil halkın tini ve tin de halkın dilidir. Onları asla yeterli biçimde özdeş olarak düşünemeyiz. (Humboldt, 1988: 46)

Bu bağlamda ortak bir dil kullananların, ortak bir dünya görüşüne de sahip olacakları da söylenebilir. Humboldt’a göre dil, iletişim işlevinin yanı sıra “bir düşünme ve ifade

etme formu”dur. Humboldt’un dil ve kültür arasında vurguladığı bu sıkı bağ, yaşadığı dönemde var olan ulus-devlet ideolojisi ile ilişkilidir (Altınörs, 2003: 106-107).

Humboldt *On Language* eserinde dil ve düşünce arasındaki etkileşimi şöyle betimler: “Dil, dilden bağımsız olarak meydana getirilmiş düşünceleri belirtmekten ibaret değildir; fakat bizzat düşünmenin biçimlendirici organıdır.” (1988: 30). Dil olmadan düşünme de olmaz. Dil bu anlamda bilgiye de sınırlarını verendir. Düşünmemiz ve bilmemiz dil içinde gerçekleşir (Altuğ, 2008: 61-62).

Dil ve düşünme arasındaki ilişki pek çok dilbilimciyi de düşünmeye sevk etmiş bir konudur. Örneğin David Crystal, *Cambridge Dil Ansiklopedisi (Cambridge Encyclopedia of Language)* kitabında, dil ve düşünce arasında sıkı bir bağ olduğunu belirtir; her günkü deneyimlerimizin bize, düşüncemelerimize olanak sağlayanın dil olduğunu gösterdiğini ifade eder (1987: 14). Bu anlamda pek çok dilbilimcinin insanın dünya görüşü ve konuştuğu dil arasında kopmaz bir bağ olduğunu düşündüğü söylenebilir (Underhill, 2009: 10-11). Bu durum farklı dillerde kültüre bağlı olarak ortaya çıkmış sözcük ve kavramlar tarafından desteklenmektedir.

Dilbilimcilerin ayrıldığı nokta ise dünyayı algılayışımızın kendisini dilde mi gösterdiği yoksa dilin kendisinin mi bizim kullandığımız kavramların oluşumunu şekillendirdiğidir. Humboldt’a göre biz, bilinçli veya bilinçdışı bir biçimde, dilde belli düşünce kalıplarını tekrarlarken veya dışa aktarım biçimlerine dökerken ortak bir dünya görüşüne göre hareket ederiz. Bu anlamda Humboldt’un dil çalışması, birbirinden ayrılmayan iki hedefe yönelmiştir: Biri, dilin sisteminin, bir kültürün düşüncesini nasıl etkilediğini incelemektir; diğeri ise bir kültürün gelişiminin, kavramsallaşma ve ifade biçimi olan dile nasıl bir katkıda bulunduğunu araştırmaktır (Underhill, 2009: 17). Bu noktada gerek kültürün dil gelişimine katkı sağladığı, gerekse dilin düşünmemizi, dünyayı algılamamızı ve kültürümüzü biçimlendirmemizi etkilediği söylenebilir.

Harris ve Talbot, Humboldt’un dil teorisinin, dildeki iki kurucu ilkenin karşıtlığına dayandırıldığını ifade ederler. Bu iki kurucu ilke içsel dilbilimsel anlam ve sestir (1997: 154). Dil doğru düşünme için olduğu kadar, düşüncelerin doğru iletilmesi için de gereklidir. Dil olmaksızın, zihin, bireysel duyu girdilerini manipüle edilebilir kavramlara dönüştüremez; bir başka deyişle pasif olarak deneyimlediği şeyi gerçek anlamda bilemez. Aynı zamanda karmaşık deneyimleri anlaşılabilir bölümlere de ayırtıramaz. Humboldt’a

göre gerçek anlamda düşünme, ayırtırmayı ve birleştirmeyi içerir. Bir dilin etkinliği, konuşana, aksi takdirde biçimsiz zihinsel etkinlik olarak kalacak şeyi gerçek düşünceye dönüştürecek şekilde ayırma ve birleştirme olanağı sunan bir mekanizma oluşundan kaynaklanır. Çünkü dilin sesli biçimi düşüncenin de dile gelmesinde kullanılmış olacaktır. Ancak bu sayede deneyimin pasif alımlanışı “içsel zihin etkinliği” olan öznel fenomen ile kaynaşmış olur. Sonuç olarak, deneyimlerimizi nasıl anlamlandırdığımız ve etrafımızdaki dünyayı algılayışımız, dilimizin bize mümkün kıldığı yapıya bağlı olacaktır. Bu sayede, dil, insanın nesnel deneyiminin öznel zihinsellikle birleşmesi için bir araç haline gelecektir. Hayvanlardan farklı olarak dilimizi kullanarak zihin işlemlerimizi denetleyebilir, özbilince ulaşabilir ve deneyimlerimizi anlayabiliriz (Harris-Talbot, 1997: 158-159).

2. FREGE VE SONRASI DİL FELSEFESİ

Bölümün ilk yarısında, felsefe tarihinde Herakleitos’un öncüsü olduğu, dilin sorun olarak ele alındığı Frege öncesi dil felsefelerindeki başlıca soruşturmalar incelenmiştir. Herakleitos’tan Humboldt’a kadar sürdürülen dil soruşturmaları “sözcük atomculuğu” çerçevesinde Frege öncesi dil felsefeleri olarak ele alınmıştır. Bölümün ikinci yarısında ise, çağdaş dil felsefesinde dile yönelik tartışmalar incelenerek, dile dair belli başlı sorun alanları betimlenmeye çalışılacaktır. Çağdaş dil felsefesi, 19. yüzyılın sonu ile 20. yüzyılın başlarında Gottlob Frege ve Bertrand Russell tarafından bir problem felsefesi alanı olarak konu, sorun ve temel kavramları açısından netleştirilmeye çalışılmıştır; dil felsefesinin yakın ilişki içinde olduğu felsefe disiplinleri ve dilbilimsel araştırma alanlarından hangi noktalarda farklılaştığı öne çıkmıştır. 19. yüzyılın sonlarında filozoflar daha yoğun bir biçimde anlam meselesine dikkatlerini çevirmişlerdir. Sözcükler ve tümcelerin neleri nasıl işaret ettikleri, sözcüklerin ve tümcelerin işaret etme biçimlerinin birbirinden farklılık gösterip göstermediği, dille ilişki içindeki doğruluk ve gerçeklik arasında nasıl bir ilişkinin olduğu gibi konulara odaklanılmıştır (Kenny, 2007: 121). Frege öncesi dil felsefesindeki “sözcük atomculuğu”nun yerini, çağdaş dil felsefesinde, Frege’nin soruşturmaları ile “tümce atomculuğu” almıştır.

2.1 FELSEFEDE YAŞANAN DİLCİ DÖNEMEÇ

20. yüzyılın başlarında, bazı filozoflar, belli başlı felsefe problemlerinin dilin mantıksal analiziyle çözülebileceğine inanmıştır; bu, felsefe tarihinde dilci dönemeç olarak adlandırılan bir hareket olmakla birlikte, diğer yandan da felsefenin dilin analizine indirgenmesi söz konusu olmuştur. Modern mantıktaki gelişmeler ve bu gelişmelerin analitik felsefeyi tetiklemesi, gerçekliği kavramada dilin bir araç olarak görülmesi ile sonuçlanmıştır. Bu anlamda dilin sentaktik, pragmatik ve semantik açılardan çözümlenmesi, felsefenin hedeflediği gerçekliğe ulaşma yolunda uygun bir araç olarak görülmüştür.

Felsefi problemlerin aydınlatılmasının dilin mantıksal analizi ile mümkün olacağı inancı, felsefecileri, dile yönelmeye ve dili sentaktik, pragmatik ve semantik olmak üzere üç ayrı boyutta analiz etmeye yöneltmiştir. Bu bağlamda ilk olarak, mantıksal atomculuk ve Russell'ın çözümlene kuramı, Ludwig Wittgenstein'in birinci döneminde ortaya koyduğu önemli eseri *Tractatus Logico-Philosophicus*, Viyana Çevresi ile birlikte anılan mantıkçı pozitivism dilin sentaktik boyutunun analizini kapsamaktadır. 1930'ların başından itibaren mantıkçılığın reddi ile gündelik dilin analizine yönelen filozoflar, mantığa sırtlarını dönmüştür. Üçüncü boyutta da mantığın birliğinin parçalanması ve farklı mantık sistemlerinin ortaya atılması söz konusudur.

2.1.1 Çağdaş Dil Felsefesinin Sorun Alanı

Felsefede “dile dönüş”, 20. yüzyılın ilk yarısında Rudolf Carnap ile birlikte daha da belirginleşmiş ve dil felsefesinde en temel sorun alanı olarak anlam sorunu gündeme gelmiştir. Lepore ve Smith, 20. yüzyılın ikinci yarısında, dil felsefesinin felsefe içinde merkezi bir konuma sahip olmasını şu şekilde açıklamıştır: Dil felsefesi, metafizik gerçekliğe giden nihai yolu, septisizmin çürütülmesini, Kartezyen düşünceye meydan okumayı ve diğer zihinler probleminde çözüm üretmeyi hedefleyerek yola çıkmıştır (Lepore-Smith, 2006: viii).

Frege, Russell, Wittgenstein ve Carnap ile birlikte, çağdaş dil felsefesi bağlamında, anlam-gönderge ayrımıyla birlikte farklı anlam kuramları da ortaya konmaya başlanmıştır. Bu kuramlar çerçevesinde, düşünme-varlık ilişkisi sorgulanmış ve ideal bir dil arayışı da gündeme gelmiştir. Dil, sentaktik, pragmatik ve semantik boyutları çerçevesinde

tartılmıştır. Bunlarla birlikte dildeki içlem-kaplam ayrımı, anlam-bağlam ilişkisi, tuncenin terimlerinin anlamı ile tuncenin anlamı arasında nasıl bir ilişki olduğu gibi problemler ele alınmıştır. Tuncenin doğruluk-değeri, adlar ve betimlemeler, özel adlar, adlandırma ve zorunluluk, dil ve iletişim gibi konular da gündeme taşınmış ve böylelikle çağdaş dil felsefesinin kavramsal çerçevesi ve sorun alanları netleşmiştir.

Öte yandan çağdaş zihin felsefesi 20. yüzyılın sonlarına doğru ortaya çıkmış ve dil felsefesini geride bırakacak hızda ilerleyen bir disiplin haline gelmiştir. Dilde anlam ile ilgili pek çok mesele, bu yeni alan içinde de ele alınmıştır. Son dönemde de zihin felsefesi ile dil felsefesi arasında, zihin ve dil bağıntısını sorgulamayı hedefleyen bir ilişki kurulmuştur (Lepore-Smith, 2006: viii).

Çağdaş dil felsefesini, dilci felsefe, analitik felsefe, gündelik dilin felsefesi veya mantıkçı pozitivism gibi problem alanlarından ayırmak gerekmektedir. Çağdaş dil felsefesi, tıpkı insan felsefesi, etik veya tarih felsefesi gibi kendine özgü sorunları ele alan bir felsefe alanıdır. Çağdaş dil felsefesinin başlıca problemleri anlam, gönderge, belirli betimlemeler, düşünme-dil ilişkisi ve söz edimleri olarak örneklendirilebilir. Çağdaş dil felsefesinin sorunlarına bakıldığında anlam probleminin önemli yer tuttuğu görülmektedir. Bu çerçevede, dildeki anlamlı en küçük birimin ne olduğu, sözcük veya cümleye anlamını veren ne olduğu gibi konular gündeme gelmiştir. Öte yandan, çağdaş dil felsefesindeki bir başka mesele ise gönderge sorunudur. Bir dilsel ifade ile onun göndergesi arasındaki ilişki bu sorun çerçevesinde ilk defa Frege tarafından ele alınmıştır. Çağdaş dil felsefesinde sayabileceğimiz bir diğer sorun ise belirli betimlemeler problemidir ve Russell tarafından ileri sürülmüştür. Bu çerçevede Russell belirli betimlemeler ve onların göndermede buldukları veya bulunuyor gibi göründükleri belirli tekiller arasındaki ilişkinin incelenmesi gerektiğini savunmuştur. Antikçağda Herakleitos'tan beri süregelen bir başka dil problemi ise düşünme ve dil arasındaki ilişkidir. Austin ise çağdaş dil felsefesindeki bir başka problem olan söz edimleri teorisini ileri sürmüştür. Austin'e göre, bir dili konuşmak, belirli kurallar çerçevesinde edimde bulunmaktır.

Görüldüğü üzere, çağdaş dil felsefesinin en temel sorunu anlam meselesidir. Anlamın ne olduğu sorusuna cevap arayan filozoflardan bazıları, sözcük atomcusu olarak bilinen ve dildeki en küçük anlamlı birimin sözcükler olduğunu ileri süren filozoflardır. Bir başka grup filozof ise dildeki en küçük anlamlı birimin cümleler olduğunu söyleyen cümle

atomcularıdır. Modern felsefede dil soruşturmaları çerçevesinde anlam meselesi ile ilgilendiğini belirttiğimiz filozof Locke'tur. Modern felsefede sözcük atomcularına örnek olarak John Locke'u verebilirken ve çağdaş felsefede cümle atomcularına örnek olarak da Russell veya Wittgenstein'ı verebiliriz. Bir başka ayırım çerçevesinde ise çağdaş dil felsefesinde anlam sorununa yönelik yaklaşımları dört grupta incelemek mümkündür. İlki bu çalışmada yine modern dönemde ele alınan Locke'un ortaya koyduğu "ideci" yaklaşımdır. İkincisi ise Frege, Russell, 1. Dönem Wittgenstein, Ayer ve Viyana çevresi filozoflarının ileri sürdüğü "göndergeci" çözümlerdir. Üçüncü grupta yer alan görüşler ise Bloomfield ve Quine gibi filozoflarla bilinen "davranışçı teori" olarak adlandırılmaktadır. Dildeki anlam sorununa dördüncü türdeki yaklaşım ise "pragmatik" yaklaşım denilen ve Austin, Searle ve Grice tarafından savunulan yaklaşımdır.

2.1.2 Çağdaş Dil Felsefesinde Temel Kavramsal Çerçeve ve Anlam Sorunu

Felsefe problemlerinin bir kısmının aslında dile dair problemlerden kaynaklanıyor olduğu ve dilin analiz edilmesi yoluyla, anlam probleminin de giderilebileceği düşüncesi bazı filozofları dilin analizine yönlendirmiştir. Çağdaş dil felsefesinde, analiz etkinliğinin nesnesi dildir. Bu yüzyılda, felsefedeki dilci dönemeç ile birlikte, felsefe problemlerinin dilin mantıksal analizi yoluyla çözümlenmesi çabaları ağırlık kazanır. Analitik felsefenin çıkış noktası, dil ve anlam sorunudur. Felsefe, dil analizine ve bu yolla anlam sorununun çözümüne indirgenir. Analitik felsefe içinde çeşitlilikten söz etmek mümkündür, çünkü dil farklı boyutları ile, farklı yöntemler ve yaklaşımlarla analiz edilmeye çalışılır.

Altuğ, mantıkçı pozitivismi, metafiziksel soruna kökten bir çözüm getirme çabasında olan çağdaş bir felsefe etkinliği olarak tanımlamaktadır. Bu, bir karşı-felsefe etkinliğidir ve en temel özelliği metafiziğe karşı reddedici bir tutum takınmasıdır (2004: 35). 20. yüzyılın başlangıcında analitik felsefenin ortaya çıkışını hazırlayan ve tetikleyen farklı koşullar vardır. Bunlardan biri, Platoncu idealizmin ve Hegelci idealizmin söylemleridir. Hans Reichenbach, idealizmin anlaşılmanın dilinin analiz edilmesi yönündeki ihtiyacı *Bilimsel Felsefenin Doğuşu* çalışmasının başlangıcında belirtir. Reichenbach eserine yazdığı önsözde bir filozofun dili kullanımına verdiği önemi şu şekilde belirtir: "Filozof irdelenmeğe açık olmayan bir dil kullanmak zorundadır. (...) Felsefeci çok kez gerçeği, yanıt verme isteğine; açık seçikliği, renkli konuşma tutkusuna feda etmiştir. Üstelik

kullandığı dil, bilim adamının yanlışlığa düşmemek için başvurduğu kesinlikten de çok uzak.” (1981: 9, 10). Reichenbach, bu eserinde, Kant’ın “sentetik *a priori*” kavramını çürütmeyi de hedefler. Tıpkı Reichenbach gibi, Frege de, *Aritmetiğin Temelleri* eserinde, Kant’ın sentetik *a priori* kavramlara örnek verirken kullandığı sayı kuramına karşı çıkarak, aritmetikte sentetik *a priori* kavramlar olmadığını öne sürer (Heck-May, 2008: 4).

Dilin analizi çerçevesinde gelişen felsefi soruşturmalar dilin farklı boyutlarına doğru bir odaklanışı da gözler önüne sermiştir. Analiz yoluyla dilin sentaktik, pragmatik ve semantik boyutları analiz edilmeye girişilmiştir. Bunun sonucu olarak da üç kuşak analitik felsefe geleneğinden söz edilebilir. Birinci kuşak dilin “sentaktik” boyutu ile ilgilidir ve temel mantığın geliştirilmesine odaklanmıştır. İkinci kuşak dilin “pragmatik” boyutu ile ilgilidir ve mantıkçılığın reddeder. Üçüncü kuşak ise dilin “semantik” boyutu ile ilgilidir ve özel mantık sistemlerinin oluşturulması ile mantığın tekliğinin parçalanmasına odaklanır. Analitik felsefenin geçirdiği bu üç evre aynı zamanda dilsel analiz kavramının ve dilsel analizin gelişimini de gösteren aşamalardır. Rossi, analitik felsefenin bu üç kuşağının çabalarını şu şekilde özetler: “Birinci kuşak filozofların doğal dilleri feda etme pahasına mantığa, ikinci kuşağın mantığa sırt çevirme pahasına gündelik dile öncelik verdiğini, üçüncü kuşağın ise mantığın birliğini parçalamak pahasına doğal dillerin mantıksal formelleştirilmesine teşebbüs ettiğini söyleyebiliriz.” (Rossi, 2001: 4) Wittgenstein’in, *Tractatus Logico-Philosophicus*’da belirttiği gibi, analiz, düşünce ve dil formlarının nasıl zorunlu olarak gerçekliğin yapısını yansıttığını gösterir. Bunlardan farklı olarak analize tabi olan sadece dildir. Bu, Carnap’a göre bilimin dilinin mantıksal sentaksının analizidir. Öte yandan bu, Oxford analitik filozoflarına göre ise, gündelik dilin farklı bir biçimde yapılan analizidir (Hacker, 1998. 5).

Analiz konusu olan önerme, düzgün bir sentaktik yapıya sahip ve bir bilgiyi ifade eden bildirsel bir cümle olarak tanımlanabilir. Bu sebeple analitik felsefe semiyotik temele dayanır. Semiyotik, işaretler sisteminin yapısını ve işleyişini inceleyen bir disiplindir. Semiyotik alanı, üç alt alandan oluşur: ilki, söz dizimi bilgisini konu alan sentaks, ikincisi, anlam bilgisini inceleyen semantik, üçüncüsü, kullanım bilgisini konu edinen pragmatiktir. Semiyotik dillerin ayırt edici özelliklerini araştırma çabasında değildir. Bu çalışma alanının hedefi, tüm dillerin ortak mantıksal yapısını meydana çıkarmaktır. Semiyotikte, doğal dillerin mantıksal yapısını aydınlatmak hedeflenir ve bu amaç doğrultusunda yapay dil sistemleri kurulur ve bu şekilde bir inceleme çalışması yürütülür. Teo Grünberg bu anlam

aydınlatması sürecinin bazı aşamalardan oluştuğunu belirtir. Bir önermenin anlamının aydınlatılması, o önermeyi meydana getiren terimlerin aydınlatılması ile olacaktır. Bu aşamada önermedeki semboller ilkel terimler haline dönüştürülecektir. Bu sayede önerme, ilkel terimlerden kurulu olan bir önerme haline gelecektir. Bir sonraki aşamada ise bu ilkel terimler, örtük bir şekilde, anlam postulatları tarafından tanımlanır. İlkel terimlerin anlam postulatları, bu terimler arasındaki *a priori* bağıntıları belirler. Bu *a priori* bağıntılar sistemine sembollerin mantığı denir. Felsefi analizin görevi, çözümlenecek önermelerin ilkel sembollerinin mantığını belirlemektir (2007: 13). Altuğ dil çözümlemesinin anlamlı olan ile anlamlı olmayanı dil düzeyinde ayırmayı sağlayacağını belirtir. Bilgi kuramı çerçevesinde doğru ve yanlışın belirlenmesinin temelinde anlamlı ve anlamsız ayırt etmek vardır (Altuğ, 2004: 36).

Analitik felsefe ideal bir dil oluşturmak adına sembolik mantıktan yararlanmışır. Mantık dilin ve dil de dünyanın açıklanması için birer araç olarak görülmüştür. İlk dönemiyle Wittgenstein, gündelik dilin gerçekteki mantıksal formu gizlediğini ve düşüncenin açık olmasını engellediğini belirtir (Cevizci, 2011: 1026). Frege'ye ve Russell'a göre önermelerin dönüştürülmesi gereken sistem, yüklem mantığıdır ve gramatik form ile mantıksal form arasındaki ayrılma ise dönüşüm/çeviri sürecinin kendisinin felsefeyi ilgilendiren bir mesele olduğunu iddia etmiştir. Bu durum, dilin kullanımına ve onun bizi yanıltabilme potansiyeline karşı bizim bilinçlenmemiz gerektiği sonucunu doğurmuştur. Dil, mantık, düşünce ve gerçeklik arasındaki ilişkiler ile ilgili olarak semantik, epistemolojik ve metafiziksel sorular kaçınılmaz olarak ortaya çıkmıştır (Beaney, 2009).

2.1.3 Frege'de Anlam ve Gönderge Ayrımı

Çağdaş dil felsefesinin, analitik geleneğin ve sembolik mantığın öncüsü olarak kabul edilen Friedrich Ludwig Gottlob Frege, öncelikle matematik felsefesi problemleri üzerinde durmuştur. Frege'nin döneminde matematik büyük bir değişim içine girmiş ve en temel matematik kavramları yeniden bir değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Frege'nin bulunduğu entelektüel çevre içinde iki ana problem gündemdedi. Birincisi, geometri ve aritmetik arasındaki ilişkinin nasıl anlaşılacağı yönündeydi. Diğeri ise, sayı kuramıdır (Heck-May, 2008: 3). Bazı matematiksel terimlerin açıklığa kavuşturulması adına, onları tanımlamaya çalışırken, Frege'nin dil felsefesi ile yolu kesişmiştir (Altınörs, 2003: 115).

Frege, matematiğin mantıktan türetilbileceğini savunmuştur. Frege'ye göre, matematikteki kavramlar mantıksal terimlerle tanımlanabilir ve böylelikle matematik önermeler, mantıksal ilkelerden türetilir. Bunu temellendirmek için Frege, geleneksel mantığın sınırlılıklarını gösterme çabasına girişmiştir. Aristoteles mantığında, bağıntılar üzerinden akıl yürütmenin ve bunu tasım ile ifade etmenin bir yolu yoktur. Oysaki varlık alanında bağıntı vardır. Tüm önermeler, özne-yüklem formuna dayalı değildir. Bilgi iddialarımızı dil ile ifade ederiz. Dilin analizi, bilgi iddialarımızın mantıksal formu çıkarılmış olacaktır ve bu da bize evrenin yapısı ile ilgili bilgi verecektir. Kısaca, Frege'nin mantığı, dilin mantıksal formu ile varlık arasında doğrudan bir ilişki olduğunu ifade eden bir önermeler mantığıdır (Cevizci, 2011: 1039).

Frege, *Aritmetiğin Temelleri* eserinde, analitik kavramının, yeniden düzenlenmiş, farklı bir biçimini sunmuştur: Analitik bir doğru, kanıtlanışı genel mantıksal yasalara ve tanımlara dayanan bir doğrudur. Aritmetik doğruların analitik olup olmadığı sorusu, onların saf mantıksal olarak çıkarılıp çıkarılmayacağı meselesini ortaya çıkarmıştır. Frege, bunu göstermek için matematiksel ifadelerin formelleştirilmesi amacıyla mantıksal bir teori geliştirme ihtiyacı hissetmiştir. Bu gelişim, matematikteki fonksiyon-argüman analizinin kullanımını mantığa doğru genişletmiştir. Böylelikle Frege, sadece yüklemeler mantığı sisteminin ilk kurucusu olmakla kalmayıp, matematiksel dedüksiyonun mantıksal bir analizini sunma başarısını da göstermiştir (Beaney, 2009). Frege bu eserinde, “bir cümlenin anlamını, onun doğruluk koşullarıyla açıklamaktadır. Frege bir cümlenin anlamını bilmenin, o cümlenin hangi koşullarda doğru olduğunu bilmekle özdeş olduğunu savunmaktadır.” (Altınörs, 2003: 124).

Frege'nin iddia ettiği cümle-fonksiyon teorisi, matematikteki fonksiyon teorisinden etkilenecek oluşturmuş olduğu bir teoridir. Bu teori cümleleri, onları oluşturan kavramların doğruluk fonksiyonu olarak görür. Bildirim tipindeki bir cümle sabit ve değişken olarak incelenebilen iki tip öğeden oluşur. Sabit öğenin doymuş, değişken öğenin doymamış bir yapısı vardır. “Cümleler içerdikleri terim sayısına göre, bir ya da daha fazla sayıda terimli fonksiyonlar olarak ifade edilebilir.” (Altınörs, 2003: 115). Örneğin “Ufuk öğretmendir” cümlesi, tek argümanlı bir fonksiyon olarak $F(x)$ simgesini alır. Öte yandan “Ufuk, Ali'nin öğretmenidir” iki argümanlı bir fonksiyondur ve $F(x,y)$ olarak simgelenebilir. Cümle-fonksiyon teorisi, modern niceleme mantığının temelini atmıştır. “Nesneler arasında kategorik ayrımlar yapmayan Frege, kavramlarla nesnelere arasında kesin bir ayırım yapar.

Nesneler kendi yerlerini tutarlar; oysa kavramlar ve genel olarak fonksiyonlar “tam olamayan” veya “doymamış” şeylerdir yani onlar tam bir bütün meydana getirebilmek için bir argüman tarafından tamamlanmaya ihtiyaç duyarlar.” (Cevizci, 2011: 1045).

Bu noktada Frege ilk olarak anlam, gönderge ve tasarım kavramlarının ayrımını ortaya koyar. Bir dilsel ifadenin göndergesi, onun resmettiği nesnedir. Bir dilsel ifadenin anlamı ise, göndermede bulunduğu nesneyi sunuş kipidir. Frege'nin dil felsefesine yaptığı en önemli katkının, bir dilsel ifadenin anlamı (*sinn*) ile göndergesi (*bedeutung*) arasında yaptığı ayrım olduğu söylenebilir. Frege, *Anlam ve Yönletim Üstüne* makalesinin başlangıcında, eşitlik kavramını dil açısından sorgulamaya başlar. Frege'ye göre eşitlikten anlayacağımız ya nesnelere arasındaki bir bağıntı ile ilgilidir ya da nesnelere isimleri arasındaki bir bağıntı ile ilgilidir. Frege, eşitliğin nesnelere arasında bir bağıntı olması durumunda, isimlerin daima bir şeyleri belirtmeleri gerektiğini ancak bunun da mümkün olmadığını söyler. Frege eşitliğin nesnelere isimleri arasında bir bağıntı olması gerektiğini, çünkü örneğin, $a=a$ ve $a=b$ iddialarında farklı bilgi değerleri olduğunu vurgular (1989: 7). Frege bu konuyla ilgili olarak “akşam yıldızı” ve “sabah yıldızı” örneklerini verir. Bunlar farklı anlamları olsa da tek bir göndergeye sahiptir. Bu iki dilsel ifade de “aynı nesneyi resmetmektedir, bu da Venüs gezegenidir. Bu gezegeni sunuş kipleri yani anlamları birbirinden farklıdır. Frege bir göndergenin zihinde uyandırdığı tasarımın onun anlamından tamamen farklı olduğunu düşünmektedir.” (Altınörs, 2003: 64). Bir dilsel ifadenin anlamı, o dili konuşan özneler arasında ortaktır ama tasarım ise bireysel deneyimlere göre değişebilen bir yapıya sahip olduğu için özneler arasında ortak bir duruma sahip değildir.

Frege, anlam-gönderge ayrımını şu şekilde de örneklendirir: “ 2^4 ” ve “ 4×4 ” aynı göndergeye sahiptir, çünkü her ikisi de aynı sayı için kullanılan özel adlardır. Fakat aynı anlama sahip olduklarını söylemek mümkün değildir. Frege, anlam ve gönderge ayrımına üçüncü bir öğeyi de dahil eder ve bunları özne tasarımı'dan (*vorstellung*) ayırır. Ural, özne tasarımı şu şekilde açıklar: “[Özne tasarımı] sahip olduğum duyum izlenimlerimin gerek düşüncede gerek eylemde alışkanlık haline getirdiğim davranışlarımın hatıralarından meydana gelen zihinsel bir tasvirdir.” (Ural, 2006: 117).

Frege yine *Anlam ve Yönletim Üstüne* makalesinde “özel bir adın yönletimi onun aracılığıyla belirttiğimiz nesnedir; bu durumda edindiğimiz ide ise bütünüyle öznedir; her ikisinin arasında artık gerçekten ide gibi özne olmayan, ama nesnenin kendisi de olmayan

anlam yatar” şeklinde bir açıklamada bulunur. Bu üçlü ayrımı bir teleskop ile Ay’ı gözlemlene örneğiyle açıklar. Ay hem özel bir addır, hem de bu adı kullanarak gönderimde bulunulan nesne olarak Ay’dır. Teleskop ile Ay gözlemlendiği zaman gözlemcinin retinal bölgesindeki imge ise öznel tasarımdır. Teleskopun merceğinde ortaya çıkan imge ise, Frege’nin anlam dediği şeye karşılık gelmektedir (1989: 9).

Tümcelerın anlamı düşünce içeriğidir, yukarıda verilen iki tümcenin düşünce içerikleri farklı olması dolayısıyla anlamları farklıdır; ama her iki tümce de doğrudur, yani gönderimleri aynıdır. Öyleyse tümceler farklı düşünceler taşımaları dolayısıyla değişik anlamlara sahip olurken, doğru tümcelerın tümü aynı doğruluk değerine, yani “doğru”ya gönderir. Demek ki tümcelerın anlamı “düşünce”, gönderimleri ise doğruluk değeridir; yani doğru olan her tümcenin gönderimi doğru, yanlış olanın gönderimi ise “yanlış”tır. (Gözkan, 2009: 866)

Bildirim tipindeki tümceler incelendiğinde, Frege, bu tür tümcelerın “düşünce” ifade ettiğini belirtir. Düşünce subjektif etkinlik değildir. Düşünce, her düşünen için objektif içeriktir. Tümcenin anlamı düşüncedir. Bir tümcenin göndergesi, o tümcenin doğruluk değeridir. Bilimsel çalışma, doğru düşüncelerin keşfidir. Doğru bir düşünceden söz edilebilirken, bir düşüncenin doğrulanmasından söz edilmez. Frege’ye göre doğrulama, doğru veya yanlış değeri alabilen bir tümce için söz konusudur. Bir tümcenin doğruluğundan söz edebilmek için, o tümcenin anlaşılmiş olması, o tümce ile ifade edilen düşüncenin kavranmış olması ve bu tümcenin öğeleri olan terimlerin ifade ettikleri hakkında bir zihinsel tasarımın olması gerekir. Frege’nin ifade ettiği doğruluk, nesne ile dilsel ifade arasındaki bağlantı değildir. Bir dilsel ifadenin doğrulanmasından söz edilebilmesi için bu önermeyi oluşturan terimlerin anlamalarının ve işaret ettiklerinin, ayrıca bu önermeyle dile getirilen düşüncenin ve zihinsel tasarımın dikkate alınması gerekir (Ural, 2006: 118).

Frege’nin çağdaş dil felsefesinde temel mesele olan anlam sorununa göndergeci yaklaşım çerçevesinde yaklaşmıştır. Göndergeci görüşün diğer destekçileri arasında Russell, 1. döneminde Wittgenstein, Ayer ve Viyana Çevresi filozofları da vardır. Bu filozofların ortaya koyduğu teori olgusal bildirimleri açıklama yönündedir. Dilin en küçük anlamlı birimi olarak cümleyi gören bu filozoflar, bir önermenin anlamının, o önermenin temsil ettiği olgu durumunda olduğunu belirtmişlerdir. O önermenin temsil ettiği olgu durumu yani anlamı, onun göndergesidir.

Bu noktada Frege savladığı anlam, gönderge ve tasarım kavramları arasındaki ayrım ile dilde anlam meselesine değinmiştir. Frege'ye göre anlam nesnedir; anlam, insanın zihninde, kelimeler ile özdeşleştirildiği ideler gibi düşünülmemelidir. Anlam, göndermede bulunan şeylerin özellikleri de olamaz. Daha da ötesi bir dildeki sembollerin anlamı olabilirken, göndergesi olmayabilir (Martin, 2006: 435). Kısacası Frege'ye göre bir önermenin anlamı, o önermenin doğruluk koşullarının bilgisidir. Bu açıdan Frege'ye göre anlam ölçütü, doğrulanabilirliktir. Göndergeci yaklaşım, Frege ile birlikte, dil ve dış dünya ilişkilerinin tasvirinin önemini ortaya koymuştur.

Dilbilimsel anlam adına ortaya konan göndergeci teorinin ciddi karşı çıkışlarla yüzleşmesi söz konusu olmuştur. İlk itiraz, her sözcüğün, aktüel bir nesneyi imlemediği yönündedir. Örneğin “*Pegasus*” veya “*Easter Bunny*” gibi sözcükler var olmayan nesnelere imlemektedir. Lycan, ikinci bir itiraz konusunun, göndergeci teorinin cümleyi, kelimelerin listelenişi olarak ifade etmesine dayandığını belirtir. Üçüncü itiraz ise belli birtakım dilbilimsel fenomenlerin, aynı göndergeye sahip olmalarına rağmen farklı anlamlara geldiği yönündedir. Lycan “John Paul” ve “Papa” sözcüklerinin aynı göndergeye sahip olmalarına rağmen farklı anlamlar taşıdıkları örneğini vermiştir (Lycan, 2000: 4-6).

2.1.4 Russell ve Belirli Betimlemeler Teorisi

Frege, çağdaş dil felsefesinde bir tetikleyici görevindedir. Frege, dildeki anlam sorununa, göndergeci çözüm üretmiştir. Anlam sorunu, doğruluk problemiyle iç içe geçmiştir. Doğrulanabilirlik ölçütü ile olgusal bildirimlere dair bir anlam kuramı geliştirilmiştir (Altınörs, 1997: 2). Bertrand Russell ise, 1918 yılında Londra'da verdiği bir dizi konferansta “mantıksal atomculuk” adını verdiği öğretisini ortaya atmıştır. *Mantıksal Atomculuk Felsefesi* yapıtında, bu öğretisinin teorik çerçevesini ayrıntılarıyla betimlemiştir. Russell verdiği bir röportajda mantıksal atomculuğu, ele alınan konunun artık çözümlenemez olan şeylere ulaşana kadar çözümlenmesi olarak açıklar. Bu çözümleneme sonucunda ulaşılan ve artık çözümlenemez olan öğeler mantıksal atomlardır. Mantıksal olmaları maddesel olmamalarına, nesnelere meydana getiren ideler ol dayanımlarına (Altınörs, 2003: 118-119).

Russell'a göre, temel sembolik mantığın ortaya koyduğu en önemli yenilik, atomsal gibi görünen bileşik önermelerdir. Temel klasik mantık, "Sokrates ölümlüdür" ile "Bütün insanlar ölümlüdür" önermelerinin her ikisini de yalın/basit önerme olarak inceler. Bu iki önermenin aynı formda olmadığını vurgular. 20. yüzyılın başında tespit edilen bu sıkıntı, tümel ve tekil önermeleri birbirinden ayırma sıkıntısıdır. Russell'a göre temel klasik mantığın en önemli sıkıntısı bağıntılara yer vermemesidir. Oysaki Russell, varlık alanında bağıntıların olduğunu ifade eder. Russell, basit gibi görünen birtakım önermelerin, aslında bileşik önermeler olduğunu ortaya koyar. Bu şekilde eklem kullanılmamış bazı önermelerin de yapıları incelendiğinde bileşik oldukları açıklığa kavuşturulur.

Russell'ın ortaya koyduğu bir başka önemli nokta ise önermelerin doğruluk değerine ilişkindir. Russell'a göre problem, "Fransa'nın şimdiki kralı keldir" önermesinin doğruluk değerindedir. Russell, bir önermenin anlamlı olabilmesi için onun anlaşılır olmasının yeterli olduğunu belirtir. Russell, bir ifadenin, bir göndergesi olmasa bile, anlamlı olabileceğini ifade eder. Boş anlamlı olduğu savunulan bazı önermelerin, doğruluk değerlerinin modern mantığın sembolleri kullanılarak bulunabileceğini gösterir. Russell, modern mantığın sembollerini kullanarak, boş anlamlı kabul edilen bazı önermelerin doğruluk değerinin olduğunu ancak doğruluk değerinde hatalı olduklarını belirtir. Bu yolla Russell olmayan bir şey üzerine konuşmanın da doğruluk değeri olabileceğini gösterir.

Russell, belirli betimlemeler teorisi ile özel isim ve belirli betimleme ayrımı yapar. Özel isimlerden oluşan önermelerde bir problem tespit etmezken, belirli betimlemelerden oluşan önermeleri mesele edinir. Özel isim geçen önermeler atomsal önermeler olabilirken, belirli betimlemeyi içeren önerme atomsal değil, bileşiktir. Russell'a göre atomsal önermeler özel adların geçtiği önermelerdir. Atomsal önermeler ve atomsal olgular birebir karşılıklılık ilişkisindedir. Dilin çözümlenmesi, dildeki atomsal önermelere ulaşmamızı ve atomsal önermeler de atomsal olgulara ulaşmamızı sağlar. "Russell mantıksal atomculuk öğretisinde, dildeki mantıksal atomların dünyadaki atomsal olgulara karşılık geldiğini öne sürmektedir. Russell'ın anlayışı, cümlelerin dış dünyada var olan şeyler ile birebir örtüştüğü biçiminde bir ideal dil varsayımına dayanır." (Altınörs, 2003: 119). Belirli betimlemeler teorisi dilin mantıksal analizinin ilk örneğidir. Bu teori sayesinde sembolik dilin işleyişi ve formel analizin araçlarının yeterliliği sınanır. Belirli betimlemeler teorisi ontolojik tasarruf ilkesi ile işe yaramayan varlıkları elemeyi hedefler ve geriye sadece özel

adlar kalır. “Russell’ın belirli betimlemeler konusundaki teorisi, gerçekte bu türden dilsel ifadeleri elemeye yönelik bir çözümleme çabasının ürünüdür.” (Altınörs, 2003: 120).

O halde betimlemeler teorisi, işe yaramayan varlıkları elemeye olanak sağlayan bir açıklama yöntemi önermektedir. (...) Mantıksal analiz böylece kendisini bileşik önermelerin atomsal öğelerini gün ışığına çıkarma çabası, düşünceleri aydınlık kılma çabası ve gereksiz varlıkları bir eleme çabası olarak ortaya koymaktadır. Bu bağlam, analitik felsefenin kaynağını uzun zaman damgalayacak, “ilk kuşak” mantıkçı filozofların analiz yöntemini ve örneğin Quine gibi ontolojik ayıklama çalışmaları yönünde belirli bir ilgiyi açığa vuran tüm filozofların analiz yöntemini de az çok karakterize edecektir. (Rossi, 2001: 17)

Russell, göndergeci yaklaşımın, belirli betimlemeler söz konusu olduğunda, problemler ortaya koyabileceğini ifade etmiştir. Frege’nin yaklaşımından yola çıkan Russell, belirli betimlemeler içeren tekil terimler ile ilgili olarak kafa karıştıracak bazı durumlar ortaya koymuştur. Russell, göndergeci yaklaşımın, varolmayanlara dair belirgin bir göndergeye sahip olma noktasında bir sıkıntı yaratacağını belirtir. Bunun için “Fransa’nın şimdiki kralı keldir.” önermesini örnek olarak verir. Saydığı bir dizi önermenin anlamlı ve özne-yüklem cümlesi biçiminde olduğu düşünülse de, öznesinin varolan bir şeyi imlemediği ve bu nedenle de anlamlı olamayacağını düşünmek gerekecektir. Bir başka problemin ise varolanlarla ilgili olan olumsuz ifadelerde yer alabileceğini söyler. Örnek olarak “Fransa’nın şimdiki kralı, var olmamaktadır/mevcut değildir.” önermesini verir. Bu ifade, ilk bakışta, doğru gibi görünse de Fransa’nın şimdiki kralı ile ilgili olamaz, çünkü ifade onun var olmadığını belirtmektedir (Lycan, 2000: 13-14).

Russell da *Anlam ve Doğruluk* eserinde cümlenin anlamlılık koşulunu, doğrulanabilirlik çerçevesinde göstermiştir. Cümlenin göndermede bulunduğu nesne veya olgu durumu ile o cümle arasındaki uygunluk denetlenmelidir. Bu değerlendirme sonucunda doğru veya yanlış bir değer alan önermeler anlamlı sayılacaktır, fakat doğru veya yanlış olarak değerlendirilmeyen önermeler ise anlamdan yoksun olarak kabul edilecektir. Anlamdan yoksun önermelerin göndergesi de olmayacaktır. Russell önermelerin doğruluk değerine ilişkin önemli bir nokta ortaya koyar. Russell’a göre problem, “Fransa’nın şimdiki kralı keldir” önermesinin doğruluk değerindedir. Russell, bir önermenin anlamlı olabilmesi için onun anlaşılır olmasının yeterli olduğunu belirtir.

Russell, bir ifadenin, bir göndergesi olmasa bile, anlamlı olabileceğini ifade eder. Boş anlamlı olduğu savunulan bazı önermelerin, doğruluk değerlerinin modern mantığın sembolleri kullanılarak bulunabileceğini gösterir. Russell, modern mantığın sembollerini kullanarak, boş anlamlı kabul edilen bazı önermelerin doğruluk değerinin olduğunu ve doğruluk değerinde hatalı olduklarını belirtir.

Öte yandan, 1. döneminde Wittgenstein *Tractatus*'ta tasarım teorisini savunurken, Frege ve Russell'ın dildeki anlam problemine yönelttiği göndergeci yaklaşıma destek vermiştir. Wittgenstein, dilin iyi bir biçimde işleyişinin hangi koşullar altında gerçekleştiği ile ilgilidir. Wittgenstein'in "resim kuramı"na göre dil gerçeklik alanını resmetmektedir. "Her tablonun, bu ne türden bir resim olursa olsun- doğru ya da yanlış- gerçeklikle ortak olarak sahip olması gereken şey mantıksal formdur" (Wittgenstein, 1985: 218). Wittgenstein "(...) bir metafordan yararlanarak cümleleri olgu bağlamlarının resimlerine benzetmektedir. Bir diğer ifadeyle bir cümlenin anlamı (tolojiler dışında) onun resmettiği olgu bağlamıdır." (Altınörs, 2003: 66). Böylelikle, Wittgenstein anlamın, gönderge olduğunu söylerken, "gerçekliği resmeden sentetik önermelerin dışında kalan her türden (metafizik, etik, estetik, teolojik vb.) dilsel ifadeyi anlamdan yoksun saymaktadır.

2.1.5 Ferdinand de Saussure: Dil ve Düşünce Üzerine

Ferdinand de Saussure, kendisinden önceki dönemlerde hüküm süren dile bakış biçimini değiştirmiş bir filozof ve dilbilimcidir. Saussure'e göre diller, insanların yaşadıkları dünya ile ilgili olarak rasyonel bir anlayışa sahip olabilmelerini sağlayan araçlardır. "Dil, kavramları belirten bir göstergeler dizgesidir." (Saussure, 1985: 18). Sözcükleri, gerçekliği anlamamızdaki temel araçlar olarak görmektense, Saussure, realiteyi anlamamızı, kullandığımız dili oluşturan sözsel işaretlerin sosyal kullanımına dayandırmıştır. Sözcükler insan yaşamına dışsal değildir, aslında insan yaşamının tam da merkezindedir. Bu sayede insanın varoluş etkinliğinde dilin oynadığı rol daha da etkinleşmiştir. Bir anlamda insanın varoluşu dile bağımlı kılınmıştır. Saussure'e göre dil, insanın zihin içeriğini ifade etmek için kullanılan bir araçtan çok daha fazla bir şeydir.

Saussure, dil felsefesinin, dilbilgisi incelemesi olarak başlamasının ve sürdürülmesinin dil felsefesini temel mantığa götürdüğünü belirtmiştir. Bu durum Saussure'e göre dil felsefesini dilden uzaklaştırmaktır. Dilin kendisine özgü, içsel bir

yapısı olduğu için onu başka yapıların özellikleri çerçevesinde açıklamaya çalışmak bir hata olacaktır (Altuğ, 2001: 173-174).

Saussure, dilin, sadece bir adlar listesi olarak görülmesine de karşı çıkmıştır. Dil, Saussure'ün deyişiyle bir sistemdir. Bu açıdan Saussure, sistem terimini kullanmış olsa da görüşleri yapısalcılık mirasının kökenini oluşturur. Sistem içinde hangi öğelerin olduğunu belirlemek, bu öğeler arasındaki ilişkileri saptamak, sistemdeki çeşitli birimlerin nasıl kurulup, hangi kurallar çerçevesinde iş gördüklerini açıklamak gereklidir. Dil sistemi içinde her birimin tek başına incelenmesi bir önem taşımazken, bu birimlerin bir düzen içinde nasıl görevler üstlendiklerinin incelenmesidir asıl önemli olan. Bu açıdan Saussure, tarihsel dilbilimin yürüttüğü atomcu çözümlene yöntemine karşı çıkmış, tek tek seslerin, sözcüklerin incelenmesinin, sistemdeki düzeni gözden kaçırmaya anlamına geleceğini söylemiştir (Bayrav, 1998: 120).

Saussure, *Genel Dilbilim Dersleri* eserinde, nasıl ki bir kağıdın bir yüzeyinin kesilip, diğer yüzeyinin kesilmemesi mümkün değilse, dilin de birbirinden ayrılamayacak iki yüzeye sahip olduğunu belirtir. Dilin bu iki yüzeyi fonetik ve kavramsal yüzeylerdir. Saussure'ün dilin doğasına yönelik bu görüşü, Antik Yunan'daki *logos* kavramına benzetilebilir. *Logos* ve Saussure'ün ortaya koyduğu dil kavramı arasındaki benzerlik, hem insanın konuşmasını hem de zihnini kapsayan bir yapıdan söz ediyor olmalarıdır. Saussure bu yapıyı *langue* olarak ifade eder. Dilbilimin temel işi *langue*'nin incelenmesi olmalıdır. Dilbilim, göstergebilim (Saussure'ün deyişiyle *semiologie*) gibi, daha geniş bir bilimin bir alt disiplini. Saussure'e göre dilbilimsel göstergenin birbirini tamamlayan iki yönü vardır: gösteren (*signifiant*) ve gösterilen (*signifie*).

(...) Bütünü belirtmek için gösterge sözcüğü kullanılmalı, kavram yerine gösterilen ve işitim imgesi yerine de gösterilen terimleri benimsenmelidir. Gösteren ve gösterilen terimleri hem kendi aralarındaki, hem de bütünle kurdukları karşıtlığı belirtmek gibi bir yarar sağlar. Göstergeye gelince: Bu sözcükle yetiniyoruz, çünkü gündelik dil başkasını esinlemedi bize. (Saussure, 1985: 72)

İki ayrı düzlemin ayrı ayrı çalışılması da mümkündür ama hiçbir linguistik işaret iki düzleme de göndermede bulunmadan tanımlanamaz. İnsanlar ancak bu semiolojik sisteme hakim olduktan sonra birbirleriyle dilbilimsel olarak iletişime girip, paylaşımlarda

bulunabilirler (Harris-Talbot, 1997: 209). Bayrav, gösterenin bir ses imgesini, gösterilenin de bir imgenin çağırıldığı kavram olarak betimler (1998: 121).

2.1.6 Dildeki Anlam Problemine Davranışçı Yaklaşımlar

Dildeki anlam sorununa bir diğer yaklaşım Amerikalı bir dilbilimci olan Leonard Bloomfield ve Willard van Orman Quine'in ortaya koyduğu, davranışçı teoridir. Bir cümlenin anlamı, dinleyicisinde uyandırdığı tepki veya tepkiye yönelik eğilimdir. Bu teoriye etki-tepki teorisi de denebilir. Bu teori tarihsel açıdan dil ve insan davranışları arasındaki ilişkiyi öne çıkarmaktadır.

Bloomfield, *Language* eserinde dilsel bir ifadenin anlamını, o ifadenin dinleyicisinde uyandırdığı tepki olarak açıklamaya girişmiştir. Fakat Bloomfield'in kastettiği bu tepki, bir dilsel ifadenin şu veya bu durumda değil, her durumda dinleyici üzerinde uyandırdığı tepkidir. “ Bir dilbilimsel biçimin anlamı, konuşmacının onu sözcelediği ve dinleyicide bir cevap uyandırdığı durumdur. Konuşmacının durumu ve dinleyicinin cevabı uyumludur. (...) Bu yüzden anlamı, konuşmacının uyararı çerçevesinde tartışıyor ve tanımlıyoruz.” (Bloomfield, 1935: 139).

Anlamlar konusunda Quine'in septik tavrı çağdaş dil felsefesinde 20. Yüzyılda önemli gelişmelere yol açmıştır (Martin, 2006: 437). Mantıkçı pozitivistlerin ve özellikle de Carnap'in ortaya koydukları şekliyle analitik ve sentetik doğrular ayrımına itiraz eden Quine, atomcu bilişsel görüşün radikal indirgemeci bir durum doğuracağını ifade etmiştir. Bu atomcu görüşe karşı, bütüncülüğü (holizm) destekleyen Quine, tümcelerin teke başlarına, ait oldukları bütünden ayrıştırılarak incelendiğinde deneyim açısından pek bir sonuç taşımayacaklarını savunur (Hylton, 2012).

Quine tıpkı Dewey gibi natüralizm doğrultusunda bilgi, zihin ve anlamın aynı dünyanın parçaları olduğuna inancını vurgular ve dilde doğalcı görüşü savunurken anlam söz konusu olduğunda davranışçı görüşe destek verdiğini ifade eder. Quine natüralist bir filozofun zihin felsefesine yöneldiğinde, dil hakkında da düşünmeye başlayacağını belirtir. Quine'a göre ilk ve en önemli olan, dildeki anlamlardır. Dil, diğer insanların dışsal davranışlarıyla ortaya koyduğu durumlarda edinilen sosyal bir sanattır. Bu nedenle anlamlar davranışçının yararı ile sonuçlanan zihinsel varlık modelleridir. Eleştirel olmayan semantiğe yönelik tavrını müze miti ile açıklayan Quine, müzede sergilenenleri anlamlar

ve sergilenenlere verilen etiketleri de sözcükler olarak ifade eder. Bu görüşe göre bir dilden diğerine geçmek demek, etiketleri değiştirmek demektir. Bu noktadaki eleştirisini, anlamların zihinsel varlıklar oldukları fikrine yöneltmediğini vurgulayan Quine, davranışlar çerçevesinde yorumlanacak olan şeylerin anlamlar olduğunu, anlamlandırılan şeyler olmadığını ifade eder (Quine, 1969: 26-27).

Quine'a göre bir sözcüğü bilmek iki bölümden oluşur. İlk bölümde o sözcüğü oluşturan seslere aşina olmak ve o sesleri tekrar üretebilmek vardır. Bu bölüm fonetik bölümdür ve diğer insanların davranışlarını gözlemleyerek ve taklit ederek kazanılır. İkinci bölüm ise semantik bölümdür ve o sözcüğün nasıl kullanılacağını bilmeyi içerir. Bu bölümde öğrenen kişinin sözcüğü başka birisinin ağzından duyarak fonetik olarak öğrenmesi yeterli değildir. Öğrenen kişi aynı zamanda nesneyi görmeli ve hatta nesnenin o sözcükle bağlantısını kavrayabilmek için konuşmacının nesneyi gördüğünü de görmelidir. Bir sözcüğü öğrenmenin semantik bölümü fonetik bölümden daha karmaşıktır. Bu nedenle diğer konuşmacıyı güdüleyen ne olduğunun da görülmesi gereklidir. Öğrenme sürecinin en karmaşık ve gözlemlenmesi güç aşamaları şeylerin dolaysız olarak gözlemlenemeyen özelliklerinden bahsederken yaşanır. Natüralist görüşe göre, bu zor zamanlarda bile o dili öğrenene yardımcı olacak tek veri, diğer konuşmacıların belirttik davranışlarıdır (Quine, 1969: 28).

Müze figürüne konuşma düzeyinde karşı çıkan Quine, kesinlik/belirlilik garantisine de itiraz eder. Müze mitine bakıldığında bir dildeki sözcükler ve cümlelerin belirli anlamları vardır. O dili konuşanın, sözcüklere yüklediği anlamları keşfetmek için onun davranışlarını gözlemleyebiliriz ama yine de kelimelerin anlamlarının, konuşmacının zihninde belirli olduğu varsayılır. Bu, konuşmacının zihinsel müzesidir ve davranış kriteri bile bazı durumlarda bu anlamları keşfetmemize yardımcı olamaz. Quine çok uzak bir yerde bize çok yabancı olan bir dil düşünmemizi ister. Bu dildeki bir ifadenin, İngilizceye iki şekilde çevrilmesi söz konusu olsun. Bu iki çevirinin de her türlü durumda ve gözlemlenebilir davranışlar altında gerek konuşmacı gerekse dinleyiciler açısından oldukça uygun ve anlaşılır olduklarını varsaymamızı ister. Tüm bu varsayımlar söz konusu olduğunda bu çevirilerden birisinin doğru, diğerinin ise yanlış olduğunu söylemek mümkün değildir. Quine müze miti analojisinin haklı olması durumunda, bu çevirilerden birisinin mutlaka doğru, diğerinin ise yanlış olması gerekeceğini ama bizim o müzeye girişimiz mümkün olmadığı için, hangisinin doğru, hangisinin yanlış olduğunu

öğrenemeyeceğimizi ifade eder. Öte yandan dile natüralist bir bakış açısı ile yaklaşıldığında anlamda benzerlik kavramının bu durumu açıklamak için kullanılabileceğini ifade eder (Quine, 1969: 29-30).

Tıpkı Bloomfield gibi Quine da *Word and Object* eserinde dildeki anlam sorununa davranışçı bir teori ile çözüm bulma yoluna gider. Hiç bilmediği bir dilde konuşan kabile üyelerinin dilini çözmeye çalışan bir dilbilimcinin atması gereken ilk adım kullanılan dilsel ifadelerin ve onların kullanıldıkları ortamları listelemektir. Listelenen ortamlar içinden, tekrarlananlar üzerine gidilip, bu durumlarda yerlilerin o ifadeleri onaylayıp onaylamadıklarına bakmak ise ikinci adım olacaktır. Önünden hızla geçen bir tavşan gören bir yerlinin “*gavagai*” şeklinde bağırması durumunu deneyimleyen dilbilimci, böyle bir durumun yinelenmesi durumunda bir tespitte bulunacak ve “*gavagai*” sözcüğünün “tavşan” anlamına geldiğini görecektir (Quine, 1960: 28, 29). Böylelikle “Quine’in ‘uyarım anlamı’ dediği ifadenin anlamını, deneme yanılma yöntemiyle ve bütünden hareketle parçaların anlaşılması biçimindeki Gestaltçı bir öğrenme deneyimiyle bulmaya çalışacaktır.” (Altınörs, 2003: 70).

O zaman Quine’a göre bir ifadenin anlamı, o ifadenin kullanıldığı durum içinde, dinleyicinin verdiği tepkilerle ortaya çıkmaktadır. Quine’a göre dil, dilbilimsel bir davranış ortaya koymaktır. Bu davranışta, anlama dair, gizli kalmış, saklanan birtakım gerçeklerden söz edilemez. Anlamlar ne zihindeki idelerle, ne Frege’nin “anlam”ları ile ne de bu davranışa dışsal olan başka bir şey ile verilir (Martin, 2006: 437).

Quine pozitivistlerin dil felsefesine karşı fikirler ortaya koymuştur ve analitiklik kavramına itiraz getirmiştir. Bazı cümlelerin salt ne anlama geldiklerinden dolayı doğru kabul edilmelerine itiraz etmiştir. Quine, pozitivistlerin epistemolojik dönüşlerine olumlu yaklaşmıştır. Quine’a göre, dilbilimsel anlam bir şekilde betimlenecek ise, bu ancak onun kanıtsal bir destek işlevinde olduğunu söyleyerek yapılacaktır. Ama Quine’in epistemolojisi, holistik olması bakımından pozitivistlerinkinden ayrılır. Doğru olduğunu düşündüğümüz cümleleri kabul ederken yanlış olduğunu düşündüklerimizi ise reddederiz. Ama göz ardı edilmemesi gereken her iki durumda da inancımıza destek olarak, o cümlenin, diğer pek çok başka cümle ile bağlantılarını ortaya koyan kanıt niteliğinde ilişkilere yöneldiğimizdir (Lycan, 2000: 125, 126).

2.1.7 Dildeki Anlam Problemine Pragmatik Yaklaşımlar

Dildeki anlam meselesinin çözümüne yönelik bir diğer yaklaşım, pragmatik yaklaşım olarak bilinir. 1930’larda ve 1940’larda filozoflar dilbilimsel birimlerin anlamlarını, konuşmacıların belli kullanımları için bir potansiyel olarak görme eğilimindedirler. Bu bağlamda insanların sözcüklerle ne yaptıklarını açıklama ve sınıflandırma girişiminde bulunmuşlardır. Bunlar dilin birimlerinin kullanımı ile başarılan dilbilimsel edimlerdir (Martin, 2006: 436). Austin, Searle ve Grice’in desteklediği, anlam sorununa pragmatik yaklaşım dilsel bir ifadenin sözcelenmesi üzerinde durur. Bir cümlenin sözcelenmesi belli kurallar çerçevesinde ortaya bir davranış biçimi koyulmasıdır. Cümlelerin anlamı, konuşanın, o cümleyi ortaya koyarkenki davranış biçimi ile oluşur. Belli kurallar çerçevesinde oluşturulan cümlenin anlamı ile onun ortaya konma ortamı ve özellikleri arasında bağlantı vardır.

Russell’in belirli betimlemeler teorisini eleştiren Strawson’a göre, imleyenler ifadeler değil, o ifadeleri kullanan insanlardır. “Bu güzel kırmızı bir kalem.” ifadesindeki “bu” sözcüğü ancak o ifadeyi anlamlı bir bağlam içinde kullanıldığında bir şeyi imliyor olacaktır. “Fransanın şimdiki kralı keldir” ifadesinin, böyle bir kralın varlığının söz konusu olmamasından dolayı yanlış kabul edilebileceğine karşı çıkan Strawson, bu ifadeyi duyan hiç kimsenin “Hayır bu yanlış” veya “Sana katılmıyorum” gibi bir cevap vermeyeceğini belirtir. Strawson, bu durumu, hedefine ulaşamayan bir ifade kullanılması veya konuşmacının ya bir şeyi imleyemediği ya da tam bir cümle oluşturamaması olarak yorumlar. Bu, başarısız bir ifadedir (Lycan, 2000: 22-23). Strawson’a göre Russell, cümleleri ve onların mantıksal özelliklerini fazlaca soyut olarak görmüş ve bu cümlelerin gerçek yaşamda gerçek insanlar tarafından standart konuşmalarda kullanımını göz önünde bulundurmamıştır. Bu anlamda da bağlama-bağlı betimlemeler, incelemesinin dışında kalmıştır (Lycan, 2000: 32).

Donnellan, Russell’in belirli betimleme teorisine karşı olarak belirli betimlemenin gönderge işlevine dikkati çekerken, Russell’in, betimlemelerin niteleme işlevine odaklanmasını eleştirmiştir. Donnellan, Strawson’ı da betimlemelerin sadece gönderge işlevine yönelmesi konusunda eleştirmiş ama bir betimlemenin iki işlevine bağlı olarak iki farklı anlamının olacağı konusunda bir açıklama getirmemiştir (Lycan, 2000: 27).

Grice'a göre bir ifadenin anlamlı olmasını sağlayan onun bir önerme ifade ediyor olması değildir. Bir ifade, onu kullananın ifade ettiği somut bir düşünce ve maksat sayesinde bir anlama sahip olur. Bu açıdan Grice, "konuşmacı-anlamı" düşüncesini sunmuş ve bir konuşmacının, belli bir durumda ve bir cümle sözceleyerek dinleyicisine aktarmak istediği şeye vurgu yapmıştır. Konuşmacının, kullandığı bir cümle ile her zaman standart bir anlam aktarmadığını belirten Grice, "konuşmacı-anlamı" ve cümlenin standart anlamı arasında bir ayrım yapmıştır (Lycan, 2000: 101).

Tıpkı Grice gibi, Austin de konuşmacının farklı bağlamlarda aynı sözcelemleri farklı anlamlar ifade etmek için kullanabileceğine dikkat çekmiştir. Austin, *Söylemek ve Yapmak* adlı eserinde "anlam" konusuna terimler ve onların imlediği göndergeler açısından yaklaşmamıştır. Austin'in ilgilendiği, karşılıklı konuşma etkinliğinde kişilerin ürettikleri anlamsal boyuttur (Rossi, 2001: 63). Dildeki anlam problemine yönelik önceki yaklaşımlar, dilin bilgilendirme yönü ile sınırlanırken, pragmatik yaklaşım soru sorma, emir verme, beğeni bildirme gibi kullanımların da değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamıştır (Martin, 2006: 437).

Özellikle Viyana Çevresi üyelerinin benimsediği doğrulama ilkesinin, anlamlı cümlelerin sayısını gereğinden fazla azalttığını düşünmektedir. Oysaki her sözce bir olguyu bildirmez, bazı sözcükler de birtakım sonuçlar üretir. Austin doğrulama ilkesine "kayıtsız" oldukları halde gündelik dilde kullanılan pek çok sözcelemin anlamsız sayılamayacağını belirtir. Bu tür sözcelemlerin kullanım amacının olgular hakkında enformasyon vermekle sınırlı olmadığını belirtir. Doğrulamaya kayıtsız olan bazı sözcelemlerin başarılı olma ölçütlerinden söz edilebileceğini vurgular (Altınörs, 1997: 4).

Austin "bir şey söylemek, bir şey yapmaktır" görüşünden yola çıkar. Dil kullanımını dünya hakkında bildirimde bulunmakla sınırlı tutan mantıkçı pozitivistlerden (onları tamamen reddetmeden) bir adım geriye çekilerek dil kullanımına daha kapsayıcı bir bakış açısından bakmaktadır. Austin "söz edimleri" adını verdiği, üç farklı düzeyde edim arasında ayrım yapmaktadır. Austin bir sözcelem üreterek 3 tür edim ortaya konabileceğini söyler: Seslendirme edimi çünkü bazı sesler üretiriz, dillendirme edimi çünkü bir gramatikal yapıya göre belirli sözcükler üretiriz, anlamlandırma edimi çünkü anlam-gönderge ilişkisi ile sözcükler üretiriz (2009: 116).

Bir şey söyleme ediminin seslendirme, dillendirme, adlandırma olarak üç katmandan (alt-edimden) oluştuğunu belirtir ve buna düzsöz edimi adını verir. Austin bununla dilin bir şey anlatma veya bir şeye gönderme yapma işlevini kasteder. Bu Austin'in söz ettiği ilk düzeydeki edimdir. Austin'e göre "bir şey söylemek bir düz söz edimi gerçekleştirmekle özdeştir." (Altınörs, 1997: 33). İkinci düzeyde ise edimsöz edimi vardır. Austin bir şey söylerken yapıp ettiğimiz işlere "edimsöz edimi" ya da kısaca "edimsöz" der ve bunları beş grupta toplar:

1. Yaptıklarımızın bir bölümünde birtakım kararlar veririz. (Yargıçların verdiği kararları veya hakemlerin yönettikleri maçlarda verdikleri kararları söylerken yapıp ettikleri budur.)
2. Bir gücü, bir hakkı kullanırız. (Atamalar yaparız, emirler veririz, önerilerde bulunuruz.)
3. Yükümlülükler altına gireriz. (Söz veririz.)
4. Tutum ve davranışlar sergileriz. (Özür dileriz, kutlamada bulunuruz, beddua ederiz, saygılarımızı sunarız.)
5. Konuşma sırasında yaptıklarımız da vardır. (Yanıt veririz, kabul ederiz, açıklamada bulunuruz.) (2009: 162, 163)

Üçüncü düzeyde ise etkisöz edimi vardır. Bir şey söyleme yoluyla uyandırılan edimdir. Austin bu üç düzeydeki edimi şu örnekle inceler: "Tarlada bir boğa var" tümcesini ifade eden kişi ilk olarak belli bir tür yaratığın belli bir yerle olan bağımlı anlatmaya çalışıyor olabilir. Bu düzsöz edimidir. İkinci olarak kişiyi uyarıyor veya haber veriyor olabilir. Bu edimsöz edimidir. Üçüncü düzeyde ise kaçmanızı ya da çitleri geçmemenizi sağlamaya çalışıyor olabilir. Bu da etkisöz edimidir.

Austin bir insanın dili kullanarak yapabileceklerini bu üç edim çerçevesinde açıklamıştır. Edimsözleri ayıran nokta, konuşmacılar tarafından sözcelendiği an ile aynı zamanda dinleyici tarafından da duyulmaları ve anlaşılma durumlarıdır. Bu üç edimden, sözcenin anlamı ile ilgili olan edimsözdür. Bir cümleyi salt sözcelenmesi, cümlenin anlamı ile bir ilişki içinde olmayı gerektirmez. Benzer bir biçimde etkisöz edimi ile de anlam arasında bir bağlantı olmayabilir. Birisini anlattığınız bir tiyatro oyunu ile sıkabilirsiniz ama eğlendirmeniz de olasıdır, etkisöz ediminin sizin sözcenediklerinizin anlamı ile ilgisi olmayacaktır. İki farklı düzsöz ediminin aynı edimsözün gerçekleşmesine neden olması durumunda anlamdaki benzerlikten söz edilebilir. "Saatiniz var mı?" ve "Saat kaç?" gibi

iki farklı düzsöz edimi, aynı edimsöz ile sonuçlanmaktadır ve bu açıdan benzer anlama sahiptirler (Martin, 2006: 437).

Searle de tıpkı Austin gibi çağdaş dil felsefesinin anlam sorununa pragmatik bir bakış açısından yaklaşmıştır. Searle, *Zihin, Dil, Toplum* çalışmasında anlam sözcüğünün muğlak olduğunu belirtir ve birkaç örnek verdikten sonra kendisinin sorguladığı “anlam”ın “konuşanın kastettiği anlam” olduğunu belirtir.

Anlam, türetilmiş niyetliliğin bir biçimidir. Konuşan kişinin asli ya da içsel niyetliliği sözcüklere, cümlelere, işaretlere, sembollere vs. aktarılmıştır. Anlamlı bir biçimde dile getirilirse, bu sözcükler, cümleler, işaretler ve semboller artık konuşan kişinin düşüncelerinden türetilmiş niyetliliğe sahiptirler. Sadece uzlaşımaya dayalı dilbilimsel anlam taşımakla kalmazlar, konuşanın kastettiği anlamı da taşırlar. Bir dilin sözcüklerinin ve cümlelerinin uzlaşımaya dayalı niyetliliği, konuşan kişi tarafından bir söz edimi icra etmek için kullanılabilir. Konuşan kişi bir söz edimi yerine getirirse, bu semboller üzerine kendi niyetliliğini yükler. Fakat konuşan kişi bunu tam olarak nasıl yapmaktadır? Daha önce niyetliliği ele alıp tartışırken yerine getirilme şartlarının açıklamaya çalıştığım anlamda, niyetliliği anlamak için anahtar mahiyetinde olduğunu görmüştük. Korkular, umutlar, arzular, inançlar ve niyetler gibi niyetli görüngülerin yerine getirilme şartları vardır. Dolayısıyla konuşan kişi bir şey söyleyip bir şey kastettiği zaman, niyetli bir eylem gerçekleştiriyordur ve onun bu sesleri üretmesi sözleri dile getirdiği sıradaki niyetinin yerine getirilme şartlarının da bir parçasıdır. Konuşan kişi anlamlı bir şey dile getirdiğinde bu seslere ve işaretlere yerine getirilme şartlarını da yüklemektedir. Anlamlı bir şey dile getirmekle (sözcelemekle) zaten yerine getirilme şartları üzerine, *yerine getirilme şartları yüklenmektedir.* (Searle, 2006: 161)

Searle, anlam konusunu pragmatik bağlamda, dilsel ifadeyi sözceleyen niyetliliği ile birlikte ele almaktadır. Konuşan kişinin gerçekleştirdiği edim niyetli bir eylemdir. Searle, Austin’in ayrımını yaptığı edimsöz edimlerinin belli türde kurucu kurallara bağlı olduğunu belirtir. Söz verme, özür dileme, başsağlığı dileme gibi edimler belli kurumlar çerçevesindeki kurallara bağlıdır (Altınörs, 2003: 76).

Searle, Austin, Strawson ve Grice gibi filozoflardan etkilenmiş ve edimsöz edimlerine dair görüşlerini sunmuştur. Bu çalışmalarında prototip bir edimsöz edimi olarak gördüğü söz verme edimi üzerine odaklanmış ve “*Söz Edimleri*” eserinde bir sözcelemin eyleyici gücü ve önermesel içeriği arasında bir ayrım yapmıştır (Searle, 1969: 22). Aşağıdaki dört sözcelemi örnek olarak vermiştir:

1- Sam’in sigara içme alışkanlığı vardır.

- 2- Sam'in sigara içme alışkanlığı var mıdır?
- 3- Sam, sigara içmeye alış!
- 4- Sam'in sigara içme alışkanlığı olmasın!

Searle, bu örnekler üzerinden, konuşmacının bu sözcelemlerden herhangi birisini kullandığında ne yapıyor olduğunu sorgulamıştır. Searle, birinci ifadeyle konuşmacının bir iddia ortaya koyduğunu, ikinci ifadeyle bir soru yönelttiğini, üçüncü ifadeyle bir emir verdiğini ve dördüncü ifadeyle bir dilekte bulunduğunu belirtir. Bu dört farklı edimin sergilenmesinde, konuşmacı, “Sam” denilen bir nesneye göndermede bulunmakta ve adı geçen nesneye “sigara içme alışkanlığına sahip olma” yüklemine yüklemektedir. Dört sözcelemde de gönderge ve yükleme aynı olmasına rağmen, farklı söz edimlerinde bulunmak amacıyla kullanılmışlardır. Searle böylelikle gönderge ve yükleme kavramlarını, iddiada bulunma, söz verme, soru sorma gibi edimlerden ayırmış olduğunu vurgular (Searle, 1969: 23).

Bir diğer önemli eseri olan *Niyetlilik (Intentionality)*'te Searle, edimsöz edimleriyle ilgili olarak “yerine getirme koşulları” ve “uygun yön” kavramlarını ortaya koyar. Searle, yerine getirme koşullarının, uygun bir yön olması durumunda, söz edimlerine uygulanabileceğini belirtir. Bu iki kavramı açıklarken, öncelikle, bir ifadenin, zaman zaman doğru veya yanlış olarak adlandırıldığını, bir emre uyulduğunu veya uyulmadığını, bir sözün tutulduğunu veya tutulmadığını hatırlatır. Bu durumların her birinde, edimsöz ediminin, realitede belli bir uygun yön ile uyuşma haline bakarak, başarı veya başarısızlık olarak kararlaştırırız. Bir ifadenin yerine getirilmesi, ancak ve ancak o ifadenin doğru olması, bir emrin yerine getirilmesi, ancak ve ancak o emre uyulması, bir sözün yerine getirilmesi ise, ancak ve ancak o sözün tutulması ile mümkün olacaktır. Searle, yerine getirme koşulları ve uygun yön kavramlarını bu şekilde bağlantılandırmıştır. Burada gözden kaçmaması gereken konu şudur: her söz edimi için, uygun bir yön vardır. Bir söz ediminin yerine getirilmesi için ancak ve ancak ifade edilen psikolojik durumun yerine getirilmesi gerekmektedir. Burada söz ediminin yerine getirilme koşulları ile ifade edilen psikolojik durum arasında aynılık söz konusudur. Bu nedenle bir ifade ancak ve ancak, ifade edilen inanç doğru ise doğru olacaktır. Verilen emre, ancak ve ancak ifade edilen arzu yerine getirilirse uyulmuş olunacaktır. Bu noktada, yerine getirme koşullarının, niyetlilik durumları ile bağlantısı da gündeme taşınmıştır (Searle, 1983: 10-11).

Searle, niyetliliği, dünyadaki şeyler, nitelikler, olgu durumları hakkında olma, bunları temsil etme, bunları simgeleme gücü olarak tanımlar. Şu şekilde bir örnek verir: Eğer bir şeye inanıyorsam, bir şeye veya bir şeyin gerçekleşebileceğine dairdir; bir arzum varsa, bu arzu bir şey yapmak veya bir şeyin gerçekleşmesi yönündedir; bir niyetim varsa, bu bir şey yapma niyeti olmalıdır. Searle, hepsi olmasa da, belli zihin durum ve olaylarının niyetliliğe sahip olduğunu vurgular ve inançlarının, korkularının, ümitlerinin ve arzularının hep niyetli olduğunu belirtir. Öte yandan bazı sinirlilik, gurur ve yönelimsiz kaygı biçimlerinin ise niyetli olmadığını da ekler (Searle, 1983: 1-2).

Searle, niyetlilik ile bağlantılı bir biçimde “arka plan” dediği teknik bir terimden söz eder ve zaman zaman bu terimle aynı anlamda ağ /network terimini de kullanır. Arka plan, insanların sahip olduğu ve ama niyetlilik durumu olmayan yetenekler, beceriler, eğilimlerdir. Arka plan, tüm temsil etme durumlarının gerçekleşmesini sağlayan ama temsilci olmayan zihin yetileridir. Arka plan biyolojik ve kültürel yetenekleri, yetileri, duruşları, varsayımları kapsamaktadır. Searle örnek olarak buzdolabına gidip oradan bira alma niyeti için neyin veya nelerin gerekli olduğunu düşünmemizi ister. Bu görevi yerine getirme niyetimi gerçekleştirebilmek için bazı biyolojik ve kültürel kaynaklara ihtiyaç duymaktayım. Ayağa kalkma, yürüme, kapı açma ve kapama, şişe açma gibi kaynaklar olmaksızın bu niyeti gerçekleştirmek olanaksızdır. Normal olarak bu yetilerin aktivasyonu sunumlar ve temsiller içermektedir. Örneğin kapıyı açabilmek için kapıyı görmem gerekir, ama kapıyı tanıma yetim ve kapı açma yetim birer temsil değildir. Bunlar arka planı oluşturan temsil olmayan yetilerdir. Searle arka planın da iki bölümden oluştuğunu belirtir: Derin arka plan, her normal insanın biyolojik yapısı gereği sahip olduğu yetileri içerir. Bunlar yürüme, yemek yeme, tanıma veya algılama gibi yetilerdir. Arka planının ikinci bölümü, lokal arka plandır. Lokal arka plandaki yetiler, kültüre bağlı yetilerdir; kültüre özgü nesnelere ne işe yaradıklarını bilmek, kültüre özgü durumların belli koşullarda uygun veya uygunsuz olduğunu tanımak gibi örnekler verilebilir. Bu iki arka plan bölümü ile Searle şeylerin nasıl olduklarını bilmek ve şeylerin nasıl yapılacağını bilmek arasında bir ayrım ortaya koymuştur (Searle, 1983: 143-144).

2.2 DİLİ KONU EDİNER DİĞER ÇALIŞMA ALANLARI

Dil, felsefe tarafından olduğu gibi başka pek çok çalışma alanı tarafından da dolaylı veya dolaysız olarak konu edinilmiştir. Felsefedeki çalışma alanlarına bakıldığında nesnesi dil olan dil felsefesinin yanı sıra temel soruşturma alanlarına bağlantılı olarak dili inceleyen alanların olduğu da görülmektedir. Fakat felsefenin yanı sıra bazı empirik bilim alanlarının da dili konu almaları ve incelemeleri söz konusudur. Bu başlık altında dil ile ilgilenen veya bağlantılı olan felsefe ve empirik bilim alanları ele alınacaktır.

2.2.1 Yakın İlişkideki Felsefe Disiplinleri

Felsefe içindeki bazı disiplinler, dil ile yakın ilişkide olmakla birlikte, dili, araştırmalarının odak noktasına oturtmamışlardır. Bumann, bu uğraşları, dil ile ilgili olan ikincil felsefi uğraşlar olarak görür ve bunların, dili, “belli bir felsefi tematik içinde” ele aldıklarını vurgular. Dil mantığı, dil ontolojisi, felsefi semantik, dil estetiği, fenomenoloji veya varoluşçu dil felsefesi gibi uğraşları ikincil dil felsefesine dahil eden Bumann, bu çalışmaların, felsefeyi kullanarak, farklı disiplinleri daha bütüncül bir bakış açısıyla ilişkilendirme hedefinde olduklarını belirtir (Bumann, 1997: 512-513).

2.2.2 Dil-Odaklı Diğer Felsefe Alanları

Bazı felsefe disiplinleri doğrudan doğruya dile yönelirken, empirik dilbilim araştırmalarına da destek olmaktadır. Bumann, dil olgusunu, araştırmasının odağı olarak gören bu uğraşlara dile yönelik birincil felsefi uğraşlar demiştir. Birincil uğraşlar, empirik dilbilim çalışmalarının sonuçlarına bütüncül birçimde bakar, eldeki verileri açıklamak adına ortaya atılan ilkeler çokluğuna birlik getirmeye çalışır, bu bütüncül bakış sayesinde yeni problemler ortaya koyar ve yeni yönler gösterirler (Bumann, 1997: 512). Bu açıdan, dil odaklı olan birincil felsefi uğraşlar, empirik dilbilim çalışmalarına bir son nokta ama aynı zamanda da farklı çalışmalara açılan yeni birer pencere olarak görülebilirler.

2.2.3 Empirik Dil Bilimleri

Felsefenin yanı sıra bazı empirik bilim alanlarının da konusu olan dil, bazı bilim alanlarında bizzat araştırmanın nesnesi olarak odak noktası oluştururken, bazı bilim alanlarındaki temel meseleyi açıklama yolunda ele alınan bir konu olarak ikincil kalmıştır.

Dil ile ilgilenen bilim alanlarından birisi olan dil psikolojisi alanında dile yönelik her türlü edimin, konuşma ve anlama sürecinde ortaya konan bilinç fenomenleri olarak incelenmesi söz konusudur (Bumann, 1997: 511). Bu çalışma alanı, dilbilimsel davranışlar ve bunların altında yatan hafıza, dikkat veya odaklanma gibi psikolojik süreçler arasında bir ilişki olduğu düşüncesinden yola çıkmıştır. Bu çerçevede aynı zamanda dil ile kişilik, zeka ve diğer psikolojik faktörler arasında ilişki olduğu vurgulanır (Crystal, 1987: 412). Dil sosyolojisi ise dil yetisini, toplumsal açılardan ele alır. Toplum ve o dili konuşanların kültürü ile dil kullanımı ve yetisi arasında ne gibi bağlantılar olduğu da bu bilim alanının konusudur.

Dil ile ilgilenen bir başka empirik bilim alanı ise dil fizyolojisidir. Bu alan “konuşmayı mümkün kılan organik bağılıkları” inceler (Bumann, 1997: 511). İnsan fizyolojisinin durum ve koşulları, insanın konuşması için gerekli olan yönleri açısından incelenir. Diyafram, ciğerler, damak, dudak, dişler gibi insanın fizyolojik özelliklerinin, nasıl olup da onun konuşmasını sağladıkları ve hangi sesleri hangi organlar sayesinde çıkardığı bu alanın araştırma konularındandır. Bu alanla bağlantılı olarak, bir dildeki seslerin çeşitliliği, onların hangi organların kullanımıyla dillendirildikleri göz önünde bulundurularak kategorize edilir ve bu anlamda da bir dildeki sesleri inceleyen ve onlar arasındaki ortak tarzları araştıran bilim alanı da fonetiktir (Yule, 1985: 33)

Filoloji de dili konu edinen bir çalışma alanı olarak “19. yüzyılda tüm kültürel fenomenlerin dilden kalkılarak araştırılmasını üstlenen bir bilim” anlamındadır. Fakat günümüzde filoloji dilin bireyselliğine odaklanmış ve bireysel boyutta dil fenomenlerini araştırarak edebiyat alanına doğru kayma göstermiştir (Bumann, 1997: 512). Edebiyatta ise dilin tarz, biçim, retorik ve estetik açılardan kullanılması ve incelenmesi söz konusudur. Çeviri bilimi ise, yine dili kullanan bir başka bilim alanıdır. Diller arasında bir eşdeğerlik kurma çabası olarak görülen bu alanda, çeviri eleştirisi türünden çalışmaları da yapıldığı görülmektedir.

Bu çalışmada önemli ölçüde bağlantı kurulacak olan bir diğer empirik bilim alanı ise dilbilimdir. Dil içeriği olarak dili inceleyen bu uğraş, dilin insan inanç ve davranışlarıyla ilişkili olduğu düşüncesiyle birlikte popülaritesini arttırmıştır. 1960'larda, dilbilimsel fenomenlerin karmaşıklığı da göz önünde bulundurularak, bağımsız bir çalışma alanının, dili, bir bilim olarak ele alması gerektiği görüşü yayılmıştır. Bu çerçevede zaman içerisinde gelişen ve farklı yönlere doğru yayılan dilbilim alanı içinde de alt disiplinler oluşmuştur. Saussure, dilin iki farklı sistemle incelenebildiği şeklinde bir ayırım ortaya koymuştur. Diakronik sistem, dili, tarihsel perspektifte ele alır ve dil değişimini inceler. Senkronik sistem ile dil çalışmaları tarihsel değişime bakılmaksızın farklı dil durumlarının incelenmesini içerir. Bir dilbilimci, tüm dillerin incelenmesinde genel ilkeler peşindeyse bu dilbilimcinin teorik veya genel dilbilim yaptığı düşünülür. Belli bir dilin sistemindeki olguları ortaya çıkarma ve ifade etme biçimindeki çalışma alanı ise betimleyici dilbilim olarak adlandırılır. Diller arasındaki benzerlikler ve farklılıkları incelemeye odaklanan alan ise karşılaştırmalı dilbilim alanıdır (Crystal, 1987: 412).

Dilbilim de tıpkı diğer bilimler gibi dil görüşünde nesnel, sistematik, tutarlı ve belirtik olma kaygısında olan alanıdır. Tıpkı diğer bilimler gibi veri toplar, inceler, hipotezleri test eder, modeller oluşturur ve teoriler ortaya koyar. Dilbilim, temel araştırma nesnesinin biricikliği açısından diğer pek çok bilim, sanat veya çalışma alanı ile ilişkili olmak zorundadır. Bu açıdan da felsefe ile sıkı bağlantılar içinde olan bir empirik bilimdir. Dilin oluşumu, dillerin çeşitliliği, dil ve kültür ilişkisi, dilsel ifadeler ile aktarılan anlamlar, dil ve dış dünya arasındaki bağlantılar ve düşüncelerin ifade edilme aracı olarak dil gibi sorunlar, felsefe ile dilbilimi birbirine yaklaştıran ve bağlayan alanlardan birkaçıdır.

Bu çalışmanın temel araştırma noktası ise dilbilim ve felsefenin kesişme noktalarından birisi olacaktır. Dilin sentaktik boyutu ile ilgilenen Noam Chomsky, tüm dillerde ortak olan bir yapının peşine düşmüş bir dilbilimcidir. Daha sonra çalışmalarını dil ile zihin arasındaki ilişkiye yönlendiren Chomsky'nin ortaya koydukları ilgili konulardaki görüşleri bir sonraki bölümde incelenecektir.

İKİNCİ BÖLÜM

ANTİKİTEDEN BİLİŞSEL CİLİĞE ZİHİN FELSEFESİ

Bu bölümün amacı, konusu genel olarak zihni anlamak olan zihin felsefesini, tarihsel geçmişinin yanı sıra zihinle ilgili olarak ele aldığı temel kavramları, başlıca sorular, sorunlar ve çözüm önerileriyle birlikte tartışmak; tarihsel sürecindeki dönüm noktalarını açığa çıkararak, kavramsal/terminolojik çerçevesi içindeki ruhu/zihni/bilinci anlama/anlamlandırma girişimlerini belirginleştirmektir. Dahası, günümüzde bilişin/bilincin soruşturulduğu disiplinlerarası bir etkinlik alanı olan bilişsel bilimi tartışıp çağdaş zihin felsefesiyle olan ilişkisini netleştirmektir. Bu doğrultuda zihin felsefesinin, 1950'lerin ikinci yarısında özerk/bağımsız bir soruşturma alanı olarak ortaya çıkan bilişsel bilimin -yapay zekâ, bilişsel dilbilim, bilişsel psikoloji ve bilişsel sinirbilim gibi- farklı disiplinler arasındaki yerini belirlerken, bilince ilişkin olgusal/empirik bilgi alanları olan söz konusu bilişsel bilim dallarıyla gerçekleştirdiği etkileşimi aydınlatmaktır. Özellikle de, bu bölümde, bilişsel dilbilimin öncüsü olan Chomsky'nin zihin anlayışının bu çerçevedeki konumunun açıklık kazanması da hedeflenmektedir.

1. ZİHİN FELSEFESİNİN TARİHSEL SÜRECİ

İkinci bölümün ilk alt başlığı altında, aydınlatmak amacıyla felsefenin, tarihsel süreç boyunca “ruh” kavramından “zihin” kavramına, “zihin” kavramından da “bilinç” kavramına yöneliminin belirginleştirilmesi için, öncelikle, geleneksel zihin felsefesi olarak görülebilecek dönemdeki klasik ruh yaklaşımları, ardından da modern zihin yaklaşımları tanıtılacaktır. Platon'da ruhun ölümsüzlüğü ve göçerliğinin yanı sıra Aristoteles'te ruhun bedenle olan birlikteliğinin ele alındığı Antik dönem ruh görüşlerinin kökenleriyle sergileneceği klasik ruh yaklaşımlarının ikinci ayağı olarak ise Ortaçağın ruh anlayışı netleştirilecektir. Ardından, geleneksel zihin felsefesi sürecinde önemli bir dönüm noktası olarak Descartes'ın ikici (düalist) yaklaşımı verilecek ve bu yaklaşımın “zihin-beden

sorunu” olarak adlandırılan soruna (ki bu sorun, zihin felsefesi tartışmalarının odağında yer almaktadır) nasıl yol açtığı açıklığa kavuşturulacaktır. Descartes’ın 17. yüzyılda başlattığı modern dönem zihin soruşturmaları ise ikici ve özdekçi/maddeci (materyalist) soruşturmalar olarak iki ana grupta toplanarak, bu yaklaşımlar başlıca temsilcileri ve tartışma noktalarıyla sunulacaktır.

İzleyen alt bölümde ise, çağdaş zihin felsefesi olarak görülebilecek bilişselci zihin felsefesi, geleneksel zihin felsefesinden farklı olarak, disiplinlerarası bir etkinlik alanı olan bilişsel bilimle, daha açık bir deyişle zihni/bilinci kendi yöntemi çerçevesinde araştırmaya girişen bilişsel bilim dallarıyla etkileşim halinde olduğu için, önce bilişsel bilim, hemen ardından da bilişsel bilimle ilişkisi içinde bilişselci zihin felsefesi ele alınarak tanıtılacaktır.

1.1 GELENEKSEL ZİHİN FELSEFESİ

Geleneksel zihin felsefesini ilk olarak Antikçağdaki ruh incelemeleri ile başlatmak doğru olacaktır. Kutlusoy’a göre Antik dönemde ruh soruşturmaları, Platon’un ruhun nasıl bir doğaya sahip olduğunun peşine düşmesiyle başlar (Kutlusoy, 2014: 338). Platon, ruhun ölümsüzlüğü ve göçerliği, hareket ilkesi oluşu ve üçlü yapısına dair görüşlerini ortaya koymuştur. Ruh düşüncesi, Aristoteles’te ruh bedenle birlikte ele alınmıştır. Geleneksel zihin felsefesinde klasik ruh yaklaşımları Ortaçağda da, Platon ve Aristoteles’ten devralınan şekilde ilerlemiştir. Geleneksel ayakta vurgulanan ruh kavramından zihin kavramına geçiş Descartes ile gerçekleşir. Descartes ile birlikte artık zihin kavramı zihin-beden düalitesi olarak ortaya konmuştur. Modern dönem zihin soruşturmaları çerçevesinde iki ana yaklaşım gündeme gelmiştir: ikici (düalist) yaklaşım ve özdekçi/maddeci (materyalist) yaklaşım.

1.1.1 Klasik Ruh Yaklaşımları

Geleneksel zihin felsefesi kapsamında yapılacak incelemeler, klasik dönemde ruh üzerine ortaya konan görüşlerle başlatılabilir. Klasik dönem ruh düşüncesi Platon’un ve Aristoteles’in ruh üzerine soruşturmalarına ek olarak Ortaçağdaki ruh anlayışı ile biçimlenmiştir. Platon ruhun doğası, kısımları ve işlevleri, ruh-beden ilişkisi, ruhun kaderi üzerine soruşturmalar yürütmüştür. Platon, ruhun ne olduğunu açıklamanın mümkün

olmadığını, ancak onun neye benzediğinin incelenebileceğini vurgulamıştır. Tıpkı Platon gibi, Aristoteles’de ruhun bilgisine ulaşmanın önemini ve güçlüğü vurgulamıştır. Ruhun bir varlık sınıfına yerleştirme çabası ile yola çıkan Aristoteles, onun niteliksel mi, yoksa niceliksel mi olduğu yönünde irdelemelerini sürdürmüş ve ruh hakkında ulaşabileceğimiz bilginin diğer bilgiler arasında nereye konabileceğine de dikkat çekmiştir. Ortaçağda da Antikçağ filozoflarından Platon ve Aristoteles’in ruh üzerine olan görüşleri sürdürülmüştür. Bu dönemde yeni-Platoncu anlayışın ruhun ölümsüzlüğünü Hıristiyanlık çerçevesinde benimsediği ve ruhun özdek dışı olduğu fikrinin de kabul edildiği görülür.

1.1.1.1 Kökenleriyle birlikte Antikçağdaki ruh görüşleri

Platon’un ruha ilişkin görüşü Pythagorasçılığın ruh anlayışında kök salar. Pythagorasçı ruh ve ahlak anlayışı ruhun bedenden bağımsız ve farklı bir doğaya sahip olduğunu vurgularken ölümsüz ruhun bir insandan diğerine veya hayvana geçerek göç edebildiğini öne sürer. Platon’un ruhun ölümsüzlüğü ve göçerliğine dair görüşlerinin Pythagorasçı anlayıştan esinlendiği görülmektedir (Kutlusoy, 2014: 340).

Ruhun doğasını, onun neye benzediğini açıklamayı hedefleyen Platon, ruhun ölümsüz olduğunu iddia etmiştir. Platon’un ruha ilişkin görüşleri onun *Phaidon*, *Phaidros*, *Timaios* ve *Devlet* eserlerinde ortaya çıkmıştır. *Phaidon*, *Phaidros* ve *Devlet* gibi ilk metinlerinde ruha ilişkin oldukça katı bir kuram ortaya koyarken, *Timaios* gibi ileri dönem diyalogunda daha yumuşak, esnek bir kurama yöneldiği görülür. Ölümsüz olduğunu belirttiği ruh, Platon’a göre, özü gereği bir hareket ilkesidir. Canlı varlıklarda bulunan ruh, onları kendi iradeleriyle, kendiliklerinden harekete geçiren ilkedir (*Phaidros*, 245d-e). Hareket ile sadece fiziksel yer değişimi anlaşılmamalıdır. Arzu duymak, hatırlamak veya düşünmek de bir tür harekettir (Arslan, 2008: 362-363).

(...) bütün gök cisimleri kendiliğinden bir harekete sahiptirler, dolayısıyla canlılardır. Hatta sadece canlı olmakla kalmazlar; gök cisimlerinin, yani gezegen ve yıldızların aynı zamanda akılları, zihinleri (*nous*) vardır. O halde onların ruhları da vardır. (...) Aynı şekilde Platon’un evrenin kendisinin bütünü itibarıyla canlı olduğuna, hem de en mükemmel bir canlı olduğuna, böylece bir akıl ve ruha sahip olduğuna inandığını da biliyoruz. Platon bu ruha “alem ruhu” adını vermekte ve yine bildiğimiz gibi ona mümkün olan en mükemmel bir hareketi, kendi eksenini etrafında dönme hareketini atfetmektedir. (Arslan, 2008: 363)

Ruh, hareketin ilkesi olarak cansız nesnelere de hareket ettirir. İnsanlar, hayvanlar, gök cisimleri ve evren birer ruha sahiptirler. Hareket, bir ilke olarak hiçbir şeyden doğmamıştır ve ne yok olması ne de yeniden doğması mümkündür. Meydana gelmek ancak bir hareket sonucu mümkün olduğuna göre, bu durum yine hareket ilkesinin varlığını gerekli kılacaktır. Yani ruh, Platon'a göre doğası itibarıyla ölümsüzdür. Platon ruhun ölümsüzlüğü ile ilgili olarak *Phaidon* diyalogunda şöyle söyler:

Ölümlerin ruhu Hades'te midir? Yoksa başka bir yerde midir? Eski bir anlatıma göre ruhlar ölümden sonra dünyayı terk ederler ve yeraltına inerler. Daha sonra da geri dönerler. Yaşayan insanlar ölümlerden doğuyorsa, ruhlarımızın orada olduğunu söylemek gerekir. Çünkü orada olmasalar yeniden dünyaya gelmezlerdi. Yaşayan insanların ölümlerden doğduklarını göstermek onların var olmaya devam ettiklerinin ispatıdır. (70c-d)

Platon ruhun ölümsüzlüğüne *Devlet*'in Onuncu Kitabı'nda da değinir. "Ruhu ne kendini taşıyan kişideki ne de dıştaki yabancı, hiçbir hastalık (melanet) yıkamıyorsa ebedi olması şarttır. Ebediyse ölümsüzdür." (610e-611a).

Platon'da ruhun ölümsüzlüğü ve göçerliği düşüncesi, onun bilgiye dair görüşünü de etkilemiştir. Ruhun göçerliğinin sonucu olarak ruh daha önceki dünyaya gelişlerinde edindiği bilgilerin anılarını saklamıştır ve onları hatırlamaktadır. Yine *Phaidon*'da ruhun ölümsüzlüğü ve bilgi arasında şu şekilde bir ilişkiden söz eder: "Bu bilginin bir hatırlama olduğuna inanır mıyız? Şunu söylemek istiyorum: Birisi bir şey duyduğunda ya da gördüğünde sadece o şeyi görmek ya da duymakla kalmaz; o kişinin aynı zamanda algıladığı şey dışında başka bir şeyi daha düşündüğü ve düşündüğü şeyi de hatırlamaya çalıştığı söylenemez mi?" (73c-d).

Ruh duyulur varlıklardan doğası, içeriği veya tözsel yapısı bakımından farklı olacaktır. Ruh maddesel olmayan tinsel bir tözdür. Beden ruh için adeta bir hapisanedir. Platon, *Phaidros* diyalogunda ruhun beden içindeki varlığını, bir istiridye kabuğunda sıkışmışlığa benzetir (250c). Beden, ruha kendini gerçekleştirme için yardımcı olmak bir yana, onun için bir engeldir. Ölüm ile bedenden ayrılan ruh artık kurtuluşuna ulaşmıştır. Ruh ve beden ilişkisine bakıldığında, ruh bedenden bilgi ve ahlak açısından daha üstündür. Ruh bedene emirler verecek, onu yönlendirecek, ahlaken doğru olana teşvik edecek

olandır. Fakat burada iki farklı yapıya sahip varlığın birbiri üzerinde nasıl etkide bulunabilecekleri sıkıntısı doğmaktadır (Arslan, 2008: 366-369).

Platon *Devlet*'te bir devleti meydana getirecek üç sınıftan bahseder. Platon bu sınıfları toplumsal birliği sağlam bir zemine oturtmak adına gerekli görmüştür. Platon'a göre, ilk olarak, toplumun temel ihtiyaçlarının karşılanması üretici sınıfın varlığını gerektirir. Öte yandan bir toplumun ürettiklerinin yeterli olmaması durumu diğer toplumların mallarına ve varlıklarına göz dikmesini ve toplumlar arasında savaş çıkmasını doğuracaktır. Bu savaş durumları ile başedebilmek muhafızlar sınıfını gündeme getirmiştir. Son olarak, toplumun dayanışma halinde varlığını sürdürebilmesi için de teşkilatlanmış bir yönetici sınıfını gerektirmiştir. Görüldüğü üzere Platon'un sınıfları, toplumu ayırıştırmaktan çok dayanışma ve görev paylaşımını sağlama hedefindedir. Platon *Devlet*'te devleti meydana getirecek sınıfları düşünürken, insan davranışlarıyla insanı meydana getiren farklı kısımlarla benzerlik kurmak istemiştir. İnsanın bilgi edinmenin yanı sıra, cesaret, öfke, kızgınlık gibi davranışlar sergileme ve yeme-içme, çiftleşme gibi iştahla ilgili davranışlar sergileme şeklinde üç farklı davranışa sahip olduğunu düşünen Platon, üç ayrı eylem biçimi için üç ayrı ilke ile hareket ettiğimizi savunur. Bunlar aklımız, irademiz ve arzu veya iştahımızdır (439c-e).

Platon *Phaidros* diyalogunda verdiği at arabası örneğiyle ruhun üç kısmını açıklamaya çalışmıştır. Birisi iyi huylu, diğeri ise kötü huylu olan atlardan ilki iradeyi, ikincisi iştah veya arzuyu temsil eder. Bu arabayı süren arabacı ise akli temsil etmektedir. Burada iyi huylu at ile temsil edilen iradenin ya akla uygun davranıp hakikatler dünyasına yönelmesi ya da iştahı takip edip arabayı aşağı çekmesi ve onun düşmesine sebep olması sonucu çıkacaktır (246b).

Platon *Timaios* diyalogunda ise üç kısımlı ruh betimlemesini daha da ileri götürerek ruhun bu kısımlarına denk gelen bedensel organları de ortaya koyar. Ruhun akıl yanı beyin veya kafaya, ruhun irade yanı göğüs bölgesine ve ruhun iştah yanı ise karın bölgesine uygun gelmektedir. Öte yandan bedenden tamamen farklı tutulan ruhun nasıl olup da bedende belli yerlere denk gelebildiği şaşırtıcıdır. Ruhun ölümsüzlüğü konusunu ruhun kısımları ile bağlantılandığımızda Platon'un ruhun akıllı kısmının ölümsüzlüğüne inandığını söyleyebiliriz. Ayrıca ruhun hareket ilkesi olduğu düşüncesi çerçevesinde ruhun

kisimlarına yaklaşıacak olursak, ruhun kısımları ile kastedilenin ruhun eylemleri veya işlevleri olduğu görülebilir (69c-e).

Sonuç olarak, Platon için ruh üç parçadan oluşmuştur: akıl, irade ve iştah. Akıl ve iştah birbirine karşıt eylemleri gerçekleştiren parçalardır. Akıl ruhun en yüksek ve üstün parçasıdır ve bireyin iyiliğini gözetme hedefinden dolayı iştah ile karşı karşıya gelir. Aklın işlevi iyiyi ve kötüyü ayırarak, ruhun iyi olana doğru yönelmesini sağlamaktır. Bir anlamda bu iki parça insan ruhunda hep olan çatışmayı gösterir niteliktedir (Cevizci, 2011: 101-102).

Platon'un ruhun ölümsüzlüğü, hareket ilkesi olarak varoluşunu, göçerliği ve kısımlarına dair görüşlerinden sonra Aristoteles'in ruh üzerine ortaya koyduklarını incelemekte fayda vardır. Aristoteles'te Platon'dan farklı olarak insan, ruh ve beden bileşimidir ve onlar insanda ayrılmaz birer parça olarak vardırırlar. Aristoteles insana özgü nitelikleri ayrıntılı olarak *De Anima*'da betimlemiştir. Aristoteles buradaki ana meselesinin ruhun neliğini, özel doğasını ve niteliklerini belirlemek olduğunu ifade eder. Ruhun bölünebilir olup olmadığı, işlevlerinin neler olduğu, öfke, arzu, mutluluk gibi duygulanımların ve hatta düşüncenin salt ruhun mu yoksa ruh ile beden ortak duygulanımları mı olduğu, yoksa bedenin ortadan kalkmasıyla ruhun da yok olup olmayacağı onun araştırma konularıdır (*Ruh Üzerine*, 1. Bölüm).

Aristoteles'in ruh görüşünün kökenini Demokritos'un varlık anlayışında bulmak mümkündür. Demokritos atomcu madde anlayışını savunmuş ve atomların, her şeyin kendisinden meydana geldiği bölünemez fiziksel gerçeklikler olduklarını ifade etmiştir. Atomlar şekilleri veya boyutları bakımından birbirlerinden farklılık göstermelerine rağmen bölünemez, parçalanamaz olmaları ve yer kaplamaları bakımından aynıdırlar. Demokritos'a göre duygu, zihin veya ruh gibi madde dışı olduğu sanılan şeyler bile aslında maddi bir temele dayanır. Demokritos'a göre var olan yalnızca maddeden oluşur. Bu anlamda özdekçiliğin zihin felsefesindeki kökenini Demokritos'a dayandırmak hata olmayacaktır. (Kutlusoy, 2014: 343, 344)

Aristoteles'in ruh görüşü Demokritos'un anlayışından etkilenmiştir. Aristoteles'e göre ruh bir tözdür. Tözün üç anlamından söz edilebilir: Madde, form ve madde ile formun birleşimi. Form ise, bir yeti ve bir yetinin uygulanması şeklinde iki anlama gelir. Ruh formdur, beden ise ruhun maddesi, kuvvesidir.

O halde her ruh türüne uygulanabilir genel bir tanım formüle etmek zorundaysak, ruhun doğal ve organize olmuş doğal bir cismin ilk entelekhia'sı olduğunu söyleyeceğiz. – Bu nedenle ruh ve beden tek bir şey olup olmadığını araştırmak zorunda değiliz; aynı şekilde bunu ne balmumu ve iz için; ne de genel olarak herhangi bir şeyin maddesi ve biçimi için yapamayız. Çünkü Bir ve Varlık pek çok anlamda alınabilir; fakat onların temel anlamı entelekhia'dır. (*Ruh Üzerine*, 412b)

Aristoteles'e göre ruh bedene içkindir ve ondan ayrılamaz. Durağan olmayan ruhun biçimlendirici bir gücü vardır. İnsan, bitki veya hayvanı diğer varlıklardan farklı kılan onların ruha sahip olmalarıdır. Ruh canlı olmakla ilgili, beslenme, büyüme ve üreme gibi tüm işlevlerden sorumludur. Aristoteles ruh ve beden arasındaki ilişkiyi, heykel ve formu arasındaki ilişkiye benzetir. Nasıl ki heykelin, formundan ayrı düşünülmesi mümkün değilse, ruh da bedenden ayrı düşünülemez. Yani ruh ve beden ilişkisi, madde-form ilişkisidir. Burada gizil bir olanağın varlığa gelmesi durumu söz konusudur.

Ruh canlı bedeninin nedeni ve ilkesidir. Bu “neden” ve “ilke” terimleri pek çok şeyi kabul eder; fakat ruh belirlediğimiz üç kipe göre aynı biçimde nedendir; o, gerçekte hareketin kaynağıdır, ruh amaçtır ve canlı cisimlerin biçimsel cevheri olarak nedenliği açıktır; çünkü herşey için varlığın nedeni biçimsel cevherdir. Oysa bütün canlı varlıklarda, onların varlıklarını oluşturan şey hayattır; hayatlarının nedeni ve ilkesi ruhtur. Bundan başka bilkuvve (güç halinde) varlığın biçimi entelekhia'dır. Yetkin fiil. Ruhun erek olduğu açık olduğu gibi, neden olduğu da açıktır. Aynı şekilde gerçekte tabiat gibi, zeka da herhangi bir şey için hareket eder ve bu şey ereğidir. (*Ruh Üzerine*, 415b10-20)

Ruhun bedenden ayrı bir varlığa sahip olması söz konusu değildir. Platon'un ruh düşüncesinde ise tam tersi biçimde ruh, bedenden önce de sonra da vardır. Aristoteles ruh-beden ilişkisini, madde-form ilişkisine benzetmesini göz ve görme örneği ile açıklar. Gözün biçimsel özü görmedir ve görmeyen bir gözün, artık göz olarak kabul edilemeyeceğini ifade eder. Benzer biçimde, ruh da bedeninin bilinç halleridir. Ruh sayesinde beden eylemde bulunur.

Ruh, yaşamı açıklamamız için gerekli olmakla birlikte, Aristoteles'e göre aynı zamanda sınıflandırılan bir şeydir. Ruhun üç düzeyi farklı yeteneklere sahiptir. Arslan bu konuyu bir hiyerarşi meselesi olarak ifade eder ve hayata sahip olan varlıkların, yani bitkilerin, hayvanların ve insanların varlık olarak birbirinden farklı düzeylerde olduklarını ve buna bağlı olarak onların farklı derecelerdeki ruhlara sahip olduklarını ifade eder (Arslan, 2007: 216). En alt düzeydeki ruh ilkel olan, bitkisel ve besleyici olandır. Bu alt

seviyedeki ruh büyüme, beslenme ve üreme gibi işlevleri içerir. Besleyici ruh insan, hayvan ve bitki için ortak olmakla beraber bitkiler yalnızca bu alt seviyedeki ruha sahiptir.

Ruhun yetileri, sözünü ettiğimiz bütün yetiler, söylediğimiz gibi, bazı varlıklara aittir. Diğer varlıklar yetilerden bir bölümüne, nihayet diğerleri tek birine sahiptir. – Sıraladığımız yetiler, beslenme, isteme, duyma, hareket etme ve akıl yürütme yetileridir. – Bitkiler yalnız beslenme yetisine sahiptir; diğer varlıklar buna ve ayrıca duyumlama yetisine sahiptir ve duyumlama yetisine sahip oldukları takdirde, isteme yetisine de sahiptirler; çünkü iştahın, cesaretin ve iradenin kaynağı isteme yetisidir; oysa hayvanların hepsi hiç olmazsa duylardan birine, yani dokunmaya sahiptir ve duyumlamanın olduğu yerde hem haz ve elem, hem haz ve eleme neden olan şey de vardır ve bu hallere sahip varlıkların iştahı da vardır; çünkü iştah hoşça gidenin istenilmesidir. (*Ruh Üzerine*, 414a-30)

İkinci tür/düzyer ruh duyusal ruhtur ve insanlar ve hayvanlarda bulunur. İnsanlar ve hayvanlar, bitkilerden farklı olarak, duylar sayesinde etrafındakileri algılayabilir, farkına varır, onlara tepki verir ve mekan içinde yer değiştirebilirler. Fakat Aristoteles'e göre hayvanlardan farklı olarak insan akıllı kullanarak hareket eder. Bilimsel çalışmalar yürütebilir, felsefi problemler üzerine düşünebilir veya tanrının varlığı üzerine sorgulamalar yapabilir. O halde insanlarda hayvanlardan farklı olarak üçüncü tür/düzyer olan akıllı ruh vardır. İnsanın ruhu aklın (*nous*) bir taşıyıcısıdır. Böylelikle insan ruhunun, besleyiciliğin yanı sıra duyumsama, algılama ve düşünerek yargıda bulunmayı da kapsayacak biçimde en üst düzeyde varlığı söz konusudur.

1.1.1.2 Ortaçağın ruh anlayışı

Ortaçağ felsefesinde hiçbir konu insan doğası kadar popüler olmamıştır. Tartışılan sorunlar arasında ruhun doğası, ruh ve zihin arasındaki bağlantı, duyu ve aklın işlemleri, insan özgürlüğünün sınırları yer alır. İnsanların bir ruha sahip oldukları ama yalnızca ruhtan değil, ruh ve beden birleşiminden ortaya çıkan bir varoluşa sahip oldukları yönünde ortak bir görüş vardır. İnsan ruhunun maddesel olmadığı ve Tanrı tarafından yaratılmış olduğu düşüncelerinde de bir uzlaşma dikkat çeker (Pasnau, 2007: 208).

Ortaçağ felsefesi bir anlamda klasik pagan felsefesi, ağırlıklı olarak Grek ve Roma felsefesinin yeni Hıristiyanlık dini ile birleşmiş biçimine benzemektedir. Klasik felsefi görüşlerin bir kısmı Hıristiyanlığın pek çok öğretisine uygun değildir. Yeni dini öğretilerin,

eldeki felsefi gelenek ile nasıl bağdaştırılacağı güç bir mesele olmuştur. Bunlardan birisi de ruh ile ilgili olan felsefi görüşlerdir. İlk bakışta Platoncu gelenek, erken Hıristiyan görüşe hitap eder gibi görünmektedir. Platoncu görüş ruhun ahlaki gelişimi ile yakından ilgili olması bakımından ve ruhun ölümden sonra bedenden ayrı olarak da var olabilmesi konusunda Hıristiyanlığa uygun görünmektedir. Öte yandan Hıristiyanlıkta bir Platoncu için pek bir anlam ifade etmeyen önemli bir yön vardır. Bu da dünyanın sonunda ölümlerin tekrar hayat bulması doktrindir. Platoncu reenkarnasyona inanırken, ruhun tekrar bedene girişi ile ilgili özel bir teorik problem tespit etme gereği duymamıştır. Fakat bir Hıristiyan için yeniden diriliş beklenilesi ve iyi olduğu düşünülen bir şeydir. Ruhun bedende hapsediği görüşüne inanan bir Platoncu için yeniden hayat bulma hiç de sevilerek beklenilesi bir durum değildir. Bir Hıristiyan, ne tam anlamıyla Platoncu ne de Aristotelesçi bir ruh yaklaşımına sahip olabilir ama onlardan alınan bazı görüşlerin yine de sürdürüldüğü görülmektedir (Spade, 2013).

Ortaçağ filozoflarından Augustinus gerek Platoncu gerekse Aristotelesçi ruh görüşlerinden etkilenmiş olan filozoflardan birisidir. Augustinus, ruhun akılla donatıldığını ve onun bedeni yöneten bir töz olduğunu ifade etmiştir. Platon'un *Phaidon* diyalogunda ifade ettiği değişmeyen ruhun etkin biçimde kendi kendine hareket ettiği, değişebilen bedenine ise ruh tarafından hareket ettirildiği düşüncesine katılmaktadır. Ruh bedenden daha üstün bir tözdür ve ruh yöneten akılken, beden ölümlü ve maddesel olandır. Augustinus, Aristoteles ile benzer biçimde bedeni yaşatanın ruh olduğuna inanır ve işlevlerine göre dört tür ruhtan söz eder. Birincisi insan ve hayvanlarda bulunan *animadır*. İkincisi sadece insana ait olan *animustur*. Bilgeliği, düşünsel bilgiyi ve bilimi içeren *mens* insana ait ruhun en üstün tarafıdır. Bu ruh türlerinin en üstünde ise *spiritus* dediği akıl veya ruh anlamında bir kavram yer alır. Augustinus, Platon ile benzer biçimde, ruh ve bedeni bağımsız birer töz olarak görür ama öte yandan bedende hapseden bir ruh fikrine de karşı çıkar (Gödelek, 2011: 50-51).

Pasnau, genel olarak Skolastik düşüncede ruh-beden ilişkisine dair görüşleri iki temel kategoride ele alabileceğimizi belirtir. İlk olarak insanları, madde ve bir dizi formdan meydana gelen birleşik yapılar olarak kabul eden düşünce vardır. Başlangıçtaki form haline gelmemiş madde, yani ilk madde, maddesel bir form ile şekillenir ve bu form-madde birleşimi daha sonra bir ileri derecede form ile tekrar şekillenir ve sonuçta nihai olan rasyonel ruha ulaşılır. İkinci olarak rasyonel ruhun, insanın tek tözsel formu olduğunu

savunan teoriler karşımıza çıkmaktadır. Bu rasyonel ruh, bedeni şekillendirir ve yaşam ile bağlantılı olan tüm güçlerin oluşumunu sağlar. Bu üniteryen görüş ilk kez Aquinas tarafından dile dökülmüştür (Pasnau, 2007: 211).

Augustinus insan doğasını anlamak için kişinin dışarıya değil, içine yönelmesi gerektiğini, çünkü gerçekliğin insanın içinde yattığını belirtir. Zihnimizi bilmemizin yolu içimize doğru bakmaktan geçer, çünkü zihnimiz, düşüncemiz, içimizden geçenler ve kavrayışımızdan başka bir şey değildir. Zihne yaklaşımda bu içe yönelen, birinci tekil kişi yöntemi yüzyıllarca Batı felsefesine egemen olmuştur (Pasnau, 2007: 209).

Augustinus'a göre insan ruhu maddesel olmayan bir ilkedir ve bedene yaşam verir. Bunun da ötesinde maddesel olmayışı ve tözselliği onun ölümsüzlüğünü garantileyen niteliklerdir. Bu anlamda Platon'un *Phaidon* diyalogunda vurguladığı ruhun ölümsüzlüğü ve yaşamın ilkesi olduğu düşüncesine atıfta bulunur. Aynı zamanda Augustinus, insan ruhunu hayvan ruhundan ayırır. Hayvan ruhunun duyumsama gücüne sahip olmasına rağmen akıl yürütme ve bilme gibi yetilere sahip olmadığını belirtir. Augustinus'un ruhun Tanrı tarafından yaratıldığı düşüncesinde olduğu kesindir ama bunun zamanı ve kökeninin biçimi hakkında net bir argüman ortaya koymaz. Platon'un ruhun hataları yüzünden cezalandırılması için bedene konduğu düşüncesine ise karşı çıkar (Copleston, 1993: 78-79).

Ruh ile ilgili düşüncelerine başvuracağımız bir diğer Ortaçağ filozofu, Skolastik felsefenin önemli temsilcilerinden olan Thomas Aquinas'tır. Felsefesi hem yeni Platonculuktan hem de Aristoteles'ten izler taşır. Özellikle Aristoteles'in düşüncelerini Hıristiyan inancıyla bağdaştırmaya çalışmıştır. Aquinas'ın yola çıkış noktası beden ile birleşik olan ruhun maddesel şeyleri nasıl bildiği konusudur. İki tür bilgidir söz eder: duyum bilgisi ve kuramsal bilgi. Aquinas'a göre maddesel şeylere dair duyularımızla farkına varabildiğimiz bilgi ruhun akılsal tarafının ürünüdür. Bilgi akılda bulunur. Kuramsal bilgiye önsel olan ve oluş bakımından ondan önce gelen ise duyuşal bilgidir. Tanrının bilgisini elde etmenin ön koşulu da yine duyuşal deneyimdir. İnsan zihninde doğuştan hiçbir bilgi olmadığı gibi, Tanrının bilgisi de yoktur. Zihnin soyutlama yapma gücü vardır ve anlama zihnin bir olanağıdır. Varolmanın bir koşulu da anlama edimidir. Hakikatin bilgisine ulaşmak da akılsal ruh ile mümkün olacaktır. Akıl dışsal nesnelere ulaşmak için imgelerden hareket ederek soyutlama etkinliğinde bulunacaktır. Bu açıdan

Platon'dan farklı olarak Aquinas, bilginin başlangıç noktasının maddesel şeyler olduğunu ve ruhun bedenden ayrı bir varoluşunun olamayacağını belirtir. Aquinas, Aristoteles'in ruhun beden formu olduğu ve üç farklı düzeyde ruhtan bahsedilebileceği düşüncesine katılır (Gödelek, 2011: 52-53).

Aquinalı Thomas beden formu olarak ruhu, nebati, duyuşal ve akli ruh olarak üç farklı düzeyde ele alır. Bunlardan bir canlı türü olarak bitkileri tanımlayan ya da belirleyen nebati ruh, Aquinalı Thomas'ta üç ayrı güçle karakterize olur: Beslenme, büyüme ve üreyip çoğalma. Aralarında ilerledikçe artan bir karmaşıklık düzeni bulan bu üç gücün belirlediği nebati ruhun üzerinde ise hissetme veya duyuşlama gücüyle karakterize olan duyuşal ruh bulunur. Duyuşal ruhta, Aquinalı Thomas, ayrı ya da müstakil fakülte veya duyuş güçlerinin bulunduğunu söyler. Örneğin bir köpek görme ya da işitme gibi dış duyuşlara veya duyuşal güçlere, duyuşal bellek benzeri içsel güçlere sahiptir. Bütün bunlar duyuşal yaşam düzeyinin parçası olup, varoluşları için organizmanın varoluşuna ihtiyaç duyarlar. (...) Akli ruh iki farklı güç ya da yetiyle karakterize olur: Dünyayı ya da nesnelere bilen yeti olarak bilgi gücü ya da teorik akıl ve nesnelere karşısında belli davranışlar sergileyen yeti olarak irade. Bu iki yetinin birbirinden ayrı fakat birbirine karşılıklı olarak bağımlı olduğunu öne süren Aquinalı Thomas'a göre, istediğimiz şey bildiğimiz şeyi belirler. (Cevizci, 2011: 347)

Aquinas, Platon'dan farklı olarak, ruhun bedende hapsolmuş bağımsız bir töz olduğunu düşünmez. Aquinas'a göre bireysel insan bir tözdür ve beden ile ruhun birlikteliğinden oluşmuştur (Gödelek, 2011: 53). İnsan denem birleşimde tek bir tözsel form vardır. Bu tözsel form akılsal ruhtur. İnsan varlığı bir birlikteliktir ve tözsel formların çokluğundan bahsedilmesi durumunda bu birlik bozulacaktır. İnsan ne tek başına ruh, ne tek başına bedendir. İnsan ruh ve beden biraradallığının oluşturduğu bileşik bir tözdür. Bu noktada Aristoteles ile aynı fikirde olan Aquinas insan tözünün uyumuna vurgu yapar (Copleston, 1993: 375). Görüldüğü üzere Ortaçağ düşüncesinde ruh-beden ilişkisi, Platon ve Aristoteles'in ortaya koyduğu biçimde başlamış ancak bazı noktalarda Hıristiyan öğretilerine bağılı olarak onlardan uzaklaşmıştır.

1.1.2 Modern Dönemin Zihin Yaklaşımları

Geleneksel zihin felsefesinin ilk ayağı gerek Antikçağ gerekse Ortaçağda ruh üzerine yapılan soruşturmalarla belirginleşir. Öte yandan modern dönem zihin yaklaşımlarının en belirleyici özelliği ruh kavramından zihin kavramına geçiş olmuştur. Bu geçişte en önemli rol Descartes tarafından oynanmıştır. Descartes zihin ve beden ayrımını net bir biçimde

ortaya koyarken aslında zihin felsefesinin en temel meselesini de bu çalışma alanının kalbine yerleştirmiştir. Kısacası, Descartes'ın düalist yaklaşımı, zihin-beden sorununu doğurmuştur. Bu başlangıç noktasından hareket ile bazı filozoflar probleme Descartes'inkine benzer biçimde yaklaşırken bazıları ise ikici görüşe karşı durmuştur. Bunlardan ilki Descartes ile gündeme gelen zihin ve bedenin ayrı iki varlık türü olduğunu vurgulayan düalist görüş, diğeri ise özdekçi/materyalist yaklaşımdır. Kartezyen düalizminde zihin-beden ayrımının nasıl anlaşıldığı ve bu ayrıma yönelik karşı çıkışların ne olduğu, konunun ele alındığı ilgili bölüm içinde ayrıntılı olarak betimlenecektir. Bu çerçevede, modern dönemin zihin yaklaşımlarının tarihsel gelişimini Descartes ile başlamakta fayda olacaktır.

1.1.2.1 Descartes'ın ikiciliği (düalizmi)

Aristoteles ve sonrasında Skolastik düşünce tarafından zihin, yaşamı açıklamak amacı ile kullanılmıştır. Canlı bir bedeni cansız bir şeyden ayıran Aristoteles'e göre bedenin formu ruhtur. "Zihin bu anlayışta ruhun insanları karakterize eden akli parçasıdır" ama bedenin ölümünde sonra varlığını Tanrı sayesinde sürdürebilse bile gerçek anlamda bir töz değildir. Bu düşünceden farklı olarak Descartes'a göre zihin tek başına ayrı bir tözdür ve bedensiz olarak da var olmaya devam edecektir (Cevizci, 2011: 507).

Modern felsefenin kurucusu olarak kabul edilen Descartes, Ortaçağın Tanrı merkezli düşüncesinin akla yönelmesinde önemli bir rol üstlenmiştir. Descartes'ın şüphe yöntemi, zihin felsefesinde de önemli bir yere sahiptir. *Meditasyonlar* eserinde şüphe yöntemini kullanarak, öncelikle kendi varlığını kanıtlar ve daha sonra kendine, özüne ilişkin sorulara geçer. "Ben neyim?" sorusunu, "özde düşünen bir şey" olarak cevaplar ve düalist görüşü ile paralel biçimde kendisinin bir ruh veya zihin olduğunu ve bu ruhun, bedenden ayrıldıktan sonra da olmaya devam edeceğini belirtir. Descartes, yöntemsel olarak sürdürdüğü şüphecilikte, her şeyden şüphe edebileceğini ama zihninden, şüphe edebilen kendinin varlığından şüphesi olamayacağını ifade eder. Böylelikle, Descartes zihin-beden düalizmine yönelik olarak belki de en çok bilinen düşünceyi ortaya koymuş ve zihin ile bedenin farklı türden tözler olduklarını iddia etmiştir. "Her tözün doğasını karakterize eden bir özü, bütün diğer özelliklerinin kendisinden çıktığı temel bir niteliği, bir ana niteliği vardır. İnsanı meydana getiren iki tözden biri olan zihnin özü düşünme; oysa diğer töz olan

beden ya da genel olarak maddenin özü yer kaplamadır.” (Cevizci, 2011: 507). Descartes “İkinci Meditasyon”da bedeni şöyle tanımlar:

Beden deyince, herhangi bir şekilde sınırlanabilen, bir yerde bulunabilen ve bir uzam parçasını bütün öteki cisimleri dışlayacak şekilde işgal edebilen; dokunma, görme, işitme veya koklama duyularıyla duyulabilen ve birkaç türlü devinebilen her şeyi kastediyorum; aslında bu hareketlerin kendiliğinden değil, bedene dokunan ve itki veren yabancı bir şeyin yardımıyla meydana geldiğini düşünüyorum, zira kendi kendine hareket edebilme- ve bunun gibi hissetme ve düşünme- güçlerine sahip olmanın, bedeninin doğasına ait olduğunu asla düşünmüyorum; tersine, daha çok bu tür yetilerin bazı cisimlerde bulunduğunu görünce şaşır kalıyorum. (Descartes, 2007: 23)

Kendi zihinsel varoluş deneyiminden yola çıkan Descartes, zihinsel olarak hangi özelliklerden yoksun olamayacağını sorgular ve bu özelliklerinde zihin deneni varlığın zorunlu özellikleri olması gerektiğini vurgular. Ulaştığı nokta düşünmenin, zihnin tek zorunlu özelliği olduğudur. Descartes’a göre düşünme, duygular, duyular, kararlar, hatıralar gibi bilinçli deneyimdir. Beden deneni varlığın zorunlu niteliği ise uzamsal oluşudur. Zihin ve beden farklı zorunlu niteliklere sahip oldukları için Descartes bunların iki farklı türde şeyler oldukları sonucuna ulaşmıştır. Zihin maddesel değil, tinseldir (Beakley ve Ludlow, 2006: 4).

Descartes’ın en önemli argümanlarından birisi olan “ayrılabilirlik” argümanı, zihin ve beden arasında, her ikisinin de farklı tözler olduklarını belirten kesin bir ayırım ortaya koyar. Argümanı şöyle temellendirir: İlk olarak açıkça anladığım veya anlayabileceğim her şey Tanrı tarafından, benim kavrayışıma denk gelecek şekilde yaratılmıştır. İkinci olarak birini diğerinden farklı olarak kavradığım her şey, birbirinden ayrılabilir niteliktedir. Üçüncü olarak iki ayrı şeyin birbirinden hangi güç sayesinde ayrılacakları sorusu onların farklı oldukları yargısını etkilemez. Dördüncü aşamada eğer bir şeyi diğerinden ayrı olarak bilebiliyorsam, o zaman o iki şey farklıdır. Beşinci olarak, düşünen özne olmam dışında hiçbir şey özümde veya doğama ait değildir. Altıncı olarak, düşünen ve de uzamsal olmayan bir şey olduğum yönünde kendime dair ayrı ve de açık bir ideye sahibim. Yedinci olarak, onun uzamsal ve düşünmeyen bir şey olduğuna dair bedenim hakkında ayrı bir ideye sahibim. Son olarak bedenimden farklıyım ve ayrıyım, onsu da var olabilirim. (Garrett, 2009: 86-87)

Kartezyen d ualizm, insanın bedenlerden veya beyinlerden öte deneyimin özneleri olduğunu belirtir. İnsanlar bedene veya beyne sahip olmanın yanı sıra düşüncelere ve duygulara da sahiptirler. Bedenlerimiz uzamsaldır, fiziksel boşlukta bir kütleye ve lokasyona sahiptir. Öte yandan bilinç durumları olan düşüncelere ve duygulara da sahibizdir ama bedenler veya beyinler bu bilinç durumlarından yoksundurlar. Descartes'ı bu düşüncelere yönlendiren nedenlerden birisi bedenimizin kendi başına zihinsel bir edimle uğraşamayacağı, örneğin düşünemeyeceği fikri olmuştur (Lowe, 2004: 10).

Descartes ortaya koyduğu zihin-beden ikiliğine dair, zihinlerin bedenlerden ve her tür fiziksel nesneden tamamıyla ayrı olduğunu iddia etmiştir. Kartezyen d ualizme göre zihinler tamamen tinseldir ve kesinlikle uzamsal değildir, herhangi bir ölüye veya lokasyona sahip değildir.

(...) ruh ile beden arasında büyük bir fark olduğunu görüyorum: Beden doğası gereği her zaman bölünebilir, ruhsa hiçbir şekilde bölünemez; nitelikim ruhumu, yani sadece düşünen bir şey olarak kendimi, göz önüne aldığımda, kendimde hiçbir parça ayırt edemiyor, tersine mutlak surette bir ve bir bütün bir şey olduğumu apaçık biçimde kavrıyorum. Ama bütün ruh bütün bedenle tam olarak birleşmiş gibi görünmekle birlikte, bedenden bir ayak, bir kol veya başka bir parça ayrılacak olsa, bu yüzden ruhumdan da hiçbir şeyin eksilmediğini pekiyi biliyorum. İsteme, duyma, tasarlama gibi yetilere de tam anlamıyla ruhun parçaları denemez  nk  istemek, duymak, tasarlamak gibi edimleri yapan hep bütünlüğü içinde aynı ruhtur (...) Bu da zaten insanın zihin veya ruhunun bedeninden tamamen farklı olduğunu-eğer daha önce yeterince öğrenmiş olmasaydım- bana öğretmeye yeterdi. (Descartes, 2007: 79-80)

Bu bakış açısından yaklaşıldığında normal bir insan iki farklı tözden, yani zihin-beden ikilisinden oluşur. 1950'lere kadar zihin felsefesinde Descartes'ın birinci tekil kişi perspektifinden yani kendimize, kendi içimizden bakışımız egemen olmuştur. Bu çerçevede kişinin zihnini, bedeninden daha iyi bilebileceği ve bir anlamda zihnin, bedeninin sürücü koltuğunda oturduğu ifade edilmiştir. Ancak bu durumda insan aklının dışsal, gündelik fiziksel nesnelere var olduğunu nasıl bilebileceğine yönelik teorik bir problemin ortaya çıktığı vurgulanmıştır. İnsanların, kendi zihinlerinin yapımıcısı olduğu bir tiyatro içinde hapsoldukları ama bu tiyatronun dışında neler olduğu hakkında çıkarımlarda bulunmak için de bazı yollarının bulunduğu belirtilmiştir (Lycan, 2003: 47).

1.1.2.2 Modern zihin soruşturmalarının başlangıcı olarak zihin-beden sorunu

Descartes'ın ortaya koyduğu zihnin bedenden radikal farklılığı sorununa dair soruşturmalar yine de zihin ve beden arasında nedensel bir etkileşimin söz konusu olmasını doğurmuştur. Fiziksel olaylar, duyumlara, deneyimlere ve bireyin zihninde düşüncelere neden olur. Bunun tam tersi olarak zihinsel etkinlik de bir fiziksel edime veya duruma, bedensel bir sonuca yol açar. Beden-zihin arasındaki bu “neden-etki ilişkisi”ni doyurucu bir şekilde açıklayamayan Descartes, yine de modern zihin felsefesinin başlatıcısı olmuştur. Bu anlamda modern zihin soruşturmalarının başlangıcı ve hatta zihin felsefesinin en temel meselesi zihin-beden sorunudur. Bu sorunun temelinde, bir bireyin zihninin fiziksel dünya, yani bedeni ile, eğer varsa, bağlantısının nasıl kurulduğu, bunun nasıl olanaklı olduğudur. Buradaki tartışma zihnin maddesel olmadığı veya zihnin beyinle özdeş olabileceği tartışmasıdır. Tarihsel süreçte bu soruya sonuç niteliğinde bir cevap verilmiş olmasa bile birkaç şaşırtıcı görüş ileri sürülmüştür (Beakley ve Ludlow, 2006: 3).

Zihin-beden sorunu, zihnin, beden ile nasıl bağlantılı olduğu ile ilgili olması nedeniyle zihnin, beden veya onun beyin gibi bir bölümü ile bağlantılı olduğu bir tür şey gibi yorumlanmasına sebep olmuştur. Bu açıdan zihnin beyinle özdeş olup olmadığı veya onunla nedensel bir bağlantıya sahip olup olmadığı sorgulanmıştır. Lowe, zihin diyebileceğimiz bir şeyden söz edilemeyeceğini, sadece zihin sahibi varlıklardan söz edilebileceğini belirtir. Bu varlıklar Lowe'a göre deneyimin öznelidir. Deneyimin özneli, hisseden, algılayan, düşünen ve maksatlı edimler ortaya koyanlardır. Bu öznelere insanları dahil ederiz ve insanların, boy, kilo veya biçim gibi bazı fiziksel özellikleri olduğunu biliriz. Zihin-beden sorunu, deneyimin öznelinin, kendi fiziksel bedenleri ile nasıl bir bağlantıya sahip oldukları problemdir. Burada birkaç olasılıktan söz etmek mümkündür. Bunlardan birisi, kişinin bedeni veya onun beyin gibi belli bir bölümü ile özdeş olduğu düşüncesidir. Bir başka görüş ise zihnin, kişinin bedeninden tamamen bağımsız bir şey olduğudur. Bir diğer düşünce ise insanın karmaşık bir varlık olduğu, bir bölümünü bedeninin oluşturduğu, diğer bölümünün ise maddesel olmayan bir ruh, tin olduğudur. Son iki görüş töz düalizmi olarak adlandırılır. Burada töz zaman içerisinde niteliklerinde değişime uğrayabilen nesne veya şey anlamındadır (Lowe, 2004: 8). Bu çerçevede zihne yönelik ikici zihin tartışmalarını ve özdekçi zihin kuramlarını sırasıyla ele almakta fayda olacaktır.

1.1.2.3 İkici (düalist) zihin tartışmaları

Zihin felsefesinde düalizm, zihnin ve bedenin tamamıyla farklı doğalara sahip olduklarını ifade eden bir doktrindir. Bu farklılığın nasıl ifade edilebileceği bir tartışma konusu olmakla birlikte genellikle zihne ait olan ve beden için yabancı olan iki özellik üzerine odaklanır. Bu özelliklerden birisi bilinç durumlarının özel oluşu ve öznelidir; fiziksel durumlar ise dışarıdan ikinci ve üçüncü şahısların erişimine açıktır. Diğeri ise zihinsel durumların yönelme veya hakkında olma özelliğine sahip oluşudur. Fiziksel nesnelere ise birbirleri ile zamansal, mekansal ve nedensel bağlantılarla durmaktadır. Ama bu bağlantılar özünde herhangi bir şey ile ilgili değildirler (Robinson, 2003: 85).

Soruşturan öznenin, zihne bakış perspektiflerinden birisi, öznenin kendisini içeriden soruşturması yoluyla ve bu ikici yaklaşımın temelini teşkil eder. Bu tür bir soruşturmada zihne, birinci tekil kişi perspektifinden yaklaşım söz konusudur. Bu soruşturma sayesinde, öznel bilinç içeriklerine ulaşılır. Kişi, kendi zihnini soruşturma konusu edinir ve zihnin bilgisine doğrudan ulaşır.

Düalist zihin tartışmalarının en önemli ismi Descartes'tır. Descartes'a göre zihin maddesel olmayan bir tözdür. Bir başka deyişle zihin, kendi başına var olabilir ve hiçbir şeye indirgenemez. Zihnin özü düşündürmektir. Zihnin temel özelliği düşünmedir. Öte yandan beden, maddesel, düşünemeyen ve uzamsal olandır. İnsan, zihin ve beden ikililiğine sahip bir varlıktır. Birbirinden ayrılmalarda da, zihin var olmaya devam edecektir. Düalizme göre, maddesel olan hiçbir şey zihinsel olamazken, zihinsel olan hiçbir şey de maddesel olamaz. Kartezyen düalizm temel eleştirisini buradan alır. Bu, maddesel olan ve zihinsel olanın etkileşiminin nasıl olduğuna ilişkin bir problemdir. Yazı yazmak istemem zihinsel iken yazı yazma edimim bedenseldir. Bu ikisi arasında nasıl bir ilişkinin olduğu önemli bir problem teşkil eder. Bu problem Descartes tarafından tam olarak açıklanabilmiş değildir. Bu ilişkinin beyindeki kozalaksı bez sayesinde meydana geldiğini ifade eden Descartes'a göre zihin bu geçiş noktası yoluyla istekleri vücuda iletmektedir (Günday, 2002: 33-34).

Burada iki tür düalizmden söz edilebilir: töz düalizmi ve nitelik/demet (*bundle*) düalizmi. Töz düalizminin önemli temsilcisi Descartes'ın savunduğu üzere, zihnin maddesel olmayan bir varlık oluşu ve bedenden tamamen farklı oluşudur. Nitelik düalizmi daha çağdaş bir yaklaşım olarak genellikle Hume ile bağlantılanır ama farklı biçimleri ile

karşımıza çıkmaktadır. Hume gibi bazı nitelik düalizmi destekçileri zihinsel veya fiziksel tözün varlığına inanmazlar ve bunları durumlar, nitelikler veya olaylar olarak görürler. Bazılarına göre, bedenler tözsel varlıklar iken zihinler ise durumların, niteliklerin veya olayların bir arada oluşudur (Robinson, 2003: 85).

Kartezyen düalizme itirazlardan birisi, onun zihinsel ve fiziksel durumların birbirleri ile ortak herhangi bir özelliklerinin olmadığı düşüncesini savunarak, zihinsel ve fiziksel durumlar arasında nedensel etkileşimlere yer bırakmadığı yönündedir. Fakat Lowe bu yöndeki itirazların çok inandırıcı olmadığını, çünkü Newton'un yerçekimi teorisi ile nedenselliğin lokal olma zorunluluğunun ortadan kaldırıldığını savunur (Lowe, 2004: 22).

Hem töz hem de nitelik düalizmi üç sorun ile yüzleşmek zorunda kalmıştır. İlk mesele zihne dair materyalist görüşün neden işe yaramadığının açıklanmamış olmasıdır. İkincisi ise maddesel olmayan zihnin bütünlüğünün nasıl bir doğaya sahip olduğunun açıklanması ile ilgili sorundur. Kartezyen düşüncede maddesel olmayan kavramı ile ne ifade edildiği açıklanmalıdır. Hume ve onun gibi düşünenlerin açıklaması gereken problem ise, bir demet içinde bulunan farklı öğelerin arasındaki ilişkinin nasıl olup da onları tek bir şey haline getirdiğidir. Üçüncü sorun ise, maddesel olmayan zihin ile maddesel beden arasındaki ilişkiye dair tatmin edici bir açıklama verilmemiş olmasıdır (Robinson, 2003: 85-86)

Descartes'ın insan varlığının hem uzamsal, bölünebilir bir tözden hem de uzam-dışı zihinsel bir tözden oluştuğunu iddia etmesi bu iki tözün birbirinden bağımsız ve birbirlerine indirgenemez konumları çerçevesinde nasıl bir nedensel etkileşime sahip olabildikleri sorununu gündeme getirmiştir. Bu iki töz arasındaki nedensel ilişkiyi açıklamak için 19. yüzyılın sonlarında gölgeolguculuk (epifenomenalizm), 17. yüzyılda Leibniz'in ortaya koyduğu koşutçuluk (paralelizm) ve 17. yüzyılın sonlarında aranedencilik (okasyonalizm) gibi ikici yaklaşımlar da gündeme gelmiştir (Kutlusoy, 2003: 606).

1.1.2.4 Özdekçi (materyalist) zihin kuramları

Düşünen öznenin dışarıdan zihne yaklaşımı, özdekçi zihin kuramlarını doğurmuştur. Bu yöntemle zihne, üçüncü tekil kişi perspektifinden yaklaşılr ve nesnel gözlem verileri elde edilir. Gözlemlenen kişinin bedensel davranışlarından yola çıkılarak zihne ilişkin bilgi

edinilebileceği düşünülür. Bu noktada kişi hem kendi bedeni, hem de başkalarının bedenine ilişkin gözlemi sonucunda, kendisinin ve onların zihinlerine dair bilgi elde etmeye çalışır.

Materyalizm (özdekçilik) evrende var olan her şeyin fiziksel olduğunu, yani sadece fiziksel nesnelere ile olguların var olduğunu iddia eder. Fiziksel nesne veya olguların ise zamanda ve mekanda yer kaplama özellikleri vardır. Bu nesnelere maddeden meydana gelmiştir ve boyut, ağırlık, katılık gibi bazı niteliklere sahiptirler. Materyalizmin üç türünden söz etmek mümkündür: davranışçılık, özdekçilik ve işlevselcilik.

Materyalizmin kökenine tarihsel çerçevede bakıldığında Demokritos'a kadar geri gidilebilir. Demokritos var olan her şeyin fiziksel nesnelere yani atomların birleşiminden meydana geldiğini iddia etmiştir. Atomlar bölünemez, etki edilemez, belli bir şekle ve boyuta sahip şeylerdir. Mutlak bir boşlukta sonsuz sayıda ve hareket halinde atom vardır. Her ne kadar ruh atomları beden atomlarından kimi açılardan farklı olsa da, onlar da beden atomları gibi maddidirler. Bu düşünceleri bağlamında Demokritos zihin felsefesinde materyalist görüşün ilk temsilcisi olarak görülebilir. Öte yandan önceki bölümlerde ifade ettiğimiz üzere Aristoteles ise her şeyin, maddesel olmayan, değişime tabi olmayan, başlangıcı veya sonucu olmayan bir forma ulaşma ereği taşıdığını öne sürmüştür. Bu değişim ve devinimlerin taşıyıcısı olan özne ise özdektir (Kutlusoy, 2014: 345, 346).

Zihnin nasıl bir doğası olduğunu anlamaya çalışan özdekçi yaklaşım zihinsel olanı, fiziksel olana indirgemıştır. Özdekçilere göre var olan yalnızca madde, enerji veya boşluktur. Zihinsel olayları ifade etmek için kullanılan terimler ise çözümlendikleri takdirde fiziksel olaylara ulaşılacaktır. Zihinsel olanın fiziksel olana indirgenmesi görüşünde birleşen bazı felsefeciler bazı konularda da farklı argümanlar ortaya atmışlardır. Örneğin Gilbert Ryle "makinedeki hayalet" argümanı ile, Kartezyen düşüncede bedenin içinde bir hayalet gibi gizlenmiş bir zihin olduğu fikrine karşı çıkmış ve özdekçiliğin davranışçı bir yorumunu öne sürmüştür. Ryle'a göre "(...) zihinsel yüklem, bunları içeren tümceleri kullanan kişilerin içsel durumlarından çok onların belli bir şekilde davranma yatkınlığını betimler; üstüne üstlük, davranışın kendisi olmasa bile kişideki davranış yatkınlığından ötürü, bu tümceler kullanıldıkları bağlamlara göre bir doğruluk değerine de sahip olurlar (Kutlusoy, 2003: 607, 608).

Davranışçılığın felsefedeki başlıca temsilcisi Gilbert Ryle Descartes'ın zihin-beden ayrımını eleştirerek bedenden bağımsız, ayrı bir zihin olamayacağını savunmuştur ve zihne ilişkin görüşlerini 1949'da yayımlanan *Zihin Kavramı* kitabında ayrıntılı olarak betimlemiştir. Ryle'a göre zihin kapasitelerinin bilinmesi ancak bedensel ipuçları ile mümkündür. Bir edimi başarılı bir biçimde gerçekleştirmeyi bilmek gerçekte sadece bir akıl yürütme meselesi değildir. Aynı zamanda bu uygulanabilir akıl yürütmeyi eyleme koyma meselesidir. Öte yandan Ryle'a göre uygulamalı edimler her zaman teorik akıl yürütme veya karmaşık düşünsel operasyonlar dizisi tarafından üretilmez. Edimlerin anlamları, gizli zihinsel süreçler hakkında çıkarımlar yaparak açıklanamayabilir. Edimlerin anlamlarını açıklamak o edimleri yöneten ilkeleri incelemekle mümkündür. Ryle'a göre zihinsel süreçler akılsal edimlerdir. Zihinsel süreçlerden bağımsız akılsal edimlerden söz edilemez.

1950'li yıllarda özdekçi, J. J. C. Smart ve David Armstrong, T. Place, Donald Davidson ve Ted Honderich gibi çağdaş felsefecilerden de destek görmüştür. Place bilinç olaylarının beyin süreçleri olduğunu iddia etmiş ve böylelikle zihinsel ve fiziksel olanların aynı anlama sahip olduğunu savunmuştur. Place ve Smart'a göre en azından bazı zihinsel durumlar ve olaylar gerçekten içseldirler. Düalistlerden farklı olarak bölümlerden oluşan zihinsel öğeler ruhani veya madde dışı değildir. Bu zihinsel öğeler nörofizyolojiktir. Her zihinsel durum veya olay belli bazı nörofizyolojik olay ve durumlarla sayısal olarak özdeştir. Zihni beyne indirgeyen bu özdekçi yaklaşım, "indirgemecilik" olarak da bilinir. Örneğin acı içinde olmak demek kişinin birtakım dokularının merkezi sinir sisteminde ateşlenmesi demektir (Lycan, 2003: 51).

Zihin ve beden özdeşliğine dair 20. yüzyılda ortaya çıkan teorilerden birisi "tür/cins/tip (*type*)" teorisidir. "Tip özdeşliği teorisine göre belli bir zihin olayının her örneği belli türden bir beyin olayına tekabül eder. Yani her ikimiz de, 'yağmurun yağacağına inanıyorsak', ikimizin beyninde de aynı fizyolojik olay olmaktadır. Yani, ikimiz de, aynı şeye inandığımız için, aynı beyin ifadesi içindeyiz." Zihin ve beden özdeşliğine dair 20. yüzyılda ortaya çıkan teorilerden bir diğeri de "işaret/belirti/*token*" özdeşlik teorisidir. Bu teoriyi savunanlara göre bizim ikimizin de yağmur yağacağına inanmamız zorunlu olarak aynı beyin ifadesi içinde olduğumuzu göstermez. Beynimizde bir olay olduğu doğru olmakla birlikte, bunlar özdeş olmak zorunda değildir. Bu teoriye göre, nöron durumları ve inançlar arasında bir ilişki olmasına rağmen aynı kişiler, aynı

zihinsel olgular karşısında farklı nöron durumlarına sahip olabilirler (Günday, 2002: 83-85).

1.2 ÇAĞDAŞ ZİHİN FELSEFESİ

Geleneksel olarak adlandırabileceğimiz zihin felsefesi, zihni farklı disiplinler ile etkileşime girmeden felsefe içinde ele almıştır. Fakat onu takip eden ve belki de çağdaş zihin felsefesi olarak adlandırabileceğimiz felsefenin, zihni/bilinci disiplinlerarası bir çalışma alanı olarak gören bilişsel bilimle bağlantılı olarak ele aldığı söylenebilir. Bilişsel bilimle etkileşimleri doğrultusunda yürüttüğü soruşturmaları nedeniyle bilişselci zihin felsefesi olarak da görülebilir. Bu alt bölümde sırasıyla bilişsel bilimin bilinci/zihni nasıl soruşturduğu ve daha sonra da bilişsel bilimle bağlantılı çalışan bilişselci zihin felsefesinin incelemeleri ele alınacaktır.

1.2.1 Bilinci soruşturan çokdisiplinli bir etkinlik alanı olarak bilişsel bilim

Bilişsel bilim, zihin ve zekanın bir arada incelendiği disiplinlerarası bir çalışma alanı olarak felsefe, psikoloji, yapay zeka, sinirbilim, dilbilim ve antropoloji gibi disiplinleri de kucaklar. Bilişsel bilimin düşünsel temelleri 1950'lerin ortalarında pek çok çalışma alanındaki araştırmacıların, gerek karmaşık temsillere gerekse sayısal izleklere dayalı zihin teorileri geliştirmeye başlamaları ile atılmıştır. Bir bilim olarak örgütlenişi ise 1970'lerin ortalarında Bilişsel Bilim Topluluğu'nun kurulması ve Bilişsel Bilim dergisinin yayınlanması ile gerçekleşir (Thagard, 2012). Zihnin nasıl bir doğaya sahip olduğu sorusunu tartışan ve açıklamaya çalışan bir alan olan zihin felsefesi, zihni konu edinen empirik bilimlerden farklı olarak zihinsel kavramlar ile iş görmektedir. Felsefeci zihin fenomeni ile ilgili olan zorunlu *a priori* doğruları keşfetme peşindedir. Bu doğrular zihnin ve onun işlemlerinin empirik yollardan incelenmesi olmaksızın da ortaya çıkarılabilir. Örneğin bu doğrular, zihinsel kavramlarımızın içeriklerini aydınlatma yoluyla keşfedilebilirler (MacGinn, 1997: 3-4). Pek çok felsefeci zihin felsefesinin 1970'lerden bu yana çağdaş felsefede en etkin ve önemli alt disiplinlerden biri olduğunu düşünmektedir. Bu durumun nedeni birbirine bağlı olan iki öge ile bağlantılıdır: araştırma konusunun önemi ve alanın çeşitliliği. Zihinsel fenomenler, insan edimleri içinde en önemli görülenlerdir. Umutlarımız, hayallerimiz, korkularımız, düşüncelerimiz ve arzularımız

yaşamlarımızın en önemli bölümlerinde şekillenirler. Zihin felsefesi ile ilgilenen bir felsefeci, temelde insan zihnini anlamaya veya açıklamaya odaklanırken, bir taraftan da insan zihninin birtakım özelliklerini keşfetmeye çalışır. Öte yandan daha genel bir biçimde “zihinsellik” veya “düşüncelilik” gibi durumların doğasını araştırmak da mümkündür. Felsefeci aynı zamanda insan zihni kavramına odaklanabilir. Tüm bu ilgi alanları zihin felsefesinin çeşitliliğini yansıtmaktadır (Stich ve Warfield, 2003: ix-x).

Lowe zihin felsefesinin ne olduğu sorusuna zihin ve onun özellikleri ile ilgili olan felsefi sorulara yönelik çalışma alanı şeklinde cevap vermenin oldukça yaygın bir tutum olduğunu ifade eder. Zihnin bedenden bağımsız mı olduğu yoksa beyin gibi, onun bir bölümü mü olduğu, zihnin bilinç gibi sadece ona özgü olan niteliklere sahip olup olmadığına dair sorular ile ilgili görülmektedir. Böyle bir cevap zihinlerin tıpkı beden veya beyin gibi nedensel biçimde veya özdeşlik yoluyla bağlantılı olan belli bir türden nesnelere olduklarını varsayar. Bu cevap zihinlerin için bir cisimleştirilmesini içerir. Lowe zihin felsefesinin zihne sahip şeylere yönelik bir inceleme olarak görülebileceğini, zihne sahip olan şeyler için “özne” sözcüğünün kullanımını ve özne ile kastedilenin ise algı, düşünce, duyumsama gibi şeyleri içeren deneyimin öznesi olduğunu vurgular. Son olarak ulaştığı noktada zihin felsefesinin, deneyimin öznesinin felsefi incelemesini yapan bir alan olduğunu belirtir. Zihin felsefesi, deneyimin öznesinin ne olduğu, nasıl varlığa geldiği, diğer yaratılmışlar ile arasındaki bağın ne olduğu gibi soruları cevaplamayı hedefler (Lowe, 2004: 1-2).

MacGinn zihnin, empirik veya felsefi olarak incelenmesindeki ayrımı başka bir alandan bir analogi ile açıklamaya çalışır. Örneğin “Dilin doğası nasıldır?” sorusunu araştıran empirik olan ve olmayan iki alandan söz edilebilir. Birisi, empirik bir bilim alanı olan dilbilimdir ve dilbilim belli bir dilin dilbilgisi, sesbilim veya sözdizimi gibi konuları ile ilgilenir. Diğeri ise, dil felsefesi alanıdır ve dilin özüne ulaşmaya çalışır. Bu çalışmasında belli bir dilden yola çıkarsa bile bu örnekleri daha genel bir araştırmacının aracı olarak kullanır ve herhangi bir dilin nasıl olması gerektiğini keşfetmeye çalışır. Zihni problem eden alanlara dönecek olursak zihin felsefesi, algılayabilen bir canlının bir nesneyi görebilmesi için zorunlu ve yeterli koşullara ulaşmayı hedefler. Bu anlamda, felsefecinin odaklandığı, genel olarak bir şeyi görmenin ne olduğudur. Bir psikolog ise, görme mekanizmalarının, farklı türdeki organizmalarda nasıl çalıştığını keşfetmeye çalışır.

Örneğin, bir empirik bilimci, insanın görüşünün nasıl geliştiği, gözün görsel bir izlenim üretmek için hangi işaretleri kullandığı, retinanın neden oluştuğu gibi konuların peşindedir. Bu farklı alanlar birbirinden tamamen kopuk olmamakla birlikte, amaçları açısından ayrılık gösterirler (MacGinn, 1997: 4-5).

Empirik bir bilim olan psikolojiden farklı olarak felsefenin zihin ile nasıl ilgilendiğini sorgulayan Lowe en belirgin farklılığın, zihin felsefesinin, deneyimin öznesi dediğimiz şeyleri karakterize ederken kullanılan kavramlarla ilgileniyor olmasından kaynaklandığını belirtir. Bu nedenle zihin felsefesi algı, düşünce ve içlemsel eylemliliğe dair kavramların analizi ile ilgilidir. Lowe, zihin felsefesinin, zihinsel veya psikolojik kavramların felsefi analizi ile ilgilenmekle kalmadığını, aynı zamanda metafiziksel meseleler ile de ilgili olduğunu ifade eder. Zihin felsefesinin metafizik ile bağlantısı deneyim nesnelere ontolojik statüsündedir (Lowe, 2004: 3-4).

Chomsky Kartezyen rasyonalizminin ve zihinselci yaklaşımın etkisi altında kalmış ve insanın doğuştan dil yetisine sahip olduğunu savunmuştur. İnsan doğuştan evrensel bir dilbilgisine sahiptir ve tüm doğal dillerin temelinde yatan Evrensel Dilbilgisi (*Universal Grammar*) sayesinde insan, çevresinde duyduğu dil örneklerinden tümevarımsal çıkarımlar yapar ve kendi dilinin ilkelerini keşfeder. Chomsky'ye göre insan zihninde, dil edinci (*language competence*) vardır. Zihindeki bu dil edinci sayesinde insan, duyduğu tümceler dilbilgisine uygunluğunu kontrol edebilir. Chomsky dil edinci ile paralel olarak dil ediminden (*language performance*) de bahseder. Dil edimi, dil edincinin somutlaşmış olarak kullanımıdır. Dilin düşünceye ışık tuttuğu inancından yola çıkan Chomsky, dil ve düşünme arasındaki ilişkiye dikkat çekmiştir. Dil üzerine yapılacak incelemelerin, dili kullanan insan ve o insanın zihni ile ilgili bilgiye ulaşmamızı sağlayacağını dile getiren Chomsky, aydınlatmaya giriştiği dil ve zihin ilişkisi çerçevesinde ortaya koyduğu Evrensel Dilbilgisi görüşüyle, insan zihnine dair dil açısından bazı yenilikçi düşünceler ortaya koymuştur.

1.2.2 Bilişselci zihin felsefesi

Zihnin beyinle özdeş görüldüğü özdekçi yaklaşım belli bazı zihinsel durumların benzer yapıdaki beyinlere sahip organizmalarda söz konusu olduğunu ifade etmiştir. Oysaki

bilişsel bilim bu fikre karşı çıkmış ve belli zihinsel durumların farklı beyinlerde de ortaya çıkabileceğini iddia etmiştir. Bu karşı çıkışın önde gelen isimlerinden birisi Hilary Putnam'dır. Putnam belli zihin durumlarının, örneğin acı veya açlık duyularının insan beyninin yanı sıra ahtapot gibi farklı beyin yapılarında da olabileceğini savunmuştur. Böylelikle Putnam zihinsel bir durumun farklı beyinlerde çok farklı biçimlerde gerçekleşebileceğini ve bu zihinsel durumun gerçekleşme biçimlerinden herhangi birisiyle tanımlanamayacağını iddia etmiştir. Bu demektir ki bir zihinsel durum birden fazla fiziksel durum şeklinde ortaya çıkabilir. Putnam'ın bu yaklaşımı işlevselcilik olarak bilinmektedir. Zihinsel durumlar, duyular ve fiziksel davranış arasında bir arabuluculuk işlevine sahip olacaktır. Daniel C. Dennett ve William G. Lycan işlevselciliği benimsemekle birlikte Putnam'dan farklı olarak işlevsel ayrılıkların yinelenemediğini vurgulamış ve sinirsel süreçler ile işlevsel psikolojik roller arasındaki ilişkiye dair açıklamalarda bulunmuşlardır. Bilişsel durumların yalnızca insan zihni ile sınırlandırılmayacağını, zihinsel süreçler ve bilgisayar işlemleri arasında paralellik kurarak göstermeye çalışmışlardır. Putnam'ın öğrencisi Jerry A. Fodor "düşüncenin dili" adını verdiği hipotezi ile zihinsel gösterimlerin (düşüncenin) insan diline benzer bir yapıya sahip olduğunu ifade etmiş ve bir bilişsel bilim kuramına olan ihtiyacı dile getirmiştir. Fiziksel bir uyarının algılanması, bir ifadenin dilbilgisi kuralları ile uyum içinde olup olmadığının yargısına ulaşılması veya terimlerin sözdizim kuralları dikkate alınarak bir arada kullanılması gibi konular bilişsel dahil edilir. Fodor semboller sistemi ve biliş ilişkisi konusunda tıpkı Chomsky gibi doğuştancı görüşü savunmuştur: "(...) biliş kendi başına sinirsel bir şey değilken aynı bilişsel durumun içinde bulunma da ortak düşünce dili üzerinde aynı içsel (ilkel, doğuştan) semboller ve söz dizimi kurallarının işletilmesinden başka bir şey değildir." (Kutlusoy, 2003: 609).

2. ZİHNE/BİLİNCE İLİŞKİN TEMEL SORU(N)LAR

Zihnin/bilincin varlığına ve bilinebilirliğine ilişkin geliştirilmiş başlıca yaklaşımlar beraberinde bazı temel sorunları da getirmiştir. Bu çerçevede felsefe, ruh soruşturmaları ve ruh kavramından zihne ve bilişsel bilimle ilişkileri sonucunda da zihinden bilince doğru bir yönelim göstermiştir. Zihne yönelik soruşturmalar iki ana yaklaşımla ortaya çıkan ikici ve özdekçi karşıtlığını da gündeme taşımış ve bu karşıtlığa yönelik ontolojik irdelemeler ortaya konmuştur. Zihne yönelik birinci tekil kişi ve üçüncü tekil kişi bakış açıları da

çeşitli epistemolojik sorgulamalar doğurmuştur. Bu çerçevede, ikinci bölümün ikinci alt başlığı altında, zihnin/bilincin varlığına ve bilinebilirliğine ilişkin geliştirilmiş başlıca yaklaşımlar bağlamında ortaya çıkan temel sorunlar sergilenip, bu sorunlara yönelik olarak önerilmiş çözüm önerileri de verilecek, böylece bu çerçevedeki önemli tartışmalar serimlenmiş olacaktır.

Zihnin bir göstergesinin bilinç olduğu önerisi Descartes'a kadar uzanır. Zihinsel yaşamlarımızın en göze çarpan özelliği bilinçtir. Bir durum veya olayın zihinsel olması, bilinçli olması ile açıklanır. Kirk Ludwig bilinçli olma durumunu rüya görmeksizin uyku halinde olmak değil, uyanık olmak veya rüya görerek uyku halinde olmak şeklinde betimler. Bilinçli olduğumuz zaman ayırt edebildiğimiz, hatırlayıp unutabildiğimiz bilinç durumlarına sahibizdir. Her zihinsel durum bilinçli olmanın bir biçimi veya yoludur. Bilinçlilik biçimlerini ayırmak için bilinç durumlarının fenomenal veya niteliksel bir karaktere sahip olduğu düşünülür. Bilinçli zihin durumlarımızın bir başka özelliği de onlara dair çıkarımsal olmayan bilgiye sahip oluşumuzdur. Bilinçli olduğumu, nasıl olduğumu herhangi bir çıkarımda bulunmadan bilebilirim. Ben kendimle ilgili olarak bilinçli olduğuma çıkarımla ulaşmazken, başkaları benim davranışlarımdan çıkarımda bulunmak yoluyla bilinçlilik durumumuzu bilebilir. Bu açıdan Ludwig'e göre bilinçlilik, zihin-beden probleminin merkezinde durmaktadır (Ludwig, 2003: 2-3).

Zihnin bir başka işareti ise yönelmişliktir. Yönelmişlik bir durumun veya olayın, onu bir şey hakkında veya bir şeye yönelik kılan özelliğidir. İnançlar, yönelinmiş durumlardır. Dünyayı şu veya bu biçimde betimlerler, doğru veya yanlış olabilirler. John Searle'ün kullanımı ile zihin ve dünya arasında bir uygunluk yönü vardır. Zihin durumlarının dünya ile aynı yönde uygunluk içinde olmaları düşünülür. Yönelmişlik içeren her durum zihin ve dünya arasında uygunluğun sağlanacağı bir yön, herhangi bir betimsel durum veya tavır olabilir. Hatalı inançlar da tıpkı doğru olanlar gibi yönelmiş durumlardır. Hiç olmamasına rağmen tek boynuzlu atlar ile ilgili düşünceye sahip olabilirim. Betimlenen şey var olmasa bile betimleyişim var olabilir. Yönelmişlik meselesi “hakkında oluşluk” veya “ona yöneliş” anlamlarına gelmektedir. Öte yandan Ludwig, her yönelmişlik durumunun zihin-dünya uygunluğu yönünde olmayabileceğini de hatırlatır ve bunlara örnek olarak arzuları ve istekleri verir. Arzu ve isteklerde de zihin ve dünya arasında bir uygunluk söz konusu olabilir ama fark şudur: İnanç söz konusu olduğunda hedef inancın içeriğinin dünya ile

uygunluğu değildir. Dünyanın inancın içeriğine uygunluğudur hedeflenen. Burada uygunluk, dünyadan zihin yönündedir (Ludwig, 2003: 4).

Ludwig, yönelimli bir durumun bir içeriğe sahip olduğu veya sahip olan bir başka duruma dayandığını vurgular. Herhangi bir durumun zihin durumu olması için sadece ve sadece bilinçli veya yönelmişlik içeren bir durum olması gerekir. Ludwig bu noktada her yönelmişlik durumunun bilinçli olmayabileceğini belirtir. Örneğin Avustralya'nın Antipode'da olduğuna dair inancınız birkaç dakika öncesine kadar bilinçli bir inanç değildir. İnanıyor olmanıza rağmen onu düşünmemektesinizdir. Bazı bilinçli zihin durumlarının da yönelmişlikten yoksun olabileceğini belirten Ludwig, bunlara bazı kaygı durumlarını, örnek olarak verir. Bu tip bazı kaygı durumları, inanç veya arzularımız tarafından meydana gelmelerine rağmen bir şey hakkında oldukları net değildir (Ludwig, 2003: 5).

20. yüzyılın ortalarında, Kartezyen düşüncenin yol açtığı düalizmin zihin felsefesindeki gücü azalmıştır. Bunun ilk nedeni mantıksal pozitivizmin ve anlam konusunda ortaya konan doğruluk teorilerinin etkisidir. Diğer bir neden ise düalizme karşı ortaya atılan felsefi itirazlardır. Örneğin maddesel ve uzamsal olmayan zihinlerin, nasıl olup da uzamsal olan fiziksel nesnelere ile nedensel etkileşime girdikleri bu itirazlardan birisidir (Lycan, 2003: 48).

2.1 FELSEFENİN RUHTAN ZİHNE, ZİHİNDEN BİLİNCE YÖNELİMİ

Zihin kavramı felsefeye modern çağ ile girmiştir. Antik dönem ve Ortaçağda zihin kavramının yerine ruh kavramı karşımıza çıkmaktadır. Günümüzde zihin-beden sorunu olarak tartışılan mesele, klasik felsefede ruh-beden ayrımı ve ilişkisi olarak tartışılmaktadır. Klasik ruh yaklaşımlarında, ruhun dışarıdan bakışla incelenmesi söz konusudur. Öte yandan modern zihin felsefesi, genel olarak bilincin doğasını inceleyen bir alandır ve bilinç kavramı sadece uyanık olmak anlamına gelmez. Bilinç kendi kendinin farkında olmak veya kendilik bilinci gibi durumları da ifade eden zihinsel durumlardır. Bu zihinsel olgular duyma, hatırlama, imgeleme, hayal kurma, düşünme gibi bilinçli olma durumlarıdır. Descartes'la birlikte klasik felsefedeki ruh kavramından zihin kavramına geçilmesiyle, artık zihnin içeriden de sorgulanmaya başladığını görmekteyiz. O halde, ruh

kavramı klasik felsefede dışarıdan soruşturulan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktayken, Descartes'ın *cogitosu*yla yerini kendisini içeriden soruşturan bir zihne bırakmış olmaktadır (Kutlusoy, 2014: 336, 337).

2.2 İKİCİLİK-ÖZDEKÇİLİK KARŞITLIĞINDA ONT(OLOJ)İK İRDELEMELER

Zihin felsefesi öncelikle zihnin metafiziği/ontolojisi konusuna odaklanır. Temelde gerek ikici varlık kuramı gerekse tekçi varlık kuramları, zihnin ne türden bir varlığa sahip olduğunu mesele edinmiştir. Zihin-beden tözsel farklılığına dayanan bir yaklaşım olan ikiciliği Platon'a kadar götürebilsek bile bu görüşü açık bir biçimde formüle eden kişi Descartes olarak düşünülür. Töz düalistleri, zihnin bağımsız olarak varlığını sürdüren bir töz olduğunu savunmuştur. Nitelik düalistleri (fonksiyonalistler) ise zihnin beyinden ortaya çıkan ama beyne indirgenemeyecek bağımsız nitelikler grubu olduğunu ifade etmiştir. Düalist görüş zihinsel olgunun, fiziksel olmayacağını savunmuştur. Zihin uzamsal veya fiziksel olmayan bir tözdür. Zihin, bilinç veya farkındalık ile ilişkilendirilir.

Özdekçiliğe bakıldığında zihin ve beden ontolojik olarak birbirinden bağımsız türde varlıklar olmadığı düşüncesi görülür. Özdekçi (materyalist) zihin kuramı, zihin ve beden farklı tözler olduğunu reddeder; zihin deneyin şeyin beyin bazı davranışlarından, fonksiyonlarından veya bölümlerinden farklı bir şey olmadığını düşüncesiyle karşılaşılır (Sayan, 2012: 41). Zihin-beden sorununa materyalist çözüm önerisini sistematik biçimde sunan ilk modern filozoflardan birisi Thomas Hobbes'tur. Dünyadaki her şey – ki bunlara düşünceler ve zihin durumları da dahildir – sadece hareket halindeki maddelerdir. Örneğin Hobbes, düşüncelerin beyinde hareket eden madde olduğunu iddia eder. Hobbes'a göre, dünyaya yönelik bir algı, bir insan zihninde ortaya çıkışı, dış dünyadaki bir hareketin beyinde bir harekete neden olması durumundan kaynaklanır. Bu açıdan bakıldığında da Hobbes'a göre madde ve zihin şeklinde iki farklı türde şeyden söz etmenin hiçbir nedeni yoktur.

2.3 BİRİNCİ TEKİL KİŞİ VE ÜÇÜNCÜ TEKİL KİŞİ BAKIŞ AÇILARINDAN EPISTEM(OLOJ)İK SORGULAMALAR

Zihnin/bilincin varlığına ve bilinebilirliğine ilişkin geliştirilmiş başlıca yaklaşımlar bazı temel sorunları da gündeme taşımıştır. Zihin felsefesinin iş gördüğü araçlar olan zihinsel kavramları aydınlatmak özel bir güçlük içermektedir. Zihinsel kavramlar iki farklı türdeki durum açısından özeldirler. Bunlardan birincisi, kendi zihinsel durumlarımıza dair iç farkındalığımızın verdiği güç sayesinde bu kavramları kullanırız. Örneğin başımızın ağrıdığı yargısına ulaşmamız bizzat kendimizin deneyimliyor olduğu zihinsel bir durumdur ve içsel bir farkındalıkla ortaya konur. İkinci olarak, dışa vurdukları davranış ve konuşmaların verdiği güç ile başkaları için bu kavramları uygularız. Bu iki yol birinci tekil kişi atıf ve üçüncü şahıs atıf şeklinde adlandırılabilir. Bu iki atıf modunda da birinci veya üçüncü tekil kişi ile ilgili ortaya konan yargı doğrultusunda atfedilen zihinsel kavramlar aynı iken, bu zihinsel kavramların içeriklerinin atfedilme koşullarının özelliklerini yansıttıkları yönünde bir eğilim vardır. Bunların sonucu olarak üç farklı durum ortaya çıkacaktır. Birincisi, birinci tekil kişi atıfları destekleyip, zihinsel kavramların diğer kişilere uygulanmasına yönelik tatmin edici bir açıklama olmadığına inanırız. İkinci olarak, üçüncü tekil kişi kullanımlarını destekler ve birinci tekil kişi atıflarımızın özel doğasını betimlemeyi dışarda bırakırız. Üçüncü olarak, her iki kullanımı da birleştirip iki apayrı öge üretiriz. Burada ortaya çıkan sorunun çıkış noktası bir zihinsel kavramın içeriğinin onun atfedilme koşullarından ayırlamamasıdır. Bu koşulların birinci ve üçüncü tekil kişilerde apayrı olmasından dolayıdır ki kavramlar da iki ayrı yöne ayrılmıştır. Tarihsel olarak zihne ilişkin görüşler, yönedikleri doğrultuya bağlı olarak sınıflandırılmıştır. Buna göre bir tarafta zihinsel fenomenin özsel doğasının onu örneklendiren öznenin perspektifinden anlaşılabileceğini iddia eden Kartezyen görüş, diğer tarafta ise, zihnin gerçek doğasının, ancak diğerlerinin zihin durumlarına yönelik yargılarımız sayesinde görülebildiğini iddia eden davranışçı görüş vardır (MacGinn, 1997: 6-7).

Kutlusoy zihne ilişkin incelemede iki eksenin varlığından bahseder: bilme eksenini ve bilgi eksenini. Bilme eksenini bilen özneye odaklanırken, bilgi eksenini ise konuya odaklanır. İlk eksen öznenin zihni nasıl bilebildiği, ikinci eksen ise öznenin zihinle ilgili ne bildiği ile ilgilidir. Özneye odaklanıldığında, iki farklı bakış açısından zihni bilebilme söz konusudur. İlki birinci tekil kişinin öznel bakış açısı, ikincisi ise üçüncü tekil kişinin nesnel bakış açısıdır. Zihinle ilgili bilginin ne ve nasıl olduğuna bakıldığında karşımıza iki tür

bilgi çıkacaktır: zihnin varlığının bilgisi ve zihnin doğasının bilgisi. Bunların sonucu olarak dört farklı epistemik duruma dair analiz yapılması önemli ve gereklidir. Birincisi, öznenin kendi zihninin varlığını birinci tekil kişi bakış açısından bilmesidir. İkincisi, öznenin diğer zihinlerin varlığını üçüncü tekil kişi perspektifinden bilmesidir. Üçüncüsü, öznenin kendi zihninin doğasını birinci tekil kişi bakış açısından bilmesidir. Sonuncusu ise öznenin diğer zihinlerin doğasını üçüncü tekil kişi bakış açısı ile bilmesidir (Kutlusoy, 2008: 39-42).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

CHOMSKY'DE DİL VE ZİHİN ARAŞTIRMALARI

Bu bölümün amacı Chomsky'nin geliştirdiği görüşlerin dil ve zihin araştırmalarındaki yeri ve etkilerini açıkça ve ayrıntılı olarak irdelemektir. Bu doğrultuda bu bölümde Chomsky'nin dil ve zihin hakkındaki sorgulamaları kronolojik olarak ele alınacak, böylece de onun dil irdelemeleri ile başlayıp, dilin zihinselliğine doğru nasıl yöneldiği aydınlatılmış olacaktır. Chomsky, ilk olarak, 1957 yılında yayımlanan *Sentaktik Yapılar (Syntactic Structures)* kitabı ile dile yönelik sorgulamalarını ortaya koymuştur. 1965 yılında yayımlanan *Sentaks Teorisinin Farklı Yönleri (Aspects of the Theory of Syntax)* çalışmasında daha önce ileri sürmüş olduğu sentaks teorisini geliştirmiştir. İlerleyen dönemdeki çalışmalarında ise dil ve zihin arasındaki bağlantıya vurgu yaparak dikkat çekmeye çalışmıştır. Bu nedenle çalışmanın bu bölümünde Chomsky'nin düşünceleri zamansal sıralama gözetilerek, dilden zihne bir geçiş bağlamında ele alınacaktır.

Chomsky'nin dil ve zihin görüşleri, daha önce ortaya atılmış olan anlayışların tersine çevrilmesi olarak değerlendirilmektedir. Chomsky'ye göre diller, kültür ve toplumun ifadesi değildir. Diller insanlar tarafından üretilmiştir ve bir anlamda genlerimizin ifadeleridir. Var olan ve mümkün olan tüm doğal diller biyolojik olarak Chomsky'nin Evrensel Dilbilgisi tarafından kuşatılmıştır. Chomsky'ye göre dil ve kültür arasında bir bağlılık varsa bile kültür, dil için bir koşul olamaz. Dil, yalnızca zengin, sınırsız kavramsal yapıların kümelerini sağlar. Chomsky bu kavramsal yapılara “perspektifler (*perspectives*)” demiştir. Dil ve diğer bilişsel kaynaklarımız asıl bizim kültürleri yaratmamızı mümkün kılar (McGilvray, 2007: 8, 9).

Chomsky, dil yetimizin, bizleri insan yapan yeti olduğunu dile getirmiştir. İster bilimsel çalışma isterse gündelik eylemlerimiz olsun, yaptığımız her edimi dil aracılığıyla gerçekleştiririz. Bu açıdan dil gizli biçimde de olsa yaşamımızın her alanına dayanak olmaktadır. Smith'e göre Chomsky'nin başarılarından biri, dünya dillerinin rahatlıkla gözlemlenebilir zenginliğine rağmen gerçekte sadece tek bir insan dili olduğunu göstermiş

olmasıdır. Chomsky'ye göre, etrafımızda konuşulan, yazılan diller yelpazesi aslında bize doğuştan verilen bu tek kökenin ürünüdür (Smith, 2005: 21). Öte yandan Chomsky'nin dil araştırmaları, onun zihin üzerine yaptığı incelemeleri de doğrulamıştır. Chomsky'nin zihin çalışmalarındaki yaklaşımına en büyük etki Descartes'tan gelmiştir. Chomsky'nin zihne ilişkin görüşü, Locke ve Hume gibi filozofların empirist zihin görüşlerinin tam karşısındadır (Hornstein, 2005: 145). Bu bölümdeki incelemeler gösteriyor ki Chomsky dilbilim, dil edinimi ve zihin incelemeleri gibi alanlara gerçekten önemli katkılarda bulunmuştur.

1. CHOMSKY'DE DİL

Doğuştan ideler ve bunların bilgi edinimi üzerindeki rolüne yönelik felsefi tartışmanın uzun bir geçmişi vardır. Dilbilimsel bilginin nasıl edinildiğine ve varsa doğuştan idelerin bu süreç içindeki rolünün ne olduğuna yönelik tartışmalar ise son yüzyılda hararetlenmiştir. Dilin sentaktik veya semantik özelliklerine dair pek çok düşünce ortaya atılırken, doğal bir dili öğrenip kullanabilmemizi sağlayan bizde var olan niteliklere ilişkin pek fazla bir şey söylenmemiştir. 20. yüzyıla kadar dil edinimi genel olarak akıl yürütme yetimizin bir ürünü olarak görülmüştür. 20. yüzyılın başlarında dilbilimciler, psikologlar ve filozoflar, bir dili öğrenme ve dil becerisi ile ilgilenmeye başlamışlardır. Sentaks ve semantik alanındaki gelişmeler, bir dili bilmenin sadece sözcüklerin ve kavramların bağdaştırılması olmadığını farkına varılmasını sağlamıştır. Düşüncelerimizi ifade etmek için kullandığımız dilsel yapılar cümlelerdir, bağımsız sözcükler değil. Bu nedenle dil, sözcüklerin nasıl bir araya getirilebildiğinin bilgisini de içerir. Çağdaş dilbilim teorileri, insan dillerinin oldukça karmaşık sistemler olduğunu göstermekle birlikte cümle kurma kuralları ve cümleler sayesinde belli anlamları aktarmaya yönelik semantik kurallar bizlerin pek çaba harcamadan ve farkında olmadan kullandığı kurallardır. Bu gelişmelerin sonucu olarak ortaya bir soru çıkmıştır. Çocukların sadece dile maruz kalarak, dilin bu karmaşık kurallarını kullanabilmeleri nasıl mümkün olmaktadır? İnsan beyninde çok özel ve onların doğal bir dile hakim olmalarını sağlayan bir alt yapı olduğu düşüncesi sıklıkla Chomsky ile bağlantılandırılır (Cowie, 2010).

Uzun, dilin iki özelliğinden ilkinin insan zihninin ürünü olması, ikincisinin ise insan yaşamının ilk yıllarında edinilebilmesi olduğunu belirtir ve Chomsky'nin geliştirmiş

olduğu Evrensel Dilbilgisi kuramının, dilin bu iki özelliğinde anlaşılır ve doyurucu bir biçimde ele alan ilk dil kuramı olduğunu iddia eder. Ona göre toplumsal, cinsel, ırksal veya coğrafi farklılıklara rağmen insan dilleri bir “aynılık” içerir ve bu da evrensel bir dilbilgisinin peşine düşme gerekliliğini göstermektedir (Uzun, 2000: 3).

1960’larda Chomsky, dile ilişkin olarak geliştirdiği zihinselci yaklaşım çerçevesinde insanın doğuştan getirdiği bir dil edinimi düzeneği (*Language Acquisition Device, LAD*) ve Evrensel Dilbilgisi (*Universal Grammar*) yetisi olduğunu belirtir. Ona göre, tüm dillerin gramerlerinde ortak olan ilkeler Evrensel Dilbilgisini oluşturmakta, bu Evrensel Dilbilgisi sayesinde de çocuk maruz kaldığı dile yönelik tümevarımsal çıkarımlar yapabilmektedir. Çocuklar bu sayede hem kendi dillerini keşfederler hem de yeni ifadeler üretebilirler. Şimdi, 17. yüzyıldaki yaygın görüş dil-düşünme birlikteliği çerçevesinde dilin zihnin aynası olduğu şeklindedir. Dolayısıyla dil incelemeleri zihin incelemelerine ışık tutacaktır. Bu anlamda Evrensel Dilbilgisi dil-zihin bağıntısının çerçevesini çizmeye yardımcı olabilir. Chomsky’ye göre, Evrensel Dilbilgisini incelemenin yolu inandırıcı kanıtlar bulmaktan geçer ve bu kanıtlar ise dünya dillerinden birinin incelenmesi ile mümkün olabilir (Kutlusoy, 2003: 603). Steven Pinker *Dil İçgüdüsü (The Language Instinct)* kitabında, yüzyılın en bilinen argümanının Chomsky tarafından ortaya konduğunu, Chomsky’nin dili bir içgüdü olarak görüp sistemin karmaşıklığının maskesini çıkararak dilde ve bilişsel bilimde çağdaş bir devrim gerçekleştirdiğini iddia etmiştir. 1950’lerde sosyal bilimler alanını yöneten yaklaşımın davranışçılık olduğunu ifade eden Pinker, bu kapsamda “bilmek” veya “düşünmek” gibi sözcüklerin bilim dışı olduğu ve “zihin” veya “doğuştan” gibi sözcüklerin ise kullanılmaması gerektiği biçiminde yaygın bir anlayışın varlığından söz etmiştir. Bu bağlamda davranış, uyaran-tepki öğrenme tarzına dair birtakım yasalarla açıklanmış ve belli sesler işittiklerinde çubuğa basan fareler veya salya akıtan köpekler ile incelemeler yapılmıştır (Pinker, 1994: 21, 22).

Chomsky dilbilimi zihinselci bir disiplin olarak düşünmüştür ve bu görüş de bu konuda daha önceleri ortaya atılan davranışçı eğilimlerle karşıt bir duruş sergiler. Bu yeni bağlamın uzun vadedeki daha güçlü hedefi ise farklı edinç görüşlerinin yeterliliğini değerlendirebilecek bir dilbilgisi ortaya koymaktır. Böylelikle Chomsky, tek tek dillerin incelenmesinin ötesine geçilerek insan dilinin doğasını bir bütün olarak inceleyip dilbilimsel tümelleri keşfetmeyi amaçlamıştır. Bu sayede dilbilim, insan zihninin doğasına yönelik incelemelere katkı sağlamış da olacaktır (Crystal, 1987: 409).

Bilgi ve deneyim arasındaki boşluğu “Platon’un sorunu” olarak adlandıran Chomsky, çevresel koşulların yetersiz bilgi kaynakları olduğu düşünülürse bilgimizi nasıl açıklayabileceğimizi sorgular. Dilbilimde bu konuya “uyaran azlığından kaynaklanan argüman” denir. Daha genel anlamıyla Platon’un sorunu, girdi yetersizliğini açıklama problemidir. Platon’un sorununu çözmek, bir kişinin bilgisi ile deneyimden gelen anlamlı bir verinin yokluğu arasındaki boşluğu açıklamayı içerir. Platon’un bu sorunu *Menon* diyalogunda, Sokrates’in eğitimsiz bir kişinin geometrik ilkeleri anlayabildiğini gösterdiği noktada açıkça gözler önüne serilmiştir. Dilbilim alanında Platon’un sorunu, bir çocuğun belirtik bir açıklama verilmemesine ve deneyimlediği birincil dilbilimsel verinin (*primary linguistic data*) sınırlılığına rağmen bir dili nasıl edindiği probleminde cevap bulmayı gerektirir (Lightfoot, 2005: 45, 46). Chomsky, Platon’un sorununa *Sentaks Teorisinin Farklı Yönleri* çalışmasının ilk bölümünde değinir ve çocuklarda biyolojik bir varlığın, sonlu zihinsel bir organın farklı yollardan birisini takip ederek geliştiği yönünde bir yaklaşım ortaya koyar (Chomsky, 1965: 51). Bu yollar, herhangi bir çocukluk deneyimi öncesinde belirlenmiştir. Ortaya çıkan dil organı, yani dilbilgisi, zihinde ifade edilir ve kişinin dil kullanımında önemli rol oynar.

Doğuşancı görüşü savunanların, dilin ediniminde biyolojik bir temel olduğuna ilişkin görüşlerini dayandırdıkları üç ana argümana rastlanmaktadır. Bunlardan birincisi, günlük dil kullanımlarının çocukların karmaşık yapıları edinebilmeleri için yeterli örnek sunmadığıdır. Çünkü sıradan gündelik konuşmalarında yetişkinler, genellikle tamamlanmamış tümceler kullanma, birtakım dilbilgisi kurallarını ihlal etme ve çocuklarla konuşurken kısa ve basit tümceler kullanma gibi tavırlara meyillidirler. İkinci argüman ise etkili iletişim için çocukların, sözcükleri nasıl bir araya getirilebildiğine ilişkin, konuşulmamış ama yapıların altında yatan sayısız kurala uygun olarak yepyeni, daha önce hiç duymadıkları tümceler oluşturabilmeleri ile ilgilidir. Üçüncü argümana tek bir dilin konuşulduğu bir toplum içinde yaşayan tüm çocukların, erken yaşta farklı deneyimler yaşamalarına ve uygun dil kullanımına dair sistemli bir eğitim almamalarına rağmen aynı dili öğreniyor olmaları durumu ile ilgilidir (McDevitt & Ormrod, 2004: 279).

1.1 CHOMSKY'DE TEMEL DİLBİLİMSEL KAVRAMLAR

1960'larda taklit ve pekiştireç odaklı dil edinimi görüşünün sınırlılıkları üretici dil düşüncesinden doğan alternatif önerilerin ortaya atılmasına yol açmıştır. Çocukların belli bir dil yetisi ile doğmuş oldukları iddia edilmiştir. İnsan beyni, dil için hazır bir durumdadır; çocuklar dile maruz kaldıkları zaman dili keşfetmeye ve yapılandırmaya yönelik genel ilkeler ve parametreler otomatik olarak işlemeye başlar. Bu ilkeler Chomsky'nin **dil edinme aracı** (*language acquisition device*) kavramını oluşturur (Crystal, 1987: 234). Dilbilgisine odaklanan Chomsky, tümce düzeni ve yapısına ilişkin kuralların küçük bir çocuğa öğretilmeyecek veya çocuğun kendi kendisine keşfedemeyeceği kadar karmaşık olduğunu örneklendirmiştir. Tüm insanların doğuştan gelen bir dil edinme aracına sahip olduklarını ve bu doğuştan sistem sayesinde yeterli kelime edindikten sonra, dilbilgisel olarak tutarlı ve yeni sözcelemeler üretebildiklerini ve etraflarında duyduklarını da anlayabildiklerini ifade eder (Berk, 2003: 356).

Bir dili öğrenen çocuk, öğrenme görevini ilgilendiren dilbilimsel sunuluş seviyelerine dair bilgi taşımaktadır. Yani çocuğun her seviyede dilin niteliklerini öğrenmesi gerekmektedir ama öte yandan bu seviyelerin bilgisine önceden sahiptir ve dolayısıyla ne arayacağını da bilmektedir. Bu seviyeler, **Evrensel Dilbilgisinin** (*Universal Grammar*) bir bölümüdür ve bu bölüm insanın genetik mirasını oluşturan dil edinim aygıtına yerleştirilmiştir. (Lasnik, 2005: 64).

Dil edinim aracı, doğuştan gelen zihinsel bir modül veya yetidir ve dil edinme görevini üstlenmiştir. Chomsky'ye göre dil yetisi, çeşitli dilbilim ilkelerinin ve parametrelerinin doğuştan bilgisini taşır. Doğuştan getirilen dilbilgisi, dil yetisinin "başlangıç durumu"nu (*initial state*) oluşturur. Chomsky ilk çalışmalarında bu yetiye "dil edinim aracı" demiştir; 1960'lardan sonraki çalışmalarındaysa onu "Evrensel Dilbilgisi" olarak adlandırmış ve tüm doğal dillerin biçimini yöneten doğuştan bir bilgi kaynağı olarak tanımlamıştır (VanPatten ve Benati, 2010: 101).

Evrensel Dilbilgisi, çocuğun dil edinimi sürecindeki başlangıç durumunu ifade eder; çocuğun herhangi bir dil girdisine maruz kalmamış halinde sahip olduğu gramerdir. Birincil dilbilimsel veriler (*primary linguistic data*), çocuk için oldukça önemlidir; çünkü bu dil girdileri sayesinde gramerin nasıl bir biçim alması gerektiğine karar verecektir. Çocuk bu girdilerin bilgisine ulaşır, dile özel bir veri sözlüğü oluşturulur ve Evrensel

Dilbilgisinin **parametreleri** (*parameters*) söz konusu dil için uygun olan değerlere göre ayarlanır (White, 2003: 2). Parametre, sınırlı sayıda olan ve bir tür sentaktik özelliğin belli bir varyasyonudur. Parametreye örnek olarak gizli özne parametresi verilebilir. Örneğin Türkçe, bu parametrenin ayarlanmış olduğu bir dildir (VanPatten ve Benati, 2010: 122).

Yukarıda sözü edilen bir başka terim ise “**birincil dilbilimsel veri**”dir (*primary linguistic data*). Birincil dilbilimsel veri, bazı kaynaklarda kullanılan olumlu kanıt (*positive evidence*) veya dil girdisi (*language input*) ile aynı anlamı ifade etmek için kullanılmıştır. Söz konusu veri, iletişim ortamlarında gerek çocuğun anadilinde gerekse öğrencinin yabancı dil eğitiminde öğrencinin duyduğu dil kullanımlarıdır. Bu sözcelemler öğrenciden daha yetkin bir kişiden kaynaklanabildiği gibi yazılı metinler de dil girdisi oluşturabilir. Yine aynı veri, çocuklukta dili deneyimlemeye yani, Chomsky’nin “birincil dilbilimsel veri” dediği şeyin deneyimine maruz kalmak, belirli bir dilin bilgisini edinmeye yol açar (VanPatten ve Benati, 2010: 127). Dil edinim mekanizmasının işleme geçmesi, çocuğun birincil dilbilimsel veriye maruz kalması ile başlar. Dil yetisinin bu son durumu bir kişinin dil edincini oluşturur ve kişisel dilbilgisel bilgiyi içerir (Cowie, 2010). Chomsky’nin “**dil edinci** (*language competence*)” dediği zihnimizde bulunur ve maruz kaldığımız tümceler dilbilgisine uygun olup olmadığını anlamamızı sağlar. **Dil edimi** (*language performance*) ise dilin bu bilgi sayesinde somut olarak kullanıldığı dilsel etkinliktir (Kutlusoy, 2003: 603). Chomsky kuramsal dilbilimin görevinin, insanların gerçekte ortaya koyduğu edimlerden elde edilen verileri değil, dil edincinin altında yatanı incelemek olduğunu bildirir. Edinç, zihinde bulunan dilin bilgisinin soyut ve gizli temsilidir. Dil edimi, dile yönelik veri niteliğindedir ama bu veriler, edincin yanıltıcı yansımaları olabilir. Çünkü dil edimi konuşma veya dilin farklı formlarındaki hataların ve dil sürçmelerinin de etkisini yansıtabilir. Dil edincini inceleyen araştırmacılar ona ancak dolaylı biçimde ulaşmanın mümkün olduğunu belirtirler (Mitchell ve Myles, 2004: 10, 11).

Edinç, anadil konuşucularının sahip olduğu dilin üstü kapalı ve soyut bilgisidir. Üstü kapalı olarak betimlenmesinin nedeni, konuşucunun bunun farkında olmaması veya farkında olduğu durumlarda bile içeriklerini dile getirememesidir. Soyut olmasının nedeni ise “yüklem ve özne arasında uyum olmalıdır” türünden soyut kurallardan oluşmasıdır. Edinç, dilbilgisel tümceler nasıl oluşturulabileceğinin yanı sıra dillerde mümkün olmayanın da bilgisini içerir. Ancak edinç, bir kurallar veya dilbilgisel biçimler listesi olarak da görülmemelidir; o, tümceler bize doğru göründükleri biçimde ulaşması için

bazı soyut kısıtlamaların ve ilkelerin karmaşık biçimde etkileşime girmesidir (VanPatten ve Benati, 2010: 73,74).

Chomsky'nin ortaya koyduğu dilbilim kuramı içinde belki de en önemli görülen iki öge edinç ve edim kavramlarıdır. Chomsky *Sentaks Teorisinin Farklı Yönleri* çalışmasında kendisinden önce ortaya konan dilbilim teorilerinin yetersizliğini ilk olarak, yaptığı edinç ve edim ayrımı ile ortaya koymaya çalışır. Bu iki öge arasındaki ayrıma vurgu yapan Chomsky, bir dil konuşucusunun üstü kapalı olarak bildiği (yani edinç) ile onun bilinçli olarak yaptığı (yani edim) arasında bir farklılık olduğunu belirtmiştir. “Edinç üretici dilbilgisi kuramında, bir dilde daha önce hiç üretilmemiş tümcelerin konuşucu-dinleyiciler tarafından üretilip yorumlanabilmelerini açıklayan içsel dil bilgisi, dil yetisidir.” (İmer, Kocaman ve Özsoy, 2013: 113).

Dilbilim teorisyenleri, homojen bir konuşma topluluğunda, bir dilin ideal konuşucusunun-dinleyicisinin, yani hafıza sınırlılıkları, dikkat dağınıklığı, ilgi eksikliği gibi engellemelerden etkilenmeksizin dili mükemmel biçimde kullanan kişinin dile yönelik bilgisinin, gerçek dil edimine uygulanmasını incelemeyi hedeflemişlerdir. Fakat Chomsky gerçek dil ediminin, pek çok faktörün etkileşimi ile ortaya çıktığını ve dilbilim teorisyenlerinin incelemelerinde bu etkileşimi göz önünde bulundurmaları gerektiğini ifade etmiştir. Bu faktörlerden sadece birisi dil edincidir. Chomsky dilbilim teorilerinin, her dil edimini dil edincinin dolaysız bir yansıması gibi düşünmelerinin bir hata olduğunu belirtir. Gerçekte dil edimi, edinci doğrudan doğruya yansıtmamaktadır, çünkü doğal konuşmaya bakıldığında hatalı başlangıçlar veya kurallardan sapmalar karşımıza çıkmaktadır. Chomsky'ye göre gerek dilbilimci gerekse dili öğrenen bir çocuk için sıkıntı, edim verilerinden yola çıkarak altta yatan kurallar sistemini belirlemektir. Bu açıdan dil teorisi, zihinselci çünkü gerçek davranışın arkasında yatan zihinsel bir gerçekliği keşfetme ile ilgilidir (Chomsky, 1965: 3, 4).

Chomsky'nin “konuşan kişinin edimi” ile kastettiği, dilin somut durumlarda gerçekleşmiş kullanımıdır. Bilgi ve edim arasındaki fark, farklı doğalara sahip empirik varlıklar arasındaki zıtlık türündendir. Edinç, konuşanın zihnindeki gerçek bir varlıktır. Edim ise zaman ve mekan içinde gerçek bir olaydır. Chomsky bu farklılığın kavramsal olduğunu belirtir. Ona göre, bu farklılık araştırmaların başlangıç noktası olmalıdır. Edinç, niteliklerini bulabileceğimiz ve nasıl olduğu ile ilgili hipotezler ortaya koyabileceğimiz

gerçek bir varlıktır. Dilbilimsel edimin gerisinde yatan bir bilginin olduğunu kabul etmek zor değildir ve bu bilginin nasıl olduğu ise empirik bir sorudur. Edincin doğası ve onun edim ile olan ilişkisine dair ilk işaret aşağıdaki konuşma gibi bir örnek ile açıklanabilir.

A: Şu telefon konuşması hakkında... (eee)... yani... (eee) sen...

B: Sorun değil unutabiliriz. Bundan sonra kimse onunla ilgili bir şey yapamaz.

A konuşmacısının ortaya koyduğu dil, tedirginlik, bir plan değişikliği ve dilbilgisi kurallarına aykırılık sunmaktadır. Ama B konuşmacısının verdiği yanıtın doğallığı bize bu durumun başarılı biçimde kavranabiliyor olmasını da engellemediğini göstermektedir. Bağlamını bilmesek de bu telefon konuşması veya iletişimin genel içeriğine dair bir fikrimiz de oluşmaktadır. A konuşmacısının ifadelerinin dilbilgisel olarak doğru olmadığını ve dilbilgisi kurallarına uymadığını da görebiliriz. Bu bilginin kaynağı ise edinç denen arka plandır. Dilin yaratıcı özelliğini dilbilimin temel meselesi olarak gören Chomsky bunu, bir konuşmacının sonsuz sayıda yeni tümceyi anlama ve üretme yetisi olarak değerlendirir. Chomsky'nin “yeni” ifadesi ile kastettiği salt taklit olmayışıdır. İnsanlar sadece daha önceden duydukları tümceleri tekrarlamazlar. “Sınırsız sayıda” ifadesi ise, dilde üretebileceğimiz tümcelerin sayısının dil içinde herhangi bir sınırla kısıtlanmadığıdır (Hacken, 2007: 42, 43). Vardar edinç ve edim arasındaki ayrımı şu şekilde betimlemiştir: “Bireylerin dilsel bilgisini oluşturan, sonsuz sayıda tümce üretip anlamasını sağlayan düzeneğe ya da kurallar dizgesine ‘edinç’ denilmekte, bu kuralların somut söz eyleminde büründüğü biçime ‘edim’ adı verilmektedir.” (Vardar, 1982: 39).

Crystal’a göre Chomsky dilbilimin incelemesi gereken kavramın edinç olması gerektiğini savlar. Dilbilim çalışmaları edim ile sınırlanmamalı, edinç kavramını incelemenin temel meselesi yapmalıdır. Chomsky, kendisinden önceki dilbilim çalışmalarını, konuşmalardan edinilen örneklemelere dayandırmaları açısından eleştirmiştir. Bu örneklemeler yetersizdir, çünkü onlar bir dilde söylenebilecek olası tümcelerin ancak küçük bir bölümünü sunabilirler. Bir dilin konuşucusu herhangi bir bütüncenin çok ötesine geçmek için edincini kullanır, bu sayede yeni tümceler kurabilir, onları anlayabilir ve edim seviyesindeki hataları fark edebilir, (“Bütünce (*corpus*), bir dili betimlemek ve çözümlenmek amacıyla derlenmiş sözlü ya da yazılı örnekler, sözcükler bütünü. Her bütünce

bir seçme ürünüdür. Betimlemeye yönelen bir dilbilimci inceleyeceği alanı en iyi biçimde yansıtabilecek ve kendisine elverişli bir gözlem temeli sunabilecek bir bütünce saptamak zorundadır.” Vardar, 1982: 53. “Bütünce” teriminin bir başka sözlükteki tanımı şu şekildedir: “Dil betimlemelerinde, üretici dilbilimciler dil bütünceleri zorunlu olarak bir seçmenin ürünüdür, bu nedenle sınırlıdır diyerek eleştiri yöneltmişler, dilin bütünlüğüne ulaşmak için dilbilimcinin sezgilerinin de veri olarak kullanılabilmesini öne sürmüşlerdir. Dilbilim incelemelerinde bütüncenin kapsamlı ve dilin bütününe kuşatacak biçimde olması ve yeni verilerle desteklenmesi gerekir.” İmer, Kocaman ve Özsoy, 2013: 67) Chomsky’ye göre edincin yapısına egemen olan kuralları betimlemek en önemli hedeftir. Bunun için Chomsky’nin önerisi, insanların dili kullanma biçimlerinin altında yatan zihinsel gerçekleri keşfetmektir. Edinç, bizim genel psikolojik kapasitemizin bir yönüdür (Crystal, 1987: 409).

Dilin nasıl kullanıldığını ya da edinildiğini eğer bir gün anlayacaksak, bu iş için, ayrı ve bağımsız bir inceleme için bilişsel bir dizge, ilk çocuklukta gelişen ve gözlediğimiz davranışları belirlemek için başka birçok etmenle etkileşimde olan bir dizge oluşturmak gerektiği, sanıyorum, artık açıkça anlaşılmalıdır; teknik bir terim kullanmak gerekirse, davranışın temelinde bulunan ama davranışta doğrudan ya da basit biçimde gerçekleşmeyen dil edinci dizgesini bütün öteki şeylerden ayırarak incelemeliyiz. (Chomsky, 2011: 29)

Chomsky bir dilde sonlu sayıda kuralın olduğunu ve bu sonlu sayıdaki kurallar ile sonsuz sayıda tümce oluşturulabileceğini belirtir. Çeşitli dönüşümler sayesinde derin yapılardan yüzeysel yapılara geçmeyi sağlayan düzenek Chomsky’nin dil edinimi aracı olarak varsaydığı şeydir. Dili konuşan kişi dil edincini biçimselleştirmeye çalışır, değişik cümlelerin eşdeğer olup olmadıklarını belirlemeyi amaçlar. Chomsky bu anlamda sadece edimsel olarak gerçekleşmiş tümceleri değil, gerçekleşebilecek olası tümcelerin olanaklarını ve üreticiliğini de yansıtmayı hedefler. Bu anlamda dilin işleyişi konusunda doğuştancı görüşü savunur ve bir Evrensel Dilbilgisinin varlığına inanır. Geliştirdiği **Üretici Dilbilgisi** (*Generative Grammar*) kuramı dünyada yaygınlaşır (Vardar, 1982: 26, 27). Bu açıdan Chomsky tüm doğal dillerin işleyişinde ortak, evrensel bir dilbilgisi araştırmaya girişmiştir.

Belli bir dil için ses-anlam bağıntısını belirleyen kural dizgesine, o dilin “dilbilgisi”-ya da daha teknik bir terimle, “üretici dilbilgisi”- denebilir. Bir dilbilgisinin, belli bir yapı kümesi “ürettiğini” söylemek, onun bu kümeyi kesin bir biçimde belirlediğini söylemekten başka bir şey değildir. Bir dilin dilbilgisinin, bu anlamda, sonsuz bir “yapısal betimleme” kümesi ürettiğini, her yapısal betimlemenin belirli bir sesi, belirli bir anlamı ve ses ile anlam arasındaki bağıntıya aracılık eden birtakım biçimsel özellikler ile görünümleri belirleyen soyut bir nesne olduğunu söyleyebiliriz. (Chomsky, 2011: 166)

Edinç ve edim ayrımı da üretici-dönüşümsel dilbilgisi çerçevesinde yapılan bir ayrımdır. Vardar da “edinç”i “dilsel bilgiyi oluşturan sonsuz sayıda tümce üretip anlamayı sağlayan düzenek ya da kurallar dizgesi”, “edim”i de “bu kuralların somut söz eyleminde büründüğü biçim” olarak tanımlarken, üretici-dönüşümsel dilbilgisi bağlamını da netleştirmektedir (Vardar, 1982: 39). Chomsky’ye göre dil bir göstergeler dizgesi değildir. Dil belli bazı kurallara uyan üretici bir yapıdır (Vardar, 1982: 99).

Chomsky bir çocuğun doğal bir dili nasıl öğrendiği ve nasıl olup da daha önce hiç duymadığı ifadeler üretebildiği fikrine yönelir ve gözlemlerini kullanılan diller üzerinden yapacağını belirtirken, bir ayırım yapmış olur. Böylelikle de belirli bir dile ait olan **özel dilbilgisi** (*grammar*) ve her doğal dilde ortak olan **Evrensel Dilbilgisi** (*Universal Grammar*) ayrımını ortaya koymuş olur (Chomsky, 1965: 6). Evrensel dilbilgisi, insan varlığının bir özelliğidir. Evrensel dilbilgisi bir kurallar ve kalıplar kümesi olarak görülebilir ve Chomsky bu kurallar kümesinin insanın doğal, hatta biyolojik bir özelliği olduğunu düşünür. Bu küme sayesinde kişi sonsuz sayıda sözcelem ortaya koyabilir (Whong, 2011: 4). Tek bir dil edinimi aracının nasıl olup da dünya üzerindeki onlarca çeşit dilin edinilmesine yardımcı olduğunu açıklamak için Evrensel Dilbilgisi teorisini ileri süren Chomsky, insan zihninde, tüm insan dillerine uygulanabilen kurallar kaynağının olduğunu ifade etmiştir. Çocuk, Evrensel Dilbilgisini kullanarak maruz kaldığı herhangi bir dilin dilbilgisel kategorileri ve bağlantılarını çözebilmektedir (Berk, 2003: 356). Evrensel Dilbilgisinin başlangıcı sesler ve anlamların nasıl tasarmlandığının incelenmesi olmalıdır. Bu tasarım dizgelerinin tek tek dillerden bağımsız olması gerektiğini belirten Chomsky, bir insan dili için evrensel bir sesbilgisi ve evrensel bir anlambilim geliştirme gerekliliğini vurgular. “Evrensel Dilbilgisi kuramı ise, doğal dillerde bir tümcenin biçimi ile anlam içeriğini belirleyen düzenekleri ele alır.” (Chomsky, 2011: 190).

Chomsky için bir dilin dilbilgisi, ideal konuşucunun-dinleyicinin içsel edincini betimler. Fakat Chomsky’ye göre tam anlamıyla yeterli bir dilbilgisi, sonsuz sayıdaki

tümcelerinin her biri için, o dilin ideal konuşucusu-dinleyicisi tarafından nasıl anlaşıldığını gösteren yapısal bir betimlemeyle belirlenmelidir. Bu durum betimleyici dilbilimin geleneksel sorunudur ve geleneksel dilbilgisi tümcelerinin yapısal betimlemeleri ile ilgili bir enformasyon yığını sunar. Geleneksel dilbilgisi, ilgilendiği dilin temel düzenliliklerini açıklamaksızın bırakması açısından değerli görülebilir. Dilbilim çalışmaları bu empirik verilerden oluşan el değmemiş alanı keşfetmeye çalışmakla işe başlayabilir. Geleneksel dilbilim teorisinin bize sunduğu en önemli bilgi, tüm dillerin ortak özelliğinin hepsinin yaratıcılık yönü olduğudur. Chomsky'ye göre dilin önemli bir niteliği, onun sınırsız sayıda düşünceyi ifade edebilme ve çok farklı durumlarda uygun davranabilme aracı olmasıdır. Bu nedenle belli bir dilin dilbilgisi ancak, dilin yaratıcı yönünü barındıran ve köklü biçimde yer etmiş düzenlilikleri açıklayan evrensel bir dilbilgisi ile tamamlanabilir. Dilbilgisi o dildeki istisnaları veya düzensizlikleri de tartışabilir ama Evrensel Dilbilgisi ile tamamlanırsa, konuşucunun-dinleyicinin edinci hakkında tam bir bilgi verebilir. Öte yandan Chomsky, üretici dilbilgisinin, aktüel ve hatta potansiyel bilinç seviyesinin ötesinde olan zihinsel süreçlerle ilintili olduğunu belirtir. Bir başka deyişle gerek potansiyel olanın gerekse aktüel olanın kaynağı dilbilimsel tümellerdir. Bu sebeple üretici dilbilgisi konuşmacının anlattıklarına değil, onun gerçekte bildiklerine odaklanır. Chomsky buna örnek olarak görsel bir algı teorisinden bahseder. Görsel bir algı teorisi bir kişinin gerçekte neyi gördüğü ve bunu belirleyen mekanizmaları incelemeyi hedefler; gören kişinin, gördükleri ile ilgili söylediği şeyleri analiz etmeye çalışmaz. Üretici dilbilgisi de bir dil konuşucusunun-dinleyicisinin dili aktüel kullanımının temelini sağlayan dilin bilgisini betimlemeye çalışır. Chomsky, çağdaş dilbilimin, özel dilbilgisinin Evrensel Dilbilgisi ile tamamlanması gerektiğini tam olarak fark edemediğini iddia eder ve bir dilbilgisinin ancak özel dilbilgisini, evrensel olan ile birlikte ele alırsa betimsel bir yetkinliğe ulaşacağını savunur. Chomsky üretici dilbilgisi ile kastettiğinin tümcelere belirtik yapısal betimlemeler atfedilen kurallar sistemi olduğunu ifade eder. Bir dilin konuşucusu, konuştuğu dilin bilgisini açıklayan dilbilgisine egemen olmuş ve onu içselleştirmiştir. Fakat bu, o kişinin dilbilgisi kurallarını bildiği veya onların farkındalığına ulaştığı anlamına gelmemelidir (Chomsky, 1965: 4-8).

Chomsky, Evrensel Dilbilgisini, biyolojik bir miras olduğunu düşündüğü doğuştan dil yetisinin bir bölümü olarak öne sürmüştür. Evrensel Dilbilgisi, anadilini öğrenen bir kişinin edindiği dilbilimsel deneyim temelinde bir gramere ulaşmasına olanak sağlar.

Evrensel Dilbilgisi genetik bir tasarıdır ve gramerlerin nasıl olabileceğini önceden belirler. İlk olarak Evrensel Dilbilgisi gramerlerin biçimine ilişkin bazı şartlar getirir. Örneğin, olası dilbilgisel kategorileri ve onların sentaktik, morfolojik, fonolojik veya semantik özelliklerini sağlar. Evrensel Dilbilgisi değişmez ilkeler içerir ve bu ilkeler ve hatta bir dilden diğer bir dile doğru çeşitlenmeyi sağlayan parametreler de tüm diller için geçerlidir. Çocukların da yetişkinlerin de gramerleri Evrensel Dilbilgisinin ilkeleri ve parametreleri ile uyumludur (White, 2003: 2-3).

Evrensel ilkelere ek olarak Evrensel Dilbilgisi diller arası varyasyona izin veren sınırlı sayıda alternatifi kapsayan ilkeler içerir. Bu ilkeler “parametreler” olarak adlandırılır. Parametrelerin pek çoğunun iki konumu vardır ve bu iki seçenek de daha önceden Evrensel Dilbilgisi tarafından belirlenmiştir. Buna örnek olarak, daha önce de değinildiği gibi, gizli özne parametresi verilebilir. Bu, gizli özneye sahip dillerin hepsinde gizli öznelerin farklı sentaktik yapılarda karşımıza çıkma olasılığı ile ilgilidir. Parametrelerin önerilmesinin nedeni dil edinimi görevini azaltabilecek olmalarıdır. Bağımsız olarak birbirinden farklı nitelikleri öğrenmek yerine, bir parametrenin uygun konumunu keşfetmek yeterli olacaktır. O parametreyle bağlantılı olan söz konusu o sentaktik nitelikler dizi otomatik olarak devreye girecektir. Gramerler arasındaki parametrik farklılıklar işlevsel kategoriler (*functional categories*) ile ilişkilendirilir. Dilbilim teorisi sözlüksel kategoriler (*lexical categories*) ve işlevsel kategoriler ayrımını ortaya koymuştur. Sözlüksel kategorilere örnek olarak isim, fiil, sıfat verilebilirken, işlevsel kategorilere örnek olarak tümleyici, çekim, sayı, zaman, olumsuzlama verilebilir. İşlevsel kategoriler Evrensel Dilbilgisinin bir bölümünü oluşturur (White, 2003: 9, 10).

Pinker, Chomsky'nin dil ile ilgili olarak iki temel olguya dikkat çektiğini belirtir. İlk olarak, bir kişinin ortaya koyduğu her tümce aslında evren tarihinde ilk defa ortaya konmuş olan yeni bir sözcükler birleşimidir. Bu nedenle dil bir yanıtlar dağarcığı olarak görülemez ve insan zihni sınırlı sayıda kelimedenden sınırsız sayıda tümce üretebilecek bir program veya tarif içermektedir. Bu yüzden bu programa “zihinsel dilbilgisi” de denebilir. İkinci olarak, çocuklar karmaşık dilbilgisini hızlı bir biçimde geliştirir ve bunu herhangi bir formel eğitim almaksızın yapabilir ve daha önce hiç karşılaşmadıkları yeni tümceleri de anlayabilirler. Bu nedenle çocuklar, ebeveynlerinin konuşmalarından sentaktik kalıplar çıkarabilmelerini sağlayan, tüm dillerin dilbilgisinde ortak olan bir plan ile doğuştan donatılmışlardır (Pinker, 1994: 22).

Sonuç olarak, bütünüyle yeni bir ilke ortaya koymak, Descartesçuların terimleriyle, yer kaplama ve devinim temel özellikli cismin yanında, özü düşünce olan ikinci bir tözün varlığını kabul etmek zorunluluğu vardır. Bu yeni ilkenin, “kurumsallaşmış bir dil”, yani bir bölümü yalnızca ona özgü olan, bir bölümü de zihnin genel özelliklerini yansıtan ilke ve yasalara bağlı, kültür ürünü bir dil çerçevesinde yeni düşünceler dile getirip bütünüyle yeni düşünce anlatımlarını anlamak gibi bir tek insanda görülen bir yeteneğe, “dil kullanımının yaratıcı yanı” dediğimizde en çok kendini belli eden “yaratıcı bir yanı” vardır. (Chomsky, 2011: 31, 32)

Dil kullanımındaki yaratıcı yönü dayandırdığı gözlemlerinden örnekler veren Chomsky, günlük dil kullanımlarımızda daha önce hiç duymadığımız, bütünüyle yeni ifadeleri ortaya koyabildiğimizi ve bunların geçmişte duyulanların yinelemesi olmadığını ifade eder. Bir kişinin anadilinde anlayabileceği tümcelerin sayısının oldukça fazla olduğunu ve bir dildeki olası tümcelere karşılık gelebilecek yapıların sayısının da sayılamayacak kadar çok olduğunu belirtir (Chomsky, 2011: 38).

1.2 CHOMSKY’DE DİL İNCELEMELERİNİN BAŞLANGICI OLARAK SENTAKTİK YAPILAR

Chomsky dil üzerine yaptığı incelemeleri ilk olarak *Sentaktik Yapılar (Syntactic Structures)* çalışmasında ortaya koymuştur. Chomsky öncelikle bir dilbilimcinin amacını belirleyerek çalışmasına başlar. Chomsky bir dilbilimcinin amacının herhangi bir dile atıfta bulunmaksızın, dilbilgisi modellerinin altında yatan temel özellikleri belirlemek olduğunu ifade eder. Dilbilimci, dilbilgilerindeki “betimleyici araçlar”ın (*descriptive devices*) peşinde olmalı ve bu araçlardan yola çıkarak bir “dilbilimsel yapı teorisi (*theory of linguistic structure*)” ortaya koymayı hedeflemelidir. Bir dilbilim teorisi içinde en önemli kavram “dilbilimsel seviye (*linguistic level*)”dir. Bu seviyeler için örnek olarak sesbirim, biçimbirim ve sözcük öbeği verilebilir. Bu kavramları betimleyici araçlar olarak kullanırız ve dilbilgileri de bunlar sayesinde oluşturulurlar. Chomsky dilbilim çalışmalarının hedefini betimledikten sonra bir dilbilimsel teorinin yeterliliğinin neye bağlı olduğunu sorgular. Chomsky’ye göre, bir dilbilim teorisinin yeterliliği, dilbilimsel seviyelere karşılık gelen basit dilbilgilerini oluşturabilmemize bağlıdır. Bu basit yapılar incelenerek daha karmaşık dilbilgilerine denk gelecek olan dilbilimsel seviyeler oluşturulabilir. Bu nedenle, bir dilbilim teorisinin incelemesi gereken en önemli kavramı dilbilimsel seviyelerdir (Chomsky, 1957: 11).

Chomsky, dili cümlelerden oluşan sonlu veya sonsuz bir küme olarak gördüğünü vurgular. Bu cümlelerden her biri sonlu uzunlukta olup, sonlu elemanlar kümesinden oluşmuştur. Bu tanım bize şunu gösterir: İster sözlü, ister yazılı olsun, her doğal dil bir dildir; çünkü her doğal dilde sonlu sayıda sesbirim veya harf vardır. Her cümle bu sesbirimlerin veya harflerin sonlu diziliminin temsilcisidir. Ama tabii ki sonsuz sayıda cümle oluşumundan söz edilebilir. Bir dilbilimsel analizin amacı, bir dilde olan dilbilgisel dizilimler ile dilbilgisel olmayan dizilimleri ayırmak ve dilbilgisel olan dizilimlerin yapılarını araştırmaktır. Herhangi bir dilin dilbilgisi, dilbilgisel yapıları üreten ama dilbilgisel olmayanları da üretmeyen bir araçtır. Chomsky çalışmasının başlangıcında kendisinin dilbilgisel cümlelerin sezgisel bilgisine sahip olduğunu belirtir ve bu cümlelerin üretiminde iş gören dilbilgisinin peşine düştüğünü ifade eder ve araştırmanın ilerleyen bölümlerinde bize dilbilgisel olan ve olmayanın ayrımını göstereceğini iddia eder (Chomsky, 1957: 13-14).

Chomsky dilbilgisel olan ve olmayan dizilimlerin ayrımının hangi temele dayandırılacağına cevabını henüz verememesine rağmen hiçbir temele kesinlikle oturtulamayacağını düşündüğünü de belirtmekten geri kalmaz. İlk olarak, sözcelemler bütüncesi sayesinde, dilbilgisel dizilimler kümesini belirlemenin mümkün olmadığını ifade eder. Sözcelemler sonlu ve rastlantısal olarak oluşturulmuştur. Chomsky'ye göre, sözcelemler bütüncesi, ancak bir konuşmacının, belli bir davranışının bir yönüne ayna tutar, onun deneyimlerini ve bu yönünü açıklayabilir. İkinci olarak, Chomsky, dilbilgisel olmanın, semantik olarak anlamlı olmak ile özdeş tutulamayacağını belirtir. Chomsky dilbilgisel açıdan uygun olsa bile anlamsız olan cümle örnekleri verir. Üçüncü olarak, dilbilgisel olmanın dilde istatistiksel olarak yüksek sıklıkla kullanılıyor olmak ile de aynı anlama gelemeyeceğini belirtir. Dilbilgisel olan dizilimleri, “olası” veya “kullanılabilir” şeklinde açıklamak mümkün değildir. Sonuç olarak dilbilgisi, Chomsky'ye göre otonom ve anlamdan bağımsızdır ve olasılık modelleri, sentaktik yapının temel problemlerine bir anlayış getirememiştir. Sentaks ve semantik arasındaki ilişki ancak sentaktik yapının bağımsız zeminlerde araştırılmasından sonra gerçekleştirilebilir (Chomsky, 1957: 15).

Chomsky, İngilizcede dilbilgisel ifadelerin ne olduklarını bildiğini kabul ederek, dilbilgisel cümleler kümesini üreten aracın ne olduğunu sorgulamaya girişir. Bu kümedeki her bir cümleyi, sonlu bir uzunluğa sahip sesbirimler dizisi olarak düşünür. Dilin karmaşık bir yapı olduğunu ve dilbilgisel sesbirimlerin dizilişinin sıralaması gibi bir girişimin,

dilbilgisini karmaşık kılacağını ve böyle bir edimin uygulanabilir olmadığını ifade eder. Bu nedenle, dilbilim çalışmalarının “sunuluş seviyeleri” ile yürüyebileceğini belirtir. Sesbirim, alt seviyede bir sunuluşken, biçimbirim daha üst seviye bir sunuluştur ve çalışmaların biçimbirim seviyesinde yürütülmesi daha uygulanabilirdir. Dilbilim araştırmalarının hedefinin, biçimbirimsel yapıyı betimlemek olduğunu iddia eden Chomsky, bundan hareketle İngilizcede dilbilgisel cümleleri oluşturan biçimbirim veya sözcük dizilimlerinin oluşumu için gerekli olan dilbilgisinin ne türden niteliklere sahip olduğunun soruşturulması gerektiğini ifade eder. Bir dilbilgisinin karşılaması gereken en önemli koşul, sonlu olmasıdır. Dilbilgisi, sözcük veya biçimbirimlerin dizilimlerinden oluşan bir liste ile açıklanamaz, çünkü bunlar sonsuz sayıdadır (Chomsky, 1957: 23-25). Böylelikle dilbilgisi sonlu sayıda kural sayesinde sonsuz sayıda tümce üretilmesine olanak sağlayacaktır.

Chomsky’ye göre dilbilgisinde üç türde kural vardır: öbek yapı kuralları, dönüşüm kuralları ve biçimsesbilim kuralları. Öbek yapı kuralları o dili konuşan kişinin sözcükleri bilme ve birbirlerinden ayırabilme, sözcüklerin bir arada kullanımı ile oluşan öbekleri ve bu öbekler arasındaki ilişkiyi tanıma, tümce yapılarını bilme ve tümceler üretme gibi konulara ilişkin kurallardır. Dilde birbirine yakın olan öğeler bir öbek yani bir bütünlük oluşturabilirler. Birden fazla ögenin birlikteliğinden oluşan öbeğin içinde her zaman bir merkez vardır. Buna öbeğin başı denir. Örneğin “uzun hırka” öbeğinde “hırka” sözcüğü öbeğin başı ve olmazsa olmaz kurucusudur. Dönüşüm kuralları ise tümcelerin yapılarında birtakım değişiklikler yapmaya yönelik kurallardır. Bunlara örnek olarak tümcenin öbeklerinin yerlerini değiştirme, bazı öbekleri çıkarma, yerine yenilerini getirmeye dair kurallar verilebilir. Dönüşümün uygulandığı yapı temel yapıdır, dönüşümün ürünü olan yapı ise türemiş yapıdır. “Ali eve geldi” temel yapısı dönüşüm sonrası “Eve geldi Ali” şeklinde türemiş yapı haline gelebilir. Biçimsesbilim kuralları türemiş yapılara uygulanan tümcenin seslerle aktarılışına yönelik sesbilimsel kuralları kapsar. Örneğin Türkçede sözcüklerin sonlarına gelen eklerin uygulanması ve bu uygulamalarda belli ses uyumlarına dikkat edilmesi bu kurallar içindedir (Uzun, 2000: 15-54).

1.3 EVRENSEL DİLBİLGİSİNİN ÜRETİCİ YÖNÜ

Chomsky 1965 yılında dil üzerine yazdığı *Sentaks Teorisinin Farklı Yönleri* eserinde, daha önce ortaya koyduğu dilbilim kuramına yönelik eleştirileri de dikkate almıştır. Bu

çalışmasında düzenlediği dilbilim kuramı, “görünüş örnekçesi kuramı (*aspects theory*)” veya “ölçünlü kuram (*standard theory*)” olarak adlandırılır (İmer, Kocaman ve Özsoy, 2013: 144). İkinci çalışmasında “dönüşümler” (*transformations*) konusuna yoğunlaşan Chomsky, ilk olarak, dönüşümlerin özünde yapısal bir işlem olduğunu ve olumlu tümcelerin olumsuz tümcelere çevrilmesi türünden semantik etkiler içermemesi gerektiğini belirtmektedir. İkinci nokta olarak da stilistik olanlar dışındaki tüm dönüşümlerin zorunlu dönüşümler olduklarını kabul etmektedir. Buradan ortaya çıkan ayırım ise bazı dönüşümlerin zorunlu (*obligatory transformation*, ‘her tümceye zorunlu olarak uygulanan dönüşüm’dir. Vardar, 1982: 228); bazılarının ise seçimlik (*optional transformation*, konuşucunun uygulayıp uygulamamakta özgür olduğu dönüşüm. Vardar, 1982: 166) olduğudur. Zorunlu dönüşümlerin, uygulanmamaları durumunda tümcenin dilbilgisi dışında kalması söz konusudur. Seçimli dönüşümler ise dilbilgisel olan, düzgün tümcelerdir (Chomsky, 1965: 135). Üretici dilbilgisi sonsuz sayıda yapılar üretmek için tekrarlanabilen kurallar sistemidir. Bu kurallar sisteminde üç önemli bileşen vardır: sentaktik, fonetik ve semantik bileşenler. Sentaktik öge, her biri belli bir tümcenin tek bir yorumu ile ilgili olan tüm bilgiyi içeren soyut formel bir kümedir. Bir dilbilgisindeki fonolojik bileşen, sentaktik kurallar tarafından üretilmiş bir tümcenin fonetik biçimini belirler. Bu öge sentaktik bileşen tarafından üretilen yapıyı fonetik olarak ifade edilmiş bir işaret ile bağlantılandırır. Semantik bileşen ise bir tümcenin anlambilimsel yorumunu belirler. Bu bileşen, sentaktik bileşen tarafından üretilen yapıyı, belli bir semantik yorumlamaya bağlar. Bu nedenle hem fonolojik hem de semantik bileşen saf yorumlayıcıdır. Her biri, sentaktik bileşenin sağladığı enformasyonu kullanır. Sonuç olarak bir dilbilgisindeki sentaktik bileşen, her tümce için semantik yorumlamayı belirleyen bir derin yapı ve fonetik yorumlamayı belirleyen bir yüzey yapı belirlemelidir (Chomsky, 1965: 16, 17).

Chomsky bu noktada dilde, derin yapı (*deep structure*) ve yüzeysel yapı (*surface structure*) ayrımını ortaya koymuştur. Chomsky, semantik bileşen tarafından yorumlanan derin yapının ve fonolojik bileşen tarafından yorumlanan yüzey yapının her zaman aynı olacağına ilişkin genel kanıya karşı çıkmıştır. Dönüşümsel dilbilgisinin temel düşüncesi ise bu iki yapının genel olarak birbirinden farklı olduğudur. Yüzey yapı, “dilbilgisel dönüşümler (*grammatical transformation*)” denen belli formel işlemlerin tekrarlanarak uygulanması ile belirlenir.

“Yüzey yapı” terimiyle, bir sözcenin, her bir, özel bir ulama giren sözbeklerinin oluşturduğu bir aşama düzeni biçimindeki çözümlemesini anlatmak istiyorum. Bu aşama düzeni, sözcenin, belli bir anlamda etiketlenmiş ayrıçlanması olarak tasarımılanabilir. (...) Bugün ulaştığımız kanıtlar dikkate alındığında, her insan dilinde yüzey yapıların, genellikle “dilbilgisel dönüşümler” denen birtakım çok özel biçimsel işlemlerle, benim “derin yapı” diyeceğim daha soyut yapılardan üretildiğini ileri sürmek usa uygun düşüyor. (Chomsky, 2011: 247-249)

Chomsky'nin *Syntactic Structures*'ta kullandığı dönüşümlere girdi olan ve “temel yapı” dediği yapı, bu kitabında “derin yapı” kavramı ile değiştirilmiş ve daha soyut bir düzleme taşınmıştır. Derin yapı anlambilimsel bileşene girdi niteliğindedir ve anlambilimsel olarak yorumlanır, yani bu, tümcenin anlamlandırılmasıdır. Dönüşümler yapısal değişimlerdir ve dönüşüm uygulanan yapının anlamında bir değişim olmaz. Bir önceki kitabında “türemiş yapı” olarak adlandırdığı ifadeye, Chomsky bu kitabında “yüzey yapı” demiştir; bu yapı dönüşümler sonrasında elde edilen yapıdır. Yüzey yapı sesbilimsel bileşene girdi niteliğindedir ve sesbilimsel olarak yorumlanır, yani bu, tümcenin sesletilmesi anlamına gelir. Sentaktik bileşenin tabanı, her biri “*taban öbek belirleyici*” şeklinde bir yapısal betimleme ile bağlantılanan sonlu taban dizileri kümesi üreten kurallar sistemidir. Bu taban öbek belirleyiciler derin yapıyı oluşturan temel birimlerdir. Chomsky bir dilbilim teorisinin, potansiyel dilbilgileri sınıfının ayrıntılı ifade edildiği bir dilbilgisi tanımlamasını içermesi gerektiğini belirtir. Bir dilbilgisi teorisi, her doğal dil için uygun olan bir dilbilgisi ortaya koyduğu takdirde betimsel olarak yeterlidir. Bir dilde her cümlenin altında yatan, her biri sentaktik bileşenin tabanı tarafından üretilmiş, taban öbek belirleyiciler dizisi vardır. Bu dizi, altında yattığı tümcenin *tabanı*dır. Tabana ek olarak üretici dilbilgisinin sentaktik bileşeni, dönüşümsel bir alt bileşeni de içerir. Bu, yüzey yapısı ile bir tümceyi tabanından üretmek ile ilgilidir (Chomsky, 1965: 17).

Crystal üretici dilbilgisine yönelik standart yaklaşımda tümcelerin iki organizasyon seviyesi çerçevesinde analiz edildiğini belirtir. Bu seviyeler derin yapı ve yüzey yapıdır. Derin yapıda, bir tümce yapısı, tümcenin anlamının nasıl yorumlanabileceğini yöneten öğeleri gösterecek şekilde soyut olarak ifade edilir. Yüzey yapıda ise daha somut bir ifade vardır; bu yapı seslendirilen tümcelerin duyduğumuz hallerine denk gelen biçimbirim sıralamasını verir. Bu ayrım bir yüzey yapının birden fazla derin yapıya denk gelebileceğini göstermek üzere ortaya konmuştur. Aynı zamanda birden fazla yüzey yapının tek bir derin yapıya denk geldiği durumlar da mümkündür. Bu durum için örnek

olarak etkin ve edilgin tümcelerin farklı yüzey yapılarına sahip olmalarına rağmen aynı derin yapıya denk gelmeleri verilebilir (Crystal, 1987: 98).

Chomsky üretici dilbilgisinin sentaktik bileşenini derinlemesine incelemeyen önce dilbilgisi çalışmalarının kullanabilecekleri yöntemlerin haklılandırılmasının ve yeterliliklerinin görülmesinin çok zor olduğunu dile getirir. Bir dil konuşucusunun dinleyicisinin edinci, yani onun sahip olduğu dilin bilgisi hakkında bilgi edinme meselesi oldukça tartışmaya açıktır. Dilbilimsel edimlerden edindiğimiz aktüel veriler bize ancak altta yatan dilbilimsel yapıya yönelik hipotezlerimizin doğru olup olmadığının kanıtını sunacaktır. Chomsky bir anadil konuşucusunun dilbilimsel sezgisi ile ilgili önemli bilgi elde etme yolunda kullanabileceği çok az deneysel veya bilişimsel yöntem olduğunu belirtir (Chomsky, 1965: 18-20).

Chomsky İngilizce tümcelerden verdiği örneklerle derin ve yüzey yapı ayrımını netleştirmeye çalışır. Bu örneklerden ortaya çıkan iki önemli sonucu da ortaya koyar. İlk olarak, yüzey yapının analizi ile ortaya konan bilginin, derin yapıya kıyasla pek bir sonuç vermediği görülür, çünkü örneklerde verilen tümceler analiz edildiğinde yüzey yapıda aynıymış gibi görünmelerine rağmen semantik olarak yorumlanmalarını belirleyen derin yapıda oldukça farklı oldukları ortaya çıkmıştır. İkinci olarak, konuşucunun üstü kapalı bilgisindeki belirsizliği gözler önüne serilmiştir. Herhangi bir İngiliz dili konuşucusu içselleştirdiği dilbilgisinin aslında benzer tümcelerin çok farklı sentaktik analizlerle incelenebileceğinin farkında olmamaktadır. Chomsky yüzey yapıdaki benzerliklerin, dilin esas doğasının altında yatan farklılıkları gizleyebileceğini gözden kaçırmamak gerektiğini vurgular. Bunun yanı sıra Chomsky'ye göre konuşucunun dile dair bilgisinin gerçek doğasını belirleyebilmek için öncelikle konuşucunun sezgisine zekice yöntemlerle rehberlik edilmesi ve yönlendirilmesi gerekebilir. Chomsky bu iki durumdan ilkinin geleneksel dilbilim teorisinde ve analitik felsefede sıklıkla yinelenildiğini, ikincisinin ise Platon'un *Menon* diyaloguna kadar gittiğini ifade eder (Chomsky, 1965: 21-24).

Chomsky üretici dilbilgisini haklılandırmanın iki yönü olduğunu ifade eder. Bunlardan birisi betimsel yeterliliklerdir. Dilbilgisi nesnesini doğru biçimde betimlediği sürece haklılandırılır. Buna dilbilimsel sezgi, konuşucunun üstü kapalı edinci denir. Bu anlamda dilbilgisi dışsal zeminlerde dilbilimsel olguya karşılık gelecek şekilde haklılandırılır. Daha derin olan ikinci seviye ise açıklayıcı yeterlilik ile ilgilidir. Bir

dilbilgisi belli ilkelere bağılı betimsel yeterliliğe sahip olması durumunda haklılandırılır. Bu anlamda dilbilgisi içsel zeminlerde, dilin biçimi hakkında açıklayıcı bir hipotez oluşturan bir dilbilim teorisine bağlantısı çerçevesinde haklılandırılır. Açıklayıcı yeterliliğin içsel haklılandırılması sorunu, aslında, bir dil edinimi teorisi geliştirme, yani bu başarıyı mümkün kılan belli doğuştan yetilere dair bir görüş oluşturma meselesidir.

Chomsky'nin bu çalışmasında ortaya attığı bir başka kavram ise dilbilimsel tümeller (*linguistic universals*) kavramıdır. Chomsky bir dilbilim teorisinin mutlaka bir dilbilimsel tümeller görüşü içermesi gerektiğini ifade etmiştir. Bu, bir çocuğun dil öğrenme sürecine doğuştan getirdiği ve dilin doğasına yönelik ilk varsayımların ne olduğu ve doğuştan gelen düzenin ne kadar detaylı ve özel olduğu ile ilgilidir. Dilbilimsel tümellere dair oluşturulacak görüş, bir taraftan dillerin aktüalitedeki çeşitliliği tarafından çürütülmemeli öte yandan dili öğrenmedeki hız ve tekbiçimliliği açıklayabilecek kadar zengin ve belirtik olmalıdır. Dilbilimsel tümellerin incelenmesi bir doğal dilin üretici dilbilgisinin özelliklerinin incelenmesidir. Dilbilimsel tümeller biçimsel tümel (*formal universals*) veya tözsel tümel (*substantive universals*) olarak sınıflandırılabilirler (Chomsky, 1965: 27-28).

Biçimsel tümel ve tözsel tümel arasındaki fark, ilkinin kurallarla ilgili olması, ikincisinin ise bu kurallarla atıfta bulunulan varlıklarla ilgili olmasıdır. Tözsel tümeller fonetik birimler gibi kategorilerin ve sentaktik kategorilerin listeleridir. İki şekilde kullanılabilirler. İlk olarak tüm dillerin kendi repertuarlarına bir alt küme olarak seçebilecekleri bir olasılıklar kümesi olarak kullanılabilirler. İkinci olarak genellemelerin ifadeleri için bir arka plan olarak kullanılabilirler. Buna örnek olarak şu ifade verilebilir: “Her dilde sesli harfler vardır.” Biçimsel tümeller kuralların biçimi ile ilgili ifadelerdir. Hiçbir dilde yapıdan bağımsız olarak bir tümcenin sözcüklerinin yerlerinin değiştirilmesine dair bir kural olamaz (Hacken, 2007: 81).

Chomsky 1980 yılında yayımladığı *İlkeler ve Temsiller (Rules and Representations)* kitabında dilbilimsel tümellerden tekrar söz eder ve dilin yapısına yönelik en ilgi çekici çalışmaların dilbilimsel tümellerle ilgili olduğunu vurgular. Dilbilimsel tümeller, dilin genelde biyolojik bir gereklilik olduğu düşüncesi ile bağlantılıdır. Chomsky tümellerin biyolojik yönünü vurgularken, dil edinimini mümkün kılan, insana biyolojik olarak bağışlanmış bir yeti olduğunu ifade eder. Bu açıdan tümellerin Chomsky'nin

dilbilimindeki varlığı, dil ediniminin genetik yatkınlık olduğu varsayımının bir tür yan etkisidir (Hacken, 2007: 82).

Bir dilbilgisinin soyut bir koşulu karşılaması özelliği, eğer tüm doğal dillerin genel bir niteliği ise ona “biçimsel dilbilimsel tümel (*formal linguistic universals*)” denebilir. Chomsky semantik düzeyde de bu tür tümelerden söz edilebileceğini belirtir. Örneğin her dilde özel adların zamansal ve uzamsal yakınlığı karşılayan nesnelere işaret etmesi veya herhangi bir dildeki renk ifade eden sözcüklerin renk skalasını aralıksız dilimlere ayırması biçimsel tümeleri semantik düzeyde göstermektedir. Chomsky doğuştan dil-edinme yetisi hipotezini ortaya koyan bir dil teorisinin mutlaka biçimsel ve tözel tümelerle ilgilenmesi gerektiğini vurgular (Chomsky, 1965: 29-30).

1981 yılında Chomsky dil edinim süreci ile ilgili Evrensel Dilbilgisine yönelik olarak yeni bir kavramsallaşma yoluna girmiş ve ilkeler (*rules*) ve parametreler (*parameters*) dediği çerçeveyi ortaya koymuştur. 1981 yılında Evrensel Dilbilgisi olarak nitelediği oluşumu, tüm dillerde ortak olan nitelikler olarak gördüğü ilkeler kümesi biçiminde kavramlaştırmıştır. Bu ilkelerin bir kısmı parametreler içerir. Parametrelerde belli bir dili ilgilendiren sınırlı sayıda ayar seçeneği vardır. İlkeler ve parametrelerin doğuştan olduğu düşünülürse, çocukların çevreden gelen dil girdilerini anlayıp bilinçsizce analiz edebildikleri ve uygun anadil dilbilgisini oluşturabildikleri sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu analiz ve oluşum tamamıyla dilbilgisi tarafından sınırlandırılır. Bu durum da çocukların ne kadar hızlı ve her zaman başarılı biçimde dili edindiklerinin bir kanıtıdır. Evrensel Dilbilgisindeki ilkeler ve parametrelerin bir listesi yoktur ve hazırlanması da mümkün görünmemektedir, çünkü teori gelişip değiştikçe bu ilkelerin neliğine ilişkin önermeler de değişmektedir. Chomsky ilk olarak ortaya attığı dönüşümsel-üretici dilbilgisinden bu yana radikal bir değişiklik yapmış ve dil edinimini Evrensel Dilbilgisinin rehberliğinde dil girdisine dayanarak bir kurallar sisteminin çıkarımını yapmak olarak görmemeye başlamıştır. Chomsky'nin artık iddia ettiği, Evrensel Dilbilgisinde oldukça genel ilkeler ve içinden seçim yapılabilecek tercihler olan parametreler olduğudur. Çocuğun dil ediniminin başlangıç durumu, zihnindeki dil yetisinde doğuştan verilmiş olan ilkeleri kapsayan Evrensel Dilbilgisidir. Belli bir dilin gelişmesinde edinilen şey, öğrencinin Evrensel Dilbilgisindeki seçeneklerle eşleştirdiği dil verilerinden edinilen bilgidir. Nihai ürün, yetişkin bir anadil konuşurunun sahip olduğu dilbilgisidir. Bu açıdan bakıldığında

çocuklarda dil ediniminin gerçekleşmesi doğal, içgüdüsel ve biliş sistemine içsel gibi görünmektedir (Saville-Troike, 2006: 46-50).

2. CHOMSKY'DE ZİHİN

Chomsky'nin düşünceleri kronolojik bir sıralamaya uygun olarak yorumlanırken, onun, dile yönelik incelemelerinin onu, zihne yönlendirdiği görülmektedir. Öte yandan, insanın bilişsel yetileri, bu yetilerin doğası, onların edim haline dönüşmesi ve yorumlamaya geçiş biçimleri son yüzyılın merak edilen araştırma konuları olmuştur. Dil yetisi, Chomsky'ye göre, insanın sahip olduğu bilişsel sistemlerden birisidir. Chomsky, Robert W. Rieber tarafından yapılan bir röportajda “biliş” terimini, “dil” teriminin karşısında kullanmadığını vurgulamıştır. Biliş, inanç, bilgi, anlık, yorum, algı gibi tüm sistemleri kapsayan genel bir terimdir. Dil ise diğerleri ile etkileşime geçerek bilişsel yapılarımızın karmaşık bütünlüğünü oluşturan diğer sistemlerden birisidir. Diğer bilişsel yetilerimize örnek olarak mekanın görsel algısını, sayı sisteminin soyut nitelikleri ile uğraşabilme yetimizi veya farklı türlerdeki müziksel yaratımları anlayabilme ve yorumlayabilme yetimizi vermiştir.

Chomsky'nin dil ve düşünme arasındaki ilişkiye, zihinle ilişkili olarak içsel dil ve dışsal dil ayırımına, dilin içselliğinin nasıl olduğuna, dilbilimin zihin araştırmalarına yaptığı katkılara ve dil ediniminde davranışçılığın karşısında dururken zihin ile kurulan bağlantıya yönelik sorgulamalar ortaya koymuştur. Bu bölümde, Chomsky ve onun dilbilimden zihne doğru yolculuğunda ifade ettiği düşünceleri ele alınacaktır.

2.1 CHOMSKY'DE DİL VE DÜŞÜNCE İLİŞKİSİ

Chomsky, Naomi Chase tarafından yapılan bir röportajda, dilbilim çalışmalarına başlama nedenini, bir konuşmacının zihninde neler olup bittiğine dair teorik bir anlığa ulaşmak için dili kullanmayı hedeflediğini söyleyerek açıklamıştır. İnsanın düşünmesine hükmeden doğa kanunlarının neliği ile ilgilendiğini belirten Chomsky, dil ve düşünce arasındaki ilişkinin nasıl olduğuna net bir cevap verilemeyeceğini, çünkü birtakım belirtileri dışında düşünme kavramı ile ilgili fazla bilgiye sahip olmadığımızı iddia eder. Düşünmenin belirtilerinden birisi tabii ki dildir ve bu nedenle de ikisi arasında güçlü bir ilişki olmalıdır. Ama şu da bir gerçektir ki bazen sözcükler olmadan da düşünürüz. Düşündüklerimizi dile

dökerken kastetmediğimiz dilsel ifadeler kullandığımız da olur. “Onu demek istemedim” dediğimiz durumlarda düşündüğümüzü söylerken dilbilim mekanizmasının çalışmayabildiğini görürüz. Bu nedenle düşünce ve dilin aynı şeyler olmadığını söyleyebiliriz. Chomsky dil ve düşünce farklılığına bir örnek olarak bazen tanıdığımız birisini gördüğümüzde aklımızdan türlü şeyler geçtiğini ama bunların dile dökülemediğini verir.

Chomsky, Magee tarafından yapılan bir röportajda zihnin özünde yetiler veya organlar dizgesi olduğunu ve dilin de bu yetilerden birisi olduğunu belirtmiştir. Biraz incelendiğinde insanların, içgözlem yaparken gerçekleştirdiği düşünme etkinliğinde dili bu etkinliğe katmadığı görülecektir. Chomsky buna ek olarak bir kedinin düşünmesinde dili işin içine katmadığı örneğini paylaşmıştır (Magee, 2004: 285-286).

Chomsky’ye göre dil düşünme için bir araçtır. Her insan en az bir dile hakimdir. Bu karmaşık sistem düşünme ve iletişim için kullanılır. Dil ve düşünme arasındaki ilişkiye bakıldığında ilk sorgulanan düşüncenin dil gibi bir araç ile mi gerçekleştiğidir. Eğer düşünmenin, dilin aracılığı ile gerçekleştiği kabul edilirse bu aracın, doğal dilimiz mi yoksa “düşünce dili” gibi farklı bir dil mi olduğu sorgulanabilir. Yani insan İngilizce, veya Fransızca mı düşünür yoksa insanın doğal dili ile ilişki içinde olan bir başka düşünce dili var mıdır? Eğer farklı bir düşünme dili kabul edilecekse, onun doğal dilimizle nasıl bir ilişkide olduğu da merak konusu olacaktır. (Smith, 1999: 45-46)

Chomsky’nin evrenselci bakış açısına göre tüm özel dillerin biçim ve içerikleri büyük ölçüde önceden belirlenmiş bilişsel bir tözden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle de diller, insanlarda ortak olan bilişsel özelliklere dair zengin bir tanı ortaya koymamızı sağlamaktadır (Gleitman ve Papafragou, 2004: 635). Dil derin ve önemli bir anlamda zihnin bir aynasıdır. İnsan aklının bir ürünüdür. Doğal dillerin niteliklerini, yapısını, organizasyonunu ve kullanımını inceleyerek insan doğasına yönelik bilgi edinmeyi umarız. Chomsky’ye göre düşünme, dilin veya dil ile oldukça fazla benzerlik gösteren bir sistemin kullanımını içerir. Bu açıdan bakıldığında dil, zihnin aynası olarak görülebilir ama zihnin bir modeli gibi düşünülmemelidir (Smith, 1999: 47). Aksan dil-düşünce ilişkisi söz konusu olduğundaki belirsizliği şu şekilde açıklamıştır.

Görülüyor ki dil-düşünme ilişkisi ve dil olmadan düşünmenin gerçekleşip gerçekleşmeyeceği sorunu- bu iki işlevin sıkı ilişkisi olduğu halde- bugün için kesinlikle çözümlenmiş değildir. Dil olmadan düşünmenin gerçekleşmeyeceği, özellikle soyut kavramların dile bağımlılığı çoklarıncaya benimsendiği halde sorunun kesin çözümü herhalde bilim ve teknikteki yeni ilerlemeleri, deneysel çalışmaların geliştirilmesini bekleyecektir. (Aksan, 2009: 55)

2.2 İ-DİL VE D-DİL

Dil ve zihin ile ilgili meselelere 1950’li yıllardaki yaklaşımın davranış bilimlerinininkiler ile paralel olduğunu ifade eden Chomsky, bu türden araştırmaların nesnesinin davranış ürünleri biçimindeki veriler olduğunu belirtmiştir. Chomsky’ye göre, bu dil kuramlarındaki incelemeler, dilsel malzeme yığınının çözümlenmeleri ve sınıflandırılmaları biçimindedir.

Dil için “bilginin dayanağı olan ilkeler”, kişinin edinmiş olduğu içselleştirilmiş dilin (*I-dil*)’in ilkeleridir. Bu ilkeleri edinen Jones geniş bir bilgi yelpazesine sahip olur; örneğin **glnik** değil **glink**’in İngilizce bir sözcük olabileceğini; **John is too angry to talk to (Mary)** <John Mary ile bir konuşma yapmak için büyük bir öfkeyle bekliyor> tümcesinin (eğer *Mary* ortada yoksa) John’la konuşulabileceği, ama (*Mary* ortalıkta olduğunda konuşan kişinin John’un kendisi olacağı anlamına geldiğini; **I wonder who John expects to see him** <Merak ediyorum, John kimin onu görmesini bekliyor> tümcesinde **him** <onu> sözünün John’a gönderme yapmak için kullanılmış olabileceğini, ama **I wonder who** ifadesi çıkarılırsa <tümce ‘John onu görmeyi bekliyor’ halini aldığı> bunun mümkün olmadığını; biri John’un evi kahverengiye boyadığını söylese, bundan John’un boyayı evin dış yüzeyine vurduğunun ama onun evin içini de kahverengiye boyamış olabileceğinin anlaşılacağını; biri John’un dağa tırmandığını söylese, bundan, onun dağa çıktığının ama aşağı inmesinin de mümkün olduğunun anlaşılacağını; kitapların **John memorized then burned the book** <John ezberledi sonra da kitabı yaktı> örneğinde olduğu gibi belli bir anlamda aynı anda hem soyut hem somut olabileceğini ve sınırsız daha birçok şeyi bilir. Böyle özel bilgi örneklerinin dayandığı İ-dil ilkelerini “yaratma gücü”, ilkelerin büyüüp gelişmesinden sorumlu olan kalıtsal mirasın bir bileşeni olarak görülmektedir. (Chomsky, 2011: 8, 9)

Chomsky, İ-dil (içsel dil, *internal language, I-Language*) ve D-dil (dışsal dil, *external language, E-Language*) ayrımını, *Dil ve Zihin (Language and Mind)* kitabında ayrıntılı olarak ele almıştır. D-dil gündelik İngilizce düşüncesine denk gelen, bireye dışsal olan olarak betimlenebilir. Bu, onun, Almanca veya Türkçe dillerini birbirlerinden farklı diller kılan şeylere atıfta bulunmak amacıyla ortaya koyduğu bir kavramdır. Fakat bu diller bireysel insanın sahip olduğu dil yetisini yansıtmaz. Buna karşılık İ-dil, belirtik psikolojik konuları itibarıyla bireysel bilgi ile ilgili ifadeler için uygun bir alandır ve tutarlı bir

tanımlanabilirlik avantajına sahiptir. Bu anlamda da İ-dil bilimsel araştırma için uygundur (Smith, 1999: 31).

İ-dil bireysel, içsel ve maksatlı bir bilgi sistemidir ve insanın dilbilimsel yetilerinin altında yatar. Chomsky'ye göre, bir İ-dil uygun durumlarda sözcelenen tümceleri anlama ve tümceler üretme yetimizin altında yatan şeydir (Smith, 1999: 32). İ-dil içsel dile atıfta bulunurken karşısında kullanılan D-dil dışsal dil ile ilişkilendirilir. İ-dil, dilbilim teorisinin nesnesi olarak incelenir ve bir anadil konuşucusunun zihinsel olarak temsil edilen dilbilimsel bilgisidir. Bu açıdan İ-dil zihinsel bir hazıroluştur. Chomsky içsel veya bireysel olanı ifade etmek için kısaltılmış bir terim ortaya koymuştur. D-dil ise bir dilin ne olduğu ile ilgili diğer tüm kavramları içerir. D-dil, bir dil topluluğunun ortak kullandığı bilginin veya davranışsal alışkanlıkların bütünüdür. İ-dil kavramını, dışsal anlamında kullandığı D-dil kavramı ile karşılaştırmıştır. Chomsky'ye göre sadece İ-dilleri bilimsel çalışma için konu olabilirler (Bezuidenhout, 2006: 127).

Chomsky'nin İ-dil ve D-dil ayrımını ortaya koyma nedeni, o zamana kadar geliştirilen edinç kavramını netleştirmektir. Yapısal ve betimleyici dilbilim, dili edimler, sözcemelemler veya sözcükler, tümceler gibi dilbilimsel biçimler olarak görmüştür. Chomsky bunları dışsal dilin, yani D-dilin teknik kavramlarına dair örnekler olarak düşünmüştür. Hacken D-dilin kesinlikle birleşik bir kavram olmadığını belirtir. Zihinsel bir kavram olan edinç, D-dilin farklı görünüşlerinden bağımsızdır. Öte yandan, edinç kavramı ve İ-dil arasındaki farklılığı da netleştirmek gerekir. Edinç ve İ-dil arasındaki en temel farklılık, İngilizce sözcüklerin farklı dilbilgisel ve seçeneysel nitelikleri olmasından dolayı farklı İ-dillerden söz edilebilirken, farklı edinçlerin olduğundan bahsedilemez (Hacken, 2007: 49, 50).

Chomsky dilbilimde, bireylerin oluşturduğu bir sosyal veya politik grubun dilinden ziyade, bireyin diline odaklanmıştır. Ona göre, bireye dışsal olan ve gündelik İngilizce düşüncesine denk gelen D-dilin, bir teorisin temeli olabileceğini düşünmenin savunulur yanı yoktur. Bireyin içsel aidiyeti olan İ-dil, belirtik biçimde psikolojik konumu ile kişisel bilgiye dair söylenebilecek ifadeler için uygun bir alan gibi görünmektedir (Smith, 2005: 35). Lightfoot bir çocukta İ-dilin gelişimini, saçın gelişimine benzetir. Saç, hava, ışık ve protein ile karşılaştıkça gelişir. Biyolojik olarak yönetilen dil organı da herhangi bir dil topluluğunun dil kullanımına maruz kaldıkça gelişecektir (Lightfoot, 2005: 58).

2.3 GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE DİLBİLİMİN ZİHİN ARAŞTIRMALARINA KATKILARI

Chomsky *Dil ve Zihin*'de, dilbilimin zihinsel araştırmalara yaptığı katkıyı irdelediği bölümde günümüzün dil araştırmalarına katkıda bulunan iki araştırma geleneği olduğunu iddia eder. Bunlardan ilki 17. yüzyılda Descartes ile şekillenen felsefi dilbilgisi geleneği, diğeri ise yapısalcı gelenektir. Uşçu dil felsefesi, birbirinden bağımsız gelişmelerin birleşmesi ile felsefi veya “Evrensel Dilbilgisi” denebilecek bir dilsel yapı kuramına yön vermiştir. Felsefi dilbilgisi günümüzün üretici dilbilgisine benzer biçimde dilbilgisinin amacının çeşitli dilsel kullanım verilerini betimleme ve yorumlama olduğu görüşüne karşı çıkmıştır.

Chomsky felsefi dilbilgisinin gelişimine destek olarak *Port-Royal Grameri* örneğini verir. Bu okulun en önemli yeniliklerinden birisi, bir dilbilgisi birimi olarak sözcük öbeği kavramını belirlemiş olmasıdır. Daha önceki dilbilgileri sözcük türleri ve çekim üzerine odaklanmıştır. Chomsky'ye göre *Port Royal* okulu dildeki **derin yapı** ve **yüzey yapı** ayrımını görebilmiştir. Chomsky felsefi dilbilgisinden bahsederken Humboldt'a da göndermede bulunmuş ve onun konuşucunun sınırlı araçları sınırsız biçimde kullandığı söylemini hatırlatmıştır. Chomsky'ye göre “Humboldt'un dilbilgisi, uygun biçimde birbiriyle bağlantılı, sınırsız sayıda derin ve yüzey yapı üreten sınırlı bir kurallar dizgesi içermek zorundadır. Ayrıca bu soyut yapıları birtakım ses ve anlam tasarımlamalarına bağlayan birtakım kurallar bulunmalıdır. Aslında günümüzde geliştirilip yetkinleştirilen dilbilgisi yapısı kavramı budur.” (Chomsky, 2011: 43- 45).

Chomsky'nin günümüzdeki dil araştırmalarına katkıda bulunduğunu söylediği ikinci araştırma geleneği ise yapısalcılıktır. Yapısal dilbilim sayesinde eldeki bilginin kapsamı genişlemiş ve verilerin güvenilirliği artmıştır. Chomsky'ye aykırı gelse de yapısal dilbilimin dil araştırmalarına en önemli katkısını Saussure'e göndermede bulunarak belirtmektedir:

Demek istediğim, Saussure'ün sözünü ettiği parçalama ve sınıflandırma teknikleri “bulgulama işlemleri”ni oluşturmak için gösterilen dikkatli ve ciddi çaba. (...) Başarısız oldu çünkü bu teknikler en iyimser görüşle bile yüzey yapı olgularıyla sınırlanmışlardır; bu nedenle de dil kullanımının yaratıcı yönünü ve anlam içeriği anlatımının temelinde bulunan düzenekleri açığa çıkaramazlar. Ancak temelde önemli olan şey, bu çabanın, dil incelemesinde ilk kez açık ve anlaşılır bir biçimde dile getirilen temel soruna yöneltilmiş olmasıdır. Ortaya atılan sorun, duyu verileriyle iş gören ve dile -dil edincine- ilişkin bilgi veren düzeneği belirleme sorunudur. (Chomsky, 2011: 51)

Chomsky günümüzde yapısalcı ve davranışçı yaklaşımın, dil ve zihin araştırmaları konusunda oldukça zayıf birtakım yönlere sahip olduğunu dile getirir. Ona göre, yüzeysel açıklamalarla yetinen bu yaklaşımlar zihnin yapısını diğer başka organlarinkine kıyasla daha basit görmektedir. Bu yaklaşımlar dili, alışkanlıklardan oluşan bir yapı veya çağrışımlarla bağlantılar oluşturma ağı olarak değerlendirilir. Bunlara ek olarak onlar, dili bilmeyi, sadece dilin nasıl olduğunu, yani verilen tepkiler dizgesini bilme olarak düşünmektedir. Chomsky insanın bilişsel yetilerinden biri olarak dili incelemeye başlarken, Köhler'in ifade ettiği gibi, “zihinsel olgular” ile aramıza “fiziksel bir mesafe” koymamız gerektiğini belirtir. Bu zihinsel olguların temelinde ne kadar soyut veya karmaşık bir düzenek olursa olsun, bunun açıklanması için kuramlar geliştirmekten kaçınılmamalıdır.

Chomsky bir dili öğrenmiş kişinin, dildeki ses ve anlamı ilişkilendirmeyi içselleştirmiş olacağını belirtir. Dilbilimcinin yapması gereken, içselleştirilmiş kurallar dizgesinin yanı sıra dil kullanımında rol oynayan temel bir etmeni de incelemek ve dilbilgisinde bunu da ortaya koymaktır. Dilbilimcinin ortaya koyduğu açıklayıcı bir kuram biçimindeki dilbilgisi, bir dil konuşucusunun, dilsel bir ifadeyi başka bir biçimde değil de neden o biçimde anladığı, yorumladığı, kurduğu veya kullandığını açıklamayı hedefler. Ama dilbilimci daha derin açıklamalarda da bulunabilir. Bir dil konuşucusu, maruz kaldığı sınırlı ve niteliksiz kanıtları temel alarak kendisi için bir dilbilgisi seçmiştir. Yüzeysel anlamda dilbilgisi, kurallar ve kuralların etkileşimi ile ilgiliyken, daha derinde kişinin sınırlı kanıtlara dayanarak özel dilbilgisini kurmasını belirleyen ilkeler araştırılmalıdır.

Dilbilgisinin biçimini belirleyen ve belli veriler temelinde uygun dilbilgisini seçen ilkeler, geleneksel kullanımı izleyerek, “evrensel dilbilgisi” denebilecek bir alanı oluşturur. Böyle anlaşıldığında evrensel dilbilgisinin incelenmesi, insanın zihinsel yetilerinin doğasının incelenmesi demektir. Bu inceleme, bir dizgenin gücöl bir insan dili olarak nitelenebilmesinin gerekli ve yeterli koşullarını, var olan insan dilleri için rastlantısal olarak doğru olmayan, tersine insanın dil edincinin kökeninde bulunan, dolayısıyla nelerin dilsel deneyim sayılacağını, dile ilişkin olarak bu deneyim temelinde ortaya çıkan bilgilerin hangileri olduğunu belirleyen doğuştan yapılanmayı oluşturan koşulları belirtmeye çalışır. Bu nedenle, özel dilbilgisi de açıklayıcı bir kuram olarak görülebilir ama evrensel dilbilgisi ondan daha derin bir açıklayıcı kuramdır. (Chomsky, 2011: 57-58)

17. ve 18. yüzyıllarda geliştirilen usçu yaklaşım, tümceleri fiziksel belirtkeler (*signal*, “Göstergesel düzlemde, doğal özellikli bir belirtiyeye karşıt olarak, bildirişim amacı güdülen istençli ve yapay yoldan oluşturulmuş biçim (...) Dilsel göstergeler bu anlamda belirtke sayılır. Öte yandan tüm belirtkeler uzlaşım sal ya da saymaca nitelikli olarak görülürken, tümcenin anlamının ise önermeler dizgesi tarafından ortaya konduğunu ve bu anlamın zihinde üretildiği ileri sürülür (Vardar, 1982, 37). Chomsky bunların günümüz terimleriyle “dilbilgisel dönüşümler” olarak adlandırıldığını ve biçimsel birtakım işlemlerle gerçekleştiğini vurgular. Yine günümüzde kullanılan bir ifade olarak “yüzey yapı”, burada fiziksel belirtkeyle bağlantılı olan biçimsel yapı, ulamlar ve söz öbeklerinden oluşur. Derin yapı ise yine bu söz öbekleri ve ulamlar dizgesinden yola çıkarak ulaşabildiğimiz temeldeki soyut nitelikli yapıdır.

2.4 DİLİN İÇSELLİĞİ

Dilin içsel olduğunu savunan görüş, dilin, bireylerin zihinlerinin bir niteliği olduğunu vurgular. Dile yönelik içselci yaklaşım en çok da Chomsky ile ilişkilendirilir. Chomsky’ye göre beynin bir bölümü dil konusunda uzmanlaşmıştır. Dil sisteminin doğuştan bir özelliği vardır. Her insan aynı biçimde yapılandırılmış bir dil sistemi ile doğar. Dil sisteminin bu başlangıç durumuna S^0 diyelim. Evrensel dilbilgisi bir S^0 teorisi dir. Bu bakış açısından dil edinimi zihindeki dil sisteminin gelişimi ve olgunlaşmasıdır. Bir dil, bireyin dil sisteminin olgunlaşmış biçimidir. Bu olgun duruma ise S^1 diyelim. Tabii ki dil gelişimi dilbilimsel girdiye maruz kalmayı gerektirir. İngiliz dili konuşulan bir çevrede büyüyen bir çocuk İngiliz dilini edinirken, Japonca konuşulan bir toplumda büyüyen bir çocuk da doğal olarak Japon dilini edinecektir. Bir kişinin dilinin dilbilgisi S^1 ’in, yani kişinin dil sisteminin olgunlaşmış durumunun teorisi dir (Bezuidenhout, 2006: 127, 128).

Dile zihinselci yaklaşım daha ziyade 17. yüzyıl filozofu Descartes’ın görüşleri ile şekillenmiştir. Descartes, insanlara özgü rasyonel bir farkındalık olarak zihin ve tüm canlılardaki bir özellik olan kasların, hücrelerin ve organların fiziksel bütünü olarak beden arasındaki ayrımı ortaya koymuştur. Biz de “zihin-beden düalizmi”ni, nöronlardan oluşan fiziksel bir kütle olarak beyin ve zihinsel süreçlerin nasıl işlediği ile ilgili felsefi anlık olarak zihin ayrımını yapmak için kullanıyoruz (Whong, 2011: 4).

Dil yetisi, insan türüne özgü bir özelliktir. Tüm insanlarda neredeyse eşit olan ve benzeri başka varlıklarda bulunmayan bir yetidir. Chomsky hiçbir çocuğun, kendisine 3-4 sözcükten oluşan tümcelerin olabileceği, fakat 3,5 sözcükten oluşan bir tümcenin mümkün olmadığı öğretilmemiş olmasına rağmen, onun yine de bunu bildiğini ifade eder. Ona göre, bu tür bir bilgi ancak ve ancak insanın biyolojik düzeneğinin bir sonucu olabilir. Chomsky bu özel bilgiyi açıklarken Hume'un "doğanın yaratıcı eli" ifadesine göndermede bulunur. Dil yetisinin, bilim insanlarının görme sistemi, bağışıklık sistemi veya dolaşım sistemi hakkında konuştukları biçimde bir dil organı gibi görülmesi mantığa uygundur. Chomsky tıpkı diğerleri gibi dil organının da en temel özelliğinin genlerin bir ifadesi gibi görüldüğünü savlar. Her dil, dil yetisinin başlangıç durumu ve deneyim süreci olan, iki etmenin etkileşiminin sonucudur. Bu başlangıç durumuna, deneyimi girdi olarak alan ve zihinde içsel olarak temsil edilen dili de çıktı olarak veren, "dil edinim aracı" denebilir. Burada hem girdinin hem de çıktının araştırmaya elverişli olması söz konusudur. Deneyim süreci ve edinilen dilin nitelikleri inceleme konusu olabilir; bu yolla öğrenilen de, ikisi arasında aracılık eden başlangıç durumu hakkında bilgi verecektir. Chomsky bu başlangıç durumunun tüm insanlarda ortak olduğuna, bizi inandıracak gerekçeler olduğunu belirtir. Tokyo'da büyüyen bir çocuk oradaki diğer çocuklar gibi Japonca konuşacaktır, tıpkı İngiltere'de büyüyen bir çocuğun İngilizce konuşacağı gibi. Bunu kabul ettiğimiz takdirde, başlangıç durumu teorisini serimleyecek güçlü empirik durumlar ortaya çıkarmak mümkün olacaktır. Bu konu ise, genlerin başlangıç durumunu nasıl belirlediğine, bu başlangıç durumuna nasıl beyin mekanizmalarının dahil olduğuna yani dilin biyolojisine yönelik pek çok soru ortaya çıkarır. Chomsky'nin dil organı dediği içselleştirilmiş dildir. İçselleştirilmiş dil ise bireyin dilinin dilbilgisidir. İçselleştirilmiş dil, kişinin dilindeki ifadeleri üretir. Bu yüzden dilin teorisine "üretici dilbilgisi" denir. Her ifade nitelikler karmaşasıdır ve bunlar kişinin edim sistemleri için komutlar sağlarlar. Bu edim sistemlerine örnek olarak eklemleyici aygıt veya düşünceleri düzenleme biçimleri verilebilir. Kişi, diliyle ilgili edim sistemleri ile ses ve ifadelerin anlamlarına ilişkin bilgiye ve duyduklarını anlama, düşüncelerini ifade etme ve dili pek çok başka şekilde kullanma yetisine sahip demektir. Üretici dilbilgisi 1950'lerde "bilişsel devrim" olarak adlandırılan gelişmelerle ortaya çıkmıştır. Chomsky, "devrimsel" yanı tartışılır olsa bile, bunun önemli bir bakış açısı değişimi olduğunu ifade eder. Bu bakış davranışların ve metinler gibi davranışların ürünlerinin incelenmesinden ayrılarak, düşüncede ve harekette rol oynayan

içteki mekanizmalara yönelmiştir. Bilişsel yaklaşım, davranış ve onların ürünlerini araştırma nesnesi olarak görmez. Bilişselciler bu davranışlara, zihnin içindeki mekanizmaları için, bu mekanizmaların nasıl iş gördüğüne ve deneyimi nasıl yorumladığına kanıt oluşturan veriler olarak yaklaşır (Chomsky, 2000: 3-5).

2.5 DİL EDİNİMİNDE DAVRANIŞÇILIĞIN KARŞISINDA CHOMSKY'NİN DOĞUŞTANCI TEORİSİ

Davranışçı psikolog Burrhus Skinner 1957'de yayımlanan *Sözel Davranış (Verbal Behaviour)* eserinde dil öğrenimini dilbilimsel davranış teorisi ile yakından ilişkilendirmiştir. Skinner kullandığımız sözcelemlere ve diğer kişilerin kullandığı sözcelemlere verdiğimiz yanıtlara “dilbilimsel davranış” demiştir ve dilbilimsel davranış üzerinde iki öğenin etkili olduğunu iddia etmiştir. Bu öğelerden biri konuşmacı üzerinde etkisi olan mevcut çevrenin etkisidir. Diğer ise konuşmacının pekiştireç geçmiştir. Bu geçmiş, konuşmacının daha önceden ortaya koyduğu dilbilimsel davranışlara verilen veya vermeye devam edilen ödüller veya cezalardır. Skinner'a göre bir dili bilmek, belli birtakım davranışsal yetkinliklere sahip olmak ve bu yetkinlikleri kullanmak anlamına gelir. O, dünyaya veya diğer kişilerin sözcelemlerine cevap olarak uygun şeyler söyleme ve yapma türünden yetkinliklere sahip olmayı, bir dili bilmek olarak görmüştür. Bu nedenle bir dili öğrenmek bu yetkinlikleri öğrenmek demektir ve bu, Skinner'a göre edimsel koşullanma süreci ile gerçekleşebilir. Skinner'a göre tüm sözlü davranışlar birer edimdir. Uyarılar ile bağlantısız olarak başlayan süreç içinde koşullanmanın sonucu olarak bağlantı oluşur. Çevredeki bir uyarana verilen cevap sonrası uygun pekiştireçlerin verilmesi o davranışın tekrarlanması üzerinde etkiye sahip olacaktır. Çocuklar, ürettikleri sözel edimlere yönelik çevrelerinden gelen ödül veya ceza biçimindeki denetlemeler süreci sonrasında dilbilimsel yetkinliklere sahip olacaktır (Cowie, 2010). Ebeveynler ve çocukların çevresindeki diğer yetişkinler, karmaşık dil kullanımlarına devamlı olarak dönüt verirler. Skinner çocukların ilk olarak gelişigüzel bir biçimde konuşma sesleri çeşitliliği ortaya koyduğunda ebeveynlerin bunların içinden sadece ailenin anadilinde kullanılan seslere olumlu dönüt verdiklerini ifade eder. Bu durum da anadiline uygun sesler çıkarmanın desteklenmesi ve tekrarlanması anlamına gelecektir (McDevitt & Ormrod, 2004: 278).

İnsan dilinin gramerinin önemli bölümleri, doğuştan olduğu gibi aynı zamanda sadece insana özgüdür. Bu bölümlerden birkaçı bir tümce oluşturacak şekilde sözcükleri belli bir düzende yerleştirmek, sözcüklere heceler ekleyip çıkararak farklı anlamlara gelen sözcükler türetmek ve küçük bir küme halindeki anlamsız sesleri ard arda dizerek anlamlı sözcükler türetmektir. Chomsky insanın ne boş bir levha olarak doğup çevresindeki dili deneyimledikçe dili öğrenme yetisine sahip olduğuna ne de belli bir dilin bilgisiyle doğduğuna inanmaktadır. Bebekte doğuştan olan, olası gramerlerin oluşturduğu sonlu kümelerin üstü kapalı bilgisidir. Doğuştan olası dil birimlerinin sonlu kümesinin ve onları birleştirme yollarının bilgisi ile donatılmış olan bebek, maruz kaldığı belli dil örneklerini dinler ve zihnindeki olası gramerler kümesinden duymakta olduğu grameri seçer (Petitto, 2007: 84).

Crystal, araştırmaların uzun bir süre boyunca dil edinimini bir taklit ve pekiştirme süreci olarak gördüklerini ifade etmiştir. 1960'lara kadar dil edinimine yönelik yaygın görüş, çocukların bir dili etraflarında duydukları sözcelemleri taklit ederek, tekrarlayarak ve yetişkinlerin onlara yönelik düzeltme ve tepkilerini dikkate alarak öğrendikleridir. Ancak, takip eden araştırmalar ise bu ilkenin dil gelişiminin tüm gerçeklerini açıklamaya yetemeyeceği yönündedir. Çocuklar sesleri veya sözcükleri taklit yoluyla öğrenebilirken, onların belli dilbilgisel yapıları edinmeleri taklit ile açıklanamamaktadır. Taklit yoluyla dilin edinilmesine yönelik eleştiriler iki tür kanıt sunmuştur. Bunlardan biri çocukların kullandığı dile, diğeri ise üretemedikleri dilsel ifadelere dayandırılır. Çocukların kullandığı hatalı birtakım yapılar taklit yoluyla edinilmiş olamazlar çünkü etraflarında dilbilimsel veriyi sağlayan yetişkinler o türden hatalı konuşmalar yapmamaktadır. Bunlara örnek olarak İngilizcedeki bazı düzensiz fiil veya isimleri verebiliriz. İngilizcede pek çok fiilin geçmiş zamanda kullanımı fiilin sonuna “-ed” eki getirilerek oluşturulurken, düzensiz fiillerde, fiilin kökünde de değişiklik olur. Fakat çocukların düzensiz fiilleri de tıpkı düzenliler gibi geçmiş zaman biçimine sokmaları taklit yoluyla açıklanamaz. Çünkü onların taklit ettikleri düşünülen yetişkin kullanımları böyle hataları içermez. Öte yandan kimi çocukların bazı dilbilgisel hatalarının yetişkinler tarafından sıklıkla düzeltildiği durumlardan ve defalarca tekrardan sonra bile doğru kullanımı gerçekleştiremedikleri görülmüştür. Bu araştırmalar sonucunda, dil edinimini sadece taklit, tekrar ve pekiştirme kullanımından ibaret gören dil edinimi teorilerine alternatif olarak yaklaşımların peşine düşülmüştür (Crystal, 1987: 234).

Chomsky 1959 yılında insanın sözel davranışlarının sadece çevreden gelen birtakım uyarılara tepkiler vermekle açıklanamayacağını savunmuştur. Ona göre dil uyarandan bağımsızdır ve pekiştireçler geçmişine yönelik bir bağlantıya sahip değildir. Chomsky'ye göre dil kullanıcısı, herhangi bir çevresel uyarana yönelik olarak, o uyarandan bağımsız bir biçimde de dili kullanabilir. Ayrıca, Chomsky, dilin kullanımının geçmişteki pekiştireç deneyimlerimize bağlı olmadığını ve her zaman bize öğretilen biçimde dili kullanmadığımızı da ifade eder. Aynı noktalar idrak/ kavrayış durumunda da geçerlidir. Ona göre hiç beklenmedik veya tuhaf zamanlarda söylenmiş bile olsa daha önceden hiç duymadığımız tümceler de anlayabiliriz. Diğer konuşmacıların sözcelemelerine nasıl cevap verdiğimiz çoğu zaman pekiştireç geçmişinden ziyade zihnimizin o anki haline göre biçimlenir. Bir dili bilmek Chomsky için sadece bir grup davranışsal yetkinliklere sahip olmak değildir. Aksine bir dildeki yetkinlik, pragmatik, semantik ve sentaktik bilgiler zenginliğine dayanır. Chomsky'ye göre Skinner'ın en büyük hatası, bir dilde yetkin olmanın o dilin nasıl işlediğine dair bilgiye sahip olmayı gerektirdiği gerçeğini görememiş olmasıdır. Buna bağlı olarak Chomsky, dil yetkinliği edinmenin, Skinner'ın öne sürdüğü gibi ne söyleneceği konusunda eğitime meselesi olmadığını savunur. Chomsky belirttik bir eğitimin dil ediniminin bir özelliği olmadığını, çocukların çoğu zaman hiç de koşullanmış gibi görünmediklerini ve ebeveynlerin çoğu zaman çocuklarının dili kullanmalarına yönelik pekiştireçler kullanmadıklarını, aksine çocukların dil kullanımlarını televizyondan veya edilgin bir biçimde yetişkin konuşmalarını dinleyerek öğrendiklerinin iddia etmiştir. Chomsky'nin bir başka iddiası ise bir çocuğun belli bir sözcüğün özne ya da nesne olarak veya sıfatlarla nitelenerek veya çok farklı bağlamlardaki kullanımlarını görmeden de o sözcüğün kullanımına dair yetkinlik kazanabildiğidir. Bir çocuğun o sözcüğün kullanımına dair bir yetkinliğe sahip olmasının gerisinde sözcüğün sentaktik ve semantik niteliklerini ve bu niteliklerin bir bütün olarak dilde nasıl işlev gösterdiklerini bilmesi vardır. Koşullanma dediğimiz mekanizma ise bu bilgiye yönelik ancak sınırlı bir veri sunabilir (Cowie, 2010).

Berk, taklit etme ve pekiştireçler yoluyla erken dil gelişimine destek sağlanabildiğini fakat günümüzde tamamen ve sadece davranışçı yaklaşımı destekleyen araştırmaların pek kalmadığını ifade etmiştir. Davranışçı yaklaşımın belirttiği biçimde bir dil edinim süreci, yetişkinlerin sürekli ve düzenli olarak dil eğitimi içinde bulunmalarını ve çocuğun sistemli biçimde kelime ve cümle yapılarının kullanımı açısından pekiştireçler ile desteklenmesini

gerektirmektedir. Bu yaklaşımın öngördüğü yöntem pek çok ebeveyn açısından olanaksız görünmektedir. Daha da ötesi çocukların belli bazı kullanımları, etraflarındaki örneklerden kopyalanmış veya onlar sayesinde oluşturulmuş kullanımlar değildir (Berk, 2003: 354). Yine de Skinner gibi davranışçuların teorilerinin dil edinimine yönelik katkıları yadsınamaz. Yapılan araştırmalar tam olarak nasıl olduğunu açıklayamasa da yetişkinlerin dil kullanımları ile çocuklar için model oluşturmaları, çocukların kullandığı sözcelemlere verdikleri cevaplar, tepkiler veya pekiştiriciler çocukların dil edinimi süreçlerini desteklediğini göstermektedir. Bunun yanı sıra davranışçı teorilerin ortaya koyduğu ilkeler konuşma ve dil terapistleri için değerlidir çünkü, konuşma güçlüğü veya gecikmesi yaşayan çocukların bu durumların nasıl üstesinden gelebilecekleri konusunda fikir verirler (Ratner, 2001: 347-350).

Chomsky, Naomi Chase tarafından yapılan bir röportajda, dile yönelik çalışmalarının başlangıcından itibaren biyolojik bir yöne vurgu yaptığını, konuşma ve anlama yetimizin deneyimin çok ötesine gittiğini ifade eder. Bir evin kahverengi olduğunu duyduğumuzda, kahverengi olanın evin dışı olduğunu biliriz oysa bize bu yönde bir bilgi öğretilmemiştir. Bildiklerimiz bize iki kaynaktan gelir; içeriden veya dışarıdan. Bizim dışımızdan yani deneyimden gelmiyorsa içsel doğamızdan, biyolojik tasarımıımızdan kaynaklanıyor olmalıdır. Normal fiziksel gelişim her zaman dışsal bir fenomen tarafından tetiklenir ve düzeltilmiş bir şekilde bu dışsal fenomene cevap verir. Fakat bunun temel nitelikleri aslında içimizde vardır. Dil de Chomsky'ye göre böyledir. Edinilme yollarını geliştirebiliriz ama bir çocuğun dili edinmesine engel olamayız. Chomsky sağır çocuklar ve dil kullanılmayan bir çevrede yetişmiş çocukların bile kendilerine göre bir işaret dili geliştirdiklerini gösteren çalışmalara vurgu yapar ve sıfır deneyimle bile sistemin belli bir biçimde kendisini açıkça göstereceğini belirterek dilin yapısındaki temel özelliklerin biyolojik doğamızda yerleşik olduğunu ifade eder. İnsanı diğer varlıklardan ayıran şeyin dil yetisi olduğunu ileri süren Chomsky, bu yetinin varlığımızın temeli olduğunu ve hiçbir başka organizmada buna benzer bir şey olmadığını iddia eder.

Chomsky'nin doğuştancı görüşünü dikkatlice incelemek gerekmektedir. Chomsky kesinlikle doğuştan ideler olduğu görüşü savunmamıştır. İnsanın düşünme ediminin büyük ölçüde insanın doğasından kaynaklandığını belirtir. Chomsky'nin dil konusunda doğuştancı olması onun belli dillerin doğuştan olduğunu düşündüğü anlamına gelmemelidir. Bir çocuğun Japonca veya İngilizce konuşmaya başlaması çocuğun

deneyimlerine bağılıdır. Chomsky'nin doğuştancı görüşü tüm dillerde insan varlığının biyolojisini yansıtan ana özelliklerin ortak olduğudur. Bir dil bilmek tıpkı bir kalbe sahip olmak gibidir, yani, biyolojik mirasımızın bir yansımasıdır. İnsanlar tıpkı belli özelliklere sahip iç organları gibi, belli özelliklerle dili konuşurlar. Beslenme ve egzersiz insanın kalbini sınırlı olanaklarla etkileyebilir. Benzer biçimde deneyim de bir çocuğun dilbilimsel gelişimini belli parametreler içinde etkiler. Yani insanların belli dilleri bilerek donanımlı biçimde dünyaya geldiklerini savunmadan da doğuştancı bir görüş benimsenebilir (Pietroski ve Crain, 2005: 164).

Sonuç olarak Chomsky, Skinner'ın davranışçı dil edinimi modeline karşı çıkmış ve dilde yeterliğin, sadece belli davranışsal yetkinliklere sahip olma meselesi olmadığını, aksine dilin karmaşık ve ayrıntılı niteliklerinin bilgisini içerdiğini ifade etmiştir. Dil edinimi çocuğun hangi dilsel ifadeleri kullanabileceğinin öğretilmesi gibi belirtik bir yönergeler sistemi ile gerçekleşmez. Çocuklar daha ziyade hiç çaba sarf etmeksizin ve hızla etraflarında konuşulanları dinleyerek dili öğrenirler (Cowie, 2010). Bu anlamda Chomsky dili öğrenen çocuğa kendi dil edinimine dair daha fazla sorumluluk yüklemiştir. Davranışçılardan farklı olarak doğuştancı bir görüşü savunmuş ve dili insan zihninin yapısında yer alan sadece insana özgü bir yeti olarak görmüştür (Berk, 2003: 356).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

CHOMSKY’NİN BİLİŞSEL DİL KURAMININ YABANCI DİL EĞİTİMİNDE UYGULANABİLİRLİĞİ

Tezin bu son bölümünde çalışmamızın ana hedefi olarak Chomsky’nin teorilerinin yabancı dil eğitiminde uygulanabilir olup olmadığı, Chomsky’nin bu noktaya kadar ortaya attığı dile ve zihne yönelik incelemelerin yabancı dil eğitimi alanına ne gibi katkılar yapabileceği ve hatta yabancı dil eğitiminde uygulanan yöntem ve yaklaşımlara neler ekleyebileceği soruşturulacaktır. Üçüncü bölümde ayrıntılı biçimde Chomsky’nin dil ve zihne yönelik araştırmalarının ışığında dile ilişkin ortaya konan kuramlar, bir çocuğun anadilini edinim sürecini, aşamalarını ve zihinsel süreçlerini ilgilendirmektedir. Bu sebeple öncelikle bu bölümde tarihsel bir yaklaşımla bir çocuğun anadilini nasıl edindiğine dair gerek Chomsky’nin gerekse diğer araştırmacıların düşünceleri, mesele edindikleri konular ve teorileri ele alınacaktır. Öte yandan çalışmanın ana hedefi doğrultusunda yabancı dil eğitimine yönelindiği zaman, yabancı dil eğitimi alanında sorgulanan konuların, ortaya atılan yöntemlerin ve gösterilen yaklaşımların, anadil edinimi incelemelerinden yola çıkılarak, yabancı dil öğrenimi ile farklılıkları da gözetilerek ortaya kondukları görülmektedir. Bu nedenle burada anadil ediniminden hareket ederek, bölümün ikinci alt bölümünde yabancı dil eğitime yönelik yaklaşımlar ve kullanılan yöntemler kısaca betimlenecektir. Son olarak da bölümün ana hedefi doğrultusunda Chomsky’nin bilişselci dil yaklaşımının yabancı dil eğitiminde uygulanabilir olup olmadığı felsefi olarak temellendirilmeye çalışılacaktır.

Yabancı dil eğitiminde 20. yüzyıla damgasını vuran tartışma “doğa-eğitim” (*nature-nurture*) karşıtlığı tartışmasıdır. Chomsky ve davranışçı psikolog Skinner bu tartışmaya anadil edinimi çerçevesinde dahil olmuştur. Skinner’ın savunduğu görüş, diğer öğrenme türleri açısından geçerli olan mekanizmaların, bir çocuğa dil öğretilmesi için de geçerli olduğudur. Bu mekanizmalar çevreyi kopyalama ve ezberleme davranışlarıdır. Bu bakış

açısı, bir çocuğun dili etrafındaki kişilerin davranışlarını taklit etme yoluyla öğrendiğini ileri sürer. Chomsky buna karşı çıkarken dilin, çocuğa sunulan edim verilerinden yola çıkılarak öğrenilemeyecek kadar karmaşık olduğunu ifade eder. Bu nedenle doğal dillerin belli bazı yollarla edinilmesi için doğuştan bir yatkınlığa sahip olduğumuzu savunur. Örneğin tüm doğal dillerde isim veya fiil gibi sözcük türleri ve bu türlere uygulanan dilbilgisi kuralları vardır. İşte bu, bir önceki bölümde de ifade edildiği üzere Chomsky'nin Evrensel Dilbilgisi dediği kavramdır. Evrensel Dilbilgisi dilin biçimi ile ilgili olarak soyut bir bilgidir. Bu bilgi tüm doğal insan dilleri için bir çerçeveyi önceden çizmiş olmalıdır. Bu çekirdek bilgi Evrensel Dilbilgisidir (Mitchell ve Myles, 2004: 12-13).

Dil edinimi konusunda davranışçılığın karşısında doğuştancı fikirleri ile duran ve insan doğası, zihni ve diline yönelik olarak Evrensel Dilbilgisi görüşünü ortaya koyan Chomsky'nin kuramının gerek dilbilim, gerek dil edinimi gerekse yabancı dil eğitimi açısından “devrim” olarak görülmesi bu yüzdendir. Günümüz dilbilimcileri Evrensel Dilbilgisi denen çekirdek, doğuştan ve soyut bilginin varlığını kabul etmekle birlikte bunun dil gelişiminin tüm yönlerini açıklamadığını düşünmektedirler. Dil gelişiminin doğuştan etmenler ile çevresel faktörlerin bir etkileşiminin sonucu olduğu düşünülmektedir. Öte yandan, Chomsky'nin dil ve zihne yönelik ortaya koyduğu fikirlerin yabancı dil eğitimi yöntemlerine katkısı olduğu yadsınamaz.

Gerek dil edinimi gerekse yabancı dil eğitimi ve temelde de insan zihninin doğası ile ilgili olan bir başka tartışma konusu ise, zihnin modüler mi olduğu yoksa zihnin bölünmez bir yapıda mı olduğu ile ilgili bir tartışmadır. Bu mesele, zihni esnek ve türlü bilgi ve yetileri edinmek için farklı izlekleri içeren tek bir varlık gibi görmek veya farklı tür bilgiler ile ilgili olarak farklı mekanizmaları kapsayan farklı birimler bütünü olarak görmek arasındaki tartışmadır. Bu mesele daha sonra Chomsky ve Piaget arasındaki bir tartışmaya da yol açmıştır. Piaget dil yetisini, genel bilişsel gelişimin bir aşaması olarak edinilen sembolik temsil yetilerinden birisi olarak görmüştür. Bu nedenle de onun yaklaşımında anadilin edinilmesinde herhangi bir özel mekanizma arayışı gerekli görülmemiştir. Chomsky ise dilin, genel bilişsel araçlarla öğrenilemeyecek ölçüde özel ve farklı bir yapısının olduğunu savunmuştur. Evrensel Dilbilgisi dili öğrenmeye yönelik olarak kendisine ait farklı mekanizmalarla donatılmıştır ve Chomsky buna “parametre (*parameter*)” demiştir. “Parametre” sözcüğünün tanımı dilbilim sözlüğünde şöyle yer almaktadır: “Dillerin birbirlerinden farklı davranış sergileyecekleri yapısal özellik. Üretici

dilbilgisinde dillerin yapı özelliklerini belirlemede belirli bir ayırım sergiledikleri evrensel saptama; örn. öbek yapılarının ön başlı veya son başlı olmalarını belirleyen Baş Parametresi veya özne konumunda sesbilimsel içerikli bir ögenin bulunması gerekliliğinin bulunmadığını belirten Adıl Düşürme Parametresi. (İmer, Kocaman ve Özsoy, 2013: 83).

Yabancı dil ediniminde özel ve doğuştan olan olası bir modülün rolü son yıllarda çok tartışılmıştır. Eğer bu tür bir doğuştan mekanizmanın varlığı söz konusu ise dört mantıksal olasılık gündeme gelir: Birincisi, bu mekanizmanın işleyişi yabancı dil öğrenirken de tıpkı anadil ediniminde olduğu gibi devam edecektir. İkinci olasılık, anadil ediniminden sonra bu mekanizmanın işleyişinin durmuş olabileceğidir. Üçüncü olasılık ise bu mekanizmaların işlemez olması durumunda da yine de anadilin doğal bir dil modeli teşkil ederek, bir şekilde yabancı dil öğrenimine kopyalanması durumudur. Son olarak da dil için olan söz konusu mekanizmanın belli niteliklerinin hala işler durumda olmasından, yani Evrensel Dilbilgisinin kendisinin modüler bir doğaya sahip olmasından ötürü bazı modüllerin hala iş görüyor olması olasılığıdır. Chomsky'nin ortaya attığı Evrensel Dilbilgisi açıklaması ve bu açıklamanın anadilini halihazırda edinmiş bir kişinin yabancı bir dil öğrenme girişmesi durumunda nasıl ve hangi oranda geçerli olup olmadığı halen tartışılan bir konu olarak gündemdedir.

1. GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE DİL EDİNİMİ TARTIŞMALARI

Dil çalışmaları içinde, bir çocuğun bir dili konuşmayı nasıl öğrendiği dikkat çekici ve önemli bir araştırma alanı olmuştur. Dil edinimi, insanın, anlamak ve iletişim kurmak amacıyla kelimeleri algılama, üretme ve kullanma becerisini nasıl edindiğinin incelendiği bir çalışma alanıdır. Bu beceri kelime bilgisi, fonetik ve sentaks gibi birtakım yetileri kapsamaktadır.

Dil edinimi çalışmaları içinde, bir çocuğun anadilini öğrenmesinin incelendiği birinci dil edinimi ağırlıklı yer tutmaktadır. Öte yandan hem çocuklarda hem de yetişkinlerde ikinci dil edinimi de bu alanda incelenmektedir. Anadil ediniminde dikkate değer bir nokta tüm dünya üzerindeki çocuklarda anadil ediniminin başlangıç aşamalarının benzerlik gösterdiğidir. Brown yaşamının ilk yılları içinde bir çocuğun anadilinde kazandığı yetkinliğin muhteşem bir yeteneğin göstergesi olduğunu belirtir. Çocukların dil edinimi üzerine yapılan ilk araştırmalar 18. yüzyılda Alman filozof Dietrich Tiedemann ile

başlamıştır. Tiedemann oğlunun psikolojik ve dilbilimsel gelişimine yönelik yaptığı gözlemlerini kayıt altına almıştır. İlk dil edinimi çalışmaları günlük biçiminde ve gözlemlenmiş konuşmalardan oluşan kayıtlardan ve bu kayıtlara bakarak sözcükleri türlerine göre gruplama girişimlerinden ibarettir. Ancak 20. yüzyılın ikinci yarısında araştırmacılar çocuğun dil edinimini sistemli olarak incelemeye ve iletişimin bu karmaşık sistemine nasıl hakim olduğuna dair psikodilbilimsel süreçleri keşfetmeye çalışmışlardır. Dil edinimi ile ilgili olarak üretici ve bilişsel modeller hem özel dillerin nasıl edinildiğini hem de edinimin evrensel olan yönlerini açıklamak bakımından önemli girişimlerdir (Brown, 1994: 20).

White dil edinimini biyolojik bir temele oturtmak için geliştirilen pek çok argümanın olduğunu ifade etmiştir. Bunlar, dil yetisinin insan türüne özgü olduğu, dil ediniminin zekadan bağımsız olarak mümkün olduğu, farklı çocuklarda, dillerde veya kültürlerde dil ediniminin neredeyse tek tip olduğu, dil ediniminin oldukça kolay biçimde ve bir açıklamaya gerek olmaksızın gerçekleştiği ve çocukların dil girdilerinin çok ötesinde yaratıcı kullanımlar sergiledikleri türünden argümanlardır. Tüm bu gözlemler dil ediniminde doğuştan bir ögenin varlığını işaret etmektedir. Çocukların maruz kaldığı dil kullanımları dil girdileridir ve edindikleri bilinçsiz dilbilgisel bilgi ise çıktılar olarak adlandırılır. Dil girdisi ve çıktısı arasında bir uyumsuzluk olması mümkündür ve bu uyumsuzluk “uyaran yetersizliği” sorunu veya “dil edinimindeki mantıksal problem” olarak bilinir (White, 2003: 3, 4). Bu durum, evrensel dilbilimsel ilkeler ve dilbilgisel nitelikleri içeren yerleşik bir sistemin varlığını zorunlu kılmıştır.

1.1 DİL EDİNİMİ ÇALIŞMALARINDA ANA HEDEFLER

Dil edinimi alanında incelenen belki de en önemli konu yapıtaşlarıdır. Bu yapıtaşları, bir çocuğun dil gelişiminde önemli bir aşama kaydettiği yaşların gözlemlenmesi ile tespit edilir. Bebeklerin açlık ve rahatsızlık hissettiklerinde çıkardığı ilk sesler istençdışı bağırma sesleridir. Lightbrown ve Spada ilk yaşın sonunda bebeklerin sürekli tekrarlanan birkaç kelimeyi anladıklarını belirtmişlerdir. On iki ayı dolduran bir bebeğin bir-iki kelime söyleyebildiğini belirtirlerken, iki yaş itibarıyla bu rakamın yaklaşık elli kelimeye çıktığını ve bu kelimelerle iki kelimelik cümleler oluşturduklarını ortaya koymuşlardır. Üç buçuk-dört yaşındaki bir çocuğun sorular sorabildiği, emirler verebildiği, gerçekleşmiş olayları

rapor edebildiği ve hayali hikayeler uydurabildiğini öne sürmüşler, okul öncesi dönemde de bir çocuğun meta-dil farkındalığına sahip olmaya başladığını vurgulamışlardır (Lightbrown & Spada, 1999: 1-3).

Çocukların dili keşfetme sürecinin ilk yıllarında öğrendikleri dilin özelliklerinin ortaya çıkışında ve gelişiminde belli birtakım modeller olduğu kabul edilmektedir. Bu modeller gelişim aşamaları olarak incelenmektedir. Bu gelişim aşamaları çocuğun düşüncelerini ifade ederken kullandığı dilbilimsel öğelerin gelişimine bakılarak belirlenmiştir. İlk olarak, dilbilgisel biçimbirimlerin çocuklardaki gelişimi incelenmiş ve çocukların farklı hızlarda da olsa aynı sıra ile biçimbirimlerin kullanımını edindikleri ortaya konmuştur. İkinci olarak, değilleme ifadelerinin dilbilgisel kurallarının edinimi, üçüncü olarak da soru ifadelerinin oluşturulması incelenmiş ve çocuklarda hangi aşamalarda geliştiği saptanmıştır (Moskowitz, 1998).

1.2 DİL EDİNİMİNDE TEMEL YAKLAŞIMLAR

Anadil edinimini açıklamak üzere birtakım teoriler ortaya atılmıştır. Bu teorilerden ilki, çalışmamızın üçüncü bölümünde ayrıntılı biçimde karşılaştırılan iki teoriden biri olan, Skinner'ın dil edinimine uyguladığı davranışçılıktır. 1940'larda ve 1950'lerde etkili olan bu yaklaşım öğrenmeye psikolojik açıdan bir bakış sağlamıştır. Lightbrown & Spada, geleneksel davranışçıların, dil öğreniminin taklit etme, uygulama, pozitif dönüt ve alışkanlık oluşturma yoluyla gerçekleştiği yönündeki düşüncelerini belirtmektedirler.

Çocuklar etraflarında duydukları sesleri ve kalıpları taklit ederler ve aldıkları olumlu geri bildirimlerle cesaretlendirildikleri takdirde, bu sözleri ve kalıpları kullanmaya devam ederler. Böylelikle de alışkanlık edinmiş olurlar. Bu görüş dil ediniminde iki noktanın önemini vurgular. İlk çocuğun maruz kaldığı dil kullanımının niteliği ve niceliğidir. Bu noktada çocuğun dilin gerek nitelik gerekse nicelikçe anlamlı ve verimli kullanıldığı ortamlarda bulunması dil edinimini etkileyecek önemli bir faktör olacaktır. Çocuğun günde ne kadar süre ile dile maruz kaldığı, maruz kaldığı dilin içerdiği yapılar, dilbilgisi kullanımı, sözcük seçimi, lehçe gibi faktörler önemli olmalarının yanı sıra, bir çocuktan diğerine değişiklik gösterecektir. Bu açıdan her çocuğun benzer süreçlerden geçiyor olması zor görünmektedir. İkinci nokta ise çevresindekilerin verdikleri geri bildirimlerde tutarlılık göstermeleridir. Eğer dil edinimi davranışçıların savunduğu biçimde maruz kalma, taklit ve

dönüt şeklinde ilerlemekteyse, bu noktada çocuğun aldığı geri bildirimlerde bir tutarlılık aranacaktır. Çünkü ödüllendirilen dil kullanımının tekrarlanacak, hatalı bulunan dil kullanımının ise bir daha tekrarlanmayacak olduğu düşünülmektedir. Bu görüş çocuğun etrafında onun dil kullanımını deneyimleyen kişilere ağır sorumluluk yüklemektedir. Çocuk yaptığı benzer hataların bazılarının düzeltilip, bazılarının ise düzeltilmemesi durumunda çelişkiye düşecek ve doğru dil kullanımını gerçekleştiremeyecektir.

Üçüncü bölümde de belirtildiği üzere, davranışçılığa karşı çıkan Chomsky dil edinimine oldukça farklı yaklaşmıştır. Davranışçılığın dil edinimini açıkladığındaki görüşlere karşı çıkan Chomsky, çocukların dil edinimi için biyolojik olarak programlanmış olduklarını belirtirken tıpkı yürümek gibi diğer bir biyolojik fonksiyonun gelişimi gibi dilin de geliştiğini iddia etmiştir. Chomsky, ortaya attığı doğuştancılık hipotezine göre her çocuğun bir dil edinim düzeneği (LAD) ile doğduğunu savunmuştur. İnsan beyni dil edinimi için hazır olarak bekler ve çocuk dile maruz kaldıkça dili keşfetmek ve yapılandırmak için gerekli belli genel ilkeler çalışmaya başlar. Bunlar tüm insan dillerinde bulunan evrensel ilkelerdir ve Chomsky'nin "Evrensel Dilbilgisi" dediği yapıyı oluşturur. Dil ediniminde üçüncü teori etkileşim kavramını temel alır ve "etkileşimcilik" olarak adlandırılır. Çocuğun kendine özgü özellikleri ve içinde geliştiği çevre arasındaki etkileşim, dil ediniminin gerçekleşmesini sağlar. Piaget'nin ortaya koyduğu bilişsel gelişim aşamaları ve dil becerileri arasında bağlantı olduğu vurgulanmaktadır. Bu bağlantının en yoğun gözlemlendiği dönem on sekiz aya kadar olan dil edinimi sürecidir. Dil ediniminde etkileşim varsayımına vurgu yapan bir diğer bilim adamı Vygotsky'dir. Vygotsky dilin tamamen sosyal etkileşim sayesinde geliştiğini iddia etmiştir. Çocuğun destekleyici bir etkileşim ortamı içinde dili edinmesi durumunda, onu bağımsız olarak kazanabileceğinden daha iyi bir sonuç elde edilmektedir (Crystal, 1987: 409).

2. GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE YABANCI DİL EĞİTİMİ

Anadilin edinilmesine ilişkin araştırmalar zamanla yabancı dil ile ilgilenen araştırmacıları da etkisi altına almıştır. Yabancı dil öğrenme, uzun süre boyunca "edinim" olarak görülmemiştir. Bir çocuğun anadilini doğal yollarla farkında olmaksızın öğrenmesi dil edinimi olarak görülürken, bir çocuğun veya yetişkinin yabancı bir dil öğrenmesi daha bilinçli ve doğal olmayan bir süreç olarak değerlendirilmiştir.

Yabancı dil eğitimi alanında, anadil edinimine benzer durumların olup olmadığını görebilmek için genel, belli başlı bulgulardan yardım alınmıştır. Kişinin anadilini edinme ilkelerini temel alarak, yabancı dil eğitimlerinde kullanılan yöntemler haklılandırılmaya çalışılmıştır. Anadil ediniminde yürütülen araştırmalardan faydalanılarak, bu bulguların yabancı dilin öğrenilmesinde de söz konusu olup olmadığı araştırma konusu edilmiştir. Her zaman için temel hedef, başarıyla edinilen bir anadile en yakın biçimde yabancı dili öğrenebilmek ve öğretebilmek olmuştur. Öte yandan yabancı bir dili öğrenme ve anadili edinme arasında farkların olması kaçınılmazdır. Yetişkinler ve çocuklar arasında ciddi bilişsel ve duygusal farklılıkların olduğu da yadsınamaz. Yine de anadil edinimindeki tartışmalar, yabancı dil edinimindeki ilkeleri anlamamız açısından bir temel oluşturabilir (Brown, 1994: 20, 21).

Şimdi, dil eğitimi çalışma alanı içinde bazı terminolojik ayırımlar yapılmaktadır. “Anadil” kişinin yaşadığı toplumda ve ailesi tarafından konuşulan dildir. “İkinci dil” ve “yabancı dil” arasında yapılan ayırımla dilin kullanıldığı ortam ile ilgilidir. Yabancı dil eğitiminde, öğretilen dil, öğretildiği toplum içinde herhangi resmi bir role sahip değildir ve sadece sınıflarda öğretilir. Türkiye’de İngilizce, Almanca vb. öğretimi yabancı dil öğretimine girer. İkinci dil ise öğretildiği ülkede resmi daire ve kuruluşlarda kullanılan dildir. Filipinlerde İngilizce ikinci dil konumundadır; anadil olarak görülmesi bile, resmi bir statüsü vardır.

2.1 YABANCI DİL EĞİTİMİNİN TEMEL METODOLOJİK KAVRAMLARI

Bir yabancı dili kimlerin öğretebileceği, kimlerin yabancı bir dili öğrenmeye uygun olduğu ya da yabancı bir dilde nelerin, nasıl öğretilmesi gerektiği ve hangi becerilerin kazandırılarak nasıl bireyler yetiştirilmesinin daha uygun olacağı, yabancı dil eğitimi alanında tartışılmıştır ve halen tartışılmaktadır. Yüzyıllar boyunca yabancı dil eğitiminde kullanılacak farklı veya benzer pek çok öğretim yöntemi ortaya atılmıştır. Bu yöntemlerle ilgili olarak öğrenci motivasyonu, bireysel farklılıklar, dilde geliştirilmesi hedeflenen beceriler, derslerin ve müfredatın planlanması, uygun kitap ve materyal seçimi, sınav hazırlama ve değerlendirme gibi konular ele alınmıştır.

Amerikalı uygulamalı dilbilimci Anthony, yöntem kavramının tanımında üç hiyerarşik öğeden bahseder: yaklaşım, yöntem ve teknik (Anthony, 1965: 64, 65). Richards

ve Rogers ise bu terimleri ve içeriklerini düzenleyerek ve yenileyerek literatürde yer almalarını sağlamışlardır. Richards ve Rogers'ın tanımladığı biçimde yöntem, üç ögeyi içerir: yaklaşım, tasarım ve prosedür (*approach, design and procedure*) (Richards ve Rogers, 1995: 15-29). Yaklaşım, bir dilin öğretiminin doğası hakkındaki varsayımları kapsarken, bir izlek içermez veya bu varsayımların sınıf ortamına nasıl uyarlanabileceği ile ilgili detaylar vermez. Yaklaşım iki ögeyi içerir. Birisi dilin doğasına yönelik bir teori; diğeri ise dil öğrenmenin doğasına yönelik bir teori. Dilin farklı seviyelerinin nasıl bir doğaya sahip olduğuna, dilin yapısındaki temel birimlere, dil öğrenmedeki psikodilbilimsel ve bilişsel süreçlere ve bu süreçlerin başarılı biçimde kullanılmasına izin veren durumlara dair görüşler çerçevesinde yaklaşım şekillenir (Celce-Murcia, 2014: 3). Yaklaşım, ikinci dil edinimi teorileri ile de bağlantılandırılabilir. Bu aşamada dile yönelik olarak üç temel görüş vardır: 1- Yapısalcı görüş, dili, anlamı kodlamak için yapısal olarak bağlantılı öğelerin oluşturduğu bir sistem olarak görür (dilbilgisi gibi). 2- İşlevselci görüş, dili, belli bir işlevi yerine getirmek veya ifade etmek için bir araç olarak görür (bir şey rica etmek gibi). 3- Etkileşimsel görüş, dili sosyal ilişkilerin oluşturulması ve sürdürülebilmesi için bir araç olarak görür; karşılıklı konuşmalarda görülen hareketlere, etkileşime ve görüşmelere odaklanır. Bu görüş, 1980'lerden bu yana egemen olmuştur (Richards ve Rogers, 1995: 16-19).

Yöntem, seçilmiş bir yaklaşıma dayalı oluşturulan, dilin sistemli bir biçimde sunulmasına yönelik kapsamlı bir plandır ve belli bir yaklaşıma dayandırılmalıdır. Bir yaklaşımın bir yönetime dönüştürülmesi için öğretimin ve öğrenimin hedeflerini, içeriğin nasıl seçilmesi ve düzenlenmesi gerektiğini, gerçekleştirilecek ödevlerin çeşitlerini, öğretmen ve öğrenci rollerini göz önünde bulunduran yönergesel bir sistemin oluşturulması gerekmektedir. Bu nedenle yöntem içinde değerlendirilen ikinci öge tasarımdır. Tasarım, yöntemin genel ve özel amaçlarını, genel bir müfredat, öğrenme ve öğretmede etkinlik türlerini, öğrenci rollerini ve öğretim malzemeleri ile amaçlarını içerir.

Prosedür ise anlık bir hedefi gerçekleştirmek için tasarlanmış özgün, somut alıştırma biçimleridir. Prosedürler, türetildikleri yöntemlerle ve dolayısıyla yaklaşımlarla uyum içinde sınıfta ortaya konan soru-cevap, karşılıklı konuşma ve rol yapma gibi özgün etkinliklerdir (Richards ve Rogers, 1995: 26-28). Belli bir yöntem kullanıldığı zaman gözlemlenen sınıf teknikleri, uygulamaları ve davranışlarını içerir. Öğretmenin kullandığı zaman, mekan ve teçhizata dair kaynaklar, derslerde gözlemlenen etkileşimsel kalıplar,

öğretmenler ve öğrenciler tarafından kullanılan taktik ve stratejiler prosedür içinde ele alınır (Celce-Murcia, 2014: 3).

2.2 YABANCI DİL EĞİTİMİNE TARİHSEL BAKIŞ

Richards ve Rogers'a göre günümüzde en yaygın olarak kullanılan yabancı dil İngilizceyken, 15. yüzyılda, Batı dünyasında, eğitim, yönetim, din ve ticaret alanlarında egemen olan Latince en yaygın yabancı dil konumundadır. "Dilbilgisi Okulları" (*Grammar Schools*) 16. yüzyıldan 18. yüzyıla kadar klasik Latincenin dilbilgisel yönlerinin öğretilmesine odaklanmıştır. Avrupa'daki siyasi gelişmeler sonrası 16. yüzyılda Fransızca, İtalyanca ve İngilizce önem kazanmış ve zaman içinde Latincenin yerini almışlardır (Richards & Rogers, 1986: 1-3).

Modern dillerin eğitimi ancak 18. yüzyıl ile birlikte gündeme gelmiştir. Tıpkı Latince öğretiminde olduğu gibi, modern dillerin eğitiminde de üzerinde durulan dilbilgisi kurallarının incelenmesi ve cümle çevirilerinin yapılması olmuştur. Konuşmaya yönelik çalışmaların hemen hiç yapılmadığı bu eğitim programlarında, öğrencilerin belirli dilbilgisi yapılarını ezberlemeleri ve bunları yazılı birtakım alıştırmalarda uygulamaları beklenmiştir. Başlıca destekçileri arasında Johann Seidenstücker, Karl Plötz, H. S. Ollendorf ve Johann Meidinger gibi isimlerin bulunduğu bu geleneksel yöntem Dilbilgisi-Çeviri Yöntemi (*Grammar Translation Method*) olarak bilinmektedir. Günümüzde pek çok eğitimci bu yöntemin tek başına yetersiz olduğu görüşündedir. Ama yine de yakın zamana kadar, modern yöntemlerin ortaya atılmasına rağmen, bu yöntemin kullanımının devam ettiği görülmektedir.

Celce-Murcia yabancı dil eğitiminde 20. yüzyıl öncesindeki akımlara bakıldığında iki tür yaklaşımı temel alan yöntemlerin uygulandığının görüldüğünü ifade eder. Bunlardan biri öğrencileri bir dili kullanmak üzere, örneğin konuşmak veya anlamak için hazırlamak; diğeryse öğrencileri bir dili analiz etmek üzere, örneğin dilin dilbilgisi kurallarını öğrenmek için hazırlamak hedefindedir. Latince ve Yunanca, farklı anadillere sahip insanların, aralarında iletişim gerçekleştirebilmek için öğrendikleri dil olmuştur. Avrupa'da yükseköğrenim bu dillerde yapılmıştır. El yazmaları ve mektuplar için kullanılan dil de yine Latince ve Yunancadır. Bu ilk dönemlerde dil öğretmenleri formel olmayan ve dolaylı yöntemler kullanarak öğrettikleri dilin biçim ve anlamını iletmeye çalışmışlardır. Onların

sözlü birtakım teknikler ve el yazısı ile hazırladıkları metinleri kullanarak dil öğretimini gerçekleştirdikleri düşünülmektedir. Kitapların yerine bu tür kısa metinler ve belki iki dilde sözcüklerin karşılıklarını içeren sözlük benzeri listeler kullanılmıştır (Celce-Murcia, 2014: 4).

Yabancı dil eğitiminde ilerlemelerin ve gelişmelerin başlangıcı 19. yüzyıla denk gelmektedir ve bu değişim ve gelişimin hız kazandığı dönem 20. yüzyıldır. Richards ve Rogers 19. yüzyılın ortalarında doğru Dilbilgisi-Çeviri yönteminden uzaklaşılmasını sağlayan birtakım faktörler arasında Avrupalıların iletişim olanaklarının artması ile birlikte yabancı dillerde sözel yeterliğin de gereklilik arz ettiğini belirtir. C. Marcel, T. Prendergast ve F. Gouin gibi uzmanlar, modern dillerin eğitimi ile ilgili reformlar içeren yöntemler arayışına girmiştir. C. Marcel, yabancı dil eğitimine model olarak bir çocuğun dil ediniminin alınabileceğini belirtirken, anlamın önemini vurgulamıştır. T. Prendergast, çocukların kullandığı bağlamsal ve durumsal ipuçlarını ve onların konuşma sırasında ezberlenmiş öbekler ve kalıplar kullandığını gözlemlemiştir. Bu gözlemlerden oluşturduğu kayıtlardan yola çıkarak ilk “yapısal izlenç”yi ortaya atmıştır. F. Gouin, 19. yüzyılın en iyi bilinen reformcularındandır. Çocukların dil kullanımı üzerine yaptığı gözlemlerden sonra yabancı dil öğretimine ilişkin psikolojik bir teori geliştirmiştir. Brown’a göre zamanının çok önünde giden bu eğitimcinin görüşleri Berlitz’in popülerleşen Düzvarım Yönteminin (*Direct Method*) yarattığı karışıklık içinde kaybolmuştur.

19. yüzyılın ikinci yarısında ileri sürülen Düzvarım Yönteminin, Doğal Yöntem (*Natural Approach*) ve Sesbilimsel Yöntem (*Phonological Approach*) gibi farklı biçimleri de vardır. Bu yöntemde, sınıf içinde verilen yönergelerin yabancı dilde olması, günlük kullanıma yönelik kelime ve cümlelerin öğretilmesi, dilbilgisi kurallarının öğretiminde indüksiyon yönteminin kullanılması ve konuşma ve dinlemeye önem verilmesi gerektiği vurgulanır (Richard & Rogers, 1986: 3-7). Düzvarım yönteminin vurguladığı, dili analiz etmektense dilin verimli ve etkili kullanımını hedefleyen bir yabancı dil eğitimidir. Humboldt’un da ortaya koyduğu düşünce dilin öğretilmeyeceğidir; yapılacak tek şey öğrenmenin gerçekleşeceği durumları yaratmaktır. Bu düşünceden hareketle özellikle Almanya ve Fransa’da yaygınlaşan bu yöntem derslerde anadil kullanımına izin vermez; diyaloglar, resimler ve hareketler üzerinden sunulan dil kullanımlarından yola çıkılarak dilbilgisi kurallarının dile tekrar tekrar maruz kalma sayesinde çıkarılacağını savunur (Celce-Murcia, 2014: 5).

20. yüzyılın ilk yarısında Avrupa’da anadil konuşuru olan yabancı dil eğitmenleri bulmak kolayken Amerika Birleşik Devletlerinde (ABD) bu durumun gerçekleşmemesi sonucu düzvarım yönteminin kullanımı yaygınlaşmamıştır. ABD’deki araştırmacılar ve eğitmenler sözel yaklaşımlara dayalı bir yöntemdense, okuma becerisine odaklanan bir yöntem kullanılması gerektiğini belirtmişlerdir. Böylece 1930–1940 yılları arasında Dilbilgisi-Çeviri Yönteminin uygulamasına dönüş yapılmıştır. İkinci Dünya Savaşının çıkması ile birlikte Amerika dünya çapında bir çatışma içine girmiştir ve Amerikan vatandaşlarının hem müttefikler hem de muhalifler ile anlaşabilmesi için yabancı dillerde sözel yeterliğe sahip olmaları gerekmiştir. Bu sebeple, ordu personeline Çince, Japonca, Almanca, Fransızca ve diğer dilleri öğretmenin önemini kavrayan Amerikan hükümeti, yabancı dil öğretimini yenilemeye ve geliştirmeye çalışmıştır. Dil işitim yöntemi (*Audiolingual Method*), işte bu gereklilikten doğan bir yabancı dil öğretme yöntemidir. Bu yöntemin temelinde yatan öğrenme teorisine bakıldığında, insan davranışlarını deneysel açıdan inceleyen davranışçılık görülür; bunun dil öğretiminde yaptığı en büyük vurgu, dilin farklı becerilere ayrılması ve bu becerilerden bazılarının diğerlerinden daha önce öğretilmesi gerektiği olmuştur. Bu yaklaşım Düzanlatım yönteminden faydalanmanın yanı sıra yapısal dilbilim ve davranışsal psikolojiden de etkilenmiştir. Yapısal dilbilimin en küçük ses birimlerine, sırasıyla onlardan oluşan morfem, sözcük, öbek gibi birimlere yaptığı vurgudan faydalanmış ve davranışsal psikolojinin öne sürdüğü alışkanlıkları oluşturmak için davranışın tekrar tekrar ortaya konması gerektiği düşüncesini dikkate almıştır (Celce-Murcia, 2014: 6).

Dil eğitiminde 20. yüzyılın son çeyreğinde etkin olan ve bazı etkilerinin 21. yüzyılda da devam ettiği gözlemlenen dört yaklaşım –bilişsel yaklaşım (*cognitive approach*), duyuşsal hümanist yaklaşım (*affective humanist approach*), idraka dayalı yaklaşım (*interpretive approach*) ve iletişimsel yaklaşım (*communicative approach*) - bu alandaki en yeni yöntemlerin doğmasına sebep olmuştur. Bu yaklaşımlardan ilki olan bilişsel yaklaşım, davranışçılığı yansıtan dil işitim yöntemine tepki niteliğindedir ve bu yaklaşımın bilişsel psikolojiden ve Chomsky’nin dilbiliminden etkilendiği görülmektedir. Bilişsel psikoloji, insanın, dil veya matematik gibi karmaşık sistemleri alışkanlık oluşturma yoluyla değil, daha sonra yeni durum ve problemler için uygulanabilecek kalıplar ve kuralları edindirmeyi hedefler. Chomsky’nin dilbiliminde, dil edinimi, sonsuzca genişletilip, uygulanabilecek kurallar sisteminin öğrenilmesi olarak görülür. Chomsky alışkanlık

oluşturmaktansa, dile anlamlı biçimde maruz kalarak hipotezleri test etme ve kurallar çıkarmayı içeren bir öğrenme sürecinden bahseder. Bilişsel yaklaşım dil edinimini alışkanlıkların oluşturulması olarak değil, kuralların edinilmesi olarak görmüştür. Her öğrencinin kendi öğrenmesinden sorumlu olduğu ve eğitimin bireyselleştirildiği bir yaklaşımdır bu (Celce-Murcia, 2014: 7). Brown'a göre Chomsky'nin dilbilim alanında yaptığı devrim, dilbilimcileri ve dil öğretmenlerini, dil işitimi yönteminin odaklandığı dilin yüzey yapısından, dilin derin yapısına doğru yönlendirmesidir (Brown, 1994: 58).

Yabancı dil eğitimindeki bu çağdaş yaklaşımlara ek olarak 1970'ler ve 1980'lerde birtakım yöntemler de ortaya atılmıştır. Bu doğrultuda ilk ortaya atılan yöntem Topluluk Odaklı Dil Öğretimidir (*Community Language Learning*). Charles Curran'ın Carl Rogers'dan etkilenerek oluşturduğu bu yöntem doğrultusunda öğrenciler, sınıftan ziyade terapi ve danışmanlığa ihtiyaç duyan bir grup olarak görülür. Öğretimin sağlıklı gelişebilmesi için gruptaki öğretmen ve öğrencilerin etkileşim içinde çalışabilmeleri gerekmektedir (Brown, 1994: 58). Bir daire oluşturarak oturan öğrenciler, ne söyleyeceklerine ve yapacaklarına karar verirler. Öğretmen bu sınıflarda bir danışman rolündedir ve seçilen materyal doğrultusunda öğrencilerin hedef dilde konuşmalarını destekler. Bu konuşmalar üzerine öğretmen kullanılan sözcük ve yapıları tahtada göstererek açıklamalarda bulunur (Celce-Murcia, 2014: 9).

Bir diğer yabancı dil öğretimi yöntemi ise Bulgar Lazanov'un geliştirdiği Telkin/Öneri yöntemidir (*Suggestopedia*). Psikolojiden etkilenerek oluşturulan bu yöntemde rahat bir ortamdaki ve müzik eşliğindeki öğretime dikkat çekilir. Barok müzik sayesinde sağlanan "dinlenmiş konsantrasyon" en üst düzeyde öğrenme ile sonuçlanacaktır (Brown, 1994. 59). Bu yöntemin uygulandığı sınıflar, sınıf ortamından ziyade bir evin oturma odası koşullarını sunar. Kendilerini yeni bir kimliğe bürünmüş olarak hayal eden öğrenciler, rahat bir ortamda müzik eşliğinde öğretmenin hedef dilde verdiği bilgileri tekrar tekrar dinlerler (Celce-Murcia, 2014: 9).

Sessiz Yöntem (*Silent Way*) ise Caleb Gattegno tarafından ortaya konan bir yabancı dil öğretim yöntemidir. Bu yöntem, insancıl yaklaşım ve problem çözme yaklaşımına dayanır. Öğrencinin tekrarlamak ve ezberlemektense, keşfederek öğrenmesinin öğrenmeyi destekleyeceğinin altını çizmektedir. Doğal yaklaşım ise Tracy D. Terrell tarafından Krashen'in ikinci dil edinimi ile ilgili ortaya attığı teorilerden etkilenerek oluşturduğu bir

yaklaşımıdır (Brown, 1994: 58-59). Crystal'a göre bu yaklaşım, dilin doğal yoldan ediniminin önemini, öğrenmede bilişsel faktörlerden ziyade duyusal faktörlerin, dilbilgisi kurallarındansa kelime ediniminin önemini vurgulamaktadır (Crystal, 1987: 375).

Larsen-Freeman, Sessiz Yöntem ve Doğal Yaklaşım gibi dil öğretim yöntemlerinin arasına Bütüncül Fiziksel Tepki Yöntemini (*Total Physical Response*) de dahil ederek, bunların “anlama yaklaşımı” adı altında toplanabileceğini, hepsinin dinlediğini anlayabilme yetisine önem verdiğini belirtir. 1970’lerde popülerleşen bütüncül fiziksel tepki yöntemi, James J. Asher tarafından ortaya atılmıştır ve yabancı dil öğretiminde, anadil gelişimin benzer şekilde, uzun bir süre dinleme ve kavrayış gelişimi sürecinden sonra üretme aşamasına geçileceğini ileri sürmektedir. Yine 1970’lerden sonra kullanılmaya başlanan, dilin ve dil kullanımının iletişim görevini öne çıkaran bir yöntem de iletişimsel yaklaşım olarak bilinmektedir. Bu yaklaşım, dilin, bir anlamı açıklamak için kullanıldığını ve ilk ve en önemli hedefinin etkileşim ve iletişimi sağlamak olması gerektiğini savlamaktadır (Larsen-Freeman, 1986: 107, 108).

3. CHOMSKY’NİN BİLİŞSELÇİ YAKLAŞIMI BAĞLAMINDA YABANCI DİL EĞİTİMİ

Chomsky’nin dile yönelik bilişselci yaklaşımını, dilbilim, dil edinimi ve yabancı dil öğrenimi ile bir arada inceleyerek belirginleştirmek daha doğru olacaktır. Çalışmanın temel amacı Chomsky’nin bilişselci yaklaşımı çerçevesinde ortaya koyduğu teorilerin yabancı dil eğitiminde uygulanabilirliğini sorgulamaktır. Bu nedenle bu alt bölümde Chomsky’nin düşünceleri, gerek dilbilim, gerek dil edinimi gerekse yabancı dil eğitimine uygulanabilirliği boyutları ile bütüncül olarak incelenecektir.

Chomsky’nin bilişselci yaklaşımı dilbilimsel açıdan dönüşümsel dilbilgisi, özel dilbilgisi, derin yapı yüzey yapı, dilbilimsel tümeller, formel tümeller ve tözsel tümeller ayrımlarını ortaya çıkarmıştır. Bilişselci yaklaşım, dil edinimine yönelik olarak ise ilkeler, parametreler, birincil dilbilimsel veri, evrensel dilbilgisi, dil edinim aracı, dil edinci ve dil edimi ayrımlarını literatüre dahil etmiştir. Yine bu bölümde belirtildiği üzere, dil edinimi incelemeleri ve yabancı dil eğitimi araştırmaları arasında sıkı bir bağ olmuştur. Bu noktadan yola çıkarak bu çalışma son aşamada Chomsky’nin dile yönelik yaklaşımının literatüre olan katkılarını, yabancı dil eğitimi bağlamında sorgulamayı hedeflemiştir.

Sırasıyla onun dilbilimsel incelemeleri ve doğal ortamda dil edinimine yönelik sorgulamaları, yabancı bir dilin edinilmesi bağlamında ele alınacaktır. Dil ediniminin doğal ortamdaki sürecini Chomsky'nin soruşturmaları çerçevesinde değerlendirmek ve pek çok yabancı dil eğitim ortamı gibi doğal olmayan ortamların yoksunluklarını analiz etmek ve doğal olmayan ortamı, doğal olana yaklaştırma yollarını sorgulamak, yabancı dil eğitimi daha başarılı bir noktaya taşıyacaktır.

3.1 YABANCI DİL EĞİTİMİ BAĞLAMINDA DÖNÜŞÜMSSEL DİLBİLGİSİ KAVRAMI

Chomsky'nin dilbiliminde üç temel soru vardır. Bunlardan ilki bir dilin bilgisini oluşturan şeyin ne olduğudur. İkincisi ise farklı dillerin bilgisinin nasıl edinildiği ile ilgilidir. Üçüncü soru ise dilin bilgisinin kullanıma geçiş durum ve koşullarını soruşturma hedefindedir. Öncelikle Chomsky'nin dilbilimin hedefleri olarak belirttiği bu meselelerin sorgulanmasının yabancı bir dilin öğrenilmesine katkılarının neler olabileceğini tartışmakta fayda vardır.

Dilbilimin ilk hedefinin dilin bilgisini oluşturan şeyin neliğini ve nasıl edinildiğini betimlemek olduğu ifade edilmiştir. Bu açıdan dilbilimin ana hedefi insan zihnindeki dil içeriklerini betimlemek olmalıdır. Bu hedefi yerine getirmek ise konuşucunun edincinin tam anlamıyla temsilini ortaya koymak olacaktır. Konuşucunun edimi ise belli bir dilin üretici dilbilgisidir. İlk soru dilbilimi, bireyin zihnindeki içsel dil gerçekliğine dayandırır. Dilbilimin nesnesi Chomsky'ye göre artık bir toplumda konuşulan dilin dışsal gerçekliği olmayacaktır. Bu açıdan yaklaştığımızda iki veya daha fazla dil bilen birisinin iki veya daha fazla dilbilgisine sahip olması gerekmektedir. Bu, bireyin zihninde iki veya daha fazla dil bilgisi sisteminin olması demektir. Burada temel mesele aynı zihin içinde aynı anda birden fazla dilbilgisinin nasıl bulunabileceği ve nasıl işleyeceğidir. Bu iki dilbilgisi arasında etkileşim olması mümkün müdür? Eğer varsa, böyle bir iletişim dil edinimine fayda sağlayacak mıdır?

Chomsky'nin dilbiliminde ikinci soru farklı dillerin bilgisinin nasıl edinildiği ile ilgilidir. Dilbilim dilin bilgisinin varlığa nasıl geldiğini ve insan zihninin dilbilimsel edinci nasıl edindiğini aydınlatmak zorundadır. Chomsky bu hedefin, bir çocuğun zihnindeki doğuştan ilkelerin nasıl dilbilimsel edinci meydana getirdiğini betimleyerek

gerçekleştirilebileceğini iddia etmiştir. Bir çocuğun zihninin, dil girdisi ile karşılaştıktan sonra, yerleşik olan yetilerini kullanarak nasıl dilbilgisine dönüştüğünü açıklamak oldukça zor bir mesele gibi görünmektedir. İki dil bilen bir kişi dil edinimi sürecine iki kez dahil olmuş demektir. Bu noktada bir dilbilgisinden daha fazlasını zihnin edinimindeki araçların neler olduğunun da soruşturulması gerekir. Kişinin anadilini edinim süreci ve ikinci bir dil edinim süreci aynı yolları mı takip etmektedir?

Chomsky'nin, dilbilimin cevaplama gereken üçüncü soru olarak gördüğü, dilin bilgisinin kullanıma nasıl geçtiği/geçirildiği ile ilgilidir. Dilin bilgisinin nasıl kullanıldığının keşfedilmesi, onun, düşünme, kavrama ve iletişimle olan bağlantısının görülebilmesidir. Dilin bilgisinin kullanımına dahil olan şeyler, zihnin hem konuşmayı üretmek ve anlamak için geçtiği psikolojik süreçler hem de belli bir bağlamda gerçekleşen gerçek konuşma anı ile konuşmanın bağdaşması için gereken süreçlerdir.

Dilbilimin üçüncü hedefi açısından bakıldığında anadil edinimi ve yabancı dil edinimi arasında dilin kullanıma geçirilişindeki farklılıklar oldukça fazladır. Bir çocuğun anadilini edinirken içinden geçtiği psikolojik süreç, dilin kullanım anları ve bağlamları, dilin kullanım gerekçesi ve çocuğun dil kullanma ihtiyacı oldukça doğal ve kendiliğindedir. Oysa yabancı dil edinimi bambaşka ihtiyaçlarla başlamış bir süreçtir. Anadilini öğrenen bir çocuktan yaşça daha büyük olan yabancı dil öğrencisi, belki de bir yetişkin, iş, gelecek kaygısı, coğrafi konum, eğitimin bir zorunluluğu olarak bu ikinci dili edinmeye çalışabilir. Yabancı dil edinimi, anadil ediniminden farklı ortamlar ve bağlamlarda çoğu zaman doğal olmayan diyaloglar ile yürütülür. Yabancı dil ediniminde anadil edinimindeki başarıya ulaşmak için bir çocuğun anadil edinirken geçtiği psikolojik süreçler, içinde bulunduğu durum ve ortamlar ve bu sürecin doğallığı araştırılarak yabancı dil ediniminde de yakalanmaya çalışılmalıdır. Bu anlamda anadil edinimini doğallık açısından yabancı dil eğitiminde yakalamak oldukça güç görünmektedir.

Chomsky'nin ortaya koyduğu yaklaşımdaki bir başka konu ise **derin yapı** ve **yüzey yapı** ayrımıdır ve bu ayrım yabancı dil eğitimi söz konusu olduğunda da ele alınmalıdır. Belki de formel yabancı dil eğitimi durumlarında da bu ayrımın bilinci ile hareket edilmesi doğru olacaktır. Yabancı dildeki bazı tümcelerin de yüzeyde aynı görünüp, derin yapıda farklılaştığını gözler önüne seren örnekler de saptanarak, bu durumdan dil edinme sürecinde faydalanılabilir.

Üretici dilbilgisi teorisi, diğer dilbilim teorileri gibi özel dilbilgilerini betimlemek ile yetinmez. Evrensel Dilbilgisi ülküsü, bize edinç hakkında bilgi verecektir. Ancak edinç bilimsel araştırmanın konusu olabilir ve her dil için ortak olan, tek bir kavramdır. Bu nedenle edincin bilgisi, yabancı diller için de geçerli olacaktır. Chomsky'ye göre bir dilbilim teorisi, betimleyici araçlar olarak dilbilimsel seviyelere karşılık gelen en basit dilbilgilerini oluşturmalıdır. Sesbirim, biçimbirim ve sözcük öbeği bu seviyelerdir. Bu seviyeler her dil için geçerlidir.

Yabancı dilin dilbilgisinde de Chomsky'nin ifade ettiği üç tür kuraldan söz etmek mümkündür: **öbek yapı kuralları, dönüşüm kuralları ve biçimsesbilim kuralları**. Bu kurallar da gerek insanın anadilinde gerekse edineceği yabancı dillerde söz konusudur. Yabancı dil eğitiminde de bu kurallara egemen olmak hedef olacaktır.

Chomsky'nin **dilbilimsel tümeller** diye adlandırdığı kavram ile **formel** ve **tözsel** olarak yaptığı ayırım da her dil için söz konusudur. Dilin doğasına yönelik bu ilk varsayımlar, kişinin doğuştan getirdiği şeylerdir. Bu doğuştan gelen tümeller her dil için geçerlidir. Örneğin her dilde fonetik birimler, isim, sıfat veya zarf gibi kategoriler mevcuttur.

3.2 DOĞAL ORTAMDA DİL EDİNİMİ VE YABANCI DİL EĞİTİMİ BAĞLANTISI

Chomsky'nin dilbilim ve dil edinimi konularında ortaya koyduğu bilişselci yaklaşım, doğal ortamda dil edinimine odaklanmaktadır. Doğal ortam ile kastedilen, bir çocuğun ana dilini edinirken içinde bulunduğu durum ve koşullardır. Bir çocuğun dil edinimi, belli ihtiyaçlarını karşılamak için biyolojik olarak taşıdığı **dil edinim aracının** devreye girmesi sayesinde başlar. İçine doğduğu ortam, ailesi, etrafındaki insanlar, bu kişilerin doğal süreçte iletişim sağlamak amacıyla kullandıkları dil ve çocuğun gereksinimleri hep doğal ortamı oluşturur. Öncelikle doğal ortamda işleyen bu dil edinimi sürecinin Chomsky açısından değerlendirmesinin yapılması uygun olacaktır. Bu değerlendirmenin ardından doğal olmayan ortamda dil ediniminin gerçekleşip gerçekleşmeyeceği ve gerçekleşebilirse bunun nasıl olacağı tartışılabilir.

Her doğal dilde insan varlığının biyolojik bir özelliği olarak var olduğu savunulan **Evrensel Dilbilgisi**, tüm insan dillerine uygulanabilecek kuralların kaynağıdır. Bu durumda Evrensel Dilbilgisinin içerdiği bu **ilkeler** ve **parametreler**, her farklı dil için de

geçerli olacaktır. Dilbilim çalışmalarının Evrensel Dilbilgisine ulaşması, her dilin temelindeki ilkelerin belirlenmiş olması demektir. Bu anlamda insan, anadilini edindiği aşamalara benzer biçimde her yabancı dili edinme potansiyeline sahiptir. Ama yabancı dile maruz kalması gerekmektedir. Çünkü ancak bu dilin deneyimlenmesi ile dil edinimi aracı işlemeye başlayacaktır. İnsanın potansiyel olarak bu yetiye sahip olması durumu doğal ortamdaki bir tetikleyiciye gereksinimi de beraberinde getirir. Sistemin işleme geçmesi, doğal ortamda ve koşullarda gerçekleşen dil kullanımı sayesinde tetiklenir. Bu sistem yabancı dil eğitimi çerçevesinde de benzer biçimde doğal ortamdaki dil kullanımına gereksinim duyacaktır. Yabancı dil eğitimi ortamlarında bu doğallağın mümkün olması zor görünmektedir. Yabancı bir dile daha önce hiç maruz kalmamış bir kişinin, o yabancı dilin konuşulduğu doğal bir ortam içinde ilk dilbilimsel verilere maruz kalması gerekmektedir.

Evrensel Dilbilgisi, dil edinme aracına ilişkin başlangıç durumu teorisi. Bu durum deneyim, yani dilbilimsel veriler sayesinde olgun durum halini alacaktır. Daha önce zaten bir dil, anadilini edinmiş bir kişinin başlangıç durumu ilk defa yabancı bir dil öğrenen kişininki ile aynı olmayabilir. Dil edinimi aracı bir kere işleme girmiş, kişi anadiline maruz kalmıştır. Dil edinimi aracının her yeni dile maruz kalma durumunda, aynı başlangıç seviyesinde olacağının garantisi yoktur. Dili keşfetmeye ve yapılandırmaya yönelik ilkeler devreye girer. Bu ilkeler, Chomsky'ye göre, tüm dillerde ortaktır. Yabancı dili ister doğal ortamında isterse doğal olmayan ortamda öğrensin, bu ortam kişinin başlangıç durumu üzerinde bir etkide bulunmayacaktır. Çünkü hangi ortamda olursa olsun, o kişi bir anadil edinerek başlangıç durumundan çıkmıştır.

Kişinin anadili söz konusu olduğunda Evrensel Dilbilgisinin işleme geçmesi için **birincil dilbilimsel verilere** ihtiyaç olduğu bilinmektedir. Zihin dile maruz kaldıkça, evrensel ilkelerin rehberliğinde deneyimlediği dile uygun olan **parametre ayarlarını** gerçekleştirir. Bu süreç yabancı dil ediniminde de benzer biçimde gerçekleşebilir. Yabancı dile maruz kalma ile birlikte dil edinim mekanizması çalışmaya başlayacak ve anadil edinirken takip ettiği süreçleri takip edecektir. Birincil dilbilimsel veri bu noktada, yabancı dilde maruz kalınan dilsel kullanımlar olacaktır. Bu dilbilimsel veri, çocukluktan itibaren maruz kalıncadan daha farklı olması açısından dil edinimi aracının farklı işlemesi de mümkün olabilir. Ama yine de süreçte işlemler açısından farklılık olsa bile zihnin sahip olduğu doğuştan yeti fiziksel bir hasar yaşanmadığı sürece bir başka dile maruz kalma durumunda da varlığını sürdürecektir. Bu doğuştan yeti, yabancı dil ediniminde de söz

konusu olmasına karşın yine de bu noktada, maruz kalınan dil kullanımının, doğal iletişim süreci içinde gelişmesi gerekliliğine vurgu yapmak önemlidir.

Cook, Evrensel Dilbilgisi modelinde dil öğrenmenin doğru dil girdisine maruz kalma şeklinde dolambaçsız bir mesele olduğunu ifade etmiştir. Bu teoriye göre dil girdisi, öğrencinin, sayesinde, dilin bilgisini oluşturduğu kanıt olarak görülür. Bu kanıt bir önceki bölümde de bahsedildiği üzere, olumlu veya olumsuz olabilir (Cook, 1991: 117). Yabancı dil edinimi çerçevesinde olumlu kanıtlar öğrencinin duyduğu dil girdisi niteliğindeki cümlelerdir. Ama farklı olarak bu öğrencinin anadile dair bilgisi de mevcuttur. Olumsuz kanıt ise öğrencinin anadilinden farklı bir parametreyle yüzleşmesi ve anadildeki kullanımın yabancı dilde uygulanması durumunda hata olacağını düşünmesi ile örneklendirilebilir. Yabancı dil eğitimi alan kişinin olumlu ve olumsuz kanıtlar ile doğal ortamda karşılaşması özellikle olumsuz kanıtların inandırıcılığı açısından önemli olabilir. Olumsuz kanıtlar kişiyi bildiğinden farklı örneklerle yüzleştireceği için yeni duyduğu dil örneklerinin kullanımlarının doğru olduğunu benimsemesi açısından bu girdilerin doğal iletişim ortamı içinde geliyor olması fayda sağlayabilir.

Yabancı dil öğrenen kişiler, dilin zihinsel bir temsiline, anadillerinin değerlerine göre ayarlanmış parametrelere sahiptirler. Yabancı dillerin gramerleri de Evrensel Dilbilgisi ile kuşatılmıştır. Yabancı dil de doğal bir dildir ve tıpkı anadiller gibi Evrensel Dilbilgisi tarafından sınırlandırılmıştır. Bazı araştırmacılar yabancı dil öğrenen kişilerin anadillerinin parametre ayarları ile işe başladıklarını ve gelen yabancı dil girdisi doğrultusunda bu ayarları sıfırladıklarını ifade etmişlerdir (Mitchel ve Myles, 2004: 56). Yabancı dil edinimi açısından bakıldığında doğal ortamda dilin ediniliyor olması, kişinin zihninde kurulmuş olan anadil parametre ayarları üzerinde bir etkiye sahip olmayacaktır. Ama tabii ki yabancı dil parametre ayarlarını daha doğru ve hızlı edinmek açısından fayda sağlayacaktır.

Dil edinci ve **dil edimi** kavramları da yabancı dilin bilgisi bağlamında kullanılabilir. Yabancı dil yetisinin son durumu zihinseldir ve yabancı dildeki tümceler dilbilgisine uygun olup olmadığını anlamamızı sağlayacaktır. Konuşucunun zihnindeki bu durum dil edincidir. Yabancı dil edinen kişinin, dili somut kullanımı ise edimdir. Yabancı dili kullanan kişinin edimleri, onun edincinin tam olarak yansıması olmayabilir. Konuşucu bazı durumlarda cevabı bilmesine rağmen, hata yapmaktan korkmak, utanmak veya dinleyicisini tanımamak gibi nedenlerden ötürü edinci yansıtmayabilir. Yabancı dil

ediniminde bu durum çok açıkça görülür. Anadil kullanımı dil edincinin dil edimine en çok yaklaştığı durumları sunar. Yabancı dil edinimi söz konusu olduğunda ise edimin edinci yansıtma oranı düşmektedir. Bunun nedeni yabancı dil eğitiminin genellikle doğal ortamda gerçekleşmemesi olabilir. Kişi anadilini konuşurken dilbilgisi hataları yapmaktan korkmak veya telaffuzundan utanmak gibi durumlar yaşamazken, doğal olmayan yabancı dil eğitimi ortamlarında bu sıklıkla yaşanır ve öğrencinin edinci, edim düzlemine yansımaz. Oysa bir yabancı dil konuşuru, o dilin konuşulduğu ülkede bulunduğu o dille iletişimi daha rahat ve sağlıklı olarak gerçekleştirir. İhtiyaçlarını karşılamak ve varlığını sürdürmek için herhangi bir korku, tedirginlik veya utanç duymadan kendisini iletişim içinde bulur. Bu açıdan edincin, edim düzleminde daha fazla yansıtılması, yabancı dil ediniminin doğal ortamda gerçekleşmesiyle de mümkün olabilir.

3.3 DOĞAL OLMAYAN ORTAMDA YABANCI DİL EĞİTİMİ

Bir önceki başlıkta Chomsky'nin bilişselci yaklaşımı çerçevesinde, doğal ortamda yabancı dil eğitiminin nasıl olabileceği ele alındı. Bu başlık altında ise ülkemizde ve hatta dünyanın pek çok yerinde doğal olmayan ortamlarda yabancı dil eğitiminin nasıl gerçekleştiği veya gerçekleşmediği incelenecek ve Chomsky'nin teorisi bağlamında temellendirilecektir.

Yabancı dil, anadilden farklı ortamlarda edinilir. Anadili doğal ortamlarda öğrenirken, ikinci dil farklı ortamlarda ve biçimlerde, örneğin sınıf ortamlarında edinilir. Örneğin ülkemiz söz konusu olduğunda, çocuk doğumundan itibaren, evinde, sosyal çevresinde anadiline maruz kalır. Fakat yabancı dil, çocuk anadilini edinmeye başladıktan sonra, formel eğitim koşulları altında yani doğal olmayan ortamlarda edinilir. Yabancı dil eğitimi durumlarında zihin bir dilbilgisini edinmiştir ve dil edinim sürecini deneyimlemiştir.

Dil edinimi, kişinin, edindiği dilin kurallarını keşfetmek için kendi düşünme süreçlerini ve bilincini kullandığı bir izlektir. Bu açıdan sınıf ortamlarında, grup içinde yani başka öğrenciler ile birlikte yabancı dil edinmeye çalışma her öğrenci için aynı sonucu vermeyecektir. Çünkü Chomsky'ye göre dil edinimi bireye içseldir ve bireyseldir. Ama yine de hedef dile maruz kalmak, hatalarıyla kullanılabilen yabancı bir dili sınıf ortamında deneyimlemek de mutlaka **dil edinim aracının** çalışmasına katkıda bulunacaktır. İçsel bir doğaya sahip olan dil edinimi, etki-tepki doğuracak ortam

gerektirmez. Bilişe doğru yönelme, yabancı dil ediniminde bilişsel yaklaşımların doğmasına sebep olmuştur. Bu tür yaklaşım öğrenciyi kendi öğrenme sürecinden sorumlu kılmaktadır. Yabancı dilin kurallarını keşfedecek olan kendisidir.

Birincil dilbilimsel veri veya bir diğer adıyla dil girdisi, kişide dil edinim mekanizmasının işleme geçmesi için gereklidir. Doğal olmayan ortamlarda ilk dil verileri, öğrenenden daha yetkin kişilerce veya yazılı metinler sayesinde elde edilir. Doğal ortamda bir çocuğun anadil ediniminde iletişim çevresinden gelen konuşmalar bu veriyi oluştururken, doğal olmayan ortamda bir yabancı dil öğrencisi için bu sözel veriler öğretmen veya diğer öğrenciler, çeşitli ses ve görüntü kayıtları ve yazılı metinler biçimindedir. Çünkü yabancı dil öğretimi bağlamında öğrenci okuma yetisini kazanmış olmaktadır. Birincil dilbilimsel veri terimi aynı zamanda “olumlu kanıt” ifadesi ile de eş anlamlı kullanılır. Bu terime olumlu sıfatının yüklenme nedeni, dolaysız olumsuz geri bildirim içermemesidir. Evrensel Dilbilgisine yönelik dil edinim teorilerine göre, sadece olumlu kanıtlar dil öğrenme mekanizması tarafından kullanılır. Evrensel Dilbilgisi teorisi, bu dil öğrenme mekanizmasının kuralların sıralanması türünden belirtik bilgilendirmeden faydalanmaz. Kısaca bu dil edinim mekanizmasının işleme geçmek için ihtiyaç duyduğu iletişim çevreleri içinden gelen dil örnekleridir. Bu nedenle yabancı dil öğrenme sürecinde ilk dil girdilerinin belirtik dilbilgisi kurallarını içermesinin bir anlamı yoktur. Ülkemizde yabancı dil eğitimi alanında, doğal olmayan ortamlarda verilen yabancı dil eğitiminde halen uygulanan dilbilgisi-çeviri yöntemi çerçevesinde yabancı dil öğrencisi, ilk olarak, formüle edilmiş kurallar ve bu kurallarla oluşturulmuş bağlam ve iletişim dışı tümce örnekleri sunulması biçiminde dil girdisine maruz kalır. Oysaki yabancı dil öğrencisi için de geçerli olan Evrensel Dilbilgisi sistemi belirtik biçimde sunulan kurallar ile değil, iletişimsel ve bir bağlam içinde deneyimlenen dil örnekleri ile işlem yapmaya başlar. Bu durum ülkemizde yabancı dil öğrenmede yaşanan sıkıntıların sebeplerinden birisidir. Bu anlamda doğal olmayan durumlarda yabancı dil öğrencisine yabancı dilin dilbilgisi kurallarını sıralamak yerine, doğal ortama mümkün olduğunca yaklaşan veya bu tip ortamları yansıtan doğal bir bağlamda ve iletişimsel düzlemde gerçekleşen dil kullanımları yansıtılmalıdır.

Tıpkı anadilini edinen bir kişide olduğu gibi, yabancı dil ediniminde de öğrenci yabancı dil girdisini açıklayan bir sisteme ulaşma ihtiyacı içindedir. Buna ek olarak yabancı dil öğrenen kişi en azından potansiyel olarak dil ediniminin mantıksal problemi ile

de yüzleşecektir. Dilbilgisinin soyut, karmaşık ve gizli kalmış birtakım nitelikleri, yabancı dil girdisi tarafından içerilmemiş olabilir. Eğer yabancı dil öğrencisi bu girdilerden çıkarım yapılması mümkün olmayan soyut nitelikleri edinebiliyor ise bu durum büyük ölçüde Evrensel Dilbilgisinin ilkelerinin yabancı dil gramerinde de devrede olduğunun göstergesi olacaktır. Ama yabancı dil öğrenen kişiler zaten anadillerinde ifade etme araçlarını bildikleri için çıkarımlarını Evrensel Dilbilgisinden dolayı yapmıyor olabilirler. Anadillerinin grameri de bu çıkarımları yapmalarını sağlayan bir etken olabilir (White, 2003: 22, 23). Evrensel Dilbilgisinin yürürlükte olduğunu anlamak, öğrencinin maruz kaldığı dil girdisi tarafından içerilmeyen ve anadili ile bir paralelliği olmayan durumların tespit edilmesi gerekmektedir.

Chomsky'nin dil edinimindeki mantıksal sorun yabancı dil ediniminde daha da yoğun yaşanabilir. Doğal olmayan ortamlarda yabancı dile maruz kalanlar büyük olasılıkla daha fazla hata, dil sürçmesi gibi durumları deneyimleyebilirler. Etrafında o yabancı dili kullananlar potansiyel olarak o dilin kullanımında hata yapmaya daha meyilli olacaklardır. Chomsky'nin anadil ediniminde bu problemden kaynaklanan iddiası olan doğuştan bir yeti, Evrensel Dilbilgisinin varlığı yabancı dil ediniminde de devreye girecektir. Yabancı dil öğrencileri de az miktardaki dil girdisini temel alarak yabancı dilin gramerini oluşturmak ve gerçekte karşılaştıkları sınırlı dil örneğini temel alarak soyut temsiller oluşturmak zorundadırlar. Ama onlar anadilini edinen bir çocuktan farklı ihtiyaçlara sahip olacaktır ve hali hazırda bir dilde başarılı biçimde iletişimler yürütebilmektedirler.

Evrensel Dilbilgisi, tüm insanların kalıtsal olarak **ilkeler** ve **parametrelerden** oluşan evrensel bir öğeler dizisi ile dünyaya geldiklerini iddia eder. Bu ilkeler ve parametreler doğal dillerin girebilecekleri biçimi belirler ve doğal dillerin birbirine benzerliğinin de kaynağıdır. Chomsky doğal dillerin çekirdeğinin bu iki öğeden oluştuğunu ifade etmiştir. Öne sürdüğü bu ilkeler farklılık göstermez ve tüm doğal dillere uygulanır. Bundan farklı olarak parametreler, diller arasındaki farklılıkları tanımlayan sınırlı sayıda "açık değer"e (open value) sahiptir. Chomsky son zamanlardaki çalışmalarında insan dilinin çekirdeğinin sözlük (lexicon / sözcük deposu) olduğunu iddia etmiştir. Sözlük, sözlüksel kategoriler ve işlevsel kategorilerden oluşur. Chomsky'nin Minimalist programında, parametrik varyasyonlar sözlüğün içine ve hatta işlevsel kategorilerin içine yerleştirilmiştir. İşlevsel kategoriler, bir dilden diğerine değişen ve yüzeysel yapıda,

örneğin sözcük dizilişinde veya morfolojide farklılıklara neden olan işlevsel özelliklere neden olurlar (Mitchel ve Myles, 2004: 54, 55).

Bu çerçevede Evrensel Dilbilgisinin, yabancı dil ediniminde yapılan araştırmaları ilgilendiren yanı, araştırmacılara öğrencinin yüzleştiği göreve iyi formüle edilmiş hipotezler ortaya koymalarına ve öğrencinin dilini daha derinlemesine analiz etmesine olanak sağlayacak detaylı betimleyici çerçeve çizmesidir. Örneğin birinci ve ikinci diller parametre kurulumları açısından karşılaştırılabilir ve buradan öğrenmeye yönelik uygulamalar çıkabilir.

Yabancı dil ediniminde Evrensel Dilbilgisinin işleyişine dair yapılan çok az çalışmadan birisi de 1988 yılında yabancı dil öğrencilerinin Evrensel Dilbilgisi ilkelerine erişimi üzerinedir. Bley-Vroman, Felix ve Ioup tarafından yürütülen çalışmada ileri seviyede İngilizce öğrencisi olan 92 Koreli ve anadili İngilizce olan 32 kişilik kontrol grubu ile yapılan çalışmada, anadili İngilizce olmayan konuşurların neredeyse yarısının Evrensel Dilbilgisinin herhangi bir etkisi için Evrensel Dilbilgisini temel alan doğru yargılarda buldukları gözlemlenmiştir. Yetişkin öğrencilerin, Evrensel Dilbilgisinin bilgisine bir tür giriş biçimleri olduğu görülürken, yine de bu girişin anadil konuşurları kadar tam olmadığı ilave edilmiştir (Bley-Vroman, Felix ve Ioup, 1988: 24-27).

1980’lerde Chomsky’nin Evrensel Dilbilgisi teorisinde bir takım kavramsallaşmalara yöneldiğinden çalışmamızın önceki bölümünde söz edilmişti. Chomsky artık dil edinimini, dil girdilerinden hareketle ve Evrensel Dilbilgisinin de rehberliği ile dile dair kuralların çıkarılması olarak görmemektedir. Bu açıdan Chomsky kelime edinimine önem vermiştir. Sözcüksel birimlerin, parametre ayarlarının ve dilbilgisinin diğer özellikleri hakkında bilgi verebilecek betimlemeler içerdiğini düşünmüştür (Saville-Troike, 2006: 49). Örneğin Türkçe “güzel” sözcüğünü bilmek, onun anlamını, nasıl okunduğunu, nasıl yazıldığını veya sıfat olduğunu bilmeyi kapsar. Ülkemizde yabancı dil eğitiminde dilbilgisi kurallarının öğretilmesini temel almakla birlikte, kelime edinimi ancak bu kuralları işaret eden örnek ifadelerde kullanıldığı kadarıyla yetinilmektedir. Bu anlamda Evrensel Dilbilgisi teorisi yabancı dilde önemli bir yeti olan sözcük bilgisine önem verilmesini işaret etmiştir. Doğal ortamlarda sözcük dağarcığının gelişmesi ve genişlemesi daha kolay ve kalıcı olurken doğal olmayan ortamlarda da kelime edinimi hem daha güç hem de daha az kalıcı olacaktır.

Yabancı dil edinimine yönelik olarak bazı araştırmacılar öğrencinin Evrensel Dilbilgisine dolaysız biçimde, anadillerindeki erişimlerinden bağımsız olarak ulaşabildiklerini ifade etmiştir. Anadili ve öğrendiği yabancı dilin farklı parametre ayarlarına sahip olmaları durumunda yürütölen çalışmalar anadil parametrelerinin yabancı dile aynen transfer edilmediğini göstermiştir. Öte yandan bazı araştırmacılar ise yabancı dil öğrenen kişinin Evrensel Dilbilgisine erişiminin anadili aracılığıyla olduğunu ifade etmiştir. Bir başka deyişle yabancı dil öğrencileri, anadil ilke ve parametreleri ile yabancı dil öğrenme sürecine başlar ve daha sonra iki dilin parametrelerinin farklı olması halinde anadil parametrelerini sıfırlarlar. Bu iki görüşten çok farklı olarak bazı araştırmacılar ise yabancı dil ediniminde Evrensel Dilbilgisinin uygun olmadığını iddia etmiştir. Öte yandan yabancı dil öğrenen kişilerin Evrensel Dilbilgisine kısmi ulaşımının söz konusu olduğu da ifade edilmiştir.

Chomsky'nin Evrensel Dilbilgisi teorisinin yabancı dil edinimini açıklamadaki etkilerini araştıran birkaç önemli isimden birisi olan Lydia White 1986 yılında yabancı dilde parametre ayarları üzerine empirik bir çalışma yürütmüştür. Bu çalışmada anadil edinimindeki parametre ayarlarının yabancı dile taşındığı örnekler tespit etmiştir. Anadili İspanyolca olan öğrenciler, anadillerindeki gizli özne parametre ayarını yabancı dil olarak İngilizceye aynen taşımıştır. Anadili Fransızca olan öğrenciler ise anadillerinde gizli özne parametre ayarı olmadığı için yabancı dil olarak İngilizce edinim süreçlerine böyle bir ayar taşımamıştır. Pek çok yabancı dil öğrencisinin parametre ayarlarını en baştan ayarlamak yerine, anadildeki parametre ayarlarını yabancı dil edinimine aynen taşıdıkları görölmüştür (White, 1986, 55-65). Ama bu Evrensel Dilbilgisi modeli ile çelişmez çünkü öğrenci hala anadili yoluyla ilkeler ve parametreler sistemine erişmektedir.

Yabancı dil edinimi çerçevesinde ikinci dil öğrenen kişinin sahip olduğu dilbilgilerini betimlemek, bu dilbilgilerinin, sadece tek bir dil bilen kişinin dilbilgisi ile arasındaki farklılık ve benzerlikleri bularak verilebilir. Bu noktada, ikinci bir dilin edinimi ayrı ve tek başınaymış gibi düşünölemez, çünkü bu kez zihin hâlihazırda bir anadili edinmiştir. İki dilin bilgisi durumu, çok edinçliliği de beraberinde getirmiştir. Cook 2002'de "çok edinçlilik" kavramını ortaya koymuş ve iki ayrı dil bilgisine sahip bileşik bir zihin durumu olarak tanımlamıştır. Aynı zihinde birden fazla dil bilgisi çok edinçlilik olarak görülür (Cook, 2002, 11). Yabancı dil öğretimi bağlamında genel uygulama yabancı dil sınıflarında anadil kullanımının engellenmeye çalışılmasıdır. Oysa ki çok edinçlilik

kavramı bize bu tür bir yasağın öğrencinin zihnindeki anadilin bilgisinin inkarı olacağını gösterir. Çocuk zaten anadilinin bilgisine sahipken, bunu yok saymak, reddetmek yabancı dil ediniminde bir teşvikten ziyade engel teşkil edebilir.

Dil edinci ve **dil edimi** kavramlarına bakıldığında doğal olmayan ortamda yabancı dil eğitiminde sıkıntı olduğu görülebilir. Yabancı dil edimi, formel eğitim sürecinde gerçekleştiği için, edinen kişinin maruz kaldığı dil hatalı kullanımlar içermez. Dil, belirtik, sistemli ve kontrollü biçimde dilbilgisel olarak doğru kullanımı ile sunulur. Ama yine de bu durum, kişinin daha önceden hiç duymadığı hatalı kullanımlara yönelmesini engellemez. Bu durum edincin, her zaman edimde yansıtılmadığına dair açık bir örnektir. Yabancı dil edinen kişinin, doğru kullanımın ne olduğunu bilmesine rağmen dilin aktüel kullanımında bunu yansıtmadığı durumlar sıklıkla görülür.

Yabancı dil öğrencisinin linguistik edincinin doğasına dair bilginin peşine düşülebilir ama linguistik edinç bir soyutlamadır ve bu edince tam anlamıyla dokunabilmek mümkün değildir. Araştırmacılar dolaylı biçimde zihinsel temsillerin gerekli özelliklerini belirlemek için mutlaka farklı türde edim ölçütlerine başvuracaklardır. Bu durum çocuk veya yetişkinin anadil edinci veya yine çocuk veya yetişkinin yabancı dil edinci için de geçerlidir. Yıllarca dilbilimsel edinci araştırırken farklı deneysel çalışmalardan elde edilen veriler üzerinde incelemeler yürütülmüştür. Bu durumda da hiçbir yöntem araştırmacının dolaysız olarak edince ulaşabilmesini sağlamamıştır; her seferinde işin içine mutlaka edim etkenleri dahil olmuştur. Dilbilimsel edincin tüm yönlerini araştırmak için uygun olan tek bir yöntemden söz etmek mümkün değildir. Örneğin dilbilgisel açıdan değerlendiren bir test, öğrencilerin belli biçimleri yabancı dilde dilbilgisel olarak hatalı olduklarını anlayıp anlamadıklarını ölçer. Böylelikle, dilbilgisel uygunluğu değerlendiren bir test Evrensel Dilbilgisinin ilkeleri tarafından reddedilen tümcelerın yabancı dil gramerinin de kabul edip etmediğini görme olanağı sağlayacaktır (White, 2003: 17). Öte yandan bu tip bir test sonunda verilen hatalı yanıtlar bağımsız başka nedenlerden de kaynaklanıyor olabilir. Bu da bizi edimin, her zaman edinci yansıtmadığı sonucuna götürecektir.

Üçüncü bölümde Evrensel Dilbilgisinin içerdiği **ilkeler** ve **parametrelerden** ayrıntılı olarak söz edilirken, bu ilke ve parametrelerin neler olduğunu teker teker gözler önüne serecek bir listenin olmadığı da belirtilmişti. Bu türden bir listenin pek mümkün görünmeyişi Evrensel Dilbilgisi teorisinin halen gelişmekte olduğu ve bu durumun da bu

öğelerin neliğinin ve nasıl kurulduğunun ortaya konmasını güçleştirmesindedir. Evrensel ilkelerin ve parametrelerin belirlenmesi teorik çalışmalara yardımcı olabilirken aynı zamanda da yabancı dil öğretimi için uygulamaya yönelik bir değerdir. Yabancı dil eğitimi, bu tür bir listeden eğitimi şekillendirmek açısından fayda sağlayabilir. Bu türden bir listenin şekillenmesi, doğal olmayan ortamlarda da dil öğretiminde başarının artmasını sağlayarak ortamın otantik olmayışının olumsuz etkilerini azaltma konusunda yararlı olabilir.

Yabancı dil edinimi çerçevesinde parametrelere yönelik en büyük sıkıntı öğrencilerin, anadil parametrelerinden farklı olması durumunda parametreleri sıfırlayıp sıfırlamadıkları sorusudur. Anadil ediniminde parametre ayarları anadil girdileri ile başlar. Benzer biçimde yabancı dildeki ilk dil girdileri sayesinde de zihin Evrensel Dilbilgisi ile etkileşime geçebilir ve bu yeni dil için de parametre ayarları kurulabilir. Parametre ayarlarının her iki dil için de aynı olduğunu fark eden zihin, bu aynılığı gösteren örneklerle maruz kaldığı takdirde bir dilden diğerine parametre transferi yapabilir. Daha önce de belirtildiği gibi parametrelerin aynı olması durumunda zihin için bu kolaylık yaratan bir transfer olacaktır. Öte yandan öyle kullanımlara maruz kalmasalar bile parametrelerin farklı olduğu durumlarda da öğrencinin transfer yaparak anadilin parametresini yabancı dilde kullanmaya çalışması zihinin parametre ayarlarında karışıklıklar olabildiğini de göstermektedir.

Örneğin anadili Türkçe olan bir kişinin yabancı dil olarak İngilizce öğrendiğini düşünebiliriz. Türkçe dilinde gizli özne parametresi söz konusudur. Ama İngilizcede böyle bir parametre ayarı yoktur. Bu durumda öğrencinin anadil parametresini sıfırlaması mümkün olabildiği gibi, anadil parametresini aynen transfer edip, yabancı dilde hata yapması da mümkündür. Evrensel Dilbilgisi teorisi, parametrelerin sıfırlanmasının, uygun dil girdisi ve çevrenin Evrensel Dilbilgisinde var olan bilgi ile etkileşime girmesi ile mümkün olduğunu söyler. İnsan zihninde anadil için var olan Evrensel Dilbilgisi ilke ve parametrelerin yabancı dilde iş görmeyecekleri söylenemez. Hangi biçimde olursa olsun, yabancı dil parametrelerinin kurulması ortamın doğal olması sayesinde kolaylaşacaktır.

Birden fazla dili anadili düzeyinde bilebilen insanların varlığı, iki veya daha fazla dilin aynı zihinde varlığının mümkün olduğunu göstermektedir. İki dil bilen bir kişinin, bu iki dilin parametre ayarlarında uyum olması durumunda olumlu bir transfer gerçekleşerek,

gerek ikinci dilin ediniminin kolaylaşması, gerekse iki dilin bilgisinin aynı tek zihinde varlığını sürdürmesini rahatlatacaktır. Ama parametre ayarlarının farklı olduğu dillerde durum tersine dönerek, iki dilin bilgisinin aynı zihindeki varlığının ve kalıcılığının zorlaşması mümkün görünmektedir. Zihnin aynı parametreler durumunda kolaylık fakat farklı parametreler durumunda zorluk yaşaması hatalı bir yaklaşım olmayacaktır.

Yabancı dil öğretiminde tartışılan bir başka konu ise, anadil konuşuru tarafından verilecek bir eğitimin daha başarılı olup olmayacağı konusudur. Önyargı anadil konuşurunun verdiği eğitimin daha başarılı olacağı yönündedir. Oysa anadilinin dışında bir yabancı dili öğreten kişi için öğrettiği o yabancı dil, onun da ikinci dili olacaktır. Öğrencileri ile benzer süreçlerden geçerek o yabancı dili öğrenmiş olması, onların karşılaşacakları zorlukları, geçecekleri aşamaları biliyor olması anlamına gelir. Bu noktada öğretmenin daha iyi bir rehber olacağı düşünülebilir. Öte yandan yabancı dilin anadil konuşuru tarafından verilmesi doğal ortam oluşturma ve iletişimin yabancı dilde sürdürülmeye çalışılmasını haklılandırma açısından yararlı olabilir. Fakat öğretmen ve öğrencilerin aynı anadile sahip olmaları durumunda yabancı dilde sürdürülmeye çalışılan iletişim doğal gelmeyebilir. Bu anlamda anadil konuşuru ile yabancı dilde iletişime geçmek daha otantik bir durum oluşturacaktır.

3.4 YABANCI DİL EĞİTİMİ ORTAMININ DOĞAL ORTAMA YAKLAŞTIRILMASI

Yabancı dil eğitiminin doğal olmayan ortamlarda öğretilmesi kaçınılmazdır. Kişi, öğrendiği yabancı dilin konuşulduğu ülkede yaşayarak ve o dilde iletişime girerek o dili öğrenmesi durumunda bile yaşı, bir anadile sahip olması ve ihtiyaçları açısından doğal dil edinim sürecinden farklı bir ortam içinde olacaktır. Kaldı ki yabancı bir dili o dilin konuşulduğu ülkede deneyimleyerek öğrenmek uygulamada her zaman için mümkün görünmemektedir. Bu nedenle pek çok kişi, yabancı dili bir başka dilin ve çoğu zaman ana dilinin konuşulduğu ülkede öğrenmeye girişmektedir. Bu da öğrenmenin doğal ortamda gerçekleşmemesi sonucunu doğurmaktadır. Bu açıdan hedef Chomsky'nin bilişselci yaklaşımı çerçevesinde doğal ortamda gelişen sürece yakın biçime doğru yönelmek olmalıdır. Bu anlamda yabancı dil eğitimi bağlamalarını gerek fiziksel koşullar gerek içerik gerekse öğrencinin bireyselliği açılarından düzenlemek gerekmektedir.

Fiziksel koşullar mümkün olduğunca anadil edinimine yaklaştırılmaya çalışılmalıdır. Bu anlamda sınıf ve okul ortamları yeniden düzenlenebilir ve eğitimin okul dışına çıkarılarak gerçek yaşam içinde farklı bağlamlarda da sürdürülmesi sağlanabilir. Örneğin meyve ve sebze adlarının öğretildiği bir derste bir market veya pazar ortamına veya bir hastane ortamında gelişebilecek diyalogların ve ihtiyaç duyulabilecek sözcüklerin öğretilmesi durumunda ise bir hastane ortamına eğitim taşınabilir. Bu durum tabii ki yabancı dil eğitim sürecinin tamamı için söz konusu olmasa da zaman zaman okul ve sınıf ortamlarını da gerçek yaşam ortamları olarak tasarlamak hedeflenmelidir. Bu tasarımlar bizi alışlagelmiş, sabit sıralardan oluşan ve etkileşime elverişli olmayan sınıf koşullarını değiştirmeye yönlendirir. Görsel-işitsel-duyusal materyaller sayesinde fiziksel koşullar, doğal ortamlara yaklaştırılabilir. Gerçek yaşam içinden alınan diyaloglar, görsel veya işitsel araçlar öğrencilerin izlemesi ve dinlemesi için planlanabilir. Bu sayede yabancı dil eğitiminin fiziksel koşullarını elden geldiğince doğal ortama taşımış olmak, Chomsky'nin vurguladığı bir çocuğun anadilini edinmedeki başarısına doğru yabancı dil eğitimini de taşıyacaktır.

Anadil edinimini yabancı dil eğitiminden farklı kılan bir etmen de dilin içeriğidir. Dilin içeriğini anadil edinimine paralel bir biçimde, yani öğrenci gereksinimleri çerçevesinde biçimlendirmek, bu eğitimin doğal ortama yaklaşması için gereklidir. Doğal ortamda anadil ediniminde dilin içeriği de doğal olarak oluşur. İçeriği oluşturan çocuğun doğal yaşam sürecindeki gereklilikleri, ihtiyaçları ve istekleridir. Bu doğal içeriği yabancı dil eğitimi bağlamında oluşturmak oldukça güç görünmektedir. Bu nedenle bir ihtiyaç analizi yapılarak, bunun sonucunda elde edilecek veriler doğrultusunda içerik belirlenip şekillendirilebilir. Öğrencilerin yabancı dili öğrenme nedenleri ile paralel içerikler oluşturulabilir. Fakat bu durum içeriklerin oldukça geniş bir yelpazeye yayılmasını beraberinde getirecektir. Sınıf ortamlarında farklı öğrencilerin farklı gereksinimleri olması kuvvetle mümkündür. İçeriğin kapsamının geniş tutulması mümkün olmakla birlikte yine de tüm öğrencilerin ihtiyaçlarının karşılanması olası görünmemektedir. Bu nedenle sınıfların daha az sayıda öğrenciden oluşması hedeflenebilir. Böylelikle tüm öğrencilerin dile yönelik gereksinimleri göz önünde bulundurularak içerikler belirlenebilir ve hatta benzer ihtiyaçlara sahip öğrencilerin aynı sınıfta eğitim görmeleri sağlanabilir.

Anadil edinimi ve yabancı dil eğitimini farklı kılan unsurlardan bir diğeri de öğrencinin bireyselliğidir. Yabancı dil öğrencisinin bireyselliği söz konusu olduğunda üzerinde durulması gereken konular öğrencinin ihtiyaçları, amaçları ve motivasyonu olabilir. Anadil ediniminde dili edinen çocuğun ihtiyaçları hayati öneme sahiptir. Bu ihtiyaçlar ve onları giderme hedefi çocuğu güdüleyen şeylerdir. Karnı acıktığında, susduğunda, sıkıldığında, uyumak veya oynamak istediğinde bu doğal istek ve ihtiyaçları onun dili edinmesi ve kullanması açılarından güdülenmesini sağlayacaktır. Yabancı dil eğitimi de öğrencilerin bazı ihtiyaçlarını karşılamak için gereklidir. Bu ihtiyaçların ne olduğu kişilere göre değişecektir ama bu ihtiyaçların, onlar giderildiği takdirde ulaşılabilecek hedeflerin belirginleştirilmesi öğrenciyi motive edecektir. Somut, bizzat yaşamın içinden olan ihtiyaçlar netleştirilmelidir. Tıpkı çocuğun belli ihtiyaçlarını karşılamak ve duygularını ifade etmek ve sosyalleşmek ihtiyacında olması gibi hayatın içinden, net ve dolaysız hedefler açık ve seçik olarak ortaya konmalıdır. Bunun sonucunda öğrenci cephesinden motivasyon gelecektir.

Görüldüğü üzere yabancı dil eğitim ortamını tam anlamıyla doğal ortama dönüştürmek mümkün değildir. Her türden koşulu değiştirmeye çalışmak bile yine de tam bir doğal dil edinim süreci yaşanmasını sağlamayacaktır. Yabancı dil öğrencisi, daha önce bir dil (anadilini) edinmiş ve doğuştan getirdiği dil edinim mekanizması işleme girmiştir. Maruz kaldığı dil, anadilinden farklı parametre ayarlarına sahiptir. Yabancı dile maruz kalma süreci, doğal iletişim ortamı içinde gerçekleşmemektedir. Fakat Chomsky'nin bilişselci dil yaklaşımı doğrultusunda, yabancı dil eğitimindeki başarıyı arttırmak için yabancı dil eğitim ortamlarını değiştirmek, düzenlemek ve doğal olana yaklaştırmak gerekmektedir. Bu açıdan da bilişselci dil yaklaşımının literatüre kazandırmış olduğu verileri değerlendirerek, yabancı dil eğitiminin şekillendirilmesi ve iyileştirilmesi mümkündür.

SONUÇ

Bu çalışmanın temel amacı, Chomsky'nin dil ve zihin felsefesi sorgulamalarının yabancı dil edinimi açısından derinlemesine irdelenmesi, bu bağlamda dil, zihin ve aralarındaki ilişkiyle ilgili olarak geliştirdiği görüşlerin netleştirilip yabancı dil eğitimi alanına yapabileceği olası katkıların felsefi bir temele oturtulmasıdır. Bu ana amaç doğrultusunda, çalışmada ayrı bölümler halinde, Chomsky'nin soruşturmalarını yürüttüğü dil ve zihin kavramlarına ve de aralarında kurduğu bağ(lantı)ya ilişkin görüşleri ele alınarak kapsamlı bir şekilde sunulmuştur. Çalışmanın temel amacına bağlı olarak gelişen diğer bir hedef ise Chomsky'nin ortaya koyduğu yaklaşımların gerek dil felsefesinin gerekse zihin felsefesinin tarihsel süreçleri içindeki konumlarını belirlemektir. Bunun için de çalışmada öncelikle söz konusu problem felsefesi alanları, temel kavramları, öne çıkan soru(n)ları ve başlıca düşünürleriyle tanıtılmış, böylece Chomsky'nin dil-zihin ilişkisi anlayışının bu çerçeveler içindeki yerinin belirginleşmesi sağlanmıştır. Çalışmanın son bölümünde dil edinimine ilişkin olarak ortaya atılan kuramlar da verilerek, bu alandaki yabancı dil eğitimi tartışmalarına Chomsky'nin katkısının ne(ler) olabileceği araştırılmıştır.

Çalışmanın birinci bölümünde, felsefenin Herakleitos'tan günümüze kadar "dil"i anlama/aydınlatma çabası tarihsel bakış açısından incelenmiş, dil felsefesinin *logos* kavramı ile başlayan ilk sorgulamalarının, adlandırma problemine yönelik tartışmalar ve varlık-düşünce-dil ilişkilerinin açıklığa kavuşturulması biçiminde ilerlediği gösterilmiştir. Ortaçağda dilin tümeller sorunu çerçevesinde ele alınmasının ardından düşünce ve dil ilişkisinin soruşturulduğu modern felsefede Leibniz'in evrensel dil ülküsü, Locke'ta ideler ile sözcükler arasındaki ilişki ve Humboldt'ta dil-tin özdeşliği dikkat çeken dil yaklaşımları olarak netleştirilmiştir. Frege ile başlayan süreçteyse felsefede yaşanan dilci dönemecin, dili tekrar gündeme getirerek felsefi soruşturmaların odağına yerleştiği, böylece anlam sorununu öne çıkaran çağdaş felsefede anlam, gönderge ve belirli

betimlemeler gibi kavramların açıklığa kavuşturularak aralarındaki ayrımların ortaya konmaya çalışıldığı belirginleştirilmiştir. Dahası, dili konu edinen farklı disiplinler, örneğin empirik dil bilimleri, dil felsefesi ile etkileşimleri açısından da göz önüne alınmıştır. Bu bölümde, ayrıca, araştırmalarını dilin sentaktik boyutuyla başlatan Chomsky'nin dil çalışmaları incelenmiş ve dil felsefesi içindeki yeri gösterilmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın bu ilk bölümünde geçmişten günümüze dek dile yönelik olarak hangi sorunların ele alındığı, dil ile ilgili farklı konuların ne tür kaygıları beraberinde getirdiği ve dil hakkında ortaya çıkan problemleri çözmek için neler önerildiği araştırılıp incelenmiştir. Buna göre, örneğin Platon'un sözcüklere ve kökenlerine ilişkin sorgulamaları dilin etimolojik yönüne yapılan vurgunun görülmesini veya Ockham'lı William'da tümellerin nasıl sözcükler olduğu varlık-düşünce-dil ilişkilerine dikkat çekilmesini sağlamıştır. İlk soruşturmanın dilin sözcük birimini temel aldığı ve felsefe tarihinde bu türden ilgi alanlarının nasıl ve ne yöne doğru değiştiğini görmenin, ancak dil sorunsalına yönelik sorgulamalarla olanaklılık kazandığı anlaşılmıştır. Bu sayede zaman içinde dilin farklı boyutlarının da incelemelere katıldığı belirlenmiştir. Örneğin sözcüğü değil de önermesel tümceyi dilin temel birimi olarak kabul eden Frege'nin yaptığı anlam ve gönderge ayrımı, dilin semantik boyutunu da gündeme taşıırken, mantıkçı pozitivistlerdeyse dilin sentaktik yönü araştırmanın asıl nesnesini oluşturmuştur. Burada dil felsefesini bütünüyle incelemek, hem dili felsefi bakışla bir bütünlük içinde ama farklı aşamaları ve değişimleri ile kavramamızın hem de araştırmamızın odağında yer alan Chomsky'nin dil felsefesi içindeki yerini ve duruşunu somutlaştırarak, bu çerçevede konu edindiği sorunu, çalışmalarının başlangıç noktasını ve bunların arka planını irdeleyebilmemizin yolunu açmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde Antikiteden bilişselciliğe zihin felsefesi, tarihsel değişim ve gelişim süreci içinde aktarılmıştır. Buna göre iki ana zaman diliminde incelenebileceği ileri sürülen zihin felsefesi, -önce ruh sonra zihin kavramına odaklandığı görülen- geleneksel zihin felsefesi ve -daha çok bilinç kavramına odaklanmış bilişsel bilim disiplinlerindeki gelişmelerden etkilenen- çağdaş zihin felsefesi olmak üzere iki bölümde ele alınmıştır. Burada da temel hedef, zihin felsefesindeki -zihnin bağımsız bir varlığının olup olmadığı, eğer söz konusuysa bedenle ilişkisinin nasıl ortaya çıktığı, başka zihinlerin nasıl bilinebildiği, fenomenal bilinç ile nedensel bilinç arasındaki kopukluk gibi- sorunları ve onların çözümlerine ya da açıklanmalarına yönelik olarak geliştirilen -ikicilik ve

özdekçilik, birinci ve üçüncü kişi bakış açıları gibi- yaklaşımları ve bunların başlıca temsilcilerini kuşatıcı bir biçimde görmenin yanı sıra Chomsky'nin zihin felsefesi içinde nerede yer aldığını da betimlemektir. Bu açıdan bu bölümde hem tarihsel gelişimiyle hem de temel sorunlarıyla zihin felsefesi tanıtılırken Chomsky'nin bilişselci yaklaşımı bağlamındaki zihin anlayışına odaklanılmıştır.

Çalışmanın bu bölümündeki soruşturmaların, Chomsky'nin ilk bölümde değinilen dil araştırmalarının ulaştığı noktada doğal olarak ortaya çıkmış olan soruşturmalar oldukları görülmektedir. Chomsky dil incelemelerinin zihinle olan bağlantısını önemle vurgulamış ve dilin işleyişinin aydınlatılmasının zihne dair bilgi vereceğini ifade etmiştir. Bu nedenle ikinci bölüm, zihin felsefesinin -ontolojik ve epistemolojik- temel problemlerini açıklamak ve bunlara Chomsky'nin nasıl ve hangi açılardan katkı yaptığını serimlemek amacıyla taşımaktadır. Bu bölüm aracılığıyla Chomsky'nin çağdaş zihin felsefesindeki yeri de açıklanmış olmaktadır.

Üçüncü bölümde ise bu çalışmanın asıl temelini oluşturan soruşturma çerçevesinde, dilbilimci ve felsefeci Chomsky'nin dil incelemeleri sonucunda geliştirdiği görüşleri ve zihne ilişkin olarak ileri sürdüğü düşünceleri eserleri üzerinden ayrıntılı bir biçimde sorgulanmıştır. Bunun için öncelikle Chomsky'nin dile yönelik olarak ortaya koyduğu kavramlar olan Evrensel Dilbilgisi, edinç, edim, dilbilimsel tümeller ve dil edinim aracı kavramları açıklanmıştır. Ardından, Chomsky'nin İ-dil ve D-dil kavramları ile başlayan zihin soruşturmaları bağlamında dilin içsellığı ve doğuştanlık boyutu, yine eserlerine atıfta bulunularak açıklığa kavuşturulmuştur.

Çalışmanın ilk iki bölümü, Chomsky'nin, katkıda bulunmuş olduğu dil ve zihin felsefesi alanlarındaki konumlarının netleştirilmesiyle birlikte, görüşlerini geliştirirken düşüncelerini şekillendiren arka planı da açıkça sergilemektedir. Çalışmanın üçüncü bölümünde ise dil ve zihin felsefesi tartışmalarının oluşturduğu perspektiften Chomsky'nin zihinselci/bilişselci dil yaklaşımının içeriği serimlenirken ayrıntılı bir biçimde de eserlerine göndermede bulunmaktadır.

Çalışmanın son bölümü tezin literatüre yapacağı katkı çerçevesinde disiplinlerarası bir tartışmayı içermektedir. Düşünceleri ve teorileri incelendiğinde görülmüştür ki Chomsky, dilbilim, dil edinimi ve yabancı dil edinimi alanlarında dile getirilen görüşleri ve bu alanlarda verilen eğitimi etkileyen, şekillendiren bir düşünür, bir kuramcıdır. Bu

bölümde birbirleriyle kesişen söz konusu alanlardan dil edinimi ile yabancı dil eğitime odaklanılmıştır. Öte yandan, Chomsky'nin dilbilim alanına getirdiği yenilikler bir önceki bölümde ele alındığı için burada tekrar ayrıntılı olarak incelenmemiştir. Bu son bölüm, çalışmanın yabancı dil eğitimi alanına katkı yapması beklentisi doğrultusunda bu alanın problemleri ile Chomsky'nin bilişselci dil yaklaşımını irdelemekte, anadil edinimine büyük katkıları olan bu yaklaşımın yabancı dil eğitime de uygulanabilirliğini felsefi olarak temellendirmeye girişmektedir.

Şimdi, dil edinimi alanı, bir çocuğun anadilini nasıl edindiğini araştıran bir alandır. Bu alanın hedefi, bu süreç içinde çocukların geçirdikleri aşamaları, bu aşamalarda edindiklerini ve bu aşamaların hangi yaş veya dönemlere denk geldiğini, bu süreçlerin farklı coğrafya, kültür ve dillerde aynı olup olmadığını veya çevre gibi çocuğun dil edinimini etkileyen faktörleri araştırmaktır. Chomsky'nin dil üzerine yaptığı incelemeler ve gözlemleri sonucunda ortaya koyduğu dilin doğuştan bir boyutunun olduğu düşüncesi, bir devrim niteliğindedir. Skinner'ın davranışçılığına karşı olarak dilin sadece taklit, tekrar, pekiştirme ve alışkanlık oluşturma gibi yollarla edinilemeyeceğini belirten Chomsky, çocukların daha önce hiç duymadıkları biçimlerde dili kullanabildiklerine dikkat çekmektedir.

Edindikleri anadile, yaşadıkları coğrafi konuma veya kültüre bakmaksızın aynı süreçlerden geçerek dili öğrenmeleri ve hiç maruz kalmadıkları dil kullanımlarını sergiledikleri durumlar göz önünde bulundurulduğunda, insanların doğuştan bir dil yetisine sahip olduklarını söylemek mümkündür. Chomsky farklı dilleri ve çocukların o dilleri edinirken sergiledikleri kullanımları inceleyerek Evrensel Dilbilgisi teorisini ortaya atmıştır. Evrensel Dilbilgisi, tüm dillerde ortak olan ilkeleri ve parametreleri içerir. Doğuştan gelen bu dil edinim aracının işleyişe geçmesi için çocuğun dile maruz kalması gerekmektedir. Belli bir dile maruz kalan çocuk, zihnindeki bu parametrelerden o dile uygun olan ayarları seçer.

Dikkatli bir inceleme göstermektedir ki Chomsky herhangi bir dili doğuştan bildiğimize inanmaz. Ona göre bizler, doğuştan bir Evrensel Dilbilgisinin bilgisine sahibizdir ve dilin edinilmesinde öncelikle dile maruz kalma, dilsel kullanımlarla karşılaşma bu dilbilgisinin işe yaraması için gereklidir. Böylece Chomsky, dil edinimine hem doğuştan hem de deneysel bir boyut katmış olmaktadır. Bu çalışmada ifade edildiği

üzere, dil edinimi alanında yürütülen empirik araştırmaların da açığa çıkardığı gibi ne sadece doğuştancı bir bakış açısıyla ne de sadece taklit yoluyla dil edinimi açıklanabilir.

Chomsky'nin dil ve zihin yaklaşımları, anadil edinimi alanında oldukça büyük bir etki yaratmıştır. Öte yandan Evrensel Dilbilgisi teorisinin yabancı dil ediniminde geçerliliğinin haklılandırılması hala yoğun bir tartışma konusudur ve farklı görüşleri içerir. Çalışmamızın dördüncü bölümünde de vurgulandığı üzere, Chomsky'nin ileri sürdüğü gibi bir doğuştan dil edinimi yetisine sahip olduğumuz akla yakındır. Bu yetinin varlığı anadil ediniminde söz konusu olduğuna göre, aynı yetinin varlığını ikinci, üçüncü dillerin ediniminde de sürdürecektir olması akla aykırı bir düşünce değildir.

Tüm diller için ortak olan ilkeler, her doğal insan dilinde de varlığını sürdürecektir. Chomsky'nin örneklendirdiği ilkelerin her dil için geçerli olduğu açıkça görülmektedir. Her dilde birtakım sözcüklerin sıfat olması, bir kısmının isim olması veya her dildeki tümcelerde bir öznenin olması gibi ilkelerdir bunlar. Bu ilkelerin dışında Chomsky, sınırlı seçenekler biçimindeki parametrelerden de söz eder. Örneğın bir sıfat tamlamasında, sıfatın öbeğın neresine geleceğı bir parametredir; gizli öznenin mümkün oluşu bir parametredir; bunlar dillere göre farklılıklar gösterirler.

Şimdi, yabancı dil ediniminde de bu ilkeler ve parametreler devreye girecektir, çünkü bunların anadil ediniminde geçerli olup daha sonra zihin tarafından yok edilmesi pek mümkün görünmemektedir. Ama bu öğelerin anadildeki ayarlarının yabancı bir dilin ayarlanması üzerinde bir etkisinin olup olmadığı, eğer böyle bir etkinin varlığı söz konusuysa bu etkinin ne yönde olduğu ayrıca araştırılması gereken konulardır. Zihnin anadil parametrelerini yabancı bir dile transfer etmesi de mümkün görünmektedir.

Anadile bağılı olarak belli parametre ayarlarına sahip olan bir zihnin, bu parametre ayarlarını yok sayması olanaksız görünmektedir. Zihinde var olan bir kaydın fiziksel bir kaza ve hasar olmaksızın yok olmasını düşünmek doğru olmayacaktır. Ama yeni bir dilin kullanımlarına maruz kalan zihin, tekrar işleyişe geçerek parametre ayarlarını bu yeni dile uygun hale getirecektir. Bu durumda anadil ve yabancı dilin benzerlik gösterdiği noktalarda zihin için böyle bir işlem yapmaya gerek kalmayacaktır. Benzer parametreler aynen korunarak, farklı parametreler için yeni parametre ayarları gündeme gelecektir.

Yabancı dil eğitimindeki gerek yaklaşım gerekse teknik ve prosedür açısından ilkelerin ve parametrelerin incelenmesi çok faydalı olacaktır. Evrensel Dilbilgisindeki ilke

ve parametrelerin listeleri tam olarak çıkarılamasa bile mümkün olduğunca fazla örneğin tespit edilmesi yabancı dil edinimi ve öğretimi alanına büyük bir katkı sağlayacaktır.

Chomsky'nin dile ve zihne yönelik olarak yürüttüğü incelemelerin ortaya çıkardığı sonuçlar, yabancı dil edinimi alanında ilke ve parametrelerin yanı sıra eğitimdeki uygulamalar bakımından da fikirler vermektedir. Evrensel Dilbilgisi göstermiştir ki çocuklar dili edinirken açık bir biçimde verilen kurallar, dilbilgisine yönelik formüleştirmeler yararlı olamamıştır. Yabancı dil eğitiminde ülkemizde yaygın biçimde kullanılan yöntemlerin çoğunun, çocuğun veya yetişkinin fayda sağlayabileceği türden olmadığı görülmüştür. Dilbilgisi kurallarının bağlam dışında, doğal olmayan ortamlarda formüller biçiminde sunulması faydanın ötesinde olumsuzluğa ve kafa karışıklığına yol açmaktadır. Yabancı dil öğrencisinin ihtiyaç duyduğu, o dilin doğal ortamlarda, belli bir bağlam içinde ve iletişim amacı ile kullanılmasını gözlemlemektir. Bu otantik dil kullanımlarına maruz kalan öğrencide Evrensel Dilbilgisi işleme girecek ve zihin bu yabancı dile uygun ayarlamaları yapacaktır.

Çalışmamızda, yabancı dil edinimi, Chomsky'nin dile ve zihne yönelik soruşturmaları çerçevesinde irdelenip felsefi olarak temellendirilmeye çalışılmıştır. Bu çalışmanın ışığında yabancı dil edinimi alanında geliştirilebilecek yeni yaklaşımlar, teknikler ve tasarımlar ortaya konabilir. Şimdi, yabancı dil ediniminde her zaman hedeflenen, anadil konuşurunun uzmanlığını yakalamaktır. Yabancı dilde böyle bir düzeye ulaşmanın olanaklı olup olmadığı tartışma konusu olsa bile, bu hedefe olabildiğince yaklaşmak amacıyla bir çocuğun anadilini edindiği yolu izlemek gerekliliğine de inanılmaktadır. Yabancı dil öğrenimini edinime yaklaştırmak, evrensel ilkeleri ve parametreleri elden geldiğince saptamak ve öğretim programlarını bunları içerecek biçimde düzenlemek ile mümkün olacaktır.

Bu çalışma yabancı dil eğitimi alanındaki bir eksikliğin tespitini de ortaya koymuştur. Bunu giderme yolunda, Evrensel Dilbilgisinin içerdiği ilke ve parametreleri elden geldiğince eksiksiz bir biçimde listeleyebilecek olan empirik çalışmalar, farklı diller incelenerek yürütülebilir. Öte yandan çalışmamızda vurgulanan bir diğer konu ise yabancı dil eğitiminin çoğu koşulda doğal olmayan ortamlarda yürütülmek durumunda olduğu ve yabancı dil eğitiminin geliştirilmesinin ve bu alandaki başarının arttırılmasının bu eğitim ortamlarının doğala yaklaştırılmaya çalışılması ile mümkün olabileceğidir. Chomsky'nin

bilişselci dil yaklaşımı çocuğun dil edinimindeki başarısının zeminini gözler önüne sermiştir. Yabancı dil eğitimi alanında da yapılması gereken, Chomsky'nin anadil edinimine yönelik teorilerini, yabancı dil edinimi çerçevesinde değerlendirip, benzer yollar ve yöntemleri takip etmektir. Bu doğrultuda çalışmanın son bölümünde yabancı dil ortamlarının doğal ortama yaklaştırılması için birtakım yöntemler önerilmiştir. Kanımızca, yabancı dil eğitiminin doğal ortamlara en yakın mecralara taşınması, bu alandaki verimliliğin ve başarının arttırılabilmesi açısından önemli bir koşuldur.

KAYNAKLAR

- ACKRILL J.L. (1997), “Language and Reality in Plato’s Cratylus”, **Essays on Plato and Aristotle**, ed. J. L. Ackrill. Oxford:Claredon Press, ss. 33-52.
- ALTINÖRS Atakan (1997), J.L. “Austin’in Söz Edimleri Çözümlemesinin Dil Felsefesi Açısından Değerlendirilmesi”, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bursa.
- ALTINÖRS Atakan (2010), “Düşünce ve Dil Arasındaki İlişkiye Descartes’in Yaklaşımı”, **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı:28, ss.389-401.
- ALTINÖRS Atakan (2003), **Dil Felsefesine Giriş**, İnkılap Kitapevi, İstanbul.
- ALTUĞ Taylan (2004), **Modern Felsefede Metafiziğin Elenmesi**, Etik Yayınları, İstanbul.
- ALTUĞ Taylan (2008), **Dile Gelen Felsefe**, 2. b., Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- AKARSU Bedia (1998), **Felsefe Terimleri Sözlüğü**, İnkılap Kitabevi, İstanbul.
- ANTHONY E.M. (1963), “Approach, Method and Technique”, **English Language Teaching**, Vol.17, ss.63-67.
- ARİSTOTELES (2001), **Ruh Üzerine**, çev. Zeki Özcan, ALFA, İstanbul.
- ARİSTOTELES (2002), **Yorum Üzerine**, çev. Saffet Babür, 2. b., İmge Kitabevi, Ankara.
- ARİSTOTELES (2007), **Poetika**, çev. İsmail Tunalı, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- ARSLAN Ahmet (2007), **İlkçağ Felsefe Tarihi: Aristoteles**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- ARSLAN Ahmet (2008), **İlkçağ Felsefe Tarihi: Sofistlerden Platon’a**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- AUSTIN John Langshaw (2009), **Söylemek ve Yapmak**, çev. R. Levent Aysever, Metis Yayınları, İstanbul.
- AYSEVER Levent R. (2002), “Kratylos: Adların Doğruluğu ve Bilgi”, **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: 19, Sayı: 2, ss. 153-166.

- BAYRAV Süheyla (1998) **Dilbilim: Filolojinin Oluşumu**, Multilingual, İstanbul.
- BEANEY Michael (2009), "Analysis" The Stanford Encyclopedia of Philosophy, ed. Edward N. Zalta. <http://plato.stanford.edu/archives/sum2009/entries/analysis/>.
- BEAKLEY Brian and Peter LUDLOW (2006), **The Philosophy of Mind**, 2. b., The MIT Press, Cambridge, Massachusetts, London, England.
- BEANEY Michael (2008), "Wittgenstein on Language: From Simples to Samples" **The Oxford Handbook of Philosophy of Language**, ed. Ernest Lepore-Barry C. Smith, Oxford University Press, Oxford.
- BERK Laura E. (2003), **Child Development**, Allyn & Bacon.
- BEZUIDENHOUT Anne L. (2006), "Language as Internal", **The Handbook of Philosophy of Language**, ed. Ernest Lepore & Barry C. Smith, Oxford University Press, Oxford.
- BLEY-VROMAN Robert, Felix, S., & Ioup, G. (1988), "The accessibility of Universal Grammar in adult language learning", **Second Language Research**, 4(1), ss. 1–32.
- BLOOMFIELD Leonard (1935), **Language**, Compton Printing, London.
- BROWN Douglas H. (1994), **Teaching by Principles**, Prentice Hall.
- BROWN Douglas H. (1994), **Principles of Language Learning and Teaching**, Prentice Hall.
- BUMANN Waltraud (1997), "Dil Felsefesi" **Günümüzde Felsefe Disiplinleri**, der. ve çev. Doğan Özlem, İnkılap Kitapevi, İstanbul.
- CASSIRER Ernst (2005), **Sembolik Formlar Felsefesi 1- Dil**, çev. Milay Köktürk, Hece Yayınları, 1. b., Ankara.
- CELCE-MURCIA Marianne (2014), " An Overview of Language Teaching Methods and Approaches", **Teaching English as a Second or Foreign Language**, ed. Marianne Celce-Murcia, Donna M. Brinton, Marguerite Ann Snow, Heinle Cengage Learning
- CEVİZCİ Ahmet (2001), **Ortaçağ Felsefesi Tarihi**, Asa Kitabevi, Bursa.
- CEVİZCİ Ahmet (2011), **Felsefe Tarihi**, Say Yayınları, İstanbul.
- CHOMSKY Noam (1957), **Syntactic Structures**, Mouton de Gruyter, Berlin & New York.
- CHOMSKY Noam (1965), **Aspects of the Theory of Syntax**, MIT, Cambridge, Mass.
- CHOMSKY Noam (1993), **Language and Thought**, Moyer Bell, Wakefield, Rhode Island-London.

- CHOMSKY Noam (2002), **Syntactic Structures**, Mouton de Gruyter, Berlin.
- CHOMSKY Noam (2002), **Nature and Language**, Cambridge University Press, Cambridge, New York, Melbourne, Madrid, Cape Town, Singapore-SaoPaulo.
- CHOMSKY Noam (2006), "Language and Problems of Knowledge", **The Philosophy of Mind: Classical Problems/Contemporary Issues**. ed. Brian Beakley-Peter Ludlow, The MIT Press, Cambridge.
- CHOMSKY Noam (2010), **New Horizons in the Study of Language and Mind**, Cambridge University Press, Cambridge & New York.
- CHOMSKY Noam (2010), **Doğa ve Dil Üzerine**, çev. Banu Karadağ, Sözcükler Yayınları, İstanbul.
- CHOMSKY Noam (2011), **Dil ve Zihin**, çev. Ahmet Kocaman, BilgeSu Yayıncılık, Ankara.
- COOK Vivian (1991), **Second Language Learning and Language Teaching**, Edward Arnold Publishers.
- COOK Vivian (2002) **Portraits of L2 User**, Multilingual Matter Ltd.
- COOK Vivian James-Mark NEWSON (2007), **Chomsky's Universal Grammar: An Introduction**, Blackwell Publishing.
- COPLESTON Frederick (1993), **A History of Philosophy Volume II, Medieval Philosophy**, Doubleday, New York, London, Toronto.
- COPLESTON Frederick (1994), **A History of Philosophy: Volume IV Modern Philosophy from Descartes to Leibniz**, Image Books Doubleday, New York-London.
- COPLESTON Frederick (1996), "Leibniz" ,**Copleston Felsefe Tarihi**, çev. Aziz Yardımlı. İdea Yayınevi, İstanbul.
- COWIE Fiona (2010), "Innateness and Language", **The Stanford Encyclopedia of Philosophy**, ed. Edward N. Zalta <http://plato.stanford.edu/archives/sum2010/entries/innateness-language>
- CRYSTAL David (1987), **The Cambridge Encyclopedia of Language**, Cambridge University Press, Cambridge.
- ÇOTUKSÖKEN Betül-Saffet BABÜR (1993), **Metinlerle Ortaçağda Felsefe**, Kabalıcı Yayınevi, İstanbul.
- DESCARTES (2007) **Meditasyonlar**, çev. İsmet Birkan, BilgeSu Yayıncılık, Ankara
- DESCARTES (2010), **Metot Üzerine Konuşma**, Paradigma Yayıncılık, İstanbul.

- FREGE Gottlob (1989), “Anlam ve Yönetim Üstüne” **Felsefe Tartışmaları**, 5. Kitap, çev. H. Şule Elkatip. Kent Basımevi, İstanbul.
- GLOCK Hans Johann (2003), **Quine and Davidson on Language, Thought and Reality**, Cambridge University Press.
- GÖDELEK Kamuran (2011), **Zihin Felsefesi**, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.
- GÖZKAN Bülent (2009), “Gottlob Frege” **Felsefe Ansiklopedisi Cilt- 6.** ed. Ahmet Cevizci, Ebabel Yayınları, Ankara.
- GRÜNBERG Teo (2007), **Epistemik Mantık Üzerine bir Araştırma**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- GARRETT, Don (2009), “Descartes, Spinoza and Locke on Extended Thinking Beings”, **Topics in Early Modern Philosophy of Mind**, John Miller (ed.), Springer.
- GÜNDAY Şeref (2002), **Zihin Felsefesi**, ASA, Bursa. HACKEN, Pius ten (2007), **Chomskyan Linguistics and Its Competitors**, Equinox Publishing Ltd., London.
- HACKER P.M.S. (1998), “Analytic Philosophy: what, whence, and whither?” **The Story of Analytic Philosophy** ed. Anat Biletzki-Anat Matar. Routledge, London-New York
- HARRIS Roy – Taylor, J. TALBOT (1997), **Landmarks in Linguistic Thought, Volume 1: The Western Tradition from Socrates to Saussure**. Routledge: Florence, KY, USA.
- HERAKLEİTOS (2005), **Fragmanlar**, ç. Cengiz Çakmak, Kabalcı Yayınevi.
- HECK Richard G. - Robert MAY (2008), “Frege’s Contribution to Philosophy of Language” **The Oxford Handbook of Philosophy of Language**, ed. Ernest Lepore-Barry C. Smith. Oxford University Press, Oxford.
- HORNSTEIN Norbert (2005), “Empiricism and rationalism as research strategies”, **Cambridge Companion to Chomsky**, ed. James McGilvray, Cambridge University Press.
- HUMBOLDT Wilhelm von (1988), **On Language: The Diversity of Human Language-Structure and its Influence on the Mental Development of Mankind**, çev. Peter Heath Cambridge University Press, Cambridge.
- HYLTON Peter. (2012), "Willard van Orman Quine", **The Stanford Encyclopedia of Philosophy** (Winter 2012 Edition) Edward N. Zalta (ed.), <http://plato.stanford.edu/archives/win2012/entries/quine/>
- İMER Kamile, Ahmet KOCAMAN ve A. Sumru ÖZSOY (2013), **Dilbilim Sözlüğü**, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2. Basım, İstanbul.

- KENNY Anthony (2004), **A New History of Western Philosophy: Volume 1, Ancient Philosophy**, Clarendon Press, Oxford.
- KING Jeffrey (1998), "What is Philosophical Analysis?", **Philosophical Studies**, Vol. 90. ss. 155-179.
- KUTLUSOY Zekiye (2003), "Bilişsel Bilim", **Felsefe Ansiklopedisi 2. Cilt**, ed. Ahmet Cevizci, Etik Yayınları, İstanbul, 596-612.
- KUTLUSOY Zekiye (2008), "Cognitive Epistemology in Redefining Knowledge", **Kaygı**, Sayı: 10, 39-43.
- KUTLUSOY Zekiye (2014), "Zihin Felsefesinin Antik Başlangıcı ve Kökeni Üzerine", **İoanna Kuçuradi Çağın Olayları Arasında**, ed. Betül Çotuksöken, Gülriz Uygur ve Hülya Şimge, Tarihçi Kitabevi, İstanbul.
- KUTLUSOY Zekiye (2014), "Özdekçi (Materyalist) Zihin Yaklaşımlarının Esin Kaynağı Olarak Aristoteles'in Ruh Anlayışı", **Cogito**, Sayı 78, Yapı Kredi Yayınları.
- KULSTAD Mark - Laurence CARLIN (2008), "Leibniz's Philosophy of Mind", **The Stanford Encyclopedia of Philosophy**, <http://plato.stanford.edu/archives/fall2008/entries/leibniz-mind/>.
- LASNIK Howard (2005), "Grammar, levels and biology", **Cambridge Companion to Chomsky**, ed. James McGilvray, Cambridge University Press, Cambridge.
- LARSEN-FREEMAN Diane (1986), **Techniques and Principles in Language Teaching**, Oxford University Press.
- LAURENCE Mark – Carlin LAURENCE (2008), "Leibniz's Philosophy of Mind", **The Stanford Encyclopedia of Philosophy**, <http://plato.stanford.edu/archives/fall2008/entries/leibniz-mind/>
- LEIBNIZ (1999), **Metafizik Üzerine Konuşma**, çev. Afşar Timuçin. Cumhuriyet Dünya Klasikleri 41, Çağdaş Yayıncılık.
- LEPORE Ernest - Barry SMITH (2006), **The Oxford Handbook of Philosophy of Language**, Oxford University Press, Oxford and New York.
- LOWE E.J. (2004), **An Introduction to the Philosophy of Mind**, Cambridge University Press, Cambridge.
- LIBERA Alain De (2005), **Ortaçağ Felsefesi**, çev. Ayşe Meral. Litera Yayıncılık, İstanbul.

- LIGHTBROWN Patsy M. & Nina SPADA (1999), **How Languages are Learned**, Oxford University Press.
- LIGHTFOOT David (2005) “Palto’s Problem, UG and the language organ”, **Cambridge Companion to Chomsky**, ed. James McGilvray, Cambridge University Press, Cambridge.
- LOCKE John. (2004), **İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme**, çev. Vehbi Hacıkadiroğlu, 2. b., Kabcacı Yayınevi, İstanbul.
- LYCAN William G. (2000), **Philosophy of language: A contemporary introduction**, Routledge, London and New York.
- LYCAN William G. (2003), “The Mind-Body Problem”, **The Blackwell Guide to Philosophy of Mind**, ed. Stephen P. Stich and Ted A. Warfield, Blackwell Publishing Ltd., USA & UK.
- LUDWIG Kirk (2003), “The Mind-Body Problem”, ed. Stich, Stephen P. ve Ted A. Warfield, **The Blackwell Guide to the Philosophy of Mind**, Blackwell Publishing.
- MACGINN Colin (1997), **The Character of Mind: An Introduction to the Study of Mind**, Oxford University Press, Oxford & New York.
- MAGEE Bryan (2004), **Yeni Düşün Adamları**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- MARENBNON John (2007), **Medieval Philosophy: A Historical and Philosophical Introduction**, Routledge, Taylor and Francis Group, USA-Canada.
- MARTIN R.M. (2006), “Meaning: Overview of Philosophical Theories”, **Concise Encyclopedia of Language and Linguistics**, ed. Keith Brown, Alex Barber-Robert J. Stainton. Elsevier Ltd., Oxford, UK.
- MCDEVITT Teresa M. & Jeanne Ellis Ormrod (2004), **Child Development**, 2. b., Pearson Prentice Hall.
- MCGILVRAY James (ed.) (2005), **Cambridge Companion to Chomsky**, Cambridge University Press, Cambridge.
- MITCHELL Rosamond & Florence MYLES (2004), **Second Language Learning Theories**, 2. b., Hodder Arnold, London.
- MORA Necla (2005), “Chomsky”, **Felsefe Ansiklopedisi, Cilt-3**. ed. Ahmet Cevizci, Babil Yayıncılık, Ankara.
- MOSKOWITZ B.A. (1998), “The Acquisition of Language”, **Language**, ed. Clark, V.P.et. al., St. Martin’s Press.

- ÖZSOY A. Sumru - Mine Nakipoğlu (2009), **Noam Chomsky on Language and Cognition**, Lincom Europa, Muenchen.
- PASNAU Robert (2007), “Human Nature”, **The Cambridge Companion to Medieval Philosophy**, ed. A.S. McGrade, Cambridge University Press.
- PETITTO Laura-Ann (2005), “How the brain begets language”, **Cambridge Companion to Chomsky**, ed. James McGilvray, Cambridge University Press, Cambridge.
- PIETROSKI Paul - Stephen CRAIN (2005), “Innate ideas”, **Cambridge Companion to Chomsky**, ed. James McGilvray, Cambridge University Press, Cambridge.
- PLATON (2002) **Phaidros**, The Collected Dialogues of Plato, ed. Edith Hamilton & Huntington Cairns, çev. R. Hackforth, Princeton University Press, New Jersey.
- PLATON (2002), **Timaios**, The Collected Dialogues of Plato, ed. Edith Hamilton & Huntington Cairns, çev. Benjamin Jowett, Princeton University Press, New Jersey.
- PLATON (2008), **Devlet**, çev. Cenk Saraçoğlu & Veysel Atayman, Bordo- Siyah, İstanbul.
- PLATON (2013), **Phaidon**, çev. Furkan Akderin, Say Yayıncılık, İstanbul.
- PINKER Steven (1994), **The Language Instinct**, Penguin Books.
- QUINE Willard Van Orman (1960), **Word and Object**, The Massachusetts Institute of Technology, USA.
- QUINE Willard Van Orman (1969) **Ontological Relativity and Other Essays (John Dewey Essays in Philosophy)** Columbia University Press, New York.
- RATNER N.B. (2001), “Atypical Language Development”, **The Development of Language**, ed. J. Berko Gleason, Allyn & Bacon.
- REICHENBACH Hans (1981), **Bilimsel Felsefenin Doğuşu**, çev. Cemal Yıldırım. Remzi Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- RICHARDS Jack C. & Theodore RODGERS (1995), **Approaches and Methods in Language Teaching**, Cambridge University Press.
- RIZATEPE Harun (2003), “Analiz” **Felsefe Ansiklopedisi Cilt- 1**, ed. Ahmet Cevizci, Etik Yayınları.
- ROBINSON Howard (2003), “Dualism”, **The Blackwell Guide to Philosophy of Mind**, Stephen P. Stich and Ted A. Warfield (ed.), Blackwell Publishing Ltd., USA & UK.
- ROSSI Jean-Gerard (2001), **Analitik Felsefe**, çev. Atakan Altınörs, Paradigma, İstanbul.

- RUTHERFORD Donald (1995), **Leibniz and the Rational Order of Nature**, Cambridge University Press.
- RUTHERFORD Donald (1995), "Philosophy and Language in Leibniz." **Cambridge Companion to Leibniz**, ed. Nicholas Jolley, Cambridge University Press.
- RYLE Gilbert (2011), **Zihin Kavramı**, çev. Sara Çelik, Doruk Yayıncılık, İstanbul.
- SPADE Paul Vincent (Spring 2013), "Medieval Philosophy", **The Stanford Encyclopedia of Philosophy**,
<http://plato.stanford.edu/archives/spr2013/entries/medieval-philosophy>
- STICH Stephen P. ve Ted A. Warfield (2003), **The Blackwell Guide to the Philosophy of Mind**, Blackwell Publishing.
- SAUSSURE Ferdinand de (1985) **Genel Dilbilim Dersleri**, çev. Berke Vardar, Birey ve Toplum Yayınları, Ankara.
- SAVILLE-TROIKE Muriel (2006), **Introducing Second Language Acquisition**, Cambridge University Press.
- SAYAN Erdinç (2012), "Analitik Zihin Felsefesinin Temel Problemlerine Bir Bakış", **Kaygı**, 19, ss.37-53.
- SEARLE John R. (1969), **Speech Acts**, Cambridge University Press, London-New York.
- SEARLE John R. (1983), **Intentionality**, Cambridge University Press, Cambridge and New York.
- SEARLE John R. (2006), **Zihin Dil Toplum**, Litera Yayıncılık, İstanbul.
- SEDLEY David (2008), "Plato's Cratylus", **The Stanford Encyclopedia of Philosophy**,
<http://plato.stanford.edu/archives/fall2008/entries/plato-cratylus/>.
- SEUREN Pieter A.M. (2004), **Chomsky's Minimalism**, Oxford University Press, New York.
- SKIRBEKK Gunnar - Nils GILJE (2006), **Antik Yunan'dan Modern Döneme Felsefe Tarihi**, çev. Emrah Akbaş-Şule Mutlu, Kesit Yayınları, İstanbul
- SMITH Neil (1999), **Chomsky: Ideas and Ideals**, Cambridge University Press, Cambridge.
- SMITH Neil (2005), "Chomsky's science of language", **Cambridge Companion to Chomsky**, ed. James McGilvray, Cambridge University Press.
- SPADE Paul Vincent (2008), "William of Ockham" **The Stanford Encyclopedia of Philosophy**, <http://plato.stanford.edu/archives/fall2008/entries/ockham/>.

- STAINTON Robert J. (2008), “Meaning and Reference: some Chomskian Themes” ed. Ernest Lepore-Barry C. Smith, **The Oxford Handbook of Philosophy of Language**, Clarendon Press, Oxford.
- THAGARD Paul (2012), "Cognitive Science", **The Stanford Encyclopedia of Philosophy**, <http://plato.stanford.edu/archives/fall2012/entries/cognitive-science>
- UNDERHILL James W. (2009), **Humboldt, Worldview and Language**, Edinburgh University Press, Edinburgh.
- URAL Şafak (2006), **Pozitivist Felsefe**, Say Yayınları, İstanbul.
- UZUN Nadir Engin (2000), **Ana Çizgileriyle Evrensel Dilbilgisi ve Türkçe**, Multilingual, İstanbul.
- VANPATTEN Bill & Alessandro G. BENATI (2010), **Key Terms in Second Language Acquisition**, Continuum, London & New York.
- VARDAR Berke (1982), **Dilbilimin Temel Kavram ve İlkeleri**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.
- WHITE Lydia (1986), “Implications of parametric variation for adult second language acquisition: an investigation of the ‘pro-drop’ parameter”, **Experimental approaches to second language acquisition**, Vivian Cook (ed.), Oxford: Pergamon Press.
- WHITE Lydia (2003), **Second Language Acquisition and Universal Grammar**, Cambridge University Press.
- WHONG Melinda (2011), **Language Teaching Theory and Practice**, Edinburgh University Press, Edinburgh.
- WILSON Robert A. (2003), “Individualism” ed. Stephen P. Stich-Ted A. Warfield, **The Blackwell Guide to Philosophy of Mind**, Blackwell Publishing, Oxford.
- WITTGENSTEIN Ludwig (1985), **Tractatus Logico-Philosophicus**, çev. Oruç Aruoba, Bilim, Sanat Yayınları, İstanbul.
- WITTGENSTEIN Ludwig (2007), **Mavi Kitap Kahverengi Kitap**, çev. Doğan Şahiner, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- WITTGENSTEIN Ludwig (2007), **Felsefi Soruşturmalar**, çev. Haluk Barışcan. Metis Yayınları, İstanbul.
- YULE George (1985), **The Study of Language**, Cambridge University Press, Cambridge.

ÖZGEÇMİŞ			
Adı, Soyadı	Ufuk		Özen Baykent
Doğum Yeri ve Yılı	İstanbul		1976
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce, Almanca		
ve Düzeyi	Çok İyi, Başlangıç		
Eğitim Durumu	Başlama - Bitirme Yılı		Kurum Adı
Lise	1988	1994	Kadıköy Anadolu Lisesi Bursa Anadolu Lisesi
Lisans	1994	1998	Uludağ Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, İngiliz Dili Eğitimi A.B.Dalı
Yüksek Lisans	1998	2000	Uludağ Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, İngiliz Dili Eğitimi A.B.Dalı
Doktora	2008	-	Uludağ Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü
Çalıştığı Kurum (lar)	Başlama - Ayrılma Yılı		Çalışılan Kurumun Adı
1. Uludağ Üniversitesi	1998		Eğitim Fakültesi, İngiliz Dili Eğitimi
Üye Olduğu Bilimsel ve Mesleki Kuruluşlar			
Katıldığı Proje ve Toplantılar			
Yayınlar:	<p>Özen, Ufuk (2011) "Education and Politics from Aristotle's Perspective." British Journal of Humanities and Social Sciences. Vol.1, No. 2, pp- 28-32.</p> <p>Özen, Ufuk (2011) "Causality in Philosophy of Science: From Hume to Today." International Journal of Humanities and Social Sciences. Vol. 1, No. 11, pp.191-</p>		

	<p>197.</p> <p>Özen, Ufuk (2012) “The Distinction of Appearances and Things-in-themselves.” International Journal of Business and Social Sciences. Vol. 3, No.15, pp. 282-289.</p> <p>Özen, Ufuk (2013) “ Contemporary Humanism: Sartre’s Existentialist Humanism and Heideggerean Humanism.” Mediterranean Journal of Social Sciences. Vol.4, No.6.</p> <p>Özen, U. (2000) “Acquisition of Referential Meaning of Words in a Second Language” M.A. Thesis, Uludağ University.</p>
Diğer:	
İletişim (e-posta):	ufukozen@uludag.edu.tr
	<p>Tarih 19.01.2015</p> <p>İmza</p> <p>Adı Soyadı Ufuk Özen Baykent</p>